

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

סדר מכירת חמץ

מאת

כ"ק אדמו"ר הזקן

•

עם ביאור על ידי
הרה"ת ר' שלום דובער לוי

יוצא לאור על ידי מערכת
„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים וארבע לבריאה

SEDER MECHIRAS CHOMETZ

Copyright © 2014

by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY

770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213

(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718

editor@kehot.com

ORDERS DEPARTMENT

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213

(718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148

www.kehot.com

All rights reserved, including the right to reproduce this book or portions thereof, in any form, without prior permission, in writing, from the publisher, except by a reviewer who wishes to quote brief passages.

The Kehot logo is a trademark of
Merkos L'Inyonei Chinuch.

ISBN 978-0-8266-0000-0

Printed in Israel

נסדר בדפוס „עזרא”
ע”י ירמ”י הכהן בן לאה מיטא שי’

פתח דבר

לקראת ימי הפסח הבע"ל, יוצא בזה לאור הספר „סדר מכירת חמץ” של כ"ק אדמו"ר הזקן, עם ביאור לענ"ד.

בנוסף להלכות מכירת חמץ שביאר רבינו הזקן בשלחן ערוך שלו סימן תמח, שלח לאנ"ש מכתב, בצירוף קונטרס בעניני מכירת חמץ, שכולל את „הלכות מכירת חמץ”, נוסח שטר המכירה ושטר הערב־קבלן, וכן „הלכות מכירת בהמה המבכרת”. אחר כך הוסיף לו רבינו ביאור דין מום שבתנוך און הבכור. כל אלו נכללים ב„סדר מכירת חמץ” שלפנינו.

עיקר המטרה בספר שלפנינו הוא, להקל על המעיין להבין את כללות שיטת רבינו הזקן בהלכה זו. לכן השתדלתי לבאר הדברים בסגנון קל ומובן, והגבלתי עצמי בכל אלה, שלא להכנס יותר מדאי לפלפולים, מלבד במקום שהוא נחוץ להבנת הנושא.

כבר בשנת תשנ"ז ערכתי את הקונטרס „סדר מכירת חמץ” – לפי תקנת רבותינו, כדי שממנו יהי אפשר ללמוד איך לסדר את מכירת החמץ הנכרי לפי תקנת רבותינו. בשנת תשנ"ח נדפס שוב הקונטרס הנ"ל – כהוספה לספר „תיקוני מקוואות” – לפי תקנת רבותינו.

במשך השנים שבינתיים נתבררו פרטים נוספים בביאור שיטת רבינו בהלכות מכירת חמץ, ובהתאם לזה ערכתי בעזרה"ת מהדורה חדשה של „סדר מכירת חמץ”, עם ביאור לענ"ד, בספר בפני עצמו.

במבוא שבתחלת הספר באה סקירה כללית בנושא, כאשר בכל פרט מצויין להערות שבפנים הספר, בהן מבוארים הדברים בפרטיות יותר.

*

לאור התפתחות הדורות והשינויים בסדר החיים, הוכרחו גם שינויים באופני מכירת חמץ, ובזה נכתבו כמה תשובות על ידי רבותינו אדמו"רי חב"ד לדורותיהם, ועל ידי גדולי רבני חב"ד.

בהמשך ל"סדר מכירת חמץ" של רבינו, בא נוסח השטרות הנהוגים בזמנינו, שטר מכירת החמץ לנכרי, שטר הערב־קבלן ושטרות ההרשאה, וביאור תוכנם.

למען השלימות באים בסוף הספר – בירור שיטת רבינו הזקן בהלכות בדיקת חמץ, ביטולו וביעורו, כפי הנראה לענ"ד.

ויה"ר שנזכה לעסוק כל ימינו בתורת רבותינו הקדושים, לירד לעומק דבריהם, וישמיעונו נפלאות מתורתם, בגאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו.

שלום דובער לויין

ימי הפורים ה'תשנ"ד
ברוקלין, נ"י.

תוכן עינים

3	פתיח דבר
7	מבוא
7	א. סדר מכירת חמץ
9	ב. מכירת בהמה המבכרת
12	ג. ביאורים לסדר מכירת חמץ
14	ד. המנהג לפני תקופת רבינו הזקן
15	ה. זקיפת המותר במלוה
16	ו. ערב קבלן
18	ז. שכירות החדרים
20	ח. קנינים נוספים ליתר שאת
22	ט. מכירת החמץ בזמנינו
26	י. סדר המכירה

הלכות מכירת חמץ

א	א. ספרי הראשונים שנתגלו בימינו
ב	ב. מכירה המועלת כדת
ג	ג. ערב קבלן
ל	ד. סבור וקיבל באמת ופיסוק דמים
לב	ה. שכירות החדרים
לח	ו. נוסח השטר
נט	ז. קריאת השטרות
נט	ח. שטר הערב קבלן
סא	ט. הקנינים ומסירת השטרות
סב	י. מכירת שכר שתחת הקרח

מכירת בהמה המבכרת

סה	יא. הקניית הבהמה לנכרי
סז	יב. ערב קבלן

תוכן עינים

יג.	קנין משיכה	סח
יד.	אחר הלידה	סט
טו.	בספק בכור	ע
טז.	מום שבתנוך אוזן הבכור	עא
יז.	תשובת רבינו בענין הנ"ל	עב
יח.	תשובת רבינו בענין מכירת חמץ	פא

השטרות הנהוגים בזמנינו

יט.	שטר מכירת חמץ הנהוג בזמנינו	צא
כ.	שטר ערב קבלן הנהוג בזמנינו	קד
כא.	שטר הרשאה הנהוג בזמנינו	קה
כב.	שטר הרשאה מרב לרב	קח
כג.	שטר המכירה של רבותינו	קט

בדיקת חמץ, ביטולו וביעורו

א.	בדיקת חמץ מהתורה	קטו
ב.	טעמי בדיקת החמץ וביעורו מד"ס	קיז
ג.	מתי יש חיוב ברכה בבדיקה	קכ
ד.	מתי גזרו על חמץ שעבר עליו הפסח	קכא
ה.	חשש שמא יבוא לאכלו	קכב
ו.	הוצאת החמץ מגבולו	קכד
ז.	חמץ שלא נגמרה שריפתו	קכו
ח.	זמן שריפת החמץ	קכז
ט.	ביטול שאחרי שריפת החמץ	קל
י.	כששורפים בחצר בית הכנסת	קלג
יא.	מכירת חמץ אחר זמן איסורו	קלה

מבוא

א. סדר מכירת חמץ

את הקונטרס סדר מכירת חמץ שלפנינו ערך רבינו, כפי הנראה, בתקופת השנים תק"נ-תקנ"ח, כפי שיתבאר לקמן (בהמשך פרק זה, ובפרק ה).

באותה תקופה ערך רבינו קונטרסי הלכה שונים: הלכות תלמוד תורה, הלכות רבית, הלכות הצריכות מחושן משפט, הלכות ציצית ותפילין, לוח ברכת הנהנין, הלכתא רבתי לשבתא, וגם את סדר מכירת חמץ שלפנינו (ראה „תולדות חב"ד ברוסיא הצארית" פרק יח).

את הקונטרס הזה צירף רבינו למכתב שכתב אל אנ"ש, בו כתב אודות שטר מכירת החמץ המצורף לו: „כפי המבואר בנוסח זה השלוח אליכם, אשר מתוכו יוכל כל אדם לכתוב שטר מכירה”.

העובדה שרבינו שלח את הנוסח הזה לרבני אנ"ש נזכרת גם בשאלה אשר שאלו אצל רבינו (לקמן סי' יח): „והיה מוכר לערל עפ"י תקנות כבוד קדשו, ובנוסח הנמסר לו ממצלת קדושת כבוד תורתו”.

*

בשנת תקס"ג הדפיס רבינו הזקן את סידורו, ובו שילב גם את סדר מכירת חמץ שלפנינו, עם מכתבו הכללי הנ"ל.

אחרי הדפסתו בסידורו, הוסיף רבינו והעיר בשלחן ערוך שלו (סי' תמח סי"ב, שבו מבוארים הלכות מכירת חמץ): „אך כל איש אשר יראת ה' נגע בלבו לצאת ידי כל הדעות במכירת חמץ, שתהי' מכירה גמורה לדברי הכל, יכתוב השטר מכירה כנוסח הכתוב בסידור”.

השלחן ערוך שלו עדיין לא נדפס אז, רק הי' אצל רבינו בכת"ק, ושם הוסיף את השורה הנ"ל.

הלכות פסח שבשוע"ר נכתבו על ידו בשנת תקל"א, בהיותו יושב

שבת תחכמוני אצל הרב המגיד במעזריטש (ראה „תולדות חב"ד ברוסיה הצארית" פרק טו). אלא שמזמן לזמן הי' מוסיף ומגיה בהלכות אלו, ואחרי שנדפס סדר מכירת חמץ שלפנינו בסידורו, הוסיף את השורה הנזכרת.

לכאורה נראה מכך, שאת השורה הזאת הוסיף רבינו אחרי הדפסת הסידור בשנת תקס"ג. אמנם כבר הארכתי לבאר („תולדות חב"ד ברוסיה הצארית" פרק כ), שכפי הנראה נדפס הסידור לראשונה כמה שנים לפני כן, לפני מאסרו וגאולתו בשנת תקנ"ט (שהרי הוא נרמז כמה פעמים במסמכי המלשינות ובתשובות רבינו עליהם. ונזכר גם ב„לוח ברכת הנהנין" שהדפיס אז: „כנוסח שכתוב בסידור").

ואם כן אפשר, שכבר בהוצאה הנ"ל שנדפסה לפני תקנ"ט, נדפס סדר מכירת חמץ שלפנינו. ואפשר שמיד אז הוסיף רבינו בשלחן ערוך שלו, את השורה הזאת: „יכתוב השטר מכירה כנוסח הכתוב בסידור".

ואם נכונה השערה זו, יש גם מקום לשער, שהן כתיבת הקונטרס שלפנינו, והן שילוחו לאנ"ש בצירוף מכתבו, והן הדפסתו בסידורו, והן הוספת ההערה הנ"ל בשלחן ערוך שלו, כל אלו נעשו בתקופת השנים שבין תק"נ ל-תקנ"ח.

[ואף שנזכר בפסקי דינים צמח צדק (לב, ג): „שוב ראיתי בהלכות מכירת חמץ מכתבי יד קודש רבינו נ"ע"; בודאי אין הכוונה לומר בזה, ש„סדר מכירת חמץ" שלפנינו הי' עדיין בכתובים באותה שעה; שהרי פסקי דינים אלו נמצאים בכת"ק 1021 (נט, ב), שנכתב כפי הנראה אחרי שנת תרי"ב (ראה הוספות לצמח צדק שער המילואים ח"ה סב, ד. סד, א), ובשעה ההיא כבר נדפס פעמים רבות ה„סדר מכירת חמץ" שלפנינו].

אחר כך בשנת תקע"ד, נדפס לראשונה השלחן ערוך של רבינו — הלכות פסח, ובסופו חזר ונדפס סדר מכירת חמץ שלפנינו, והעירו על כך המו"לים (אצל סימן תמח סי"ב הנ"ל): „ולתועלת השלימות, למען לא יחסר כל בספר הזה, הצגנו נוסח זה בסוף הספר".

*

בנוסף לקונטרס זה, כתב רבינו קונטרס ארוך יותר, לבאר את מקורות ההלכה הזאת, כנזכר בסדר מכירת חמץ שלפנינו: „וכאשר הארכתי בקונטרס מיוחד על כל פרטי המבוארים בנוסח זה".

אמנם ה"קונטרס מיוחד על כל פרטי המבוארים בנוסח זה" מעולם לא נדפס, לא בסידור ולא בשלחן ערוך.

מסתבר אם כן, שהוא נשרף בשריפה הגדולה שהיתה בלאדי בשנת תק"ע, אשר בה נשרף גוף-כתב-יד-קודש השלחן ערוך שלו (ראה "תולדות חב"ד ברוסיא הצארית" פרק ל).

כך, שכדי להבין את תוכן תקנות רבינו בסדר מכירת חמץ שלפנינו, חייבים אנו להתבונן במה שנרמז במכתבו של רבינו שלפנינו (המצורף לשטר מכירת חמץ), ובתשובתו של הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, אשר בה כותב מה שאמר לו בזה כ"ק אחיו רבינו (כדלקמן הערות 5. 24. 58. 61. 79).

ב. מכירת בהמה המבכרת

בנוסף ל"סדר מכירת החמץ" כתב רבינו את "סדר מכירת בהמה המבכרת", אשר דיניהם שווים זה לזה בכמה פרטים, וכן נדפסו יחד.

אמנם נראה שמתחלה נכתבו כשתי חטיבות נפרדות ומקבילות, ואחר כך חוברו יחדיו.

החלק השני הזה מועתק בכתב-יד (2145 סד, א) כחטיבה נפרדת, ומתחיל: "ענין מכירת בהמה המבכרת" (נדפס בקובץ יגדיל תורה נ"י. חמ"ז ע' שכט). אמנם אחר כך, כשנתאחדו לחטיבה אחת, מתחיל החלק השני: "ומענין לענין באותו ענין דמכירת חמץ לנכרי, באתי כמזכיר גם כן ענין מכירת בהמה המבכרת".

זה גרם לשינויי לשון נוספים שהוצרך רבינו לתקן אחר כך, בשעה שהתאחדו שניהם לחטיבה אחת (שינויים אלו מצויינים לקמן במקומם, הערות 103. 113. 121. 131). והעיקריים שבהם:

(א) במקום שנכתב בתחלה: "כמו במכירת חמץ (בשם מהרא"י ז"ל בתרומת הדשן וגדולי הראשונים)", הגה אחרי שהתאחדו תוקן: "כדלעיל גבי מכירת חמץ".

(ב) בתחלה הוסיף רבינו בסוף החטיבה השניה את נוסח שטר ההתחייבות של הערב-קבלן. ואחרי שהתאחדו שתי החטיבות יחד, נשמט

נוסח חתימת יד הערב־קבלן לבהמה המבכרת, ונכתב רק „כנוסח דלעיל“ (אצל מכירת חמץ); אף שיש ביניהם איזה שינויים קלים (נוסח מקורי זה מועתק לקמן שם הערה 131).

מכל מקום נראה, שגם בתחלה, כשנכתב כחטיבה נפרדת, גם אז נכתב בהמשך לסדר מכירת חמץ, שהרי גם בכתב־יד הנ"ל נכתב קרוב לסופו „כנ"ל גבי מכירת חמץ“.

*

בסוף סדר מכירת חמץ ובהמה המבכרת, נוסף קטע אחד המתחיל: „ומדי דברי בענין הבכור“, והוא פסק רבינו בענין מום שבתנוך אוזן הבכור, אשר חלק האוזן הנקרא תנוך איננו אותו סחוס וך שבאוזן מבחוץ, אלא הוא הסחוס הקשה שבאוזן מבפנים, אצל נקב האוזן, שדוקא בו נעשה הבכור בעל מום.

על כך כותב בשו"ת „צמח צדק“ (יורה דעה סי' רכט, ובהשלמה שבסוף הספר שם (כא, א), אשר נכתבה בשנת תקפ"ט): „מעשה שהי' מפורסם בלאדי בשנים הראשונות של דירתינו, אשר אירע עובדא דצרימת אוזן בבכור, והתיר השמש דשם, שהיה מ"ץ גם כן שם, ונשחט הבכור על פיו, אחר כך בא המעשה לדודינו הרה"ג מוהר"י ליב ז"ל מיאנאוויטש, שהיה אז גם כן בלאדי, וקשה בעיניו פסק ההיתר הנ"ל, ובא עם השאלה לפני כאאזמו"ר הגאון נ"ע, ונשא ונתן טובא בדין זה, וכפי שהי' מפורסם אז צור לקבור בשר הבכור הנ"ל, וכמדומה שכתב על זה שו"ת באריכות... והי' מהצורך להשיג התשובה שהשיב על זה כאאזמו"ר הגאון ז"ל, ואינה אצלי“.

כמו כן נזכר מעשה זה בתשובתו של הרה"ק רבי יצחק אייזיק עפשטיין מהומיל (קובץ יגדיל תורה נ.י. חי"ב ע' לה): „שעיני ראו בלאדי, שאדמו"ר נבג"מ אסר בכור שהותר מחמת צרימת סחוס האוזן שמבחוץ... לא אוכל לשנות מפסק אדמו"ר נ"ע“.

רבינו עבר מלאזניא ללאדי — בשלהי קיץ תקס"א, והמעשה הנ"ל הי' (כאמור לעיל) „בשנים הראשונות“ של מגוריו בלאדי.

לערך באותה תקופה שהתיישב רבינו בלאדי, התמנה אחיו הרה"ק מהרי"ל לרבה של יאנאוויטש (ראה „שארית יהודה“ חו"מ סי' ו, שהוא

חותם: „יום א' ט' שבט תקס"ד לפ"ק פה ק' יאנוויץ". ותצלום כתי"ק — שם ע' תשט. סקירת תולדותיו — ב„תולדות חב"ד ברוסיא הצארית" (פרק ד); אלא שמזמן לזמן הי' בא אל כ"ק אחיו רבינו בלאדי, וגם בשעת אותו מעשה „בא המעשה לדודינו הרה"ג מוהר"י ליב ז"ל מיאנאוויטש, שהיה אז גם כן בלאדי".

לעת עתה לא נתברר לנו מיהו „השמש דשם, שהיה מ"ץ גם כן שם", אשר התיר „ונשחט הבכור על פיו". ידוע לנו רק שבתקופת אדמו"ר ה„צמח צדק" הי' בלאדי המ"ץ מו"ה ליפמן (שו"ת שלו נדפסה בהוספות לשו"ת צמח צדק חלק אהע"ז עח, ד).

כיון שפסק זה של רבינו, הוא הוא אותו הפסק שבהוספה הנזכרת לסדר מכירת חמץ ובהמה המבכרת, מסתבר אם כן, שבאותה שעה ובאותו מעשה הוסיף רבינו גם את הקטע הזה אל סדר מכירת חמץ ובהמה המבכרת.

כבר נזכר לעיל, שכפי הנראה נכתב סדר מכירת חמץ על ידי רבינו בין השנים תק"נ-תקנ"ח, ולערך בשנת תקס"ג הוסיף לו רבינו את הקטע הנ"ל בענין המום שבתנוך אוזן הבכור.

הקטע הזה לא הי' למראה עיני המו"ל של שלחן ערוך רבינו בשנת תקע"ד, ולא נדפס עד להוצאת זיטאמיר תר"ח. גם בשו"ת הנזכרים של אדמו"ר ה„צמח צדק" ושל הרה"ק רבי יצחק אייזיק מהומיל, שנכתבו בשנת תקפ"ט (ראה בהערות שם ושם), לא נזכרה הוספה זו, שכנראה עדיין לא נתפרסמה אז.

*

הובא לעיל מ"ש בשו"ת צמח צדק (שם): „וכמדומה שכתב על זה שו"ת באריכות ... והי' מהצורך להשיג התשובה שהשיב על זה כאאזמו"ר הגאון ז"ל, ואינה אצלי".

עד היום לא התפרסמה „התשובה שהשיב על זה" רבינו. אך ב„שארית יהודה" (חלק יו"ד סי' יח) נדפס ביאור הלכה זו, והראיות למסקנא זו. אחר העיון בו, כמדומה ברור, שהסגנון והתוכן של הביאור הזה הוא של רבינו בעצמו, אשר בו כתב את הוכחותיו לפסק הנזכר. והיא היא „התשובה שהשיב על זה" רבינו באותה שעה.

יש אם כן מקום לשער, אשר מהרי"ל העתיק אז את התשובה הזאת מכת"ק של רבינו, ובעת ההכנה לדפוס של הספר „שארית יהודה“ (בשנת תר"ב), כשמצאו המו"לים את הביאור הזה בכת"ק מהרי"ל, דימו בנפשם כי תשובה זו נכתבה על ידי מהרי"ל בעצמו, ולכן הדפיסוה על שמו.

והרי זה הי' חלק גדול של עיסוקו של הרה"ק מהרי"ל, אשר העתיק את כל השלחן ערוך מכת"ק של רבינו, והכינו לדפוס. גם העתיק את פסקי הסידור מכת"ק של רבינו, והכינם לדפוס. וגם רשם את דרושיו של רבינו, שמהם הוכן הספר „תורה אור“ (ראה בכל זה „תולדות חב"ד ברוסיא הצארית“ פרק ד).

מסתבר אם כן אשר היא היא התשובה, שאודותה כותב בשו"ת צמח צדק (בשנת תקפ"ט): „והי' מהצורך להשיג התשובה שהשיב על זה כאאזמו"ר הגאון ז"ל, ואינה אצלי“.

מטעם זה מודפס הביאור הזה, בתור נספח להוספה זו של רבינו — לסדר מכירת חמץ ובהמה מבכרת (לקמן סימן יז), עם פיענוח לענ"ד בשולי הגליון.

ג. ביאורים לסדר מכירת חמץ

אחרי הסתלקות רבינו הזקן בשנת תקע"ג, ובפרט אחרי שנדפס ה„סדר מכירת חמץ“ בהוספות לשלחן ערוך שלו, פנו בנושא זה כמה מגדולי החסידים אל אחיו הרה"ק מהרי"ל, כאמור בתשובתו שנדפסה בספרו שארית יהודה (סי' י): „שלא מצאו אנשי חיל ידיהם להבין קריצת ורמיזת הקדמתו במה שכתב, דמה שנהגו לכתוב והמותר זקפתי עליו במלוה אינו מועיל לגדולי הראשונים ז"ל, וישוטטו אנה ואנה לבקש דברי גדולי הראשונים ולא ימצאו“.

בהמשך התשובה ביאר מהרי"ל את מקור ההלכה, על יסוד הדברים אשר „שמעתי רק דרך רמז וראשי פרקים... באולי לא ירדתי לסוף דעת רבינו ז"ל... ואמר כי לא לחנם הזכיר אותו בהקדמתו, אלא שרמז רמז שמשם הוציא דבריו... וחשש רבינו אחמו"ר ז"ל לדבריהם... ועוד אנהרינהו רבינו הגאון ז"ל לעינין... ואני שמעתי ממורי אחי רבינו הגאון ז"ל נ"ע... ואינני זוכר טעמו היטב, אבל באמת דעת לנכון נקל“.

גם כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" ביאר הדברים האלה בכמה מקומות (חידושים קמת, ג. פסקי דינים לב, א"ד. שו"ת חלק או"ח סוס"י מח).

בשנת תרמ"ז הדפיס הגאון החסיד מוהרא"ד לאוואוט את „סדור תורה אור” של רבינו, עם באור „שערי תפלה” (ואחר כך במהדורה בתרא בשם „שער הכולל”), ובסופו הדפיס את סדר מכירת חמץ של רבינו, עם ביאורו עליו בשולי הגליון.

בשנת תרנ"ט הדפיס הגאון החסיד מו"ה אברהם ברודנא את ספרו „ברכת אברהם” ח"ב, ובתחלתו הדפיס את סדר ונוסח שטר מכירת חמץ, המיוסד על סדר מכירת חמץ של רבינו (עם השינויים הנצרכים לאור התפתחות הדורות ושינויים בסדר החיים, ראה לקמן פרק ט), עם ביאור בשולי הגליון, בו מביא מ„שערי תפלה” הנ"ל, ולפעמים חולק על דבריו ולפעמים מבארם. ושוב הדפיס אותו עם איזה הוספות, בספרו „מגיני אברהם” (ירושלים תרפ"ו).

לראשונה דנתי בביאור שיטת רבינו בסדר מכירת חמץ בקובץ יגדיל תורה נ"י. (חוב' כא, אייר תשל"ח, בהערות המערכת שבצמודים תקמה-תקנה).

בשנת תשמ"ה הדפיס הרב יוסף יצחק שי' בלינוב ספר „מכירת חמץ בערב קבלן”, בו ביאר באריכות את שיטת רבינו ומקורותיו.

בשנת תשנ"ז ערכתי את הקונטרס „סדר מכירת חמץ — לפי תקנת רבותינו”, כדי שממנו יהי אפשר ללמוד ולסדר את מכירת החמץ לנכרי לפי תקנת רבותינו.

בשנת תשנ"ח נדפס שוב קונטרס הנ"ל — כהוספה לספר „תיקוני מקוואות — לפי תקנת רבותינו”.

כל זה בנוסף לכמה ספרים שמביאים פרטים רבים מסדר מכירת חמץ שלפנינו ודנים בהם, והם מובאים לאורך הספר שלפנינו — בהערות שבשולי הגליון.

במשך השנים שמאז ועד עתה, נדפס השלחן ערוך של רבינו הזקן, ופסקי הסדור שלו, במהדורה חדשה עם ציונים ומראי מקומות. כמו כן נדפסה מהדורה חדשה של הספר „שארית יהודה” לאחיו מהרי"ל, אשר בו ביאר את תקנת רבינו במכירת חמץ — כפי ששמע מרבינו בעצמו.

בהמשך לזה נתבררו כמה פרטים בכיאר שישט רבינו בהלכות מכירת חמץ, ובהתאם לזה יוצאת בזה לאור מהדורה חדשה של „סדר מכירת חמץ“, עם ביאור לענ”ד, בספר בפני עצמו.

כדי להקל על המעיין נחלק סדר מכירת חמץ ובהמה מבכרת לסימנים. וכן נוסף פיסוק וחלוקת קטעים.

במבוא שלפנינו באה סקירה כללית בנושא, כאשר בכל פרט יצויין להערות שבפנים הספר, בהן מבוארים הדברים בפרטיות יותר.

ד. המנהג לפני תקופת רבינו הזקן

בתקופת המשנה והגמרא והראשונים, היו כולם מבערים את חמצם שבתוך ביתם, ולא הי' צורך כל כך למכור את חמץ.

מלבד באופן יוצא מהכלל, כמו הנוסע בספינה בימי החג, ולא יחזור ליבשה עד כמה ימים אחרי החג, שאם יבער את החמץ לפני הפסח לא יהי' לו מה לאכול אחרי חג הפסח, מבואר על זה בברייתא (תוספתא פסחים פ”ב ה”ו. הובאה בירושלמי פ”ב ה”ב): „ישראל ונכרי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל, הרי זה מוכרו לנכרי, ונותנו במתנה, וחוזר ולוקח ממנו לאחרי הפסח, ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה“.

לאחר זמן, וכנראה מצד צוק העתים שאי אפשר היה לבער את כל החמץ ולקנות מחדש אחרי הפסח, שזה גרם הפסד מרובה, התחילו הרבה למכור את חמצם.

סדר מכירת החמץ לנכרי, באופן רגיל יותר, נתקן לראשונה לפני כשש מאות שנה, על ידי בעל תרומת הדשן (סי' קכ): „מי שיש בידו עניני חמץ סמוך לפסח וקשה עליו לבערם ורוצה לתתם לנכרי חוץ לבית ... ישמרם לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתנה לו ... רק שיתנם לו במתנה גמורה בלי שום תנאי, או שימכרם לו מכירה גמורה בדבר מועט“.

הלכה זו היא אותה ההלכה שבתוספתא הנ”ל, אלא שכאן מדובר ביהודים שיש להם הרבה חמץ, ולא ירצה הנכרי לשלם לו את כל מחירו, ולכן מיעץ התרומת הדשן שימכור לו „שיתנם לו במתנה גמורה ... או שימכרם לו מכירה גמורה בדבר מועט“.

תקנה זו נפסקה גם בשלחן ערוך (סי' תמ”ח ס”ג), ודנים בו נושאי כליו. וכן הובאה הלכה זו בשוע”ר (סי' תמח ס”ו): „ישראל שיש לו חמץ

הרבה בערב פסח ורוצה למכרו לנכרי המכירו ומיודעו או ליתנו לו במתנה, אע"פ שהוא יודע בהנכרי שלא יגע בחמצו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ואז יחזירונו לו, הרי זה מותר, דכיון שאם לא היה הנכרי רוצה להחזירו לו לא היה יכול לתבוע ממנו בדין שיחזירונו לו, אם כבר קנהו הנכרי באחד מדרכי הקנייה שיתבאר, נמצא שכל ימי הפסח החמץ קנוי להנכרי בקנין גמור, ואחר הפסח שהוא מחזירו לו מתנה הוא שהוא נותן לו".

באופן זה היתה נהוגה בישראל מכירת החמץ במשך כמאתים וחמשים השנים הבאות (לערך בין השנים ר"תק"נ), לאלו שהיה ברשותם הרבה חמץ.

ה. זקיפת המותר במלוה

בתקופה הקודמת היה עיקר המכירה של חמץ שנשאר מונח בבית הישראל, שבזה אין הסיכון גדול כל כך כשנותנו במתנה לנכרי המכירו, או כשמוכרו לו במחיר סמלי.

בימי תקופת רבינו הזקן לא יכלו יותר להסתפק במנהג זה של מכירת חמץ, שהרי ליהודים רבים היו בתקופה זו עסקים של חמץ (בית מרזח וכיו"ב), שהוא עסק חיינו של הישראל, ואם יתנו אותו לנכרי במתנה, או ימכרו לו במחיר סמלי, יכול הישראל להפסיד את כל עסק פרנסתו, שמא לא יחזירונו הנכרי עד שישלם לו סכום גדול מאד. לכן התחיל להתפשט המנהג, למכור את החמץ לנכרי במחירו המלא.

וכיון שהנכרי לעולם לא יסכים לשלם לישראל את המחיר המלא של העסק, תיקנו שהמכירה תהיה על ידי זקיפה במלוה, והיינו שהנכרי ישלם עבור החמץ דמי קדימה בלבד, ואילו את שאר המעות שהוא חייב עבור החמץ זוקפים עליו במלוה, כלומר, שמעות אלו נשארים על הנכרי בתורת חוב בלבד, ואחר הפסח נותן הנכרי ליהודי את החמץ — תמורת שארית החוב שעליו, וגם אז נותן הישראל לנכרי את דמי הקדימה שקיבל ממנו, תמורת החמץ שמקבל עתה מהנכרי.

באופן זה אין סיכון שהנכרי לא יחזיר את עסק החמץ אל הישראל, שהרי אם אינו מחזיר את החמץ חייב הוא לשלם עבורו את כל שארית החוב. ולכן אין חשש הפסד.

תקנה זאת נזכרת לראשונה בפרי מגדים, שנדפס לראשונה בפפד"א תקמ"ו (משבצות זהב ס"ק ו): „ויראה לי שיש למכור החדר והחפץ בסך רב הרבה יותר משויו, ויזקוף במלוה“.

גם בעל ה„נודע ביהודה“ תיקן, באותה תקופה, למכור את החמץ באופן זה, כמסופר על ידי בנו רבי שמואל לנדא (שיבת ציון, פראג תקפ"ז, סי' י'): „נתייסד פה פראג על פי הוראת אב"ד, ובהסכמת בית דינו הגדול בית דין מורי שאלות יצ"ו, היותר טוב ומובחר שבדרכים“.

ניתן אם כן לשער, שבעל ה„נודע ביהודה“ תיקן תקנה זו לערך באותה שעה שבעל הפרי מגדים כתב על כך (לפני תקמ"ו), היינו איזה שנים לפני פטירתו של בעל ה„נודע ביהודה“ (בשנת תקנ"ג).

אחר כך הועתקה תקנה זו לכמה ספרים שבעשרות השנים הבאות (כדלקמן הערה 22).

כבר נזכר לעיל (פרק א) שסדר מכירת החמץ של רבינו נכתב, כנראה, בתקופת השנים שבין תק"נ לתקנ"ח, משום שמשנת תקמ"ו ואילך התחילה להתפשט תקנה זו „לזקוף עליו במלוה“. וזאת היא כוונת רבינו במה שכתב, וחזדשים מקרוב באו לתקן לכתוב והמותר זקפתי עליו במלוה“.

ו. ערב קבלן

על תקנה זו של „והמותר זקפתי עליו במלוה“, כותב רבינו בסדר מכירת החמץ: „וגם זה אינו מועיל לפי דעת גדולי הראשונים ז"ל ... ולזאת אין תקנה אחרת למכור בהקפה אלא להיות יד ישראל אחר באמצע“, היינו שהמכירה תהיה דוקא על ידי ערב-קבלן.

כלומר שלפני קניית החמץ, מתחייב יהודי אחר להיות ערב-קבלן עבור הנכרי, לשלם את החוב הזה בשלימותו, מיד כשיבוא זמן התשלום. את שטר ההתחייבות הזה מוסר הערב-קבלן לנכרי, והנכרי מוסרו לישראל המוכר, יחד עם דמי הקדימה שנותן לו. ובזה מסיים הנכרי את התשלום עבור החמץ, באופן ששוב „לא יהיה להישראל בעל החמץ שום עסק בעולם עם האינו יהודי הקונה החמץ, ולא יהיה האינו יהודי נשאר חייב כלום לבעל החמץ, אלא לישראל אחר שלא היה החמץ שלו עדיין מעולם“.

אחרי חג הפסח, מחזיר הנכרי את החמץ לערב-קבלן — תמורת שארית המעות של החמץ שהנכרי חייב לערב-קבלן (יחד עם דמי הקדימה ששילם הנכרי לישראל), והערב-קבלן מחזיר את החמץ לישראל — תמורת שארית המעות של החמץ שהערב-קבלן חייב לישראל המוכר (יחד עם דמי הקדימה הנ"ל).

הוספת התחייבות ה"ערב-קבלן" למכירת החמץ, נזכרת כבר בשו"ע"ר (סי' תמח ס"ח): „לכתחלה צריך שיטול ממנו הישראל כסף או שוה כסף כפי שיווי כל המקח של כל החמץ בשער שבשוק. או שיקח ממנו מעט כסף או שוה כסף, ובעד השאר יעמיד לו ערב קבלן בעד כל המעות שישלם לו לזמן פרעון שקבע לו, בענין שלא יהיה לו שום טענה ומענה על הנכרי בעד המעות כי אם על הערב קבלן“.

ולא נתברר לנו מתי הוסיף רבינו קטע זה בשלחן ערוך — לפני תקנת הפרי מגדים והנודע ביהודה, למכור את החמץ על ידי זקיפת שארית המעות במלוה (היינו שתקנת המכירה בערב קבלן נתקנה לפני תקנת המכירה בזקיפת המותר במלוה), או אחריה.

ובכל אופן יש הפרש גדול בין מה שכתב בשלחן ערוך שלו, לבין מה שכתב ב"סדר מכירת חמץ", אשר לפי האמור בשו"ע"ר הוא רק „לכתחלה". ואילו כאן בסדר מכירת חמץ, הוסיף וביאר, אשר „לכתוב והמותר זקפתי עליו במלוה... אינו מועיל לפי דעת גדולי הראשונים ז"ל", ולכן אין עצה אלא שתהי' המכירה על ידי ערב-קבלן (כדלקמן הערה 26).

*

אחרי הסתלקות רבינו הזקן בשנת תקע"ג, ובפרט אחרי שנדפס ה"סדר מכירת חמץ" בהוספות לשלחן ערוך שלו, פנו כמה מגדולי הרבנים בשאלה אל אחיו הרה"ק מהרי"ל (שארית יהודה סי' י'): „שלא מצאו אנשי חיל ידיהם להבין קריצת ורמיזת הקדמתו במה שכתב, דמה שנהגו לכתוב והמותר זקפתי עליו במלוה אינו מועיל לגדולי הראשונים ז"ל, וישוטטו אנה ואנה לבקש דברי גדולי הראשונים ולא ימצאו“.

ומבאר המהרי"ל שם, שהכוונה היא אל:

(א) דעת גדולי הראשונים, אשר מה שמועיל זקיפת מותר המעות במלוה הוא דוקא כשעשו קנין נוסף למכירה זו, והמעות הם רק לתשלום

המכירה. והיינו שאם אינו משלם לו את מעות תשלום כל המכירה אינו המוכר סומך דעתו על המכירה, ואם זקף עליו במלוה אזי סומך דעתו על המכירה. משא"כ בחמץ, שאין הנכרי מושך את כל החמץ כדי לקנות אותו בקנין משיכה, וכל הקנין הוא קנין מעות בלבד, הנה „קנין מעות” פירושו — שמשלם לו את כל המעות, ולא רק חלקו, ולכן אין מועלת כאן זקיפת מותר המעות במלוה.

(ב) דעת גדולי הראשונים, שעכ"פ במקום דעייל ונפיק אזוזי, היינו כשהוא מחכה לתשלום המלא, אין דמי הקדימה נחשבים „קנין מעות”, ולכן אין מועלת כאן זקיפת מותר המעות במלוה.

פירוש הדברים הוא, שיש שתי סיבות שהאדם מוכר את חפצו: (א) שאינו זקוק לו יותר, ולכן מוכרו. (ב) שהוא מוכר את חפצו משום שהוא זקוק למעות.

והנה באופן הא' שאינו זקוק מיד למעות, ומוכר את החפץ שאינו זקוק לו יותר, אזי אפשר להחשיב את דמי הקדימה כאילו זהו התשלום המלא של החפץ וחשוב „קנין מעות”. משא"כ באופן השני, שהוא מוכר את חפצו באופן שהוא מחכה לכל דמי החפץ שמוכר (עייל ונפיק אזוזי), אזי אי אפשר להחשיב את דמי הקדימה כאילו זהו התשלום המלא של החפץ — לדעה זו, ולכן אין זה חשוב „קנין מעות”. ולכן אין מועלת בזה זקיפת מותר המעות במלוה.

וכך הוא גם במכירת חמץ, שהוא עייל ונפיק אזוזי, שהרי מצפה לקבל את המעות מיד אחרי חג הפסח (או שיקבל אז את החמץ בתור תשלום עבור החוב הזה). ואף שמוכר את החמץ כדי להפטר ממנו, מכל מקום הרי המכירה היא בתנאי שיקבל את המעות (או את החמץ) מיד אחר הפסח. ולכן חשוב כעייל ונפיק אזוזי, אשר אין דמי הקדימה חשובים „קנין מעות” עד שיקבל הישראל את כל דמי החמץ, היינו דמי הקדימה יחד עם שטר ההתחייבות של הערב־קבלן, ושוב אין הישראל מצפה לשום תשלום נוסף מהנכרי, וזה מועיל לכל הדעות.

ז. השכרת החדרים

בנוסף למכירת החמץ ב„קנין מעות” האמור לעיל, התקין רבינו להשכיר לנכרי את החדרים שהחמץ מונח בהם.

בשוע"ר הצריך למכור לנכרי את החדרים שהחמץ מונח בהם (ואחר הפסח לקנותם חזרה מהנכרי); אלא שמכירת החדרים כרוכה בקשיים שונים, כדלקמן. ולכן מסיק בסדר מכירת חמץ „ואין תקנה אלא בשכירות“.

שני טעמים נאמרו למכירת (או השכרת) החדרים שהחמץ מונח בהם לנכרי:

(א) אף שאנו מוכרים את החמץ בערב-קבלן, עדיין אין זה אלא „קנין מעות“, ויש אומרים שהנכרי אינו קונה מטלטלין בקנין מעות בלבד, אלא במשיכה, ואם החמץ רב שאי אפשר לנכרי בעצמו להוציא את כולו מרשות ישראל קודם הפסח, צריך להקנותו לנכרי גם בקנין „אגב קרקע“, דהיינו שימכור לנכרי גם את החדרים שהחמץ מונח בתוכו, ויאמר לו: „אגב החדרים תזכה גם בחמץ שבתוכם“.

(ב) אף בחמץ של נכרי שמונח בבית הישראל, אם אחריות החמץ היא על הישראל נחשב כאלו החמץ הוא של הישראל, ולכן צריך הישראל למכור (או להשכיר) את החדרים לנכרי, שאז החמץ הוא בבית הנכרי, כך שאף אם החמץ הוא באחריות הישראל אינו עובר עליו. ואף שכאן אין החמץ באחריות הישראל, מכל מקום יש כמה טעמים לחשוש שהוא קצת באחריותו, ולכן החמירו למכור (או להשכיר) החדרים לנכרי.

לפי הטעם הראשון בלבד הי' סגי במכירת קרקע אחרת, ולא היינו זקוקים שתהי' המכירה אגב חדרים אלו שהחמץ מונח בהם; או עכ"פ הי' סגי במכירת אחד מהחדרים שהחמץ מונח בהם. משא"כ לטעם השני הנ"ל, צריך הישראל למכור לנכרי את כל החדרים שהחמץ מונח בהם, כדי שיהי' כל החמץ ברשות הנכרי. ויתבאר כל זה לקמן (הערה 42).

*

והנה בשוע"ר הצריך למכור את החדרים לנכרי על ידי ערב-קבלן, כי אם ימכור את החדרים לנכרי במחיר סמלי, אולי לא יסכים הנכרי להחזיר לו את החדרים אלא במחירם המלא. על כן עדיף למכור אותם לו בערב-קבלן, ואחרי פסח יחזיר הנכרי את החדרים לערב-קבלן, תמורת שארית המעות שהנכרי חייב לערב-קבלן, והערב-קבלן יחזירם לישראל תמורת שארית המעות שהערב-קבלן חייב לישראל המוכר.

אמנם בסדר מכירת החמץ כתב: „ואין תקנה אלא בשכירות כפי המבואר בנוסח זה“. והיינו שאין מוכרים את החדרים לנכרי, כי אם משכירים אותם לו לימי הפסח, וכמבואר בנוסח השטר: „ועוד זאת השכרתי בשכירות גמורה לאינו יהודי מוכ"ז את מקומות של כל החמץ הנ"ל, במקח אחד זהב בעד כל חדר מהיום עד כלות יום או יומים... אחר הפסח... ואגב קנין שכירות החדרים יהיה קנוי לו כל החמץ שבהם ביתר שאת ויתר עז על קנין דלעיל“.

כמה טעמים נאמרו להעדפת שכירות על מכירה (ונתבארו לקמן הערות 43. 44):

(א) מכירת החדרים היא דוקא על ידי ערב-קבלן. משא"כ על השכירות אין הכרח לערב-קבלן [כל זה הוא בתקופת רבינו הזקן. אמנם עתה נהוג להעמיד ערב-קבלן גם על שכירות החדרים, מטעם שיתבאר לקמן פרק ט].

(ב) מכירת החדרים היא דוקא על ידי שטר קנין, שדיניו מסובכים. משא"כ על השכירות אין זקוקים לשטר קנין.

(ג) לפעמים הבית אינו שייך לישראל בעל החמץ, והוא גר שם בשכירות, ואז לא יוכל למכור את החדרים, אלא להשכירם.

ח. קנינים נוספים ליתר שאת

בכל הנ"ל נתבאר אופן מכירת החמץ: (א) בקנין כסף. (ב) בקנין אגב קרקע.

אמנם לכמה מגדולי הפוסקים אין „קנין כסף“ מועיל בנכרי, ולכמה מגדולי הפוסקים אין „קנין אגב קרקע“ מועיל בנכרי. ואם כן מה יעשה?

נתבאר על זה בשוע"ר (סי' תמח ס"ח): „אבל בדיעבד שלא קנה הנכרי את החמץ אלא במשיכה בלבד או בכסף בלבד ועבר עליו הפסח הרי זה מותר אפילו באכילה“, ויבואר לקמן (הערה 16). והיינו בדיעבד, אבל לכתחלה אין להסתפק בקנין מעות בלבד ובקנין אגב קרקע בלבד. אלא אם כן מה יעשה לכתחלה?

כותב על זה בשוע"ר (סי' תמח ס"א): „צריך להקנותו להנכרי באחד

משאר דרכי הקניה שהן קנין גמור המועיל שלא יוכל אחד מהן לחזור בו, כגון בכל דבר שנהגו הסוחרים לקנות בו, דהיינו על ידי הרושם שנהגו בקצת מקומות, שכשהלוקח רושם על המקח כדי שיהיה לו סימן ידוע שהוא קנוי לו קנין גמור, או על ידי תקיעת כף, או על ידי נתינת פרוטה במקומות שנוהגין שכשהלוקח נותן פרוטה למוכר, או שמכין בכפיהן זה על גבי זה נגמר המקח ואין אחד מהם יכול לחזור בו, או על ידי שימסור הישראל להנכרי את המפתח מן החדר שהחמץ מונח בתוכו אם הוא במקום שנוהגין שמסירת המפתח קונה קנין גמור".

כל זה נתבאר בשו"ע ר. אמנם בסדר מכירת חמץ חזר בו וכתב: „ומי שעולה על דעתו שמכירת חמץ הוא מדברי סופרים... שגגה הוא בידו... ולזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא“.

ומזה נראה לכאורה, שאף בדיעבד לא תועיל מכירת החמץ לנכרי בקנין כסף בלבד. ואף בהוספת קנין אגב קרקע אין להסתפק לכתחלה, ויש להוסיף עוד קנינים שיכולים להועיל אף בנכרי.

ולכן הוסיף רבינו בנוסח שטר המכירה עוד שלושה קנינים נוספים: „וכבר מסרתי לו המפתחות לקנות בהם החמץ שבחדרים הנ"ל. וגם נתתי לו ידי על המכירה הנ"ל כדרך התגרים... קבלתי ממנו אחד זהב מזומן על עירבון שקורין זאדאטיק כמנהג הסוחרים“ (כדלקמן הערה 79). וגם נוסף לזה קנין חצר באופן שמועיל לכמה דעות גם בנכרי (כדלקמן הערה 96)

ויש עוד טעם נוסף למסירת המפתחות, ויתבאר לקמן (הערה 60).

*

בשו"ת שארית יהודה (חלק או"ח סי' יא) כותב מהרי"ל, אחיו של רבינו הזקן: „לפי שיש אומרים אין קנין אגב קונה באינו יהודי, ולפיכך לא כתב רבינו הגאון ז"ל קנין זה אלא ליתר שאת. אני רגיל לצוות להוסיף קנין חליפין“.

וביאור דבריו, שהן בקנין אגב והן בקנין חליפין, בשניהם יש פוסקים הסוברים שמועיל בנכרי ויש פוסקים הסוברים שאינו מועיל, ורבינו לא צוה להוסיף את קנין אגב רק ליתר שאת, שכן כותב בשטר המכירה „ואגב קנין שכירות החדרים יהיה קנוי לו כל החמץ שבהם ביתר שאת

ויתר עז על קנין דלעיל", היינו שאין סומכים על קנין זה בלבד רק בתור תוספת לקנין כסף העיקרי. אשר לכן, "אני רגיל לצוות להוסיף קנין חליפין", שגם הוא מועיל לכמה פוסקים.

אמנם רבינו הביא בקונטרס אחרון שבסי' תמא סק"ג את דברי הש"ך ש, "האריך בראיות דנכרי אינו קונה בקנין סודר", ומוסיף אשר, "לכך לא הזכרתי קנין סודר בפנים בסי' תמ"ח, אבל הזכרתי כאן לענין דיעבר". והיינו שהן בשלחן ערוך והן בסדר מכירת החמץ הזכיר רק את קנין אגב קרקע ולא את קנין אגב סודר.

ולכן גם ברוב נוסחי השטר מרבני אנ"ש שהיו לפנינו לא נזכר קנין אגב סודר אצל הנכרי, וכדברי רבינו הזקן הנזכרים, וכיון דנפיק מפומי' דרב כו'. אך מכל מקום יש מרבני אנ"ש המוסיפים גם קנין אגב סודר מהנכרי, כדברי מהרי"ל ב, "שארית יהודה".

ט. מכירת החמץ בזמנינו

לאור התפתחות הדורות והשינויים בסדר החיים, הוכרחו שינויים גם באופני מכירת החמץ, שבוה נכתבו כמה תשובות על ידי רבותינו אדמו"רי חב"ד לדורותיהם, ועל ידי גדולי רבני חב"ד. וכמה סיבות לזה:

(א) בתקופת רבינו הזקן, ברוב הבתים לא היה נשאר חמץ לימי הפסח, ואלו שהי' להם עסק של חמץ מכרו את החמץ לנכרי ישיר בלי ממוצעים. ולכן בשטר המכירה של רבינו הזקן, הישראל מוכר את החמץ לנכרי בלי ממוצעים. אמנם בזמנינו נשארים מוצרי חמץ כמעט בכל בית, ולכן כולם מוכרים את החמץ לנכרי, וכדי להקל על הקהל, נוהגים שכל אחד ממנה את הרב למורשה ולשליח למכור את חמצו, והרב מוכר את החמץ של כל אנשי הקהלה — על פי כתב ההרשאה שבידיו, שמוסרו לנכרי יחד עם שטר המכירה.

על תחלתו של המנהג הזה נתבאר בשער הכולל (אות י'): "המנהג שכל בני העיר נותנים הרשאה להרב דמתא שימכור חמצם (כמו שהי' המנהג גם בחיי אדמו"ר ז"ל".

מנהג זה נזכר כבר בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' מו): "בעיר שעושים את המ"צ לשליח שימכור חמצם".

ועל זה נתבאר בשער הכולל (שם): „הנוסח הזה נתקן בלשון יחיד המוכר חמצו... ולפי המנהג שכל בני העיר נותנים הרשאה להרב דמתא שימכור חמצם המנהג... צריך לדקדק לכתוב את ההרשאה שתהי' מכוונת להשטר מכירה הזה“.

לפי זה ביאר הרב לאוואוט בהערותיו שם, את אופן כתיבת נוסח ההרשאה ושטר המכירה על ידי הרב המורשה. בנוסף לכך ערך נוסח מוכן לכל הנ"ל, ונדפס בספרו „פסקי פרי מגדים“ (עמ' תא-ו).

גם מו"ה אברהם ברודנא ערך נוסח כזה, על פי נוסח רבינו, והדפיסו (עם ביאור בשולי הגליון) בספרו „ברכת אברהם“ ח"ב (ובמהדורה בתרא בספרו „מגיני אברהם“).

כך הגיעו לידינו כמה שטרי מכירה שערכו רבני חב"ד לדורותיהם, מיוסדים על תקנת רבינו בסדר מכירת חמץ.

(ב) בכמה קהלות נהגו, כבר בשלהי תקופת רבינו הזקן, שבני העיר היו מוכרים את החמץ לידי רב הקהלה, והוא היה מוכרם לנכרי (כדלקמן הערות 196. 252). וכן נשאר המנהג גם אחר כך אצל רבותינו נשיאינו.

סדר זה נזכר לראשונה בקשר לעיירה וועליז, בשאלה ששאלו לפני רבינו בשנותיו המאוחרות (לקמן סי' יח): „בעירנו המנהג מדי שנה, מקודם פסח הולך איש אחד המיוחד, שמו ר' בנימין, מבית לבית, וקונה כל חמץ מכל העיר, והיה מוכר לערל עפ"י תקנות כבוד קדשו, ובנוסח הנמסר לו ממעלת קדושת כבוד תורתו“.

גם בדורות הבאים נהגו כן בכמה עיירות, כנזכר בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' מז): „דעכשיו שכולם מוכרים לבעל כח אחד... קונה רק על מנת להקנות“ (ושם סי' מח): „שאיש אחד יהודי קונה כל החמץ מכל העיר והוא מוכר הכל לאינו יהודי“.

וכן הוא בתשובת מוה"ר יקותיאל זלמן לנדא מ"ץ בוויטבסק (קובץ יגדיל תורה נ"י. חנ"ט סי' סא): „אשר שאל על דבר המכירה לישראל בקנין גמור אגב סודר ואויף-גאב, הנה כן נהוג אצלינו בפה קהלתינו בענין מכירת חמץ מימי הגאון מו"ה אייזיק ז"ל“ — בהר"ד מוויטבסק, מחב"ס פני יצחק, רבה של וויטבסק משנת תקס"ז ואילך).

וכן בתשובה נוספת של אחד מנכדי רבינו (קובץ יגדיל תורה חנ"ט

סי' נח): „לפי המנהג אצלינו ... כל היהודים מוכרים להשמש בקנין סודר ואוף גאב ומשכירים לו החדרים, נמצא השמש קונה כל החמץ בקנין סודר“.

שטרות מכירה אלו שונים הם משטר המכירה הרגיל, אשר מוכרים את החמץ לנכרי, או כותבים שטר הרשאה לרב שהוא ימכור את החמץ לנכרי בשליחות בעל החמץ, שהרי כאן מוכר את החמץ אל הרב, והרב מוכרו אחר כך לנכרי.

כיון שמכירה זו היא מישראל לישראל, הרי עיקר הקנין בזה הוא אגב סודר, כנזכר כבר בתשובת רבינו (שם): „שנמכר למו' בנימין בקנין גמור אגב סודר כדת“.

ושוב לא הוזקקו לשאר הקנינים שהם רק ליתר שאת ויתר עז, כמו קנין אגב קרקע ותקיעת כף ומסירת המפתחות. ולכאורה לא היו צריכים לעשות בזה גם קנין מעות, שהרי הוא הקנין המועיל רק בנכרי, משא"כ בישראל הוא מועיל רק למי שפרע ותו לא.

מכל מקום רואים אנו בשטרות המכירה של רבותינו שכתוב בהם גם קנין המעות. ולא זו בלבד אלא שגם על קנין המעות הזה ניתוספה בסופו התחייבות הערב-קבלן (ויתבאר לקמן הערות 24. 252).

בזמנינו לא נהוגה כל כך מכירת החמץ לרב הקהלה, ומכל מקום נעתק שטר מכירה זה בסוף הספר, כדי להתלמד.

ג) כבר נתבארה לעיל (פרק ז) תקנת רבינו, להשכיר לנכרי את החדרים שהחמץ מונח בהם (ולא למכור אותם לו), ובמילא אין זקוקים לערב-קבלן על שכירות החדרים.

וכל זה היה בתקופת רבינו הזקן שהיחיד היה מוכר את חמצו לנכרי. אמנם עתה שנהוג למנות את הרב שימכור את החמץ של כל בני העיר, נהוג להעמיד ערב-קבלן גם על שכירות החדרים, כמבואר בשער הכולל (אות כט): „יחיד המוכר חמצן של כל בני העיר, שגם שכירות החדרים עד שלשה ימים אחר חג הפסח יעלה לסך רב, שאין ביכולת הקונה לסלק במזומן, יכלול הכל בחתימת יד הערב קבלן“.

ד) כל אלה גרמו שינויים נוספים בנוסח השטרות. גם מחמת שינויי תנאי החיים, ושינויי הזמן והמקומות, נאלצו לשנות פרטים נוספים בנוסח

השטר, כדי להתאימו למצב ההווה. ולכן נערכו נוסחי שטר מכירת חמץ בכמה אופנים, על פי סדר ותיקון רבינו.

לפנינו היו כמה שטרות מכירת חמץ של רבני חב"ד בדורינו ושבדור הקודם. בכל אחד מהם יש הוספות ותיקונים.

לפי כל הנ"ל מועתק לקמן בסוף הספר (סימן יח), נוסח שטר המכירה הנהוג עתה, מלוקט מנוסח השטרות שהיו לפנינו, באופן שיהי שוה לכל מקום ולכל זמן (ראה לקמן שם הערה 235).

ה) מיד בתחלת נשיאותו של הרבי התחילה תקופת השליחות, אברכים היו נשלחים לעיירות ומדינות שונות להפיץ יהדות בין שכבות העם. בין השלוחים היו רבנים שסידרו בעצמם את כל עניני הרבנות שבעיר, אך היו גם כאלו שלא ידעו איך לסדר בעצמם את סדר מכירת החמץ לנכרי.

כשפנו בשאלה זו אל הרה"ג הרה"ח מוה"ר זלמן שמעון דווארקין, השיב להם, שאופן המעולה ביותר הוא, שאחרי שבני קהלתם חותמים על כתב הרשאה למנות אותם למכירת החמץ שלהם, ישלחו השלוחים את ההרשאות האלו לידי, בצירוף כתב הרשאה מיוחד מהשליח אל הרב דווארקין, שהשליח ממנה אותו למכור את החמץ של בני קהלתו.

כך נוהגים מאז ועד עתה בכמה עיירות, אשר השליח כותב שטר הרשאה מיוחד מרב אל רב, שרב זה ימכור גם את החמץ של בני קהלתו [מובן שזהו בנוסף לשטר ההרשאה, שבו ממנה השליח את הרב למכור את החמץ שלו].

לקמן בסוף הספר מועתק שטר ההרשאה מרב לרב, שהועתק מכת"י הרה"ג הרב זלמן שמעון דווארקין ע"ה (עם איזה תיקוני לשון).

*

נוסח השטרות הנהוגים בזמנינו, וביאורם, בא לקמן — בהמשך לסדר מכירת חמץ ובהמה המבכרת של רבינו.

כדי להקל על הציונים מכאן לכאן, בא כל הנ"ל בהמשך סימנים אחד, וההערות שבשולי הגליון — בהמשך מספרים אחד.

י. סדר המכירה

(א) בתחלה יקרא הרב לפני האינו יהודי את נוסח שני השטרות ויבארם אליו, כפי שכותב רבינו הזקן שם: „ולקרות נוסח המכתב הזה ... באיזה לשון שמבין האינו יהודי, באזני האינו יהודי, וגם נוסח חתימת יד מהערב קבלן, ולהסביר לו היטב כל הענין מראש ועד סוף“.

וכן יבאר לפניו את כל פרטי השטר האמורים לעיל, לפני עשיית הקנינים ומסירת השטרות.

(ב) גם צריך הרב לעשות קנין אגב סודר עם הערב-קבלן ואז יחתום הערב-קבלן על השטר וימסרו לידי הנכרי, כפי שמוסיף רבינו הזקן: „וככה יעשה באמת ישראל בעל החמץ [ובענינינו — הרב המורשה] ליתן כסף בגדו, שיאחז בו החתום [הערב-קבלן] כנהוג בכל קנין אגב סודר ... [אחר כך] ימסור חתימת יד [הערב-קבלן] הנ"ל ... ליד האינו יהודי“.

וצריך לדקדק שבמכירה הזאת לא יהיה נכלל חמצו של הערב קבלן עצמו (שער הכולל אות לו), וכמ"ש בסדר מכירת חמץ של רבינו הזקן „לישראל אחר שלא היה החמץ שלו עדיין מעולם“. ועל כן יהי הערב-קבלן אחד שמכר החמץ לרב המוכר לנכרי אחר, או אחד שאין לו חמץ משלו (כמו תלמיד ישיבה וכיו"ב).

(ג) אחר כך יקבל הרב מהנכרי את דמי הקדימה: (א) עבור החדרים (ב) עבור החמץ. ויש אומרים שעדיף שיהיו דמי הקדימה סכום חשוב, כדי שיהי שוה שני פרוטות לכל אחד מהמוכרים והמשכירים, אחד עבור קנין החמץ ואחד עבור השכרת המקומות (ראה דברי מלכיאל ח"ד סכ"ד סקנ"ו). אבל ב„מגיני אברהם“ (ס"ק יא) ביאר שאין זקוקים לזה. ויש אומרים שבכל מקום סגי במטבע הכי קטן שבאותו מקום (ראה סדר מכירת חמץ כהלכתו פ"ח).

ועל שארית המעות יקבל ממנו את שטר הערב-קבלן. ואז יעשה את הקנינים של תקיעת כף ומסירת המפתחות. ואחר כך יחתום הרב על השטר מכירה, וימסור לידי הנכרי את השטר מכירה, שעמו תפורים ודבוקים שטרות ההרשאה שאצלו, וכפי שכותב רבינו הזקן שם: „ואחר כך בשעת מכירת החמץ ממש, לפני מסירת המפתחות והשטר מכירה ליד האינו יהודי, יבקש מהאינו יהודי שימסור חתימת יד אוהבו [הערב-קבלן] הנ"ל, ואחר כך ימסור השטר מכירה והמפתחות“.

ד) במוצאי החג ישאל הערב-קבלן אצל הנכרי אם הוא רוצה להחזיק את כל החמץ, או שהוא רוצה למכרו אל הערב-קבלן, עם הריוח שמבואר בשטר, וכאשר יאמר הנכרי שהוא רוצה למכרו לו בריוח הנ"ל, אז ישלם הערב-קבלן אל הנכרי את דמי הקדימה שנתן לו הנכרי לפני הפסח ועם תוספת הריוח האמור (כדלקמן הערות 72. 128).

ה) אז יתן הנכרי לידי הערב-קבלן את שטר המכירה עם שטרות ההרשאה, ואז ימסרם הערב-קבלן לידי הרב — תמורת מעות התחייבות הערב-קבלן אל בני הקהלה המוכרים את החמץ, והרב יחזיר לערב-קבלן את שטר ההתחייבות שלו.

סדר מכירת חמץ

מאת

כ"ק אדמו"ר הזקן

הלכות מכירת חמץ

א. [ספרי הראשונים שנתגלו בימינו]

(1) כל מקום שמצויין לקמן לתלמוד בבלי וירושלמי ונו"כ — בסתם, הכוונה היא למסכת פסחים. כל מקום שמצויין לרמב"ם ונו"כ — בסתם, הכוונה היא להלכות חמץ ומצה.

נודע¹ בשערים המצוינים בהלכה², אשר הרבה מספרים הראשונים ז"ל לא יצאו לאור הדפוס עדיין בימי האחרונים³ ז"ל המ"ז ומ"א

כל מקום שמצויין לסימן בטור ושלחן ערוך, או לשאר ספרי ההלכה ושו"ת — בסתם, הכוונה היא לחלק אורח חיים. כל מקום שמצויין לטור ושלחן ערוך ונו"כ, או לשלחן ערוך של רבינו — בסתם, הכוונה היא לסימן תמח.

(2) ע"פ ברכות ח, א.

(3) כן פסק הרמ"א בחו"מ (סי' כה סוף ס"ב): „אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחר[ונ]ים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בהו“.

וכעין זה כתב רבינו בהל' נדה (סי' קפט סוף ס"ק מג): „ובאמת דעת הרמב"ן בהלכותיו פרק ה' ופרק ו' שלא כדברי זה ולא כדברי זה ... ובימי רמ"א וב"ח וט"ז וש"ך לא באו עדיין הלכות נדה להרמב"ן לדפוס במדינות אלו, לכן כתב[ו]ן מה שכתבו“. ועל פי זה חלק רבינו שם על הפוסקים הנ"ל. ובשו"ת רבינו (סי' יד): „כמבואר במקור הדין בתשב"ץ ... דלא כט"ז ... שבימיו לא נדפס עדיין התשב"ץ“.

ועוד שם (סי' לה): „כמ"ש הריטב"א ... הובא בשיטה מקובצת ... (ובימי הב"ח ובית שמואל לא יצאו לאורה עדיין, ולכן השיגו על הרמ"א בדרכי משה בחנם)“.

ועד"ז גם בקונטרס אחרון (סי' רמז ס"ק ב): „ואין שומעין לאחרונים נגד גדולי הראשונים, כשלא הביאו דבריהם וחלקו עליהם“.

וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל מה וכלל ד.

והנמשכים אחריהם, עד עתה קרוב לדורותינו אלה, כנראה בעליל⁴ מספר שיטה מקובצת על כמה מסכתות⁵ וכיוצא בו. ולזאת ודאי אין לסמוך להקל למעשה על הקולות שנמצאו בדברי האחרונים ז"ל⁶, ובפרט באיסור תורה חמור כחמץ, שהחמירה תורה בכל יראה ובל ימצא⁷.

ב. [מכירה המועלת כרת]

ומי שעולה על דעתו שמכירת

(4) ע"פ ר"ה כא, ב. (5) ראה שארית יהודה (אור"ח סי' י'): „תחלת יסודו הוא על ספר שיטה מקובצת על בבא מציעא, ואמר כי לא לחנם הזכיר אותו בהקדמתו, אלא שרמז רמז שמשם הוציא דבריו". ויתבאר לקמן (הערה 24).

ספר השיטה מקובצת למסכת בבא מציעא נדפס לראשונה באמשטרדם תפ"א. ואילו שלחן ערוך אור"ח עם ט"ז ומ"א נדפס לראשונה בדיהנפורט תנ"ב.

(6) לפי הסגנון נראה שמדבר על הקולא לזקוף עליו במלוה, שזה לומדים מתשובת הרי"ף שבשיטה מקובצת שאינו מועיל (כדלקמן הערה 24). אלא שעל היתר זה כותב לקמן „וחדשים מקרוב באו ... וגם זה אינו מועיל", ונתבאר לקמן (הערה 22) שהכוונה לפרי מגדים ונודע ביהודה שבתקופת רבינו, ואילו כאן כותב „הקולות שנמצאו בדברי האחרונים ז"ל". ואולי הכוונה כאן היא על ההיתר להסתפק בדיעבד בקנין מעות בלבד, שמקורו במשאת בנימין (סי' נט), והובא במ"א (ס"ק ד), ושוע"ר (ס"ח). ויתבאר לקמן (הערה 16).

אלא שזה לא קשור לשיטה מקובצת הנ"ל, ואילו כאן כותב „ולזאת ודאי אין לסמוך", היינו שההוכחה נגד היתר זה היא מספר „שיטה מקובצת" שנדפס לאחרונה.

ומסתבר שכאן עדיין לא מדבר במכירת חמץ, אלא בהודעה כללית, שבמקום שנתגלו ספרי ראשונים המחמירים „אין לסמוך להקל למעשה על הקולות שנמצאו בדברי האחרונים ז"ל". ורק אחר כך עובר לדון באיסור חמץ ומכירתו. (7) ראה שוע"ר (רס"י תמז): „חמץ ... כיון שהחמירה בו תורה לענוש כרת ולעבור עליו בכל יראה ובל ימצא ... לפיכך החמירו בו חכמים".

כאן מזכיר רבינו רק את הטעם השני „שהחמירה תורה בכל יראה ובל ימצא". אמנם לקמן אצל מכירת בהמה המבכרת (שאינן בה אלא הטעם הראשון) כתב רבינו: „דאיסור קדשים בחוץ חמור ככל יראה ובל ימצא דחמץ דענוש כרת ח"ו" (ראה לקמן הערה 115).

סדר מכירת חמץ

ג

8) המקור לסברה זו הוא בבכור שור על מס' פסחים (כא, א): „כיון דהאיסור מדרבנן הוא, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, וכל אחד מבטל חמצו בלבב שלם ... ולא נשאר כי אם

חמץ הוא מדברי סופרים, לפי המנהג שהכל מבטלין החמץ* ואומרים כל חמירא ליבטל ולהוי הפקר כו', שגגה היא⁹ בידו, כי חמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר¹⁰ מאחר שדעתו עליו

איסור דרבנן שצריך לבערו מן העולם, הם אמרו והם אמרו להתיר מכירה זו. וכעין זה כתב השואל בשו"ת תורת השלמים (לבעל החק יעקב) סי' ו, לענין מי שצוה לאשתו למכור היי"ש שבביתו לנכרי, והאשה מסרה לאשה אחרת ולא נמכר, ומסיק שם (ד"ה מה שהבין): „בנדון זה שלא היה דעתו עליו כל ימי הפסח, שהיה סבור שמכור כדינו, ודאי ביטול אמירת כל חמירא מהני והפקר גמור הוא לענין שאין עוברין עליו בכל יראה ובל ימצא“. ועל זה משיב רבינו: „כי חמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר, מאחר שדעתו עליו לחזור ולזכות בו אחר הפסח“, ויתבאר לקמן (הערות 10-11).

9) ע"פ קהלת ה, ה.

10) יש בזה כמה פרטים:

(א) „חמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר“, כיון שבעת הביטול אינו מתכוין לבטל ולהפקיר את החמץ הנמכר, „ולזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא“ (פרט זה יתבאר בהערה שלפנינו).

(ב) אף אם בעת הביטול וההפקר פירש בדבריו, שאם המכירה לא תועיל יחול גם עליו הביטול וההפקר, מכל מקום חמץ הנמכר „דעתו לחזור ולזכות בו אחר הפסח“, ולכן אין ביטול והפקר זה מועיל, „ולזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא“ (פרט זה יתבאר לקמן הערה הבאה).

(ג) עצם רצונו למכור את החמץ אינו חשוב גילוי דעת להפקיע איסור בל יראה ובל ימצא, „ולזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא“ (פרט זה יתבאר לקמן הערה 16).

ואולי כוונת רבינו היא לכלול בדבריו אלה את כל האמור לעיל, והיינו: (א) אינו מתכוין לבטל החמץ הנמכר. (ב) אם אם מפקיר בפירוש — הפקר לזמן אינו מועיל. (ג) גם עצם „גילוי דעת זה מה שמקנה אותו לנכרי“ אינו מועיל „להפקיע מעליו איסור בל יראה ובל ימצא“. אלא שכאן במכתב הכללי לאנ"ש לא בא רבינו לפרט, אלא להודיעם איך לנהוג במכירת חמץ, שבכל אופן אין לסמוך על ביטול והפקר, ומסיים: „וכאשר הארכתי בקונטרס מיוחד“ (שלא הגיע לידנו, כדלעיל במבוא פרק א).

סדר מכירת חמץ

נתחיל כאן עם לחזור ולזכות בו אחר הפסח¹¹, כמבואר הפרט הראשון הנ"ל,

שבעת הביטול אינו מתכוין לבטל את החמץ הנמכר. ונתבאר בפסקי דינים צמח צדק (לב, ג): „אם סבור שמכרו לא היה בכלל הביטול כלל, כי מה לו לבטל חמץ הנמכר שאינו שלו, ואיככה יבטלו” (ראה גם שו"ת צמח צדק סי' לא אות ג. סי' מח. פסקי דינים כט, א).

וכעין זה גם בשו"ת פני יהושע (סי' יד): „כיון דמצוה למכרו אם כן לא ביטלו, ולא היה בדעתו לבטלו כיון דסבור שנמכר, ואם אחר כך נתגלה שלא נמכר אם כן אין כאן לא הפקר ולא מכירה” (ראה שדי חמד מערכת חמץ ומצה, סי' ה אות ו ד"ה ומה שמפקפק, ואות מה, וסי' ט אות טו).

אמנם אחר כך מדייק בפסקי דינים צמח צדק שם מלשון רבינו: „שחמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר מאחר שדעתו לחזור ולזכות בו אחר הפסח כו', ומשמע שלולי שדעתו לזכות היה מועיל ביטול לחמץ הנמכר... דהמכירה היא רק לצורך הפקעת איסור ב"י וב"י, והוא על דרך תנאי, אם הביטול מועיל הרי טוב ולא יקנה האיניו יהודי, ואם לאו הנני מוכרו. ואם כן אין המכירה סותרת הביטול... [אלא שמכל מקום אינו מועיל כן דעתו לחזור ולזכות בו].”

והיינו שמפרש דברי רבינו, שאף אם כוונתו בביטול החמץ גם על החמץ הנמכר (שאם המכירה לא תועיל, אזי הוא מכוין לבטלו, ואחר הפסח יחזור ויזכה בו), מכל מקום, כיון שדעתו לחזור ולזכות בו אחר הפסח, אין הביטול מועיל עליו, וכדלקמן הערה הבאה (ראה יגדיל תורה נ"י. כא ע' תקנב).

11 ראה הערה הקודמת, שעיקר הכוונה כאן היא, שאף אם בעת הביטול התכוין גם לחמץ הנמכר (שאם המכירה לא תועיל, אזי הוא מכוין לבטלו, ואחר הפסח יחזור ויזכה בו), מכל מקום כיון שחמץ הנמכר „דעתו לחזור ולזכות בו אחר הפסח”, לכן אין ביטול והפקר זה מועיל. ועל זה מביא כמה הוכחות שאם „דעתו לחזור ולזכות בו אחר הפסח” אין ההפקר מועיל בו, „ולזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא.”

והנה פסק זה שהפקר לזמן אינו הפקר, מובא גם בשו"ע ר (סי' תמה ס"ב): „צריך שיפקירנו לגמרי בפיו ובלבו ולא יהיה בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו לאחר הפסח אם לא יקדמנו אחר, שאם יש בדעתו כן אינו הפקר גמור והרי הוא כשלו ממש כל זמן שלא זכה בו אחר, כיון שהוא יושב ומצפה שמא לא יזכה אחר ויזכה בו הוא.”

ובקונטרס אחרון (שם ס"ק א) מוכיח ממשמעות הפוסקים, ומהגמרא נדרים (מג, ב ואילך), שלכל הפירושים אינו מועיל הפקר לזמן. אבל מביא שם ג' דעות בזה: א) דלא מהני מדאורייתא. ב) דמדאורייתא מהני וחכמים גזרו מטעם הערמה שדומה להפקר הרמאים. ג) שאף מדרבנן מהני בשבת ופסח דמסתמא מפקירה בלי ערמה להפקיע מעליו איסור.

ובסוף מסיק, דקיי"ל שמן התורה גם הפקר לזמן הוי הפקר, וחכמים גזרו שאינו הפקר. ועל זה כותב בקונטרס אחרון שם: „ולא דמי להפקיר בהמתו בשבת בלבד, שאף שדעתו לחזור ולזכות בה שרי, דהתם לא התירו אלא כשהוא כבר בידי נכרי שאי אפשר בענין אחר“.

והיינו כמבואר בשו"ע"ר (סי' רמו ס"ז"ט): „אסור להשאיל בהמתו לנכרי לעשות בה מלאכה מפני שהנכרי עושה בה גם בשבת ואדם מצווה על שביתת בהמתו ... מותר להשכיר או להשאיל בהמתו לנכרי ולהתנות עמו שיחזירנה לו קודם השבת, ואם עבר הנכרי על תנאו ועיכבה ולא החזירה קודם השבת יפקירנה הישראל בינו לבין עצמו קודם השבת ... אינו מפקירה אלא ליום השבת בלבד“.

ויתירה מזו נתבאר בשו"ע"ר (סי' רמו ס"א): „לכתחלה אסור להשכירה או להשאילה סתם על סמך שכשיגיע השבת יפקירנה או יקנה אותה להנכרי ... יש כאן חשש מראית העין. ויש מתירין ... ויש לסמוך על דבריהם בשעת הדחק ... וכן יש להתיר לצורך מצוה כגון לשלוח אתרוגים על בהמתו על ידי נכרי“.

הרי שגם לדעת האוסרים שם היינו רק מטעם מראית העין (ולא שההפקר עצמו אינו מועיל), ובשעת הדחק או במקום מצוה התירו.

ואילו כאן חזר בו רבינו ומסיק שאף מן התורה אינו מועיל, ואשר „לזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא“.

וכן כתב אחיו הרה"ק מהרי"ל (או"ח סוס"י י'): „ואני שמעתי ממורי אחי רבינו הגאון ז"ל נ"ע שיש בו איסור ב"י וב"י מן התורה ... ואיני זוכר טעמו היטב“.

ואולי יש חילוק בזה בין ביטול לבין הפקר, שאף אם ההפקר לזמן מועיל — על כל פנים מהתורה, מכל מקום ביטול החמץ לזמן אינו מועיל אף מן התורה. וכעין זה מבואר במשאת בנימין (סי' נח): „ומה שכתבת שכבר ביטל קודם זמן איסורו כמו שאנו נוהגין לומר כל חמירא כו' דחזיתיה ודלא חזיתיה ושוב אינו עובר עליו משום ב"י וב"י. ביטל זה אין בו ממש לענין זה, חדא דהטובל ושרץ בידו מה מהני וזה ביטל בפיו ובשפתיו ולבו בל עמו שהרי לא ביטלו בלב דדעתיה עלויה ... ובכל מקום דאמרינן מבטלו בלבו ודיו ... היינו דוקא שמבטלו לגמרי ואין בדעתו לזכות בו כלל לעולם אבל בכה"ג דדעתיה עלויה ודואג עליו ודאי שאין כאן ביטול כלל ועובר בב"י וב"י עד שיבערנו מן העולם“ (ראה שדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ה אות ו ד"ה ומה שמפקפק).

ולבאר חילוק זה בין הפקר לביטול, יש להקדים מה שנתבאר בשו"ע"ר (סי' תלד ס"י): „כשמבטל החמץ בליל י"ד מיד אחר הבדיקה אינו מבטל אלא החמץ שאינו ידוע לו שלא מצאו בבדיקה, אבל חמץ הידוע לו שדעתו לאכול ממנו בלילה ולמחר עד שעה ה' אף אם ביטלו אינו מבוטל, שעיקר הביטול הוא בלב שיסיח דעתו ממנו לגמרי, וחמץ זה ששייר למאכלו הרי לבו ודעתו עליו לאכול ממנו ואינו מופקר אצלו“.

והנה זה כבר נתבאר לעיל שם ס"ז, שבביטול של הלילה אומרים כל חמירא דלא חזיתיה ודלא ביערתיה, ואם כן מובן שאינו מבטל בזה את החמץ הידוע לו שהשאיר למאכלו. אמנם כאן מחדש וכותב, ש"אף אם ביטלו אינו מבוטל", היינו אף שאומר בפירוש שמבטל גם את החמץ שידוע לו ודעתו לאכול ממנו, מכל מקום אינו מבוטל, ולכאורה מאי טעמא?

והביאור בזה, כי דין הביטול חלוק בתוכנו מדין ההפקר, הפקר פירושו שהוא מוציא את החפץ מרשותו, משא"כ הביטול נתבאר ענינו בסי' תלד ס"ז: "שישים בלבו כל חמץ שברשותו הרי הוא כאילו אינו ואינו חשוב כלום והרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל".

ומקורו מהרמב"ם (פ"ב ה"ב): "שיבטל החמץ בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל" (ויתבאר לקמן הערה 16).

ומובן שהביטול הזה אינו מועיל כלל בחמץ ששייר למאכלו, שכיון שחושב לאכלו איננו אצלו כעפר. ולכן אף אם מבטל בפירוש את החמץ ששייר למאכלו, כותב על זה רבנו (סי' תלד ס"י): "שעיקר הביטול הוא בלב שיסח דעתו ממנו לגמרי, וחמץ זה ששייר למאכלו הרי לבו ודעתו עליו לאכול ממנו ואינו מופקר אצלו".

ומזה יובן גם הטעם שחמץ הנמכר אינו בכלל ביטול, אף אם ביטלו בפירוש, שכיון שרוצה למכור את החמץ הזה לנכרי, ודעתו עליו לחזור ולזכות בו אחר הפסח, אם כן בודאי אינו משימו כעפר, שהרי דעתו עלוהי אחר הפסח, ולכן "אינו בכלל ביטול והפקר", ולזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא".

והן אמת שרבינו מביא מהרשב"א והדרכי משה ופרי חדש שגם הפקר לזמן אינו הפקר, הנה טעם זה לבדו אינו מספיק, דהא קיי"ל שזה אינו אלא מדרבנן, ולכן כתב גם הטעם "כי חמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר", שאף אם יבטל בפירוש את החמץ הנמכר, לא יועיל כלל, מטעם האמור.

ואף שמנהגינו לומר בנוסח ביטול חמץ גם לשון הפקר, כמבואר בשו"ע"ר (סי' תלד ס"ז): "ומכל מקום כל מדקדק במעשיו יפרט בפירוש הביטול בלשון ארמי לשון הפקר גמור, ויאמר להוי הפקר כעפרא דארעא". מכל מקום אין הכוונה בזה שהוא הפקר גרידא, אלא שהוא "הפקר כעפרא דארעא", וכנוסח שלנו, "ליבטל ולהוי הפקר כעפרא דארעא" (והטעם שלשון זה מועיל להפקירו יתבאר לקמן הערה 16). ואם כן מובן שהחמץ הזה שדעתו לחזור ולזכות בו אינו נכלל ב"ביטול והפקר" זה ואף אם נאמר אשר הפקר גרידא מועיל מן התורה כשדעתו לחזור ולזכות בו, מכל מקום "ביטול והפקר" אינו מועיל.

אמנם גם אפשר שהכוונה כאן, אשר גם אם יפקיר בפירוש (בלי ביטול) לא יועיל כשדעתו לחזור ולזכות בו, שהרי על זה מביא מהרשב"א והירושלמי

סדר מכירת חמץ

ז

בתשובת הרשב"א¹² בשם ירושלמי¹³ ושאר פוסקים, וכדלקמן (הערות 12-15).

(12) ח"א סי' ע: „ישראלים שיש להם בורות מלאים חטים ובקרקעית הבור וקירותיו יש מן החטה שנתבקעה מלחות הארץ... אילו היה ברור שיש שם חטים מבוקעות ונתיר אותו בביטול, לכשיפנה אפשר שהיה צריך לבער... דהרי זה כמבטל ומתכוין לחזור ולמכרו לאחר הפסח“.

וכן נפסק בשוע"ר (סי' תלו סוף סי"ח): „חטים הללו בשעה שהכניס האוצר לבור היה בדעתו לזכות בהם לאחר הפסח כשיפנה את האוצר (אם היינו מתירין לו להנות מהן לאחר הפסח), והרי זה דומה למבער את החמץ ומכוין לחזור ולזכות בו אחר הפסח שאין זה ביעור גמור כמו שיתבאר בסי' תמ"ה, לפיכך אסרו חכמים להנות מהן לאחר הפסח“.

ובסי' תמה (ס"ב): „ולא יהיה בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו לאחר הפסח אם לא יקדמנו אחר, שאם יש בדעתו כן אינו הפקר גמור והרי הוא כשלו ממש כל זמן שלא זכה בו אחר, כיון שהוא יושב ומצפה שמא לא יזכה אחר ויזכה בו הוא“.

(13) פ"ב ה"ב: „הפקיר חמצו משלושה עשר, לאחר הפסח מהו, רבי יוחנן אמר אסור... חושש על הערמה“.

וכתב באור זרוע (ח"ב סי' רמו): „אין לפרש דהערמה דר' יוחנן חייש לה דהיינו שיפקיר על מנת לזכות בו, אלא דחייש שמא לא יפקיר כלל ויאמר הפקרת קודם הפסח וחזרתי וזכיתי בו אחר הפסח, אבל אם הפקיר קודם הפסח על מנת לזכות בו אחר הפסח היא שרי“ [אלא שמכל מקום הוכיח שם מגמרא, שאם הפקיר על מנת לזכות בו אחר הפסח אסור].

וכן הוא ברא"ש (פ"ב סי' ד): „ובירושלמי פליג... כלומר שמא לא יפקירנו ויאמר הפקרתיו“.

וכן הוא בטור (סי' תמח): „וחמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח אסור בירושלמי אע"פ שביטלו, דחיישינן שמא יערים לומר שביטלו אע"פ שלא ביטלו“.

וכ"ה בט"ז (ס"ק ז) ובמ"א (ס"ק ח) ובשוע"ר (סכ"ט): „שמא יניח כל אדם חמצו עד לאחר הפסח ויאמר שהפקירו קודם הפסח“.

אמנם בשו"ת הרשב"א (שם) הביא מירושלמי זה לענין „דהרי זה כמבטל ומתכוין לחזור ולמכרו לאחר הפסח“, הרי שהוא פירש הערמה זו — שמא בשעת ההפקר יחשוב שאחר הפסח יחזור ויזכה בו, שאז עובר עליו מדינא.

וכן הוכיח בשו"ת פני יהושע (סי' יד): „ונראה ברור דהרשב"א מפרש הירושלמי דלא כדברי הטור, שמפרש הערמה דירושלמי שמא לא יפקיר ואומר הפקרתו, אלא הוא מפרש הערמה שיכוין לחזור ולזכות בו אחר פסח... ואע"פ שאיני כדאי להכריע מכל מקום נראה פירושו יותר נכון מדברי הטור, דלדברי

סדר מכירת חמץ

הטור אין זה לשון הערמה, אלא עבריינ שאינו מבטל ואומר שביטל".
 וכן פירשו רבנו מנוח
 וכסף משנה (פ"ג הי"א): „דבטליה מדעתיה שלא בהערמה, שאין דעתו לחזור עליו וליהנות ממנו לעולם".
 וכן פירש רבינו בקונטרס אחרון (שהועתק חלקו במהדורה החדשה ציון קלב): „שמא יערים ויפקיר על מנת לזכות בו".
 וראה גם שו"ת צמח צדק (או"ח סי' מה סוף אות ב): „והערמה שנוכרת גבי חמץ בירושלמי במפקיר חמצו, זהו הערמה גמורה שאינו מפקירה בלב שלם כי אם רוצה לחזור לזכות בו לאחר הפסח".
 ליקוט דברי הפוסקים כאחת משתי הדעות והפירושים בירושלמי, ראה שדי חמד (מערכת חמץ ומצוה סי' ח אות יז, ע' 2098 ואילך). לקוטי שיחות (חט"ז ע' 131-132, הערות 24-20).

14 (14 סי' תמה ס"ק א: „כתב באור זרוע דמותר להפקיר חמצו קודם זמן איסורו על מנת לזכות בו אחר הפסח ובלבד שבשעת הפקר יפקירו לגמרי בלא תנאי ... וקולא גדולה הוא, ואף על גב דבספר אור זרוע הביא הרבה ראיות לדבר מן הירושלמי, מדלא כתבו שאר הפוסקים שמע מינה דסבירא להו דלאו הלכתא הוא. ועוד שאף האור זרוע בעצמו כתב לבסוף ... שהיה דעתן לחזור ולזכות בו אחר הפסח".

15 (15 סוס"י תמה: „צריך שיבער חמץ על מנת שלא לזכות בו וכמו שכתבתי לקמן בסימן תס"ז סוף סעיף ט' בס"ד, יע"ש".
 ובסי' תסז (ס"ט ד"ה והשבתי): „צריך שיגמור בדעתו שלא לזכות בו עוד, וכמו שכתב הכסף משנה בשם הר' מנוח [פ"ג הי"א] ... שאין דעתו לחזור וליהנות ממנו לעולם, ע"כ. וכיון שדעתו לזכות בו הא קעבד איסורא ואסיר בהנאה אחר הפסח, וראיה ממה שכתב הרשב"א ... ומתשובתו מוכח בהדיא דסבירא ליה ... כל שדעתו לזכות בו אסיר אחר הפסח".
 הובא גם בקונטרס אחרון (סי' תמה רס"ק א): „והפרי חדש הוציא זה מתשובת הרשב"א".

16 (16 לעיל (הערות 10-11) נתבאר הטעם שביטול חמץ שהאדם עושה אינו מועיל לחמץ הנמכר, „ולזאת אם המכירה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא".

אמנם גם מבלעדי ביטול החמץ, ואף „אם המכירה אינה כדת", עדיין יש פוסקים שאינו עובר על החמץ הנמכר, וכמבואר בשו"ע"ר (ס"ח): „ואע"פ שיש אומרים שהנכרי אינו קונה מטלטלין בכסף בלבד ... מכל מקום ... כיון

סדר מכירת חמץ

ט

שהחמץ לאחר שהגיע זמן ביעורו אף אם לא היה מוכרו לנכרי לא היה ברשותו של הישראל ולא נקרא שלו כלל שהרי אין רשאי ליהנות ממנו, אלא שהתורה העמידה את החמץ ברשותו להיות שמו נקרא עליו שיעבור עליו בכל יראה ובל ימצא, אם לא הוציאו מרשותו קודם שהגיע זמן הביעור ולא ביערו מן העולם לאחר שהגיע זמן הביעור, לפיכך בגילוי דעת בלבד שהוא מגלה דעתו קודם שהגיע זמן הביעור שאין רצונו כלל שיהיה החמץ שלו די בזה להפקיע מעליו איסור בל יראה ובל ימצא, וגילוי דעת זה הוא מה שמקנה אותו לנכרי, אע"פ שאינו קנין גמור המועיל מדין תורה שלא יוכל אחד מהן לחזור בו ולבטל המקח".

ומקורו במשאת בנימין (סי' נט): „נראה דגבי חמץ מיד כשיגיע זמן איסורו לאו ידידה הוא ולאו ברשותיה הוא ורחמנא דאוקי ברשותה לעבור עליו בכל יראה ובל ימצא, והאי כיון דמכר לנכרי קודם זמן איסורו גלי בדעתיה דלא ניחא ליה למהוי ליה זכותא בגויה, הלכך בקנין כל דהוא נפק מרשותו לרשות הנכרי".

והובא גם במ"א (סק"ד): „והמשאת בנימין סימן נ"ט כתב ... כיון שהחמץ אינו ברשותו אלא שהתורה אוקמה ברשותו, בגילוי דעתא סגי".
וכאן חזר בו רבינו וסובר ש„אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא". וראה לעיל (הערה 6), שאפשר גם זה נכלל במה שכתב רבינו: „אין לסמוך להקל למעשה על הקולות שנמצאו בדברי האחרונים ז"ל".
והטעם שאי אפשר לסמוך על היתר זה, נתבאר במקור חיים (ביאורים סק"ח): „ולבי מגמגם בה ... נהי דהמוכר בגילוי דעתו בלבד יצא מרשותו מכל מקום במה נכנס לרשות העכו"ם, כיון דלא עשה בו העכו"ם קנין המועיל במכירה לא קנה ... הרי העכו"ם אדעתא דמכירה נחית וחייב עצמו בכסף בשביל המכירה ... נהי דהמקנה גמר ומקנה מכל מקום הקונה שהוא עכו"ם ... במה גמר וקונה".

ואף גם בפרט הזה שמסכים המקור חיים לדברי המ"א, „דהמוכר בגילוי דעתו בלבד יצא מרשותו", כתב על זה בפסקי דינים צמח צדק (כט, א): „ומה שכתב וכן בגילוי דעת לענין מכירה, גם זה אינו ... גילוי דעת של הישראל לא מהני, שאין כאן גילוי דעת שמפקירו אלא שמוכרו, והמכירה אינה כלום".

*

ובאמת נראה לכאורה, שלא רק כאן בסדר מכירת חמץ, אלא אף גם בשוע"ר עצמו, גילוי דעת זה אינו מועיל, ובהקדים:
איתא בגמרא (פסחים ד, ב): „דמדאורייתא כביטול בעלמא סגי". ופירש רש"י (שם): „דכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו והשבתה דלב היא השבתה".
וכן כתב הרמב"ם (הל' חו"מ פ"ב ה"ב): „ומה היא השבתה זו האמורה

סדר מכירת חמץ

כתורה, היא שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל, ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל".

אמנם הקשה על זה בתוס' (שם ד"ה מדאורייתא): „פי' בקונטרס מדכתיב תשבתו ולא כתיב תבערו אלמא השבתה בלב היא, וקשה לר"י... דתשבתו אמרינן לקמן מאך חלק, שהוא משש שעות ולמעלה, ואחר איסורא לא מהני ביטול. ואומר ר"י דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי מטעם דמאחר שביטלו הוי הפקר ויצא מרשותו, ומותר מדקאמרינן אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה". ועל פירוש התוס' כתב בר"ן (א, א ד"ה ומהו ענין ביטול זה): „ואע"ג דהפקר כי האי גוונא לא מהני, דודאי מאן דאמר בנכסי ידיה דלבטלו ולהוו כעפרא לא משמע דהוי הפקר... אלא היינו טעמא משום דנהי דמאי דהוי ברשותיה דאיניש לא מצי מפקר ליה כה"ג, חמץ שאני, לפי שאינו ברשותו של אדם אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו, ומשום הכי בגילויי דעתא בעלמא דלא ניחא ליה דליהוי זכותא בגויה כלל סגי".

יוצא אם כן שיש לנו כאן ג' דעות:

(א) רש"י ורמב"ם, שביטול מועיל מטעם תשבתו, שהחמץ הוא כדבר שאין בו צורך כלל.

(ב) תוס', שביטול מועיל מטעם הפקר.

(ג) ר"ן, שביטול מועיל מטעם שהחמץ אינו ברשותו, ובגילויי דעתא סגי. אמנם רבינו הזקן חיבר את שלשתם וביאר בהם שיטה אחת, כמבואר בשוע"ר (סי' תלד ס"ז): „ועיקר הביטול הוא בלב שישים בלבו כל חמץ שברשותו הרי הוא כאלו אינו ואינו חשוב כלום והרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל. וכשגומר בלבו כך הרי הסיח דעתו מכל חמץ שברשותו ונעשה הפקר גמור... ואע"פ שמי שרוצה להפקיר נכסיו ואמר הרי נכסי כעפר אין זה כלום, מכל מקום כיון שזה החמץ בשעה שעובר עליו בכל יראה אינו שלו כלל... אלא שהכתוב עשאו כשלו... אין צריך להפקירו בלשון הפקר גמור אלא כשהוא מסיח דעתו ומבטל בלבו ומחשבו כעפר דיו בכך... ומכל מקום כל מדקדק במעשיו יפרט בפירוש הביטול בלשון ארמי לשון הפקר גמור ויאמר להוי הפקר כעפרא דארעא".

והיינו שרבינו מפרש, שכיון שאינו שלו כלל (כדברי הר"ן), לכן גם מה שמחשבו לעפר (כדברי הרמב"ם) מועיל שנעשה הפקר (כדברי התוס'). ואע"פ שהוא מבטלו קודם זמן איסורו, שבאותה שעה אין ביטול זה מועיל לעשותו הפקר, מכל מקום מועיל הביטול לעשותו הפקר כשיבוא זמן איסורו, דהיינו שאז לא יעשהו הכתוב כאילו הוא ברשותו, ובמילא הוי הפקר.

*

ויש לבאר בזה, שרבינו קאי כאן בשיטתו שביאר בסי' תלה קונטרס אחרון (ס"ק ב), שגם החמץ אחר זמן איסורו הוא עדיין שלו, אף שאין לו שום חלק

וזכות בו, ולכן גם כשמת בעל החמץ יורש אותו בנו ומחוייב לבערו, ולכן „אינו הפקר גמור עד שכל הרוצה ליטול בעבירה יבא ויטול בעל כרחו של בעלים“ (ראה לקמן בסוף הספר סימן יא).

ולכאורה איך יתיישב זה עם האמור כאן „שזה החמץ בשעה שעובר עליו בבל יראה אינו שלו כלל“, וכ”ה לעיל סי’ תלא ס”ב (ובכ”מ בשוע”ר). אמנם בשני המקומות האלו כתב רבינו גם „אין לו שום חלק וזכות בו“, ונתבארה הכוונה בקונטרס אחרון שם „שאינו הפקר, אלא שאין לו זכות בגופו מחמת שאסור לו ליהנות ממנו, ולכך אינו יכול להפקירו“. ומבואר יותר בשוע”ר (סי’ תלו ס”ל): „דכיון שאינו יכול עוד ליהנות ממנו מחמת גזירת חכמים שאסרוהו בהנאה מתחלת שעה ששית ואילך, הרי אין לו שום חלק וזכות בו, ואינו נקרא שלו שיוכל לבטלו ולהפקירו“.

אחת מהוכחות רבינו בקונטרס אחרון שם שהחמץ גם לאחר זמן איסורו אינו הפקר גמור, היא מהא דאמרינן בגמרא (ו, ב) לגבי חמץ אחר זמן איסורו: „לאו ברשותיה קיימא ולא מצי מבטיל“, „משמע דאי הוה מצי הוה מועיל, ואי בלאו הכי נמי הפקר גמור הוא עד שאין בניו יכולין לירשו ואפילו הכי עשאו הכתוב כו’, אם כן כשיפקירונו מה מועיל, אלא על כרחך כשהוא הפקר גמור לא עשאו הכתוב כו’, ועכשיו שאינו הפקר, אלא שאין לו זכות בגופו מחמת שאסור לו ליהנות ממנו ולכך אינו יכול להפקירו, עשאו הכתוב כאלו הוא שלו לגמרי“.

לפי כלל זה האמור בקונטרס אחרון יוצא, שאם החמץ נעשה הפקר גמור לא עשאו הכתוב כאילו הוא שלו לגמרי לעבור עליו, ואם לא נעשה הפקר גמור אזי עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו לגמרי לעבור עליו, ואם כן מוכרחים אנו לומר שעל ידי הביטול נעשה החמץ הפקר גמור, ולכן לא עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו.

ואף שאין ההפקר מועיל בלשון זה, שהרי אינו מפקירו אלא גומר בלבו שאינו חשוב כלום והרי הוא כעפר, ואם כן נשאר החמץ שלו וברשותו עד לזמן איסורו. מכל מקום מועיל ביטול זה (שקודם זמן איסורו) עכ”פ לזה, שכשיגיע זמן איסורו נעשה החמץ הפקר גמור, ולכך לא עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו לעבור עליו.

ואף שגם הביטול אינו מועיל כשמגיע זמן איסורו, כמובא לעיל מהגמרא, ואם כן איך יכול הביטול לפעול שבהגיע זמן איסורו יהיה החמץ הפקר גמור? אלא שהיינו דוקא כשמבטל את החמץ אחר זמן איסורו, משא”כ כאן שביטל קודם זמן איסורו, פועל ביטול זה שמיד שבא זמן איסורו נעשה החמץ הפקר גמור.

ודוקא על ידי צירוף ב’ הדברים: (א) הביטול בזמן היתר, שגומר בלבו שאין החמץ חשוב כלום וכאילו אינו, (ב) איסור הנאה שעל החמץ בהגיע זמן איסורו,

סדר מכירת חמץ

שפועל שאין לו שום חלק וזכות בו, ב' דברים אלו יחד פועלים שיהיה החמץ הפקר גמור, ולכן לא עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו לעבור עליו.

*

אמנם צ"ע לפי זה מה שכתב רבנו (סי' תלד סט"ו): „יש אומרים שבין בביטול הלילה ובין בביטול היום אינו יכול לעשות שליח שיבטל חמצו אלא יבטל בעצמו, שהרי האומר לחבירו צא והפקר נכסי אין בכך כלום עד שיפקירם הוא בעצמו. ויש אומרים שהביטול אין צריך להיות דומה ממש להפקר בדבר זה, שהרי החמץ בשעה שעובר עליו בכל יראה ובל ימצא אינו שלו כלל אלא שהכתוב עשאו כשלו שיהיה שמו נקרא עליו שיעבור עליו, לפיכך בגילוי דעת בלבד שהוא מגלה דעתו אפילו על ידי שליח שאינו חפץ בו כלל, די בכך להפקיע שמו מעליו שלא יעבור עליו. וכן עיקר“.

הדעה הא' היא מ"ש הר"ן (ג, רע"ב) בשם אחרים, והדעה הב' היא מ"ש הר"ן שם בשם בעל העיטור (ח"ב הל' ביעור חמץ קכ, ב). והביאור שמבאר רבנו בזה (שהגילוי דעת מועיל שהכתוב לא יעשה כאילו הוא ברשותו) מבואר בב"י ד"ה ושלוחו.

ולפום ריהטא נראה מלשון רבינו ש„בגילוי דעת בלבד שהוא מגלה דעתו אפילו על ידי שליח שאינו חפץ בו כלל די בכך“, דהיינו אפילו אם השליח אינו מבטל כלל, שהרי עצם גילוי דעת הבעלים שאינו רוצה בחמץ זה סגי שלא תעשה התורה כאילו הוא ברשותו.

אמנם בזה אין שייך לכאורה לומר שהוא מטעם הפקר, שהרי לא הפקיר ולא ביטל, רק מינה שליח שיבטל, וכל זמן שהשליח לא ביטל לא נפעל כלום עדיין; ואם כן איך יתאים זה למה שכתב רבינו (בתחלת ס"ז) שהביטול הוא מטעם הפקר?

ובשלמא כשביטל את החמץ ואמר שיהי' כעפר, זהו הפקר קל, שמועיל עכ"פ כשיבוא זמן איסורו. משא"כ כאן שאינו מבטלו, הרי שאין כאן אף לא הפקר קל (רק שגילה דעתו שרוצה שחבירו יבטלו), איך יועיל גילוי דעת זה לעשותו הפקר.

אלא שבאמת נתבאר ברמ"א (ס"ד): „וכשמבטל שליח צריך שיאמר חמצו של פלוני יהא בטל“, היינו שלא סגי בגילוי דעת הבעלים, אלא עיקר הביטול הוא על ידי השליח. ואף שרבינו אינו מביא פסק זה בשו"ע שלו, מכל מקום הביאו בקונטרס אחרון (סי' תלו ס"ק ד בהג"ה): „צריך לומר חמצו של פלוני ... קיי"ל ... כמ"ש רמ"א שם, שאחריו נמשכו שאר האחרונים“, הרי שצריכים לזה דוקא שהשליח יבטל, ולא סגי בגילוי דעת בלבד.

והטעם הוא כנ"ל, דלא סגי בגילוי דעת בעלמא שאינו רוצה בחמץ זה, שהרי גילוי דעת כזה אינו פועל שיהא החמץ הפקר גמור, אלא צריך דוקא שהשליח יבטל את החמץ, שדוקא זה פועל שיהא החמץ הפקר גמור.

ואף שהפקר גמור לא מהני על ידי שליח, מכל מקום הפקר כזה מועיל עכ"פ בחמץ שאסור בהנאה וקלושה בעלותו. וכמו דמהני לשון שאינו הפקר גמור, כך מהני גם על ידי שליח. אבל הביטול שעל ידי שליח צריך להיות בפירוש, ולא סגי בגילוי דעת בלבד שהבעלים מגלים דעתם שרוצים שהשליח יבטל ומטעם זה מוסיף רבינו (סי' תלו סוף ס"ב): „וימנה אותו שיבדוק ויבטל החמץ כשמגיע הזמן ששלוחו של אדם כמותו“, ולכאורה לאיזה צורך כתב הוספה זו „ששלוחו של אדם כמותו“, הרי כאן מועיל הביטול מטעם גילוי דעת בלבד? אלא ודאי כנ"ל, שהגילוי דעת בעצמו אינו מועיל שיהא הפקר גמור, ודוקא על ידי הביטול של השליח נעשה הפקר גמור כשיגיע זמן איסורו, ומטעם שלוחו של אדם כמותו.

ועוד מוסיף בקונטרס אחרון (שם): „אך את זה צריך עיון, אם צוה לבדוק ולא הזכיר ביטול, אם ביטולו מועיל מעיקר הדין לפי דעת הר"ן וב"י, ומסתברא דמועיל, דמה שגילה דעתו על הבדיקה נקרא גילוי דעת גם על הביטול, דכיון שצוה לבדוק הרי גילה דעתו שאינו חפץ בו כלל והוא קרוב לביטול גמור.“ ולכאורה הדבר תמוה ביותר, הרי מפורש בגמרא (ו, ב): „הבודק צריך שיבטל“, ואם נאמר שמה שגילה דעתו על הבדיקה נקרא גילוי דעת גם על הביטול, ואם נאמר שלפי ביאור הר"ן סגי בגילוי דעת גרידא ואין צריך הפקר ממש, אם כן מדוע לא תועיל הבדיקה עצמה שלא תעשה התורה כאילו הוא ברשותו, ומדוע אמרינן „הבודק צריך שיבטל“?

אלא ודאי גם לפי ביאור הר"ן לא סגי בגילוי דעת גרידא שרוצה לבטל, וצריך להיות ביטול ממש. והטעם שמועיל ביטול זה הוא כיון שגילה דעתו שאין החמץ חשוב אצלו כלום, לכן נעשה החמץ הפקר גמור (בשעת איסורו), וכיון שנעשה הפקר גמור לכך לא עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו לעבור עליו.

וזהו שמדייק רבינו (סי' תלד סט"ו): „בגילוי דעת בלבד שהוא מגלה דעתו אפילו על ידי שליח“ (ולא כתב שהוא מגלה דעתו אל השליח), כי מה שממנה את השליח לבטל (ומגלה דעתו ורצונו בזה) לא מהני שיהי' הפקר גמור, רק מה שמגלה דעתו על ידי השליח (כשהשליח מבטלו בשליחותו) מועיל שיהא הפקר גמור כשיגיע זמן איסורו.

יוצא אם כן מכל זה, שכאן סגי במעשה קל של הפקר, ולכן סגי:

(א) מה שמחשבו כעפר, ואינו אומר בפירוש שיהי' הפקר.

(ב) מועיל אף הוא „ביטול בלב“ גרידא (כמבואר בשוע"ר סי' תלד ס"ז).

(ג) הביטול מועיל גם על ידי שליח.

אמנם עצם הגילוי דעת שרוצה לבטלו (על ידי זה שהוא בודק את החמץ,

או על ידי זה שהוא ממנה שליח לבטל החמץ), בזה לא סגי.

סדר מכירת חמץ

ולפי כל זה צ"ע רב, מה ואם כן י"ל בזה¹⁷.
שפורש בשוע"ר (סי')

תמח ס"ח) ההיפך מכל האמור לעיל. שם נתבאר דין מכירת חמץ לנכרי בקנין כסף או בקנין משיכה בלבד, אף שיש מחלוקת אם קנין זה מועיל בנכרי, ומבאר שמכל מקום סגי בקנין זה (שיש לסמוך על הסוברים שקנין זה מהני, ועוד) „כיון שהחמץ לאחר שהגיע זמן ביעורו אף אם לא היה מוכרו לנכרי לא היה ברשותו של הישראל... לפיכך בגילוי דעת בלבד שהוא מגלה דעתו קודם שהגיע זמן הביעור שאין רצונו כלל שיהיה החמץ שלו די בזה להפקיע מעליו איסור בל יראה ובל ימצא, וגילוי דעת זה הוא מה שמקנה אותו לנכרי, אע"פ שאינו קנין גמור המועיל מדין תורה שלא יוכל אחד מהן לחזור בו ולבטל המקח".
דהיינו שאף שהקנין אינו מועיל, וגם הפקר אין כאן (שהרי לא ביטלו ולא הפקירו ולא גילה דעתו שרוצה שחמץ זה יהי' כעפר), מכל מקום, גילוי דעתו שרוצה להקנות את החמץ כדי שלא לעבור עליו, „די בזה להפקיע מעליו איסור בל יראה ובל ימצא“, שגילוי דעת זה עצמו מועיל שלא עשאו הכתוב כאילו הוא שלו לעבור עליו (אף שאינו מועיל להפקיע בעלותו מהחמץ).
לכאורה מפורש כאן דלא כאמור לעיל סי' תלד ס"ז, והחילוק ביניהם הוא הן בהלכה והן בביאור הדברים:

א) החילוק בהלכה הוא זה שכאן מועיל הגילוי דעת אפילו כשאינו מבטלו ואינו כהפקר כלל, שהרי לא רצה להפקירו אלא למכרו.
ב) והחילוק בביאור הדברים הוא, שבסי' תלד כתב: „דיו בכך להפקיע שמו מעליו שלא יהא נקרא שלו“, וכאן השמיט כל זה וכתב רק: „די בזה להפקיע מעליו איסור בל יראה ובל ימצא“.

לפי האמור בסי' תמח ס"ח צריך לפרש בר"ן, שלפי מסקנתו אין הביטול מטעם הפקר כלל, ואין הביטול מועיל אלא שיהא כאן גילוי דעת שאינו רוצה בחמצו, ולכך לא עשאו הכתוב כאילו הוא שלו לענין איסור בל יראה ובל ימצא. לעת עתה לא מצאתי ביאור לתווך את שתי ההלכות הללו. ואפילו אם נמצא דרך לתווך את האמור בסי' תלד ס"ז עם האמור בסי' תמח ס"ח, מכל מקום חזר בו רבינו ממה שפסק בסי' תמח, כשכתב בסדר מכירת חמץ: „אם המכירה אינה כדת עובר עליו בבל יראה ובל ימצא“.

והטעם לחזרה זו הוא כנראה כפי שנתבאר לעיל, כי הביטול צריך לפעול שיהא החמץ הפקר גמור (כשמגיע זמן איסורו), ולזה לא מהני כלל מה שמגלה דעתו שרוצה למכור את החמץ כדי שלא יעבור עליו.

וכבר נתבאר לעיל (הערה 10), שאפשר שבשורה זו כולל רבינו כמה פרטים וכמה אופנים, שעל כל אלו מסיים לקמן: „וכאשר הארכתי בקונטרס מיוחד“ — שלא הגיע לידינו.

(17) יש להחמיר בזה, ולמצוא דרך שהמכירה תועיל לכל הדעות. והיינו:

ג. [ערב קבלן]

(א) שהמכירה תהי' דוקא בערב קבלן (כלקמן סימן ג).

(ב) שהמכירה תהי' דוקא באופן שהנכרי יכול למכור למי שרוצה (כדלקמן סימן ד).

(ג) שהמכירה תהי' דוקא בהוספת כמה קנינים,

והנה עיקר דין מכירת חמץ לנכרי ודעתו שיחזירנו לו לאחר הפסח המוזכר בדברי הראשונים ז"ל¹⁸ והתוספתא דפסחים¹⁹ והירושלמי²⁰ הוא כמוכר במעות מזומנים²¹ ולא

שעכ"פ אחד מהם יועיל גם בנכרי (כדלקמן הערות 60-61).

(18) ברמב"ם (פ"ד ה"ו): „ישראל ועכו"ם שהיו באין בספינה והיה חמץ ביד ישראל והגיעה שעה חמישית הרי זה מוכרו לעכו"ם או נותנו לו במתנה וחוזר ולוקחו ממנו אחר הפסח. ובלבד שיתננו לו מתנה גמורה“.

וברא"ש (פ"ב סי' ד): „ותניא בתוספתא ישראל ונכרי שהיו באים בספינה וחמץ ביד ישראל הרי הוא מוכר לנכרי כו' ... גמורה“.

ובטור, ואם מכרו או נתנו לגוי קודם הפסח מותר“.

(19) פ"ב ה"ו: „ישראל ונכרי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לנכרי ונותנו במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחרי הפסח, ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה“.

(20) פ"ב ה"ב: „ישראל ועכו"ם שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לנכרי או נותנו לו מתנה וחוזר ולוקחו ממנו לאחרי הפסח, ובלבד שיתנו לו מתנה גמורה“.

(21) אלא שיכול למכור לו ביוקר, כמבואר בשוע"ר (סי"ז): „רשאי ישראל לומר לנכרי בשעה ה' בערב פסח או קודם עד שאתה לוקח חמץ מנכרי או מישראל אחר במנה קח ממני במאתים ואקחנו ממך לאחר הפסח ואחזיר לך מעותיך ואוסיף לך עוד ריוח על זה, ואע"פ שהנכרי הוא מוכרה להחזיר לו החמץ לאחר הפסח שהרי לקח ממנו ביותר מכדי שויו, מכל מקום כיון שכבר מכר לו את החמץ במכירה גמורה והקנה לו בקנין גמור הרי הוא כשלו ממש כל זמן שלא חזר הישראל ולקחו ממנו“.

או בזול, כמבואר בשוע"ע (ס"ג): „ואם מכרו ... לאינו יהודי שמחוץ לבית קודם הפסח ... מותר, ובלבד ... שימכרנו לו מכירה גמורה בדבר מועט“.

או במתנה, כמבואר בשוע"ר (ס"ו): „ישראל שיש לו חמץ הרבה בערב פסח ורוצה למכרו לנכרי המכירו ומיודעו או ליתנו לו במתנה, אע"פ שהוא יודע בהנכרי שלא יגע בחמצו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ואז יחזירנו לו הרי זה מותר, דכיון שאם לא היה הנכרי רוצה להחזירו לו לא היה יכול לתבוע ממנו בדין שיחזירנו לו אם כבר קנהו הנכרי באחד מדרכי הקנייה שיתבאר,

נמצא שכל ימי הפסח החמץ קנוי להנכרי בקנין גמור, ואחר הפסח שהוא מחזירו לו מתנה הוא שהוא נותן לו".

(22) התקנה הזאת נזכרת לראשונה בפרי מגדים, שנדפס לראשונה בפפד"א תקמ"ו (משבצות זהב ס"ק ו): „ויראה לי שיש למכור החדר והחפץ בסך רב הרבה יותר משויו ויזקוף במלוה“.

גם הנודע ביהודה תיקן למכור את החמץ באופן זה, כמסופר על ידי בנו רבי שמואל לנדא (שיבת ציון, פראג תקפ"ז, סי' י'): „העתק מכתיבת יד אאמ"ו הגאון זצ"ל ארת באות, סדר מכירת חמץ, ונתייסד פה פראג עפ"י הוראת אב"ד ובהסכמת בית דינו הגדול ב"ד מו"ש יצ"ו [בית דין מורי שאלות ישמרם צורם וינצרים]. היותר טוב ומובחר שבדרכים להקנות החמץ ... וכה יהי סדר המכירה, היהודי יקח פרוטה או יותר מהאינו יהודי וכה יאמר לו בשעת קבלת המעות ... דען איבעררעסט דעם קויף שיללינגס אונד צינס אבער פערבלייבען זיא מיר שולדיג דיזען בעטרעג פאן (כך וכך), אונד זיא מיר זאלכע שולד אן (יום פלוני) צו בעצאהלען שולדיג זינד" [הנוסח עצמו הוא בעבריידייטש, ותורגם בסדר מכירת חמץ כהלכתו (עמ' שנט): „את יתרת כסף המכירה והשכירות בסכום (כך וכך) אתה נשאר חייב לי, והנך חייב לפרוע אותו ביום (פלוני)“.

הספר שיבת ציון נדפס לראשונה בפראג בשנת תקפ"ז, אבל את הנוסח והתקנה הזו מביא מאביו הגאון בעל הנודע ביהודה, שנפטר כבר בשנת תקנ"ג. ניתן אם כן לשער שהוא תיקן תקנה זו איזה שנים לפני פטירתו, היינו לערך בתקופה שהדפיס הצעה זו בפרי מגדים (תקמ"ו).

ואחריהם נמשכו כמה פוסקים שבתקופת רבנו: המקור חיים (לבעל החוות דעת, חידושים סק"ח, נדפס לראשונה בשנת תקס"ז): „לכתחלה ימכור החמץ בקנין כסף, דהיינו שיתן לו מקצת דמים אדרוי"ף [דמי קדימה], והמותר יזקוף במלוה, דזה הוי קנין כסף“.

החיי אדם (כלל קכד ס"ב, נדפס לראשונה בשנת תק"ט): „ואף על פי שאין הנכרי נותן לו כל הכסף רק איזה זהובים שקורין אויף גאב [דמי קדימה], יתנה עמו שיקנה בזה (האויף גאב) החדר והחמץ, ושאר הכסף יזקוף עליו במלוה“.

כבר נתבאר לעיל במבוא (פרקים א; ה) שסדר מכירת החמץ נכתב, כנראה, בתקופת השנים שבין תק"נ-תקנ"ח, ועל זה כותב רבינו: „וחדשים מקרוב באו לתקן לכתוב והמותר זקפתי עליו במלוה“, והיינו מה שמשנת תקמ"ו ואילך התחילה להתפשט תקנה זו „לזקוף עליו במלוה“.

(23) המקור להלכה זו, שמועלת זקיפת שארית המעות במלוה, הוא בכרייתא (ב"מ עז, ב): „הרי שמכר שדה לחבירו באלף זוז ונתן לו מעות מהן מאתים

סדר מכירת חמץ

יז

כו'. וגם זה אינו מועיל לפי דעת גדולי הראשונים²⁴ ז"ל, וכנראה בעליל לפלוני באלף זוז ונתן לי מהם מאתים זוז והריני נושא בו ח' מאות זוז, קנה ומחזיר לו את השאר אפילו לאחר כמה שנים".

ופירש רש"י: מלמדין אותן, לכל הלוקח ואין לו מעות כולן אלא מקצתן, לעשות ביניהם תחלה דבר קיום שלא יוכלו לחזור. והרי אני נושה בו, דכיון שעשאם עליו מלוה הוה כאילו נטלם והלוום וקרקע נקנית בכסף". הרי שאם זקף עליו מותר המעות במלוה מועלת המכירה אפילו אם נתן לו רק מקצת המעות.

אחר כך שואלת הגמרא (שם): טעמא דכתב ליה הכי הא לא כתב הכי לא קני, והתניא ... אמר רבן שמעון בן גמליאל ... מכר לו שדה באלף זוז ונתן לו מהם חמש מאות זוז, קנה ומחזיר לו את השאר אפילו לאחר כמה שנים. לא קשיא הא דקא עייל ונפיק אזוזי הא דלא קא עייל ונפיק אזוזי".

ופירש רש"י: „האי דקתני דאי לא זקפו עליו במלוה חוזר, בדעייל מוכר ונפיק ומחזר אחר הלוקח ליתן לו מעותיו, גלי דעתיה דוזי אנסוהו למכור, וכיון דלא יהיב ליה זוזי בשעת דחקו אדעתא דהכי לא זבין ליה".

הרי שבריתא הראשונה מיירי דעייל ונפיק אזוזי, ומכל מקום מועלת זקיפת מותר המעות במלוה, שהמכירה מועלת אפילו אם נתן לו רק מקצת המעות. וכן נפסק בשו"ע וברמ"א (חו"מ סי' קצ"ט): „המוכר שדה לחבירו באלף זוז, ונתן לו מקצת הדמים, והיה יוצא ונכנס ותובע שאר הדמים, אפילו לא נשאר לו אלא זוז אחד, לא קנה הלוקח את כלו, אף על פי שקנה השטר או החזיק ... ואם לא היה יוצא ונכנס ותובע, קנה הלוקח את כולה, ואין אחד מהם יכול לחזור בו, ושאר הדמים עליו כשאר החובות. הג"ה: וכן אם זקף עליו הנשאר במלוה, אף על פי שיוצא ונכנס אחר הדמים, קנה".

24 ראה לעיל (הערה 5), מה שכתב אחיו מהרי"ל בשם רבינו (שאריט יהודה או"ח סי' י'): „תחלת יסודו הוא על ספר שיטה מקובצת על בבא מציעא, ואמר כי לא לחנם הזכיר אותו בהקדמתו, אלא שרמז רמז שמשם הוציא דבריו". והיינו מה שכתב רבינו לעיל: „אשר הרבה מספרים הראשונים ז"ל לא יצאו לאור הדפוס עדיין בימי האחרונים ז"ל הט"ז ומ"א והנמשכים אחריהם, עד עתה קרוב לדורותינו אלה, כנראה בעליל מספר שיטה מקובצת על כמה מסכתות וכיוצא בו. ולזאת ודאי אין לסמוך להקל למעשה על הקולות שנמצאו בדברי האחרונים ז"ל".

וביאר בשאריט יהודה שם (וכ"ה בחידושי צמח צדק קמח, ג; ופס"ד צמח צדק לב, א), שהכוונה לתשובת הרי"ף, שנדפסה בשיטה מקובצת לבבא מציעא

(עז, ב ד"ה ואמרו עוד). כי הספר שיטה מקובצת לבבא מציעא נדפס לראשונה באמסטרדם תפ"א, ואילו שלחן ערוך או"ח עם ט"ז ומ"א נדפס לראשונה בדיהרנפורט תנ"ב.

[אמנם תשובה זו הועתקה כבר בשו"ת בתמים דעים להראב"ד סי' רכא, בכותרת: „מתשובות הרב אלפסי ז"ל המועתקות מלשון ערבי על ידי החכם כה"ר אברהם הלוי אבקרט נר"ו". והרי הספר תמים דעים נדפס לראשונה כחלק מספר תמת ישרים, בויניציאה שפ"ב; אלא שעדיין לא היתה תשובה זו מפורסמת אז די צרכה, עד להדפסתה בשיטה מקובצת לבבא מציעא. ואחר כך הועתקה בסוף הרי"ף למסכת בבא מציעא, (הוצאת וילנא ואילך) פט, א].

*

בתשובת הרי"ף הנ"ל מפרש בגמרא הנ"ל (ב"מ עז, ב): „כשהיה המוכר בעת שקבל הדמים עייל ונפיק אזווי ודוחק לקבל השאר, זה יורה שלא גמר להקנותו לו בעת שקיבל אותו המקצת, כדי שישלים עליו השאר ואז יגמר המקח, וכשלא השלים היה אותו המקצת שקבל מהדמים אצל המוכר מדין מלוה... והואיל ונסתלק הכסף, להיותו מלוה, הוצרכנו אל השטר, שיהיה תמורת הכסף הניתן לגמור המקח, והוא אמרם מלמדים אותם שלא יחזורו כיצד אני כותב לו אני פלוני וכו"ו.

ופירוש הדברים הוא, שבשלמא אם הי' מוכר השדה מפני רעתה ולא עייל ונפיק אזווי, הרי מסתפק בסכום המעות שקיבל ונחשב זה לקנין מעות, כי מעות אלו אפשר להחשיב אותם כאילו הן דמי כל השדה. משא"כ בעייל ונפיק אזווי, הרי אינו רוצה למכור את השדה אלא בעבור המחיר המלא של השדה, ואם אינו מקבל אלא חלק מהמעות, אין כאן קנין מעות, שפירושו — קבלת כל דמי השדה, משא"כ אם מקבל רק חלק מהמעות אין זה נקרא קנין מעות. ואעפ"י שזוקף עליו את מותר המעות במלוה, הרי אי אפשר לקנות במלוה. ומה שאמר רשב"ג שזוקף עליו המעות במלוה מועיל, היינו דוקא כשהי' כאן קנין אחר (קנין שטר), משא"כ המעות עצמם אינם יכולים להיות קנין מעות [וראה „מכירת חמץ בערב קבלן ע' קט, שיש מפרשים כן גם בדעת התוס' (ב"מ עז, ב ד"ה עייל): „כמו בשטר, דאמר לעיל אני פלוני מכרתי כו"ו].

ועל פי זה מסיק רבינו, שכיון שבמכירת חמץ (מטלטלין) אין השטר מועיל, וגם אין כאן משיכה, רק קנין מעות בלבד, לכן אין קנין המעות מועיל עד שיקבל את כל מעות החמץ, דהיינו דמי הקדימה יחד עם שטר ערבות של הערב קבלן.

ויתירה מזו הביא בשארית יהודה (שם), מפירוש רבינו חננאל (ב"מ שם. הובא ברא"ש ב"מ פ"ו סי' ז, ובטור חו"מ סי' קצ סט"ו): „אי מזבין לאישתלומי למחר וליומא אחרא בלא נחיצותא, מעידנא דאחזיק קנה, וזווי מקבל להו לבתר הכי דנעשה עליו כמלוה". והיינו שאפילו בלא עייל ונפיק אזווי, אם

מקבל רק חלק מהמעוות אין זה נקרא קנין מעות, ואינו מועיל אלא אם הי' כאן קנין אחר (דהיינו שעשה קנין חזקה — מלבד המעות שנתן).

ועוד מוסיף ומבאר בשארית יהודה (שם): „ועוד אנהרינהו רבינו הגאון ז"ל לעיינין, שזה הפירוש דר"ח מדוייק ומדוקדק מאד בדעת הרמב"ם, מסידור לשונו בפרקיו בהל' מכירה, וכידוע שהרמב"ם ז"ל היה מדקדק גדול מאד בלשונו ובסידורו. והרי ברפ"א מהל' מכירה ביאר תחלת כל הקנינים באיזה דבר נקנה הקרקע וכתב בכסף כיצד כו' ונתן הדמים כו', וסתמו כמשמעו דהיינו כל הדמים, מדלא פירש דאפילו מקצת דמים מהני”.

ומה שכתב הרמב"ם שם (הל' מכירה פ"ח ה"א): „המוכר שדה לחבירו באלף זוז ונתן לו מקצת הדמים והיה יוצא ונכנס ותובע שאר הדמים אפילו לא נשאר לו אלא זוז אחד לא קנה הלוקח את כולה אע"פ שכתב השטר או החזיק”, הרי פירש דמיירי „שכתב השטר או החזיק”, והיינו שלא הי' כאן קנין מעות אלא קנין שטר או חזקה.

ואף שכתב הלשון „אעפ"י שכתב השטר או החזיק”, שלכאורה יש לפרש הכוונה דמהני בין אם הי' כאן קנין שטר או חזקה, ובין אם לא הי' כאן אלא קנין מעות. מבאר על זה בשארית יהודה (שם), „דאם לא כן [אם היתה כוונת הרמב"ם דמהני אף בלא קנין שטר או חזקה] הוה ליה למימר ואפילו אם כתב כו' ... דהכי נמי לענין מטלטלין כתב [שם ה"ד: וכן הדין במוכר מטלטלין] אעפ"י שמשך וכו', ובמשך דוקא מיירי, דאם לא כן [אם לא היה קנין משיכה, רק קנין מעות] פשיטא דלא קני אלא לענין מי שפרע, ובפרק זה לא מיירי מדין מי שפרע אלא מדין קנין גמור ... אלא ודאי דסבירא ליה כמו שכתב הרי"ף בתשובה שבשיטה מקובצת הנ"ל, דאינו קונה אלא בשטר ... מכל הלין מוכח, שעל כל פנים בענין זקף עליו במלוה, הר"ח והרי"ף והרמב"ם שוין בדבר, שאין הקנין נגמר בכסף בלבד אלא בשטר”.

והיינו שאף שכבר נתבאר, שלענין לא עייל ונפיק אזוזי יש חילוק בין שיטת הר"ח לשיטת הרי"ף. מכל מקום „על כל פנים בענין זקף עליו במלוה שוין בדבר, שאין הקנין נגמר בכסף בלבד” (ראה מכירת חמץ בערב קבלן ע' צא-ז. ובביאור המשך דברי הרמב"ם — שם ע' צט-ק).

וככל הדברים האלה הוא גם בשו"ע, שהעתיק מלשון הרמב"ם (חור"מ סי' קצ ס"י): „המוכר שדה לחבירו באלף זוז, ונתן לו מקצת הדמים, והיה יוצא ונכנס ותובע שאר הדמים, אפילו לא נשאר לו אלא זוז אחד, לא קנה הלוקח את כלו, אף על פי שקנה השטר או החזיק ... ואם לא היה יוצא ונכנס ותובע, קנה הלוקח את כולה, ואין אחד מהם יכול לחזור בו, ושאר הדמים עליו כשאר החובות”. ועל זה („שקנה השטר או החזיק”) כתב הרמ"א (שם): „וכן אם זקף עליו הנשאר במלוה, אף על פי שיוצא ונכנס אחר הדמים, קנה”.

סדר מכירת חמץ

כל האמור לעיל הוא כאן במכירת החמץ, שנמכר בקנין כסף מישראל לנכרי, ולכן צריך לשלם את כל מעות החמץ — על ידי שטר ההתחייבות של הערב-קבלן. אמנם לקמן (הערה 43) יתבאר, שגם במכירת החדרים שהחמץ מונח בהם, שצריך בזה שטר קנין עם הכסף, גם בזה הצריך רבינו שיהי' דוקא בערב קבלן. ומהו הטעם לזה?

וגם במכירת הבהמה המבכרת, הצריך רבינו קנין משיכה וגם קנין כסף בערב קבלן (לקמן סי' יב"ג): „ויקבל מהנכרי אחד זהב אוף גא"ב שקורין זדאטיק ... ועל המותר יקבל ממנו חתימת יד ... ערב קבלן ... ובזה יוצא לכל הדעות בדין קנין כסף המוזכר בפוסקים ... ולצאת לכל הדעות בקנין משיכה, יקבל מהנכרי ... ימשוך וינהיג הנכרי את הפרה בידו ויוליכנה בידו לתוך הרפת“.

ויתירה מזו נתבאר לקמן (הערה 254), שגם במכירת החמץ לרב, על ידי קנין סודר, נהגו רבותינו (אדמו"ר ה"צמח צדק" ואילך) למכור דוקא בערב קבלן, אף ששם עיקר הקנין הוא קנין סודר (כדלקמן שם).

ומהו אם כן הטעם שגם בזה ובזה הצריכו ערב-קבלן? ויש לומר בזה:

(א) לקמן (הערה 254) הובא מתשובת הגאון רבי שניאור זלמן יעשילסאן אבד"ק סוראז, שיש תועלת נוספת במכירה על ידי ערב-קבלן: „שלא יהי' דומה למתנה על מנת להחזיר, שלדעת אדמו"ר יש בו איסור כל יראה ובי"י. ולפי הטעם המובא שם נלע"ד דאין חילוק בין יהודי המוכר לעכו"ם ובין ישראל המוכר לישראל חבירו, מאחר שהחמץ חוזר לו בעין“.

והיינו שאם תהי' המכירה בזקיפה במלוה (אף אם הקנין אינו קנין מעות), ואחר כך יחזור החמץ בעין אל הישראל, יהי' דומה למתנה על מנת להחזיר. (ב) תועלת נוספת מהמכירה בערב-קבלן נתבארה בשו"ת צמח צדק (סי' מח): „מה שהקשה בענין מכירת חמץ שאיש אחד יהודי קונה כל החמץ מכל העיר והוא מוכר הכל לאינו יהודי והאינו יהודי ... עני ואין לו אפילו פרוטה אחת ... יש לומר ועיקר, דאחר שאדמו"ר הגאון זצ"ל הצריך להיות עוד יהודי ערב קבלן עבור האינו יהודי הקונה, ועל ידי זה היהודי המוכר בטוח במעותיו, אם כן אף שהאינו יהודי הקונה הוא עני אין זה הערמה“.

וכעין זה כתב בשארית יהודה (או"ח סי' ח): „אפילו אם ידוע ההיזק והחסרון וכי יתבע את הנכרי, הלא דל הוא ואין ידו משגת, ואדעתא דהכי מכר לדל ואביון דסבר וקיבל ... לפמ"ש אדמו"ר זצ"ל דצריך להיות ערב קבלן דוקא עבור הנכרי, אם כן ליכא שום הערמה“.

והקשה על זה הר"א פוקסברונר (קובץ יגדיל תורה נ"י. חכ"א ע' תקנ): „מה מועיל ערב קבלן בזה, מי ימר שהערב — אם אינו גביר גדול — יוכל לסלק כל החוב במשך „ב' ימים אחר הפסח“ (נוסח השטר). ובפרט כפי שנוהגים היום שקהלה גדולה של אלפים יהודים מוכרים חמצם על ידי ערב קבלן אחד,

אשר אי אפשר לסתם ערב לסלק חוב גדול כזה כלל, כל שכן בבי' ימים" (ראה גם שו"ת שאילת שלום סי' רסו, ושו"ת ברכת כהן סי' ה).

ולכאורה כוונת הצמח צדק בזה, דאף אם גם הערב קבלן הוא עני, ואין הישראל סומך בדעתו שהערב קבלן יוציא מעות מכיסו לשלם עבור החמץ, הרי מכל מקום הוא סומך דעתו שיקבל את המעות (או החמץ עצמו תמורת המעות) מהערב קבלן, לאחר שהלה יגבה אותו מהנכרי. וכאן לא איכפת לנו כל כך ענין ההערמה שבזה, כי החסרון של הערמה הוא, שעל ידי זה נראה שמעולם לא מכר את החמץ להנכרי, שהרי מתחלה היתה כוונת שניהם שלאחר הפסח יחזיר הנכרי את החמץ להישראל, ואם כן הוי כשאלה, ולא כמכירה. וזה אינו שייך בערב קבלן, כי אז אין הנכרי מחזיר את החמץ לבעליו, אלא מוסרו להערב קבלן, והבעלים גובים אותו מהערב קבלן בחובו (ראה גם „כבוד מלכים" ע' קא).

ג) לקמן (הערה 27) הובא משו"ת צמח צדק (סי' מה אות ה), תועלת נוספת במכירה על ידי ערב קבלן: „ואפשר דבהא אתי שפיר בדיעבד אם אין הקאנטראקט נכתב כנימוס ממש על לשון רוסיא כי אם בלה"ק, אף שאפשר שמחמת זה לא יוכל המוכר לגבות האחריות מהקונה, אלא דמכל מקום עכ"פ יוכל לגבות מהערב קבלן הנ"ל. ותקנה גדולה התקין רבינו ז"ל ברוב חכמתו בענין שיהיה ערב קבלן דוקא על דרך הנ"ל."

ד) עוד נתבאר בשו"ת צמח צדק (סי' מה אות א-ב): „הנה ע"ד שלא מסר להאינו יהודי המפתחות מהחמץ. הנה ... בנידון זה שקיבל ממנו ערב קבלן וכתב לו בפירוש כנוסח השטר מכירה הנ"ל, הרי ביאר שאין לו עליו שום טענות ומענות ופתחון פה בעולם."

ובשו"ת צמח צדק שער המילואים ח"ה (סי' י): „אם התנהג מעל' כמ"ש בנוסח שטר מכירה של אדמו"ר ז"ל לקבל ערב קבלן עבור הנכרי עבור כל החמץ ... נראה לענ"ד שיש להתיר החמץ בדיעבד אפילו בשתייה ואכילה לישראל, אף שלכתחלה לא שפיר למיעבד הכי כי צריך דוקא מסירת המפתח, מכל מקום דיעבד נראה שיש לצדד להתיר, מצד שהי' ערב קבלן."

ה) עוד נתבאר בחידושי צמח צדק (קמח, ג): „והנה הרמב"ם פ"ח מהל' מכירה השמיט דברי רשב"ג, ואפשר סבירא ליה דלית הלכתא כרשב"ג, וכמ"ש הלחם משנה שם בשם תשובות הריב"ש בכה"ג. ולכן גם בשו"ע סי' ק"צ סי"י השמיט הרב"י דברי רשב"ג ... ועל פי זה יש לתרץ מ"ש אאזמור"ר הגאון ז"ל בהל' מכירת חמץ שבסוף הל' פסח, וז"ל וחדשים מקרוב באו לתקן לכתוב והמותר זקפתי עליו במלוה כו', וגם זה אינו מועיל לפי דעת גדולי הראשונים ז"ל. שיש לומר דכוונתו לדברי הרמב"ם ושו"ע הנ"ל ... מיהו דעת כל הראשונים דקיי"ל כרשב"ג דמהני כשכתב והריני נושה בו כו'."

ועד"ז כתב בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כד ס"ק נח): „ונראה כוונתו

דהרמב"ם לא הביא בפ"ח מהל' מכירה דין דוקיפת מלוה. וצריך לומר דסבירא ליה דרשב"ג פליג בזה בב"מ שם עם ת"ק, והלכה כת"ק, וכמש"ש הלח"מ לענין ערבוני יקון... וכ"נ דעת השו"ע שלא הביא בסי' ק"צ דין זה, רק הרמ"א כתבו עיי"ש. ולפלא על האחרונים שלא הרגישו שיש מחלוקת בזה".

ובשו"ת שארית יהודה (סי' י'): „מה שהשמיט הרמב"ם אידך ברייתא דרשב"ג מלמדין אותו כו' והריני נושה בו כו'... דסבירא ליה כמ"ש הרי"ף בתשובה שבשיטה מקובצת הנ"ל דאינו קונה אלא בשטר, ואין שום חידוש דין בברייתא זו דרשב"ג מלמדין אותו כו', אלא עצה טובה קמ"ל, והרמב"ם לא נחית לאשמועינן עצות מרחוק, אלא מאי דנפקא מינה לענין דינא" (וראה מכירת חמץ בערב קבלן ע' פו ואילך).

(ו) טעמים נוספים להעדפת המכירה בערב קבלן, ראה עני בן פחמא (סי' כב ד"ה והנה בהא). ומה שצייין באוצר מנהגי חב"ד (ניסן ע' עה).
על פי כל זה נראה, שעיקר הטעם שרבינו הצריך ערב-קבלן הוא כיון שכל הקנין הוא קנין מעות, שפירושו — תשלום כל המעות. אבל גם בלאו הכי יש טעמים נוספים להצריך את המכירה בערב קבלן דוקא.
ומסתבר שכל זה נתבאר „בקונטרס מיוחד על כל פרטי המבוארים בנוסח זה" (כדלקמן סוף סי' ה), שלא הגיע לידינו (כדלעיל מבוא פרק א).

*

ב„שדי חמד" (מערכת חמץ ומצה סי' ט' סעיף י, ומערכת בכור בהמה, סי' ג' סעיף א) מלקט את דברי הדנים בזה, וכותב אשר: „הנהגתי פה מזה כמה שנים, אחר שראיתי דברי הגאון מוהרש"ז, לעשות כדבריו לקבל על המותר ערב קבלן ישראל".

אמנם במערכת חמץ ומצה (ד"ה אפריון מעיר על כך) כתב: „ועם שיש לפקפק במה שכתב הגאון צמח צדק על פי מה שכתב הרי"ף דבדעייל ונפיק אזווי לא קנה וכו', והמעייין בספרי שם יראה שגזרתו מזה וכתבתי לדבר פשוט שבמכירות הללו לא חשבינן להישראל עייל ונפיק אזווי, ואין כונתו אלא להנצל מאיסור ולא יתן עיניו בממון".

וכן שם (ד"ה ובמכירות) ובמערכת בכור בהמה (ס"ק יז): „ובמכירות הללו שאין הישראל עייל ונפיק הזווי, דכל עצמו לא בא אלא להנצל מידי איסור, ראוי לומר דאפילו אי לא זקף השאר במלוה מהני, כל שכן דאיכא תרתי זקף השאר במלוה ולא עייל ונפיק אזווי דמהני".

וכן הביא הערה זו (מערכת חמץ ומצה סי' ט ס"י ד"ה שש) בשם שו"ת שאילת שלום (סי' רסו): „במכירת חמץ דמכר מפני איסורו יש לדונן כמוכר שדהו מפני רעתו דאף בעייל ונפיק אזווי ולא זקף מותר המעות במלוה קנה שפיר".

וכן כתב בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כד ס"ק נח): „דהא קיי"ל בב"מ שם

סדר מכירת חמץ

כג

דבמוכר שדה מפני רעתה קנה אף אי עייל ונפיק אזוזי, ובנידון דידן הוי כמוכר מפני רעתה. כי אם לא ימכרו בשעה זו יאסר החמץ בהנאה ויצטרך לבערו".

והנה לשיטת רבינו חננאל וסיעתו, כבר נתבאר לעיל שאין הפרש בין עייל ונפיק אזוזי או לאו, כי אף בלא עייל ונפיק אזוזי אין קנין מעות מועיל אלא כשקיבל את כל דמי החמץ, או שהי' קנין אחר המועיל. ואם כן לא יועיל כלום מה שכתב „שמותר הדמים זקף עליו במלוה“.

אמנם לשיטת הרי"ף וסיעתו נתבאר לעיל, שדוקא בעייל ונפיק אזוזי אין קנין המעות מועיל בזקף עליו במלוה, משא"כ בלא עייל ונפיק אזוזי מועיל קנין המעות אף בזקף עליו מותר הדמים במלוה. ועל זה מקשה בשדי חמד, שכאן במכירת חמץ אין כוונתו אלא להנצל מאיסור, ומדוע נחשב זה כעייל ונפיק אזוזי. ולכאורה היא קושי' אלימתא!

מלבד האמור לעיל לא מצאנו שידונו בזה בספרים, וגם בתשובות שארית יהודה וצמח צדק הנ"ל כותבים בפשיטות שיש לזה דין „עייל ונפיק אזוזי“ ואינם מבארים הטעם בזה.

וראה מה שכתבתי בזה בקובץ יגדיל תורה (חוברת כא סי' צו), הערת המערכת (31), אשר אמת נכון הדבר שבשעה שמוכר החמץ אינו זקוק עתה למעות, והרי מפורש בשטר המכירה שאינו צריך לשלם עד אחר חג הפסח; אמנם מיד אחר הפסח רוצה שישלם לו מיד, או שישלם לו את המעות או שימכור לו בחזרה את החמץ.

והגע לעצמך, אם מיד בתחלת הפסח הי' הנכרי לוקח את כל החמץ ואוכלו או מוכרו, ואחר חג הפסח הי' הנכרי אומר לישראל שאין לו עתה מעות ובמשך הזמן ישלם לו עבור החמץ שקנה, האם לא ידאג על זה המוכר?! וכיון שכך, הנה לפי דעת הרי"ף הנ"ל תיבטל על ידי זה המכירה, ומלכתחלה אינה חלה עד אשר יקבל היהודי את מעותיו.

ואף שכתב הרא"ש (ב"מ פ"ו סי' ז) בשם הר"ח דאם קבע זמן הפירעון למחר וליומא אחרת קני מיד אפילו בעייל ונפיק אזוזי; הרי מיד אחרי זה הביא הרא"ש שם את דברי הראב"ד ד „אפי' קבע לו זמן הפירעון וכשהגיע זמן דחקו לפרוע מעותיו וזה דחהו גם זה נקרא עייל ונפיק אזוזי“.

וגם הר"ח מודה בזה, ולא פליגי ביניהם הראב"ד והר"ח, אלא הר"ח מיירי כשהמוכר אינו דחוק למעות — כדמחלק אחרי זה הרא"ש שם. ומפורש הוא יותר בנמוקי יוסף שם: „הראב"ד ז"ל, דלאו דוקא מיד אלא אפילו הרויח לו זמן שיפרע לו ביום פלוני ... ומיהו נראה ... לא יחד לו ... בלא נחיצותא ... וכ"כ הר"ח ז"ל“, הרי מפורש דבנידון הראב"ד גם הר"ח יודה. ויותר מפורש הוא בר"ן פ"ק דקידושין (בסוגיא דמקום שכותבין שטר כו, א): „וכתב ר"ח ז"ל דעייל ונפיק אזוזי ... וכדברי הראב"ד לקמיה“.

וכן נפסק בטושו"ע (חו"מ סי' ק"צ סט"ו): „ואפילו אם קבע זמן לפירעון

וכשהגיע הזמן דחקו ממ"ש בזה גדולי האחרונים מהרא"י לפרוע לו מעותיו וזה דחה והדיין רואה שהוא דחוק למעות ועייל ונפיק אזווי לא קנה".

הרי מכ"ש בנידון דידן, שפירש לכתחלה שלאחר הפסח יתבע הישראל את המעות, והנכרי דוחהו ממעות ומחזיר לו החמץ, הרי ודאי אין לך עייל ונפיק אזווי גדול מזה (ראה שער הכולל ס"ק ג).

[ואף שלענין מסירת המפתחות נתבאר בשו"ת הצמח צדק (סי' מה אות ב): „והנה מכירת חמץ קודם הפסח ודאי אין לך מוכר מטלטלין מפני רעתן גדול מזה". הנה שם אינם שייכים כל הטעמים האמורים לעיל, ולכן מדמינן ליה שם למוכר מפני רעתן].

ועוד כתב בזה בס' „מכירת חמץ בערב קבלן" (עמ' קכח), אשר כיון שהקונה הוא נכרי, ובפרט אם הוא עני שאין בידו לשלם בעד הכל, לא סמכה דעת הישראל כלל שיקבל מעותיו אי פעם, וכיון שאינו בטוח במעותיו גרע מעייל ונפיק אזווי. ואשר אפשר שזוהי הכוונה בפסקי דינים צמח צדק (לב, א): „דבעייל ונפיק אזווי לא מהני זקפן במלוה ... אלא אם כן בנתן לו מקצת מעות והעמיד לו על השאר ערב קבלן, שאז אין המקצת מעות דמי למלוה אלא קוננת קנין גמור, שהרי אינו דוחק לקבל שאר המעות מהאינו יהודי". היינו שבלא ערב קבלן הוא עייל ונפיק אזווי, שדוחק לקבל שאר המעות מהנכרי — אחר הפסח (ראה גם „כבוד מלכים" ע' ק).

25) סי' קכ (הובא בשו"ע שם ס"ג): „מי שיש בידו עניני חמץ סמוך לפסח וקשה עליו לבערם ורוצה לתתם לנכרי חוץ לבית ... ישמרם לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתנה לו ... רק שיתנם לו במתנה גמורה בלי שום תנאי או שימכרם לו מכירה גמורה בדבר מועט" [אף שאז יש חשש שהנכרי לא יחזירנו לו, ולכן הוצרך למכור דוקא לנכרי המכירו ויודע בו שישמרם וימכרם לו אחר הפסח].

ובחידושי צמח צדק (קמח, ג): „ומה שכתב וכנראה בעליל ממ"ש בזה גדולי האחרונים מהרא"י ז"ל בתרומת הדשן, אפשר לומר דהיינו מ"ש שם בסי' קך התקנה ליתנו במתנה כו', ולמה לא כתב למוכרו בפרוטה ולכתוב והמותר זקפתי עליו במלוה, אלא ודאי דלא מהני".

ובפסקי דינים צמח צדק (לב, א): „דכוונתו מדנדחק מהרא"י שימכור לאינו יהודי מכירו בדבר מועט, ולא כתב שימכור בהקפה ויזקוף במלוה המותר, אלמא דכה"ג לא מהני" (וראה מכירת חמץ בערב קבלן ע' קיב ואילך).

והיינו שמעצם הלכה זו שהובאה לעיל מהתרומת הדשן „שימכרם לו מכירה גמורה בדבר מועט", ומזה שהלכה זו הובאה בלשונה לפסק הלכה בשלחן ערוך, ומזה שדנו בהלכה זו נושאי כלי השלחן ערוך, וכולם מיירי שמשלם

עבור החמץ „דבר מועט“; מזה עצמו רואים אנו „שלא מצא תקנה למכור בהקפה ולזקוף עליו במלוה“ ומה שהנהיגו לזקוף מותר המעות במלוה

תקנה למכור בהקפה ולזקוף עליו במלוה עיי"ש, ולזאת אין תקנה אחרת למכור בהקפה אלא להיות יד ישראל אחר באמצע²⁶, שלא יהיה

— אין זה אלא „חדשים מקרוב באו לתקן“.

ואין להקשות שאם כן מדוע מהרא"י בתרומת הדשן „לא מצא תקנה למכור בערב קבלן“; כי לא כל אחד היה יכול למצוא ערב קבלן, ועדיף למכור לנכרי המכירו בלא ערב קבלן. אבל אם הי' מותר למכור על ידי זקיפת המותר במלוה, שאינו קשור לשום קושי, אז לא הי' התרומת הדשן מצריך לחפש דוקא נכרי המכירו שיוודע בו שלא יקח החמץ לעצמו, ולמכור לו בזול או במתנה.

(26) כמבואר גם בשו"ע ר"ס"ח: „שיקח ממנו מעט כסף או שוה כסף ובעד השאר יעמיד לו ערב קבלן בעד כל המעות שישלם לו לזמן פרעון שקבע לו בענין שלא יהיה לו שום טענה ומענה על הנכרי בעד המעות כי אם על הערב קבלן“ וכדלקמן בנוסח השטר (סימן ו, ובהערה 66).

אלא שבשו"ע ר"ס"ח) מבואר שאף אם הקנין אינו מועיל מן התורה, סגי בזה כדיעבד לענין שלא יעבור עליו בכל יראה ובל ימצא, ורק לכתחלה עדיף למכור בערב קבלן. משא"כ כאן מבואר, שאם המכירה אינה כדת הרי הוא עובר מן התורה על כל יראה ובל ימצא, ולכן בהכרח למכור בערב קבלן דוקא.

*

והקשה ב„אורי וישעיי“ סי' קכא (ד"ה ומ"ש כת"ה לעשות): „ומ"ש כת"ה לעשות על ידי ערב קבלן כתיקון הגאון מהרש"ז ז"ל בשו"ע שלו, הנה המעיין שהגאון הנ"ל החמיר מאד לחזק המכירה ביד הקונה הנכרי... ולא זאת כי המכירה שנעשה עד למדידה, ולא נודע הסכום מהמעות שנתחייב הנכרי הקונה, אם כן ממילא הערב עבור הנכרי הוי ערב לדבר שאינו קצוב, ודעת הרמב"ם דאין הערב חייב כלום. ואע"ג דרבו החולקים עליו, מבואר בתשו' בן לב דיכול המוחזק לומר קים לי כהרמב"ם, והביאו הש"ך בס"י קל"א ס"ק ע"ו, ואם כן אין יתרון לערב קבלן בזה כיון שלא יתחייב בדין לשלם“.

והכוונה לדברי הרמב"ם (הלכות מלוה ולוה פכ"ה הי"ג): „מי שלא פירש קצב הדבר שערב, כגון שאמר לו כל מה שתתן תן לו ואני ערב או מכור לו ואני ערב, או הלווה ואני ערב. יש מן הגאונים שהורה אפילו מכר לו בעשרת אלפים או הלווה מאה אלף נשתעבד הערב בכל. ויראה לי שאין זה הערב חייב כלום, שכיון שאינו יודע הדבר ששיעבד עצמו בו לא סמכה דעתו ולא שיעבד עצמו, ודברים של טעם הם למבין“.

אמנם כתב על זה המחבר בשו"ע (חומ"מ סי' קלא סי"ג): „מי שלא פירש

קצב הדבר שערב, כגון שאמר לו כל מה שתתן לו תן לו ואני ערב, או מכור לו ואני ערב, או הלוהו ואני ערב, להרמב"ם אין זה הערב חייב כלום. וכל הבאים אחריו חלקו עליו, והכי נקטינן".

ובש"ך שם (ס"ק עו): „ובתשו'ן' לב ספר א' כתב סוף כלל י"ב דמצי למימר המוחזק קים לי כהרמב"ם, וכה"ג כתב בתשו' מהרשד"ם סימן פ"ב וסימן קכ"א וקכ"ד וקע"ט, וצ"ע כיון דהבאים אחריו חולקים עליו. וכן נראה מדברי המחבר ושאר אחרונים דלא קי"ל כלל כהרמב"ם בהא... ונראה לפע"ד עיקר כהב"י". וראה מה שדן בזה ב„מכירת חמץ בערב קבלן“ (ע' קסז-קעא).

*

עוד הקשה על זה בשו"ת שואל ומשיב מהדורא תנינא (ח"ד סי' י'): „נפלאותי מאד דלפענ"ד זה אסור, דהא הישראל הערב רוצה בקיומו של חמץ, שאם יאבד החמץ ולא יוכל להשתלם מהנכרי או שלא ירצה הנכרי לשלם יגבה מהישראל, ואם יהי' החמץ בעין יוכל להחזיר החמץ או למכור החמץ ולשלם מעות, ואם כן שוב רוצה בקיומו, ועכ"פ יותר טוב לישראל שיהי' החמץ בעין ביד הנכרי ויוכל לכופו בדיני ודייני שיתן לו החמץ, ואם כן רוצה בקיומו ואסור“.

והשיב עליו בשו"ת עולת יצחק (סי' לו): „לא הבנתי הא גם בלא ערב ישראל המוכר החמץ רוצה בקיומו, כי ידוע שמוכרין על כמה אלפים לנכרי עני, וידוע שאם יאבד או ישרף אין לנכרי מה לשלם [ע"כ]ז התיירו... ומאי גרע יהודי הערב“.

והטעם שאין חוששים לזה הוא כי לרוב הדעות אין איסור רוצה בקיומו אלא בע"ז ולא בחמץ ושאר איסורי הנאה. ונתבאר בארוכה ב„מכירת חמץ בערב קבלן“ ע' קמד ואילך.

ואף שכתב הטור (סי' תנ): „אסור להשכיר כלים לגוי בפסח שיבשל בהם חמץ, מפני שרוצה בקיומו של איסור על ידי דבר אחר שלא יבקע הכלי“.

הנה בשו"ע"ר שינה מלשון הטור (שכתב טעם האיסור „מפני שרוצה בקיומו של איסור“), וכתב (סי' תנ סי"ב): „אסור להשכיר לנכרי כלי שמבשלין בו על גבי האור כגון קדירה ויורה וכיוצא בהן אפילו כמה ימים קודם הפסח אם ידוע לו שיבשל בו חמץ בפסח, אע"פ שאין הנכרי מפרש לו שיבשל בו חמץ, ואפילו להשאל לו בחנם אסור, לפי שאם יבשל בו חמץ בפסח יגיע להישראל הנאה מהחמץ, שהרי אם הנכרי היה מערה מן הכלי את החמץ שמתבשל בתוכו על גבי האור והיה הכלי נשאר ריקן על גבי האור היה הכלי מתבקע מחמת האור, ועכשיו שהחמץ מתבשל בתוכו על גבי האור אין הכלי מתבקע, נמצא שמגיע לישראל קצת הנאה מהחמץ בפסח“.

ונתבאר בלקוטי שיחות (חט"ז ע' 130): „דער אלטער רבי דערמאנט ניט אין שו"ע דעם איסור „רוצה בקיומו ביי חמץ בפסח“.

ושם (הערה 13): „בסי' ת"נ סי"ב בהדין ד„אסור להשכיר לגוי כלי

סדר מכירת חמץ

כז

שמבשלין בו ע"ג האור" (שע"ז כתב הטור הא דרוצה בקיומו (כנ"ל הערה 8)), כי אם כתב שם „גייע לישראל הנאה מהחמץ" (אף שכן פירש במג"א שם (סקי"א) דברי הטור „רוצה

להישראל בעל החמץ שום עסק בעולם עם הנכרי הקונה החמץ, ולא יהיה הנכרי נשאר חייב כלום לבעל החמץ²⁷ אלא לישראל אחר שלא היה

בקיומו", אבל עכ"פ מוכח מדברי אדה"ז שהאיסור הוא מצד ההנאה] וראה בק"א סתמ"ו סק"ב מה שמבאר לדעת המנחת יעקב]. וכן דעת כמה פוסקים דלא אסרינן חמץ בפסח משום רוצה בקיומו — ראה פר"ח סי' ת"נ סק"ז". ובקונטרס אחרון שם (סי' תמו ס"ק ב): „ומה שכתב החק יעקב [רוצה בקיומו]... ומסוף סי' ת"נ אין ראייה... ועיין במה שכתב[תי] שם [היינו כנ"ל שכתב האיסור מטעם הנאה ולא מטעם רוצה בקיומו]. והחק יעקב אזיל לשיטתו שבספרו מנחת יעקב כלל פ"ה ס"ק ט"ו, פירש דעת הטור בסוף סימן ת"ג, דסבירא ליה דחמץ שאוסר בהנאה במשהו אסור להיות רוצה בקיומו על ידי דבר אחר אפילו היכא דליתא לאיסורא בעיניה".

27 והיינו שהוא ערב שלוף דוץ (פי' שהוא ערב המנקה את הלוח מדין המלוה כשלוף דוץ, שהוא מין עשב שמבישין אותו ורוחצין בו את הידים להעביר הזוהמא), כמבואר בשו"ת צמח צדק (סי' מה אות ה): „דבשטר מכירה של רבינו ז"ל הוסיף ואין לי עליו שום טענות ומענות ופתחון פה בעולם וכל המעות כו', מחוייב לסלק הכל להערב קבלן כו', ולי החתום מטה אין שום עסק בזה עכ"ל, אם כן יש לומר דערב קבלן זה יש לו דין ערב שלוף דוץ הנזכר ביו"ד הלכות רבית סי' ק"ע וביבמות פרק ב"ש (דק"ט ע"ב). וע"ד שנזכר פרק איזהו נשך (דף ע"א ב') גבי נכרי דדיניה דאזיל בתר ערב שאינו תובע אלא את הערב, ולכן נחשב ערב זה כלוח ממש, וחמיר טובא מקבלן. עיי"ש ביו"ד בב"י ובט"ז סק"א ובש"ך סק"ב. והכא נמי כיון שביאר המוכר שאינו יכול לתבוע מאומה מהקונה כי אם רק מהערב קבלן, הרי זה ערב שלוף דוץ, ולכן פשיטא דהוא מחוייב באחריות כדת תה"ק. ואפשר דבהא אתי שפיר בדיעבד אם אין הקאנטראקט נכתב כנימוס ממש על לשון רוסיא כי אם בלה"ק, אף שאפשר שמחמת זה לא יוכל המוכר לגבות האחריות מהקונה, אלא דמכל מקום עכ"פ יוכל לגבות מהערב קבלן הנ"ל. ותקנה גדולה התקין רבינו ז"ל ברוב חכמתו בענין שיהיה ערב קבלן דוקא על דרך הנ"ל".

ועד"ז מצינו בשוע"ר הל' רבית (סס"ב): „להיות ערב קבלן... אבל אם המלוה אינו יכול לתבוע את הלוח בדין אלא את הערב קבלן" (הרי שהשם ערב קבלן כולל גם את ערב שלוף דוץ). וראה גם לקמן (הערה 65).

החמץ שלו עדיין מעולם²⁸, וגם החוב שנתחייב לו הנכרי הזמן פירעון הוא לאחר הפסח²⁹, כפי המבואר בנוסח זה השלוח אליכם³⁰, אשר מתוכו יוכל כל אדם לכתוב³¹ שטר מכירה³², על

28) שחמצו של הערב קבלן לא יהיה נכלל בשטר מכירה זו (שער הכולל ס"ק לז).

29) כמבואר לקמן בלשון השטר: „והחתום הנ"ל הבטיח להמתין לו כל היום אסרו חג באם

שלא ימכור בפסח לערלים". ובשטר ערב קבלן: „מחויב אני החתום מטה לסלק ליהודי הנ"ל לזמן פרעון, לא יאוחר משני ימים אחר הפסח הלז". וראה שער הכולל ס"ק ג.

30) ראה לעיל במבוא פרק א.

31) בשער הכולל (ס"ק ד): „היינו אם נמצא אצלו דברים שלא נתבארו בזה הנוסח... אזי יוסיף כל אחד בנוסח הזה תיבות לפי שעתו ומקומו, אבל ח"ו להשמיט או לשנות איזה דבר מסידור הנוסח הזה כי כולו הלכות קבועות". וראה לקמן בנוסח השטרות הנהוגות בזמנינו (סימן יט, ובהערות שם).

32) כן נקרא השטר הזה כשאנו דנים אודותיו במקום אחר (כאן, ולקמן הערות 90. 94. 99. 117); משא"כ בתוך השטר עצמו אינו נקרא בשם „שטר מכירה" (כי לא בו תלוי הקנין, דשטר אינו קונה מטלטלין), אלא בשם „כתב" (כדלקמן הערות 48. 80. 82. 85). וכיו"ב (ראה שער הכולל שם ס"ג. מכירת חמץ כהלכתו ע' שיד).

והטעם שכותבים את השטר, נתבאר לקמן (סימן יא): „שטר מכירה, לפי שבנימוסיהם... נוהגין לכתוב קאנטראק"ט... על מכירת י"ש, כשאין הקונה מקבלו תיכף ומיד" (ראה יגדיל תורה נ"י. נט ע' קצט). וסגי אף בחתימת הרב (בעל ההרשאה) לבדו (ראה לקמן הערה 93).

ומטעם זה מסיים רבינו בנוסח השטר „ולראיה באתי על החתום" (כדלקמן הערה 83), אף שלכמה דיעות אין מועיל שטר כזה לקנין, ולכן כתבו כמה מהאחרונים שלא לכתוב נוסח זה בסוף שטר מכירת חמץ (ראה מעדני שמואל סי' קיד סק"ח. סדר מכירת חמץ כהלכתו, שביבי אש סכ"ה); כי לשיטת האחרונים הנ"ל השטר הוא לקנין, משא"כ תיקון רבינו הוא שהשטר הוא רק לראי'.

ואף שכל שטר ראי' נכתב בלשון זכרון עדות כו' ובחתימת עדים, ורק שטר קנין נכתב בלשון מכרתי כו' (ראה שו"ת צמח צדק חלק אהע"ז סי' קנב ס"ב), מכל מקום במכירת חמץ לא החמירו לעשות השטר בעדים דוקא, והוא שטר ראי' בחתימת-יד המוכר (או המורשה) בלבד, ולכן נכתב בלשון המוכר (או המורשה).

סדר מכירת חמץ

כט

מיני חמץ שיש לו, אשר אי אפשר (33) ראה שו"ת צמח צדק (סי' מה ס"ד-ה):

„כיון שלא פירש להאינו יהודי פרטי מיני החמץ רק

אמר לו בסתם כל מיני חמץ, יש לפקפק אם קנה, דהא כתב בספר מקור חיים (שחיבר הגאון בעל חוות דעת) סי' תמ"ח ססק"י וז"ל, וכשמוכר החמץ יפרש כל מין חמץ שמוכר, דאם לא כן הוי כדבר שאינו מסויים דלא קנה כמבואר בח"מ סי' ר"ט אף שאומר כל חמצי לא הוי כמינו ידוע עכ"ל. וכן נהגו לכתוב רשימה מפרטי מיני החמץ והמקח מכל אחד כמו י"ש שכר קמח שפירוט אריק ליקווער כל מין בפרט והמקח ממנו ... אך מלשון רז"ל בשטר המכירה נראה דלא סבירא ליה סברת המקור חיים שיהי' זה שייך לדין דסי' ר"ט ... והנה מקור הדין שבסי' ר"ט סעי' ב' הוא מהרמב"ם פכ"א מהל' מכירה ה"ג אבל האומר לחבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך כו' ורצה הלוקח ומשך אין כאן קנין שלא סמכה דעתו של לוקח שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב ואין זה אלא כמשחק בקוביא עכ"ל. וכתב הה"מ וז"ל כ"כ רב האי גאון בספר מקח וממכר שלו ודברי טעם הן. אבל לא מצאתי דבר בגמ' שאוכל ללמוד ממנו כן עכ"ל ... אך באמת נראה ברור דלא קאמר הרמב"ם דלא קנה אלא כשאומר אני מוכר לך בכך וכך שנמצא המעות קצובים והמקח אינו ידוע מינו כלל אם תבן או זהב, נמצא הרי זה כמשחק בקוביא, משא"כ כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך כפי המקח השוה שבעיר זו פשיטא דהוי מקח גמור, דהא אין כאן דמיון לשחוק בקוביא, דמה איכפת לך אם הוא תבן או זהב, מכל מקום אין כאן שום מילתא יתירתא ולא אפילו שום אונאה, שממה נפשך אם הוא תבן ישלם כמקח של תבן ואם הוא זהב ישלם כמקח של זהב ... ואם כן במכירת חמץ, שאע"פ שלא פירש פרטי המיני חמץ מכל מקום כיון שמכר כפי השער והמקח השוה שבעיר זו, ודאי סמכה דעתו של הלוקח, ולכן אף אם נאמר דהוי כמוכר דבר שאין מינו ידוע קנה, דהא אין כאן שום דמיון למשחק בקוביא. וכל שכן שבאמת נראה דזה נקרא מינו ידוע היינו מיני חמץ, ולא מערך הספק בין תבן לזהב.

וכתב על זה בשער הכולל (ס"ק יא): „ולכן הגם שלכל יחיד קשה הדבר לפרט כל המינים, כי בעת שמכין את השטר מכירה אינו יודע עדיין איזו מינים ישארו אצלו, וגם קרוב הדבר שישכח על איזה מין. אבל מאחר שאדמו"ר בעל צמח צדק ז"ל הסכים שלכתחלה יעשה כן, וגם מן הלשון שאין אפשר לפרט כל המינים בכתב, משמע דהיכי דאפשר יפרט, על כן לכל הפחות בנוסח הרשאה הכללית יבאר.”

ועל פי זה ערך שם את רשימת המינים לכתוב בכתב ההרשאה (כדלקמן בנוסח שטר ההרשאה הנהוג בזמנינו, ובהערה 249). וכן הוא בשטרות המכירה

ד. [סבר וקיבל באמת ופיסוק
דמים]

ועיקר הכל שיהיה הישראל בעל
החמץ סבור וקיבול באמת שאם
ירצה הנכרי ימכור כל החמץ³⁴ במקח
השוה שאפשר לקבל בעיר זו,
דמאחר שהוא סבור וקיבול באמת

של רבותינו שיש בהם
פירוט המינים, אף שפרטי
המינים משתנים משטר
אחד למשנהו. וכן הוא
בשטרות הנהוגים עתה,
אלא שמזמן לזמן מוסיפים
עוד פרטי מיני חמץ
הנהוגים בזמנינו.

ובאשר לפירוט המקח
מכל מין, כן הי' נהוג
בכמה קהלות חב"ד,

כנדפס בקובץ יגדיל תורה (חוב' נט עמ' רטו), אבל בשטר של רבינו הזקן נכתב
רק, „כפי השער ומקח השוה שבעיר זו“, וכן הוא בשטרות הנהוגים עתה.

34 בשוע"ר (סכ"ג): „מותר לומר לו לכתחלה הריני מוכרו לך במכירה
גמורה לחלוטין אבל זכות זה שיירתי לי בו שאם תרצה למכרו לא תמכרנו
לשום אדם חוץ ממני, וטוב שכל אדם המוכר חמצו לנכרי יאמר לו כן בפירוש
ויועיל בזה ששום אדם חוץ ממנו לא יוכל לקנות חמצו מן הנכרי לאחר הפסח.
ומכל מקום אף אם לא אמר לו כן בפירוש אין שום אדם יכול לקנותו מן הנכרי,
שבודאי היתה דעתו כן כשמכר לנכרי שישאר לו זכות זה בחמצו ששום אדם
לא יוכל לקנותו מן הנכרי“.

ומקורו מהט"ז (ס"ק ו): „ויאמר לו זכות זה יש לי בחמץ זה ששום אדם
לא יוכל לקנותו מהעכו"ם אם ירצה, רק אני. ואפילו אם לא התנה בפירוש כן
עם העכו"ם שלא יוכל למוכרו לאחר, מכל מקום אנן סהדי שאדעתא דהכי יצא
חמץ מרשותו, ואין בזה איסור“.

וכן לגבי בהמה בשבת נפסק בשוע"ר (סי' רמו ס"ט): „ומכל מקום אין אדם
אחר יכול לזכות בה אפילו אם מפקירה בפני שלשה כשאר הפקר, דכיון שאינו
מפקירה אלא כדי להפקיע מעליו איסור שבת בלבד, אם כן מן הסתם אינו
מפקירה אלא ליום השבת בלבד בשעה שהנכרי עושה בה מלאכה“.

אלא שכל זה הוא לכאורה רק לפי שיטתו בשוע"ר (ס"ח), שאפילו אם „אינו
קנין גמור המועיל מדין תורה שלא יוכל אחד מהן לחזור בו ולבטל המקח“,
מכל מקום סגי „בגילוי דעת בלבד שהוא מגלה דעתו קודם שהגיע זמן הביעור
שאין רצונו כלל שיהיה החמץ שלו די בזה להפקיע מעליו איסור ב"י וב"י,
וגילוי דעת זהו הוא מה שמקנה אותו לנכרי“.

ועל זה כותב כאן רבינו, אשר לפי מה שנתבאר כאן, ש„אם המכירה אינה
כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא“, אם כן צריכה להיות המכירה אמיתית,
שיהי' „סבור וקיבול באמת שאם ירצה הנכרי ימכור כל החמץ“.

סדר מכירת חמץ

לא

במקח זה שאפשר לקבל ממי שירצה לקנות [ב]עיר זו הוי פיסוק דמים³⁵, וכמו באומר כדשיימוהו בתלתא³⁶ או אפילו אחד³⁷, עיין ב"י חושן משפט סוף סימן ר"ו³⁸, הגם שיודע בו שלא יעשה כן³⁹, כי מאחר שמה שאינו ולא הכלי, ולא משיכה, ולא הגבהה, אלא אם כן פסק תחלה המדה בכך וכך. אבל כל זמן שלא פסק, אין לו שום צד שיקנה בו, דכל זמן שלא פסק לא סמכה דעת שניהם, שמא לא יסכימו על הסכום.

ואף שכאן לא מדד את החמץ הנמכר (כדלקמן הערות 42. 58), הרי כבר הובא מהגמרא: „פסק עד שלא מדד אין שניהן יכולין לחזור בהן“.

ובשו"ע חו"מ (סי' ר ס"א): „כיון שקבל עליו המוכר למכור קנה לוקח, ואע"פ שעדיין לא מדד, והוא שפסק דמים“.

וראה ברכת אברהם ריש ח"ב ס"ק ו.

36 ע"ז (עב, א): „כדשיימי בתלתא“. ובשו"ע חו"מ (סי' ר ס"ז): „וכן אם אמר לו הריני מוכר לך כפי מה שישמוהו ג', קנה, אפילו אין דמיו קצובים“.

וכיון שמועיל „כדשיימוהו בתלתא או אפילו אחד“, לכן מועיל גם כשכותב „כפי השער ומקח השוה שבעיר זו“. והטעם שהעדיף רבינו לכתוב „כפי השער ומקח השוה שבעיר זו, יתבאר לקמן (הערה 51), והטעם שעתה נוהגים לכתוב „כדשיימוהו בתלתא“, יתבאר לקמן (הערה 245).

37 סמ"ע (שם ס"ק יד): „לאו דוקא ג', אלא הוא הדין אם אמר כפי מה שישום אחד, לדעת הרשב"א שהביא הב"י בסוס"י ר"ו“ (כדלקמן הערה הבאה).

38 ד"ה בתשובות הרשב"א (ח"ב סי' קפה): „אם קבל מוכר שיתן בכמה שיאמר או ישום אחד מן השוק או שנים או יותר, וכן הלוקח קבל ליתן כמה שישומו או שיאמרו הם, מיד שמשך או שהחזיק בקרקע קנה, והיינו דאמרינן התם בסמוך כדאמרי בי תלתא אפילו תרי מגו תלתא“.

39 כמבואר בשוע"ר (סי"ז): „ישראל שיש לו חמץ הרבה בערב פסח ורוצה למכרו לנכרי המכירו ומיודעו או ליתנו לו במתנה, אע"פ שהוא יודע בהנכרי שלא יגע בחמצו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ואז יחזירונו לו, הרי זה מותר, דכיון שאם לא היה הנכרי רוצה להחזירו לו לא היה יכול לתבוע ממנו בדין שיחזירונו לו, אם כבר קנהו הנכרי באחד מדרכי הקנייה שיתבאר, נמצא שכל ימי הפסח החמץ קנוי להנכרי בקנין גמור“.

וראה גם שו"ת צמח צדק סי' לד אות א. סי' מה סוף אות ב.

עושה כן אינו אלא מרצונו הטוב שרוצה להחזירו לישראל הרי זו מכירה גמורה⁴⁰, כדאיתא בהדיא בגמרא פ"ה דבבא מציעא⁴¹ דאמר ליה מדעתיה.

(40) ראה שו"ע"ר סכ"ג „במכירה גמורה לחלוטין.“ (ושם סכ"ה): „שהרי כבר נמכר לו לחלוטין.“ קובץ יגדיל תורה (ג.י.) כא ע' תקנג. לקוטי שיחות (חט"ז ע' 130 הערה 14).

(41) סה, ב: „מכר לו בית מכר לו שדה ואמר לו לכשיהיו לי מעות החזירים לי אסור, לכשיהיו לך מעות אחזירם לך מותר ...

ה. [השכרת החדרים]

והנה אף גם במכירת החדרים⁴²

מאי שנא רישא וממאי שנא סיפא, אמר רבא סיפא דאמר ליה מדעתיה.“ ובשולחן ערוך חושן משפט (סימן רז סעיף ז): „מכר לו סתם, ואמר ליה הלוקח מדעתו, כשיהיו לך מעות תביאם לי ואני אחזיר לך קרקע זו, הרי התנאי קיים והלוקח אוכל פירות, ואין בזה אבק רבית, שהרי מעצמו חייב עצמו בתנאי זה.“ ובשו"ע"ר (הלכות רבית סנ"ד): „אם לא קיבל עליו הלוקח תנאי זה בתורת חיוב, אף על פי שהבטיח לו להחזיר לו מדעתו ורצונו, רק שלא יוכל להכעו בדין ולכופו, אין זה תנאי גמור לבטל המקח.“

(42) שני טעמים נאמרו למכירת החדרים שהחמץ מונח בהם:

(א) על פי מה שנתבאר בשו"ע"ר (סי' תמח ס"ח-יב): „שיש אומרים שהנכרי אינו קונה מטלטלין בכסף בלבד אלא במשיכה ... וזה שלא משך את החמץ מרשות הישראל לא קנהו כלל אע"פ שנתן לו כל דמיו ... לפיכך אם היה החמץ רב שאי אפשר להנכרי בעצמו להוציא את כולו מרשות הישראל קודם הפסח ... צריך להקנותו להנכרי באחד משאר דרכי הקניה שהן קנין גמור המועיל ... על ידי אגב קרקע, דהיינו שימכור להנכרי גם החדר שהחמץ מונח בתוכו, ויאמר אגב החדר תזכה החמץ שבתוכו.“

(ב) שהרי אף בחמץ של נכרי שמונח בבית הישראל, נתבאר בשו"ע"ר (סי' תמ ס"ט): „אם אחריות הפקדון על הישראל ... הרי פקדון זה נחשב להישראל לענין ביעור חמץ כאלו הוא שלו ממש, כיון שהוא חייב באחריותו, וחייב לבערו בערב פסח מן התורה, ואם לא ביערו עובר עליו בלא תעשה.“

וגם כאן חוששים שהוא נחשב כאילו הוא באחריות הישראל (כדלקמן). ולכן הצריכו למכור לנכרי את החדרים שהחמץ מונח בו, שאז אין החמץ מונח ברשות הישראל כלל, ואף אם החמץ באחריותו אינו עובר עליו בכל יראה וכל ימצא (כדלקמן).

הטעם הראשון, למכור את החמץ בקנין אגב קרקע, מובא כבר בחק יעקב (סקי"ד): „דאם לא כן במה קנה העכו"ם ... כיון דלא משך ... מקנה לו חדר ואגבן החמץ שבתוכו“.

וכן הוא בתקנת בעל הנודע יהודה, כמבואר בשיבת ציון (סי' י'): „היותר טוב ומובחר שבדרכים להקנות החמץ לאינו יהודי אגב החדר, כי כל המטלטלים נקנים אגב קרקע בודאי בלי שום פקפוק“.

אלא שמתעם זה בלבד (קנין אגב קרקע) הי' סגי גם באחד מהחדרים שהחמץ מונח בו, ולא היינו זקוקים למכור לו את כל החדרים שהחמץ מונח בהם. וגם לא היינו זקוקים שתהי' המכירה דוקא אגב החדרים שהחמץ מונח בהם, אלא סגי גם במכירת החמץ אגב קרקע אחרת, כמבואר בשו"ע (חור"מ סי' רב ס"ב): „אפילו היו המטלטלין במדינה אחרת ואמר לו קנה אותם על גבי קרקע פלוני, כיון שקנה קרקע נקנו המטלטלין“.

משא"כ להטעם השני הנ"ל, צריך למכור את כל החדרים שהחמץ מונח בהם, כדי שיהי' החמץ ברשות הנכרי, היינו בחדרים הנמכרים לנכרי, שאז אף אם החמץ נשאר באחריות הישראל אינו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא. הטעם השני, שהחמץ צריך להיות בבית הנכרי, כדי שהישראל לא יעבור עליו אם תהי' האחריות עליו, מובא כבר בב"ח ובמ"א (סי' תמ"ח סק"ד): „דאם ישאר בביתו יהא נראה כמקבל בפקדון חמצו של עכו"ם, אבל מדינא שרי כיון דאין הישראל חייב באחריות“.

ואע"פ שכתב המ"א שמדינא שרי, כיון דאין הישראל חייב באחריות, מכל מקום כאשר מוכר כל אחד את כל החמץ שברשותו, והחמץ אינו מדוד עדיין, יש אומרים דהוי חיוב מדינא להשכיר החדר לכל ימי הפסח, כמבואר במקור חיים (באורים סק"ט): „ואם לא הקנה לו הרשות שהחמץ בתוכו, אף שהקנה לו אגב קרקע, לא מהני, כיון דאחריות על הישראל כיון שעומד ברשות ישראל ... וכשמוכר לו חמץ כל מדה בכך וכך, עד למדידה, צריך למכור לו החדר שהחמץ בתוכו, דהא אחריותו עליו, מחמת שלא נמדד, רק דהוי כמקבל אחריות על חמצו של גוי בביתו של גוי“.

ופירוש הדבר הוא, כיון שבזמנינו מוכר הרב את החמץ של כל בני הקהלה, ואין החמץ של כל אחד מהם נמדד ונשקל, הרי שאם יגנב החמץ לא יחויב הנכרי לשלם עליו, שהרי לא ידוע אם וכמה חמץ הי' שם, ואם כן יוצא שבמדה מסוימת, אחריות גניבת החמץ היא על הישראל.

ואף בשטר שערך כאן רבינו, שהישראל מוכר ישר לנכרי, גם בזה מיירי בלא מדידה ומשקל, כדלקמן בנוסח השטר (והערה 58): „לאחר המדידה (או המשקל)“.

ולכן תיקנו מטעם זה, שבכל אופן יהיה החמץ ברשות הנכרי לגמרי, כנ"ל. והיינו שימכור לנכרי את כל החדרים שמונח בהם החמץ, וכנוסח האמור לקמן בשטר: „ואגב קנין ... החדרים יהי' קנוי לו כל החמץ שבהם“.

אבל לדינא אין חוששים לטעם השני, כדברי המ"א הנ"ל, וכמבואר בשארית יהודה

אין מועיל כלום לזקוף במלוה לפי דעת גדולי הראשונים ז"ל⁴³, ואין

(סי' ח, הובא בשער הכולל שם אות יח): „ובענין היתר עד למדידה, פשוט הוא שאינו דומה לקבלת אחריות כלל, דמה שאינו יכול לתבוע את האין יהודי אם לא יהיה ההיזק והחסרון ניכר אין זה דומה לאחריות שמקבל עליו היזק, וזה אינו מקבל עליו כלום אלא שאינו יכול לברר שהיזק ונחסר“.

ומטעם זה הנה בנוסח השטר שנהוג בזמנינו נשמטה תיבת „שבהם“, כדי לכלול בקנין זה גם את החמץ שבשדות ועל אם הדרך ביבשה או בים או באויר או בדואר (כדלקמן הערה 243). ואף שבזה לא יהי' החמץ בחדרים שהושכרו לנכרי, אין חוששים לזה אלא לכתחלה.

וראה מעדני שמואל סי' קיד סקי"ט. סדר מכירת חמץ כהלכתו פ"ז.

43) בשער הכולל (סי"ק ח): „מה שכתב אף גם, אינו מובן לכאורה, דמהיכי תיתי להקל במכירת קרקעות יותר מבמטלטלין, לאמר דבמכירת מטלטלין אינו מועיל זקפן במלוה ובמכירת קרקעות מועיל... [ויש לבאר זאת] על פי מ"ש הרי"ף בתשובה אחת כו' דבדעייל ונפיק אזוזי לא מהני זקפן במלוה אלא אם כן כתב לו שטר כו' [כדלעיל הערה 24], ואם כן היה אפשר לומר דבמכירת החדרים, כיון דעל כרחך כותבין שטר מהני זקפן במלוה. לזה הודיענו אשר לפי דעת גדולי הראשונים אף גם אם כותבין שטר לא מהני זקפן במלוה“.

וכן מבואר בשוע"ר (סי"ב): „כשמוכר להנכרי את החדר צריך שיטול מהנכרי כסף או שוה כסף בעד כל דמי המכירה או שיקח מעט כסף או שוה כסף, ובעד השאר יעמיד לו ערב קבלן שישלם לו לזמן פרעון שקבע להנכרי. וגם יכתוב לו שטר מכירה, שאין הנכרי קונה קרקע לא בכסף בלבד ולא בחזקה אלא בשטר עם הכסף“. הרי שעיקר הקנין הוא בשטר מכירה, ומכל מקום הצריך שהקנין יהי' דוקא על ידי ערב קבלן.

והטעמים דלא סגי בזה בזקיפת מותר המעות במלוה, נתבארו לעיל (סוף הערה 24).

*

וכל זה במכירת החדרים, משא"כ כאן הנהיג רבינו (לא ימכרו לנכרי את החדרים שהחמץ מונח בתוכם, אלא) ישכירו לו את החדרים לימי הפסח (כדלקמן הערה הבאה).

וכיון שמשכיר לו את החדרים לעשרה ימים, הרי מחיר השכירות הוא רק זהוב אחד (עשירית רובל) לכל חדר (כדלקמן סימן ו, והערה 75), שאותו יתן הנכרי בשלימותו לבעל החמץ במזומנים (כדלקמן שם, והערה 76), ואינו זקוק

תקנה אלא בשכירות⁴⁴, כפי המבואר לערב קבלן על זה. ולכן כתב כאן רבינו „ואין תקנה אלא בשכירות“, שאז איננו זקוקים לערב קבלן על השכירות (ראה פס"ד צמח צדק לב, א).

*

כל האמור כאן הוא בהשכרת החדרים לעשרה ימים אלה, במקח זהוב אחד לכל חדר. אמנם לפעמים צריך הישראל להשכיר לנכרי את החדרים לכל הקיץ, שאז יהיו דמי השכירות סכום גדול יותר — „כמה רובל“, ואזי מצריך רבינו שגם השכרת החדרים תהי' בערב קבלן (כדלקמן סימן י והערה 103).

וכל האמור כאן הוא באופן שמציע רבינו, שכל איש מוכר את חמצו באופן אישי אל הנכרי ומשכיר לו את החדרים. משא"כ בזמנינו, שהרב המורשה מוכר לנכרי את חמצם של בני קהלתו, הרי גם שכירות החדרים מצטרף לסכום גדול ביותר, ושוב זקוקים לערב קבלן גם על שכירות החדרים (כדלקמן הערה 248). (44 לעיל (הערה 42) נתבארו שני טעמים למכירת החדרים: א) לקנין אגב קרקע. ב) כדי שהחמץ יהי' בבית הנכרי.

לטעם הראשון של קנין אגב קרקע, סגי אף בשכירות, כדלקמן בנוסח השטר (סימן ו): „ואגב קנין שכירות החדרים יהיה קנוי לו כל החמץ“. וכמבואר ברמ"א (חור"מ סי' רב ס"א): „ויש אומרים דאפילו הקרקע בשכירות ומטלטלין במתנה“. ומקורו בברייתא (ב"מ יא, רע"ב): „ומקומו מושכר לו“. ולכן תמה על דברי הרמ"א, בש"ך שם (ס"ק ב): „דברי הר"ב שכתב דין זה בלשון ויש אומרים צ"ע, דהא אדרבה דין זה פשוט יותר“.

ואילו לטעם השני, שיחשב החמץ ברשותו של נכרי, כדי שלא יעבור עליו הישראל אפילו אם תהי' אחריות החמץ עליו, כתב בשו"ת דברי נחמיה (סי' לה ד"ה ואגב): „בענין שכירת החדרים שהמציא רבינו ז"ל, לכאורה צ"ע, אם כן הרי זה כחמצו של עובד כוכבים בבית ישראל, דלדעת רש"י וסייעתו לא מבעיא יחד לו בית (ובשכירות) כי אם כשלא קיבל עליו אחריות, והכי קיי"ל סי' ת"מ לכתחילה עכ"פ, והרי בנידון דידן לכאורה הרי זה כקיבל אחריות, שהרי העובד כוכבים עני (וגם הערב קבלן), והרי זה כאחריות דאנס. גם כיון שהכל עד למדידה כו“.

והיינו מה שנתבאר בגמרא (ו, א): „יחד לו בית אין זקוק לבער... דשכירות קניא“. ופירש ברש"י שם (ד"ה יחד): „כלומר לא קיבלו עליו [אחריות]“. אבל בתוס' (שם ד"ה יחד): „ופר"ת דאפילו באחריות מיירי“.

שני הדעות האלו הובאו בשוע"ר (סי' תמ ס"א-טז): „אבל אם בשעה שהפקיד אצלו ייחד לו זוית מיוחדת... אין צריך לבערו אף שקיבל עליו אחריות... ויש חולקים על כל זה ואומרים דכל שאחריות החמץ הוא על הישראל... אפילו השכיר לנכרי חדר מיוחד בביתו שיניח שם חמצו שאינו נפטר מחיובו בשביל זה... ולענין הלכה... יש להחמיר לכתחלה כסברא האחרונה“.

הרי דקיי"ל כתוס' ששכירות מועיל אף בקיבל עליו אחריות, אלא שלכתחלה יש להחמיר כרש"י בקיבל עליו אחריות. וכאן שלא קיבל עליו הישראל אחריות החמץ, ורק זאת, שכיון שהוא עד למדידה חוששים לכתחלה שהוא כמו אחריות (כדלעיל הערה 42), לכן בזה ודאי סגי בשכירות החדרים לנכרי.

*

והטעם שהוזקק רבינו לתקן להשכיר החדרים (ולא למכור אותם), נתבאר לעיל (הערה הקודמת), שבמכירת החדרים זקוקים לערב קבלן, משא"כ בשכירות אין זקוקים לערב קבלן.

אלא שבסוף ההערה הקודמת נתבאר, שבאופן הנמכר בזמנינו זקוקים אנו לערב קבלן גם בשכירות החדרים. ואם כן מהו הדיוק להשכיר את החדרים, ולא למוכרם?

וגם על זמן רבינו הזקן מקשה בפסקי דינים צמח צדק (לב, א): „ויש לתמוה בדברי אא"ז, דלענין מכירת החדרים כתב שאין תקנה אלא בשכירות ואמאי אין תקנה במכירה ולהעמיד ערב קבלן על מותר המעות, כמו שכתב לענין החמץ עצמו, דמאי שנא“.

וכן הקשה בשו"ת דברי נחמי' (סי' לה ד"ה ואגב): „יש לעיין לכאורה, כיון שלא נחית מוח"ז רבינו ז"ל לשכירות כי אם מכח שלא ניחא ליה לזקוף במלוה, ולמה לא די בזה ערב קבלן, כדרך דמהני למכירת גוף החמץ“.

נתבארו בזה כמה טעמים נוספים להעדפת השכרה:

א) בשו"ע"ר (סי"ב): „כשמוכר להנכרי את החדר . . . יכתוב לו שטר מכירה, שאין הנכרי קונה קרקע לא בכסף בלבד ולא בחזקה אלא בשטר עם הכסף, כמו שנתבאר בחו"מ סי' קצ"ד (ועיין שם בסי' קצ"א האיך יכתוב לשון המכירה בשטר)“.

ואף שכתב רמ"א שם (חו"מ סי' קצד ס"א): „אם התנה לוקח שיקנה לו בכסף בלחוד קנה מיד“. הרי כתב על זה הש"ך (שם ס"ק ב): „והב"ח פסק דלא מהני“.

ואף שבין כה כותבים אנו שטר מכירה על החמץ, הנה שטר זה אינו אלא שטר ראייה ולא שטר קנין, כדלעיל (הערה 32), משא"כ השטר על החדרים צריך להיות דוקא שטר קנין, אשר צריך לדייק שיהי' נכתב כהלכתו, ועל זה נתבאר בשו"ע"ר (שם): „ועיין שם בסי' קצ"א האיך יכתוב לשון המכירה בשטר“.

ועל זה מבואר בשער הכולל (ס"ק ט): „שבענין כתיבת שטר קנין, אשר בו תלוי עיקר הקנין, צריך לדקדק שיהי' נכתב השטר כהלכתו, ובאם לאו בטל הקנין, ולא כולי עלמא דיני גמירי ובקיאים בהלכות שטרות“.

ב) בפסקי דינים צמח צדק (לב, א-ב): „יש לומר על פי מ"ש בשיטה מקובצת בהזהב דמ"ח . . . יש לומר דאפילו ערב קבלן לא מהני, דבמה יקנה כיון דערבון אינו קונה רק כנגדו לרשב"ג. ולכן לענין החדרים החמיר, כיון

סדר מכירת חמץ

לז

מיוחד⁴⁵ על כל פרטי המבוארים דאפשר על ידי שכירות, אבל לענין החמץ סמך בנוסח זה⁴⁶. ארבי יוחנן שכן דעת כל

הפוסקים, רק שהצריך ערב קבלן לחוש לפירוש הרי"ף כנ"ל.

(ג) הוראה זו, שלא למכור החדרים כי אם להשכירם, וטעמים נוספים לזה, נתבארו בסדר מכירת חמץ של בעל הנודע ביהודה (שיבת ציון ס"י): „ואין צריך למכור החדר רק שמשכירו... ואף שהקרקע הוא בשכירות והמטלטלים במכירה חלוטה מכל מקום קנין המטלטלים נקנים אגב השכרת החדר, וכיון שכן יותר טוב להשכיר החדר בתורת שכירות מלמכור החדר במכירה גמורה, כי בשכירות ודאי קונה האיננו יהודי בכסף לחוד, משא"כ בתורת מכירה אז אינו קונה אלא בכסף ובשטר. וכן מי שאין לו בית אינו יכול למכור החדר בלי רשות בעל הבית, ולפעמים אין הבעל הבית עמו בעיר, ולפעמים הבית הוא של אינו יהודי, ולכן החלטנו משום לא פלוג תקנה השוה לכל להשכיר החדר על משך תשעה ימים מערב פסח עד כלות ימי הפסח“.

(ד) טעמים נוספים נכתבו בפוסקים. ראה מגיני אברהם (ס"ק יא). מעדני שמואל (סי' קיד סק"ו). סדר מכירת חמץ כהלכתו (פ"ז ס"ד-ט).

*

ואף שנתבאר בשוע"ר (סי' תנ ס"ח): „אסור להשכיר לנכרי חמור להוליק עליו חמץ בפסח, או חדר לשום בתוכו חמץ בפסח, מפני שאסור להשתכר באיסורי הנאה“.

הרי מכל מקום נתבאר בשוע"ר (סי' תנ ס"א): „וכל זה כשמשכיר לו בתוך הפסח או בערב פסח אפילו קודם שעה חמישית, אבל קודם ערב פסח מותר להשכיר לנכרי בין חמור בין תנור בין חדר, אף על פי שהנכרי מפרש לו שישתמש בהן חמץ בפסח ועל מנת כן הוא שוכרם ממנו, דכיון שהנכרי יכול להשתמש יום אחד בהם חמץ בשעת היתר דהיינו משעה שמשכירם לו עד שעה ששית בערב פסח, אם כן השכר שנוטל ממנו הישראל אינו ניכר ונראה שהוא בעד שעת איסור דהיינו בעד שבוע של פסח, אלא בעד שעת היתר דהיינו בעד מה שהנכרי יכול להשתמש בהן חמץ משעה שמשכירם לו עד שעה ששית בערב פסח“.

ואף שכאן משכירו לו מיד בערב פסח לפני זמן איסורו, ולא שייך בזה הבלעה. הרי משכירו כאן עד יום או יומיים אחרי הפסח, ולכן חשובה הבלעה ואין בזה איסור. וראה מה שדן בזה בשו"ת צמח צדק (סי' מט אות ג). שדי חמד מערכת חמץ ומצה (סי' ט אות ג ד"ה ובדברי).

ועל כל זה מסיים כאן רבינו: „וכאשר הארכתי בקונטרס מיוחד על כל פרטי המבוארים בנוסח זה“.

(45) לא הגיע לידינו. וראה לעיל במבוא פרק א.

(46) בלשון יחיד המוכר חמצו לנכרי. ועתה נהגו שכל בני העיר נותנים

ו. [נוסח השטר]

חתימת ידי דלמטה תעיד עלי
 כמאה עדים⁴⁷, איך שמכרתי לערל
 מוכ"ז⁴⁸ במכירה גמורה וחלוטה בלי
 שום תנאי כל מיני חמץ⁴⁹ שיש לי
 בחדר פלוני ופלוני המסומן במצוי⁵⁰

הרשאה לרב למכור חמצם,
 כדלקמן סימן יט, ובהערות
 שם.

47) כותבים כן
 לשופרא דשטרא, שלא
 יוכל לומר להשטות
 נתכוונתי, אף שאין לו דין
 שטר קנין ולא שטר
 בעדים, כמבואר בתרומת

הדשן (ח"ב סי' רא): „דבין כך ובין כך אינו אלא חתימת ידו ולא של עדים.
 וא"ת למה כתב הכי. י"ל דשופרא לשטרא, להודיעם בחתימתו דהודאת בעל
 דין כמאה עדים דמי, ולא מצי למימר להשטות נתכוונתי". וברמ"א חו"מ (סי'
 סט ס"א): „אפילו כתב בו בכתב ידו חתימת ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים,
 אפילו הכי לא הוי רק כשאר כתיבת יד". ובש"ך שם (ס"ק ה): „אין לו אלא
 דין מלוה על פה". וראה לקמן שגם הדר בכפר יחידי (שאיין לו עדים) יכתוב
 בנוסח זה.

48) מוביל כתב זה, או מוסר כתב זה. וכך מכנה רבינו כמה פעמים את
 השטר בשם „כתב" וכיו"ב (ראה לקמן הערות 80. 82. 85), כיון שאינו שטר
 קנין. וראה לעיל (הערה 32).

49) ואינו מפרש מיני החמץ. ראה לעיל (הערה 33).

50) הטעם שצריך לסיים החדרים שהחמץ מונח בהם הוא כמבואר ברמב"ם
 (הלכות זכי' ומתנה פ"ג ה"ה): „הכותב לחבירו קרקע מנכסי נתונה לך. או
 שכתב לו כל נכסי קנויין לך חוץ ממקצתן. הואיל ולא סיים הדבר שנתן לו
 ואינו ידוע לא קנה כלום”.

ואם לא מסר לגוי את רשימת החדרים, או שלא כתב אותן, נתבאר בשו"ת
 צמח צדק (סי' מה אות ד): „זהו פלוגתא דהרמב"ם ושאר פוסקים... שתי
 דעות אלו הובאו בשו"ע סי' רמ"א ס"ד, וכתב הט"ז שם דקי"ל כהחולקים על
 הרמב"ם... וכמ"ש ג"כ בשו"ע סי' ר"ב ס"ז בהג"ה ואין צריך לסיים הקרקע
 שמקנה על ידה. ונמצא יש כאן קנין אגב קרקע על החמץ וגם החדרים קנה.
 ועוד דבנידון דידן גם כן אין שייך לומר דלא סיים ליה, שהרי יש סימן איזה
 חדר, והוא אצל כל יהודי החדר שבו מונח החמץ, שהרי ביאר לו כן שמשכיר
 לו המקומות שהחמץ מונח בהן אם כן אין לך סימן גדול מזה”.

ובשו"ת צמח צדק שער המילואים ח"ה (סי' י): „אם התנהג מעל' כמ"ש
 בנוסח שטר מכירה של אדמו"ר ז"ל לקבל ערב קבלן עבור הנכרי עבור כל
 החמץ, וגם בשטר כח שנתנו למעל' היו מבוארים על כל פנים כל מקומות
 שמונחים שם החמץ, וגם הבורות שהקרח עומד שם, ובשטר מכירה שמסר

מעל' להנכרי כתב שמוכר לו כל החמץ כפי השטר כח כו'. ואם כן נראה לענ"ד שיש להתיר החמץ בדיעבד אפילו בשתייה ואכילה לישראל, אף שלכתחלה ... צריך למסור השטר כח להנכרי, ושיבואר כל פרטי המקומות שמונחים בו החמץ".

(51) בשער הכולל (ס"ק ו): „יש נוהגין שעל דברים שיכולים לכתוב מקח קצוב

כותבין מקחים ועל שארי דברים כמו בעלי חיים ושכירות החדרים כותבין כפי שישומו ג' בקיאים. ואדמו"ר לא ניחא ליה בהא. ונראה טעמו דלקצוב המקחים גרע טפי ... יכול להיות שלא יקצוב כפי השער ומקח השוה ואין זה אלא הערמה, וגם המוכר לא יהיה סבור וקבל באמת. וכפי שישומו שלשה בקיאים יש הרבה דינים דבקל בטלה השומא (ועיין מזה בחו"מ סימן ק"ג וסי' ר' סעיף ז' בפתחי תשובה ובסוף סימן ר"ו ועוד כו'). לכן כתב כפי השער ומקח השוה. ועל דברים שאין עליהם שער כמו שכירות החדרים והקרח יקצבו פסוק דמים". וראה לעיל (הערה 36), ולקמן (הערה 245).

ומכל מקום הגיעו לידינו גם שטרות מכירת חמץ שנכתבו על ידי רבני חב"ד בתקופת כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, שנכתבה בהם רשימת מוצרי החמץ והמחירים שלהם (ראה קובץ יגדיל תורה חוב' נט ע' רטו-ז).

(52) ברומא הצארית לא הי' רשות למכור יי"ש או שכר — כי אם לאלו שחכרו את האטקו"פ (רשיון מכירת היי"ש או שכר) מהממשלה. האטקופצ'יק (מחזיק החכירה) הי' מספק את היי"ש להשיינקען (בתי מרזח), והשיינקארעס (מחזיקי בתי המרזח) היו כעין סרסורים בין האטקופצ'יק והקונה.

ובזה דן כאן, באיזה אופן יוכל השיינקארען למכור את היי"ש שבבית המרזח, על מנת שהנכרי יוכל למכור את היי"ש בבית המרזח לנכרים במשך ימי הפסח.

והשאלה היא כיון שבעיר אסור למכור יי"ש — כי אם לאלה שחכרו את האטקו"פ, או שקיבלו רשות ממנו, ולכן מחיר היי"ש בעיר הוא הרבה יותר מאשר מחוץ לעיר.

והנה הנכרי הזה הקונה את היי"ש, ימכור את היי"ש לנכרים כפי השער

כו' כפי השער ומקח השוה שבעיר זו⁵¹ (ובכפר יכתוב כפי השער ומקח השוה שבעיר פלוני הסמוכה לכפר) לפי העת וזמן דהאידינא שאפשר למכור כאן בעיר זו במקח זה, דהיינו כפי המקח שאפשר לקבל מהקונים שבעיר זו שיקנו במזומנים בכדי להוליכם למקום היוקר, או בכדי למכור כאן מעט מעט כגון יי"ש במדות קטנות שקורין שיינ"ק⁵², וכן

סדר מכירת חמץ

שבעיר (אף שהוא לא שילם את דמי החכירה, אלא הישראל הוא ששילם דמי החכירה לכל השנה).

ואם ימכור הישראל לנכרי את היי"ש במקח הגבוה שבתוך העיר, הרי הישראל נהנה מן החמץ שמוכר הנכרי בפסח, שהרי בזכות דמי החכירה שהוא שילם בעד כל השנה יכול הנכרי למכור במחיר הגבוה, ועבור זה משלם הנכרי לישראל את המחיר הגבוה בעד היי"ש. ואם ימכור הישראל לנכרי את היי"ש במקח שמחוץ לעיר – הזול, הרי זה הפסד עצום לישראל.

על זה כותב רבינו כאן: „בכדי למכור כאן מעט מעט, כגון יי"ש במדות קטנות שקורין שיינ"ק", היינו שיכול למכרו לו במחיר הגבוה.

ונתפרש יותר בתשובת מהרי"ל מיאנאוויטש בשארית יהודה (או"ח סי' יב): „כגון דא צריכא רבה, וזאת העצה למכור את היי"ש במכירה גמורה, עם החדר שהיי"ש בתוכו, והמקח מן היי"ש יהיה כפי המקח שיש ביד היהודי למכור בקאנטאר. ואמנם צריך לפחות הקונה מן המקח מכל הין בעד טרחתו במכירה ומדידה, רק שהאמירה להאינו יהודי לא תהיה באופן שמוכרין לו במקח שהיהודי מוכר לאנשי העיר ונותנין לו שכר בעד המכירה והמדידה [שאז פירושו שהיי"ש נשאר של הישראל, שמשלח לנכרי עבור טרחתו למכור את היי"ש של הישראל], אלא [שיאמר הישראל לנכרי] שפוחתין לו מהמקח שירויח לעצמו עבור טרחתו. וגם ליתן לו רשות למכור יום או יומים אחר הפסח. וכל עיקר ענין זה הוא בכדי שיהא שם לוקח עליו, ולא נפקד, אפילו נפקד באחריות. ואפילו אם אחר כך אחר הפסח יחזיר היי"ש להמוכר ולא יתנו לו הפחת מהמקח הנ"ל, אפילו הכי לוקח הוה, רק שמכל מקום יתנו לו מעט ריוח כנהוג.“ [והטעם שהצריך למכור לו „במכירה גמורה [את] החדר שהיי"ש בתוכו.“ כי אסור להשכיר חדר על מנת שישתמש בו הנכרי בחמץ בפסח ומה שמותר להשכיר לנכרי החדר שהחמץ מונח בו, נתבאר לעיל (סוף הערה 44)].

תשובת מהרי"ל מיאנאוויטש בזה (שכתב בענין כיוצא בזה) נזכרת גם בתשובת רבינו (דלקמן סי' יח): „אין בידי להתיר כעת מחמת חסרון ידיעה איך מסרוהו לערל למכור בפסח, כאשר כתב אליכם אחי נ"י“. אלא שבאותו מעשה הסתפק רבינו באיזה אופן מכוהו, ולכן כתב ש„אין בידי להתיר כעת מחמת חסרון ידיעה איך מסרוהו לערל למכור בפסח.“

*

כל הדברים האלו אומרים כאשר השיינקארער (מחזיק בית המרזח) מוכר את היי"ש שבו לנכרי. אמנם מה יעשה האטקופצ'יק (מחזיק החכירה) שרוצה למכור את היי"ש שבידיו לנכרי, על מנת שהנכרי יוכל למכור את היי"ש לנכרים בפסח, והרי כל האטקו"פ (חכירת רשיון מכירת היי"ש) היא על שמו למשך כל השנה, ובכח זה מוכר הנכרי את היי"ש בפסח לנכרים במחיר הגבוה, והנכרי משלם לישראל על היי"ש במחיר הגבוה תמורת מה שמוכר בפסח במחיר

בשכר וכן כתבואה מחומצת וכן בשר מיני חמץ, וכן כלים⁵³ הגבוה, הרי שהישראל נהנה מהחמץ בפסח. בזה דן בארוכה בשו"ת

צמח צדק (סי' מט): „איך

להתנהג במכירת יי"ש של קאנטאר בערב פסח להפקיע איסור הנאה מהחמץ, כי השער והמקח שבאטקו"פ הוא עד"מ ג' רו"כ וחצי רו"כ, והמקח יי"ש חוץ לעיר הוא א' רו"כ וחצי, והוא אינו משכיר להאינו יהודי הלוקח גם האטקו"פ על שבוע זו שישלם הראטע, שזהו מן הנמנע, ואם כן למכור לו כפי שער שחול"ל הוא הפסד עצום, ואם למכור כמקח שבעיר הרי נהנה מן החמץ, ואף שמוכר לו בערב הפסח יש לעיין אם שרי ... לכאורה ענין זה דומה למשכיר ביתו או תנורו לאפות בו חמץ ... חמור טפי ממשכיר ביתו לשום בו חמץ ... הכא הרי המעות הן דמים של החמץ ממש שמקבל עבור כל הין יי"ש כפליים או יותר הרבה מכפליים משער שחוץ לעיר ... ההיתר רק מפני שמוכר לו הכל קודם זמן איסורו ואם כן בפסח אינו נהנה כלל מחמץ של אינו יהודי אלא כבר נהנה מזה בזמן היתרו דהיינו בערב פסח ... ההיתר דכשמשכיר חוק הנתניה של איזה שבועות הוה ליה כמוכר לגמרי חוק זה על זמן הנ"ל, ונסתלק הישראל מחוק זה קודם הפסח וקנהו האינו יהודי. ולא דמי למשכיר ביתו משום דשכירות לא קניא דגוף הבית שייך לישראל גם בימי הפסח משא"כ הכא".

עוד דן בזה בארוכה מוה"ר מנחם צבי הירש מ"ץ דקהלת ראמען — לפני אדמו"ר הצמח צדק (קובץ יגדיל תורה ח"ה ע' מט ואילך).

*

ויש לפעמים שהאטקופצ"ק אינו יהודי ואינו מרשה לשיינקארעס למכור את היי"ש לנכרי לפני הפסח, והיהודי מכר בלי רשותו. בזה דן מוה"ר יצחק אייזיק עפשטיין מהומיל, בעל חנה אריאל, ומסיק (קובץ יגדיל תורה נ"י. חוב' לו סי' קמח): „אני רואה שלדיניהם המקח קיים ... צריך הוא ... לשלם הקנס הקבוע, אבל המעות שקיבל המוכר אינם חוזרים להקונה ... קיצור של הדבר אין כאן ספק שהמקח קיים אף שנעשה באיסור הנימוסין“.

*

כל הדברים האלו אמורים כאשר השיינקארער והאטקופצ"ק מכרו את היי"ש לנכרי, על מנת שהנכרי ימכור את היי"ש לנכרים בפסח במחיר הגבוה. אמנם מה דינו של השיינקארער שלא מכר היי"ש לנכרי, וסמך על האטקופצ"ק שמכר את היי"ש לנכרי, האם מכירת האטקופצ"ק מועלת גם לשיינקארעס שמוכרים היי"ש מטעמו?

בזה דן רבינו בתשובתו (שו"ת רבינו סי' ד. הועתקה לקמן סי' יח, וש"נ). (53) ואף שהם נמכרים לנכרי, מכל מקום אין חוששים להצריכם טבילה אחר הפסח, כמו בשאר הכלים שמכרו וחזרו וקנו מהנכרי, שמבואר בשו"ע (י"ד

סי' קכ סי"א): „ישראל מחומצים שיש עליהם חמץ בעין⁵⁴. שמכר כלי לעובד כוכבים וחזר ולקחו ממנו, צריך טבילה“.

והנה בתקנת מכירת החמץ של בעל הנודע ביהודה (שיבת ציון סי' יא): „פרטנו שאמר כל מה שבחדר אוכלין ומשקין, ולא כתבנו שימכור בסתם כל מה שבחדר, משום שלפעמים יש בחדר שהוא כלי מתכות או כלי זכוכית או כלי חרס מצופים באבר, ואם ימכור כל זה להאינו יהודי, ויקנה מהאינו יהודי אחר פסח, יהיה צריך טבילה מחדש“.

וכן הוא בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קט): „אם כן כל כלי מתכת צריכים טבילה אחר הפסח כשיחזור הישראל ויקנה מהגוי, ומפני כן בנוסחא שטר מכירת חמץ, שלשון המפורסם בידי תלמידינו, כתבנו על פי מ"ו הגאון מהו' נתן אדלר זצ"ל, שאינו מוכר אלא החמץ הנדבק בדופני הכלים ולא הכלים עצמם“.

וכן מסיק בחכמת אדם (שער איסור והיתר כלל עג): „וישראל שמכר כליו לעכו"ם וחזר ולקח ממנו צריך טבילה (סעיף י"א). ולפי זה כשמוכר היורות לעכו"ם בערב פסח משום חמץ צריך טבילה לאחר פסח. ולכן מוטב שלא למכרם“

אמנם רבינו כתב כאן שגם הכלים המחומצים שיש עליהם חמץ בעין נמכרים, ולא חשש להצריכם טבילה.

וראה מה שכתב ב„שער הכולל“ (ס"ק יז). וב„ברכת אברהם“ (ס"ק ו): „ולענ"ד נראה דהאדמו"ר ז"ל לא חשש לחששת השיבת ציון והחכמת אדם, על פי מה שכתב הש"ך ביו"ד סימן ק"כ ס"ק כ"ז בשם איסור והיתר, דבגנב וגזלן אעפ"י שנתייאשו לגמרי הבעלים, מאחר שאין רשאים להחזיק בו בפרסום לא נקרא שם העובדי כוכבים עליה ואין צריכים טבילה עכ"ל. והכי נמי דכוותיה, הגם דהעובדי כוכבים קנאם בקנין גמור דניפקע מהם איסור חמץ, מכל מקום כיון דלא סילק המעות עדיין לא נקרא שם העובדי כוכבים על הכלים לענין טבילה להצריכם טבילה“.

ועוד ביאר בלקוטי שיחות (חי"ח ע' 364 ואילך), אשר עיקר הטעם שהצריכה התורה טבילת כלי הנכרי הוא כדי להכשירם מן האיסור (בנוסף להגעלה), משא"כ במכירת הכלים לנכרי לפני הפסח, שיודעים מתחלה שאחר הפסח יחזיר הנכרי את הכלים לישראל, ואינו שכיח כלל שהנכרי ישתמש בהם בימי הפסח, לא חייבוהו בטבילת הכלים.

54) כי דוקא „כלים מחומצים שיש עליהם חמץ בעין“ נכללים במכירה זו (מהטעם שיתבאר לקמן בהערה הבאה), משא"כ „כלים מחומצים שאין עליהם חמץ בעין“ אינם נכללים במכירה זו, כי גם לכתחלה מותר להשאיר אותם בימי הפסח בביתו במקום צנוע, כמבואר בשוע"ר (סי' תנא ס"א): „כל הכלים שאינו

סדר מכירת חמץ

מג

רוצה להכשירן לפסח על ידי הגעלה או ליבון, וכן כל כלי חרס שאין להם הכשר על ידי הגעלה וליבון, אם הוא רוצה להשהותן עד לאחר הפסח צריך לשפשפן... היטיב קודם שעה ששית בערב פסח ולהדיחן מעט, בענין שלא יהא חמץ ניכר בהן, ויצניעם במקום צנוע שאינו רגיל לילך לשם כל ימי הפסח כדי שלא ישכח וישתמש בהן בפסח".

ואף שבדופני הכלים בלוע טעם חמץ, מכל מקום אין עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא, כמבואר בשוע"ר (סי' תמז ס"ג): „שהחמץ הבלוע בדפנות אינו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא שהרי אינו מצוי לך, לפיכך מותר להשהותן עד לאחר הפסח".

ואפילו להשתמש בהם באופן עראי מותר בפסח, כמבואר בשוע"ר (סי' תנא ס"ב): „דרך עראי ומקרה מותר להוציאן ממקום שהצניען ולהשתמש בהן דבר צונן בין לח ובין יבש. רק שיוזהר להדיח את הכלי היטיב קודם שמשתמש בו, שלא יהיה שום משהו חמץ דבוק בו בעין".

ולפעמים מותר להשתמש בהם בפסח אפילו בחמים, כמבואר בשוע"ר (סי' תנא ס"ג): „מותר להחם חמין בפסח בכלי הבלוע מחמץ, כדי להשתמש בחמין אלו לרחיצה ולכביסה ולחוף בהן את הראש, שהרי אינו נהנה אלא מן הכלי ולא מן חמץ הבלוע בתוכו, אע"פ שהוא נפלט מן הכלי לתוך חמין הללו ויש בהן טעם החמץ, מכל מקום כיון שאינו עומד לשתיה אלא לרחיצה וכביסה הרי אינו נהנה כלום מן טעם החמץ שנפלט לתוכן".

ואפילו להעמידם ליופי בחדר האוכל מותר לפעמים, כמבואר בשוע"ר (סי' תנא ס"ד): „יש נוהגין לסדר כלי בדיל של חמץ בתוך הבית בגובה הכותל במקום שאין יד אדם מגעת לשם, והם סדורין שם כל ימי הפסח לנוי, ואין למחות בידם... כיון שאיסור זה שאסור להשהות כלי חמץ בתוך הבית בפסח לא גזרו עליו חכמי הגמרא, אלא חכמי הדורות האחרונים הוא שהחמירו כן, לפיכך אין להחמיר בו כל כך... ומכל מקום המחמיר להצניען במקום צנוע תבוא עליו ברכה".

ויתירה מזו, שלא רק מעיקר הדין, אלא אף למעשה נהוג שכמעט בכל בית בישראל אוכלים בפסח על שלחן שהוא חמץ מדינא, ואין מצניעים אותו במקום צנוע, וגם אין מכשירים אותו לפסח, כי הכשרתו היא קשה ביותר, כמבואר בשוע"ר (סי' תנא ס"ח): „השולחנות שאוכלים עליהם כל השנה, והתיבות שדרך להצניע בהן אוכלים כל השנה, נהגו כל ישראל להגעילן על ידי עירוי מכלי ראשון, לפי שלפעמים נשפך עליהם מרק מן הקדירה וכבולעו כך פולטו, וצריך לזיזוהו בכל משפטי העירוי שנתבאר למעלה, ועכשיו נוהגין במדינות אלו להגעילן על ידי עירוי עם אבן מלובן, לפי שלפעמים מניחים עליהם פשטיד"א חמה (פת חמה)".

והיינו שרק הכיור, שלא נאסר בדרך כלל אלא על ידי עירוי, לכן גם הכשרתו

היא על ידי עירוי. משא"כ השולחנות (שבחדר האוכל והמטבח), שלפעמים מניחים עליהם פת או עוגה חמה, הרי הוא נאסר מחמץ שלא

על ידי עירוי, ולכן אין הגעלת העירוי מועלת בו, אלא על ידי עירוי עם אבן מלובן, אשר בזמנינו היא מהעבודות הקשות; כי המים הרותחים נשפכים בעת ההגעלה על הרצפה בחדר האוכל ומקלקלים את הרצפה (ואת הדירה שבקומה התחתונה).

אלא אם כן מה עושים? משאירים את השלחנות בלי הגעלה, ומדביקים עליהם מפה עבה של נייר כסף או פלסטיק — כדי שיבדיל בין השלחן המחומץ לבין הכלים של פסח והאוכל החם שעליהם, שאז אין הבלוע שבשלחן יוצא ממנו אל המפה העבה הנ"ל, כמבואר בשוע"ר (סי' תנא סס"ה): „ומי שרוצה להשתמש בפסח על גבי התנור, מניח עליו חתיכת ברזל או שאר דבר שאין משתמשין בו בפסח, ועל גבי זה הדבר המפסיק מותר להניח אפילו מאכלים חמים בשעה שהתנור מתחמם בפסח“.

ואפילו אם העמיד את הקדרה החמה עצמה על השלחן, אם שניהם יבשים ונקיים, גם בזה אמרינן שטעם החמץ מהשלחן אינו יוצא ממנו אל הקדירה, כמבואר בשוע"ר (סי' תנא סס"ז): „אם הניח שם תבשיל בקדירה, אפילו היה התנור חם התבשיל מותר... וגם הקדירה יש להתיר אם ברי לו שמקום מושבה היה נקי שלא היה שם משהו חמץ בעין, שהאיסור הבלוע בתנור אינו נפלט לקדירה שעליו, כמו שנתבאר ביורה דעה סי' צ"ב, שאין איסור בלוע יוצא מדופן לדופן בלא רוטב“.

יוצא אם כן שבכל בית נשארים שלחנות מחומצים, שאין מצניעים אותם במקום צנוע ואין מוכרים אותם לנכרי. וכן הוא בשאר הכלים המחומצים שאינם נמכרים לנכרי, וסגי בהנחתם במקום הצנוע.

ומה שרגילים להניח את כל כלי החמץ בארונות הסגורים הנמכרים לנכרי, אין הכוונה בזה להניח אותם שם כדי למכרם לנכרי, אלא כדי שיהיו סגורים במקום הצנוע, היינו בארון המושכר לנכרי לימי הפסח. ורק אם יש על הכלים חמץ בעין, אזי נמכרים הכלים לנכרי, כמבואר כאן: „כלים מחומצים שיש עליהם חמץ בעין... נכללו גם כן במכירה זו“.

55) ואף אם חתיכות אלו הן פחותות מכזית, מכל מקום חייבים לבערם מדברי סופרים, כמבואר בשוע"ר (סי' תמב סכ"ח): „אע"פ שמן התורה אפילו אם לא ביטלו אינו חייב לבערו אלא אם כן יש בו כזית, שנאמר לא תאכל עליו חמץ וגו' ולא יראה לך שאור וגו' מה אכילה בכזית אף ראייה בכזית, מכל מקום מדברי סופרים אפילו פחות מכזית חמץ שהוא

עומד בעינו ואינו מודבק לדבר אחר חייב לבערו גזרה משום כזית ... אע"פ שביטלו".

והיינו שכשם שתיקנו חכמים שאין הביטול מועיל לכזית חמץ שבביתו, כמבואר בשוע"ר (סי' תלא ס"ג): „אבל חכמים גזרו שאין ביטול והפקר מועיל כלום לחמץ אף קודם שהגיע זמן איסור הנאתו אלא הוא צריך לחפש אחריו במחבואות ובחורים“, כמו כן אין הביטול מועיל בפחות מכזית חמץ שבביתו, וצריך לבערו מתוך ביתו, ולכן נכללים גם הם במכירת החמץ.

ואפילו הפירורים שנופלים על הארץ, שבטלים מאליהם, כמבואר בשוע"ר (סי' תלד ס"ו): „אף אם נשאר כמה פירורים חמץ בזויות ובחורים ובסדקים שלא מצאם בבדיקה הרי הם בטלים מאליהם, ואין צריך לבטלם ולהפקירם, שמאליהם הם הפקר שהרי אינם חשובים כלל בעיני בני אדם“, מכל מקום גם בזה תיקנו חכמים שאין הביטול מועיל וצריך לבערם מתוך ביתו, כמבואר בשוע"ר (סי' תס ס"ה-ו): „הלש עיסה אחר זמן איסור חמץ טוב שיאמר בשעת לישה, כל פירורין שיפלו בשעת לישה ועריכה, וכן הבצק שידבק בכלים אני מבטל ומפקיר אותם. וכשהוא אומר כן אף כשיתחמצו הפירורין אינו עובר עליהם בכל יראה ובל ימצא ... כיון שכבר ביטלם קודם שנתחמצו שאז הם עדיין ברשותו לבטלן ולהפקירן ... ולאחר גמר הלישה צריך לכבד את הבית ואת השולחן שעשו עליו מצות ואת מקום הלישה כדי לבער את הפירורין, שאע"פ שבטלם קודם שנתחמצו, מכל מקום לאחר שנתחמצו צריך הוא לבערם שלא יהיה חמץ ברשותו בפסח“. הרי שגם הפירורים שנופלים לארץ אין הביטול מועיל בהם מדברי סופרים, וצריך לבערם.

וכל זה הוא רק בפירורים המונחים בארץ בפני עצמם, משא"כ הפירורים המדובקים לכותל או לכלים, הנה אם הם פחות מכזית — מועיל בהם הביטול, ואין צריך לבערם, כמבואר בשוע"ר (סי' תמב סכ"ט): „בצק שבעריבה או שבשאר כלים ... בצק הדבוק לכותל הבית או לקרקעיתו או לקורותיו אם אין ממנו כזית ... די לו בביטול“.

ולכן נתבאר בשוע"ר (סי' תמב סל"א): „ועריבה שלשין בה חמץ כל השנה ... צריך ... ליתנה לנכרי קודם הפסח, אם היא מנסרים רבים שיש חריצין בין נסר לנסר ואי אפשר לנקר היטיב כל הבצק שבחריצים שלא ישתיר ממנו כזית“. הרי לא הצריך ליתנו לנכרי אלא כשיש בו כזית, כי פחות מכזית סגי בביטול.

אמנם כאן במכירת החמץ, נראה מלשון רבינו, שכל כלי שיש עליו חמץ בעין נכלל במכירה זו, אפילו אם הוא פחות מכזית. ואפשר שהוא רק לחומרא ולמנהג, כמבואר בשוע"ר (סי' תמב ס"ל): „וכל זה מעיקר הדין, אבל ישראל קדושים הם ונוהגין להחמיר על עצמן וגוררים כל החמץ הנמצא אפילו משהו והוא דבוק בבית או בכלי“. ומטעם זה כלל במכירת החמץ גם את הכלים

שעליהם דבוקים פירורים פחות מכזית, אף שהביטול מועיל בהם מדינא. (56 לפי הוספה זו בשטר מכירת החמץ,

הנ"ל⁵⁶ ואין עליהם מקח כלל, ואין עליהם שום קונה, והרי הן של הערל מוכ"ז בערך סך הכל הנ"ל⁵⁷. ומסך

אפשר שאם נמצאו חתיכות חמץ בפסח אין צורך לבערם, כיון שהם מכורים לנכרי. ואם נמצאו אחרי הפסח אפשר שמותרים באכילה, כיון שהיו מכורים לנכרי בפסח.

דהנה מבואר בשוע"ר (סי' תמו ס"א): „המוצא בפסח חתיכת חמץ שלא מצאה בבדיקת ליל י"ד ... חייב לבערו מן העולם מיד שיראנה, ויברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ. אע"פ שכבר ביטל כל חמצו בליל י"ד, מכל מקום חייב לבערו מדברי סופרים שמא ישכח ויאכלנה, וחייב לברך כמו שמברכין על כל מצות מדברי סופרים.“

עוד נתבאר בשוע"ר (סי' תמח סכ"ט): „חמץ הנמצא ברשות ישראל לאחר הפסח מיד, וידוע שעבר עליו הפסח, אע"פ שבדק בליל י"ד תקנת חכמים וביטל כל חמצו שנשאר ברשותו שלא מצאו בבדיקה, ונמצא שלא עבר בכל יראה ובל ימצא אפילו מדברי סופרים על חמץ זה שנמצא ברשותו לאחר הפסח, אף על פי כן הוא אסור בהנאה.“

אמנם כל זה הוא בחמץ שביטל ולא מכר. משא"כ חתיכות החמץ האלו שנכללו במכירת החמץ, הרי גם מדברי סופרים אינו חייבו לבערם, ומותרים באכילה אחר הפסח.

במה דברים אמורים ב„חתיכות חמץ שימצאו בחדרים הנ"ל“, היינו החדרים האלו שהשכיר לנכרי (יחד עם החמץ שבו). משא"כ אם נמצאו במקומות אחרים בבית, בחדרים (או ארונות) שלא נמכרו לנכרי, עדיין יחול עליהם חיוב ביעור, ואסורים באכילה והנאה אחר הפסח.

אלא שעתה נהוג שמוכרים את כל החמץ הנמצא ברשות ישראל (אף אם אינו בחדרים הנ"ל), כפי שיתבאר לקמן (הערה 253), שאחר שכל אחד מפרט בשטר ההרשאה את הכתובת שלו והארונות והחדרים שהחמץ הנמכר מונח בהם, מוסיפים „ובכל מקום שהוא“. או „במקומות מיוחדים ובשאר כל המקומות“, לפי זה יוצא לכאורה, שכל החמץ שמוצאים אחר כך בבית הוא כבר מכור לנכרי, ואין צריך לבערו, ומותר באכילה אחר הפסח [ולכל היותר יכניסו לחדר הנמכר לנכרי (שאליו שייך חמץ זה), כדי שלא יבוא לאכלו].

(57) נתבאר בשוע"ר (סי' תלו ס"כ-כב): „ישראל שהיה דר בבית של נכרי ורוצה לצאת ממנו ... והנכרי יכנס לביתו קודם הפסח ... אינו עובר עליו כלום אף אם יהיה מונח שם כל ימי הפסח, דכיון שיצא מבית הנכרי ועזב שם חמצו ולא נטלו עמו הרי נתייאש ממנו והפקירו שהרי בודאי יטלנו הנכרי

כל המעות שיוגיע מהערל מוכ"ז, בעד כל החמץ שבחדרים הנ"ל לפי מקח הנ"ל לאחר המדידה (או המשקל)⁵⁸, הריני פוחת לו חצי רובל⁵⁹ שירוויח אמןם יש בזה כמה פרטים, כמבואר שם. משא"כ כאן נמכרים פירווי חמץ אלו לנכרי, שזה מותר בפשיטות.

58) והיינו שבשעת מכירת החמץ עדיין לא מדדו ולא שקלו אותו, ומכל מקום מועיל הקנין גם בפסק עד שלא מדד (כדלעיל הערה 35). ולא חיישינן בזה לאחריות הישראל על החמץ עד למדידה, כפי שנתבאר לעיל (הערה 42). 59) הגהת שער הכולל (ס"ק יט): „פשוט שזה שייך ליחיד המוכר חמצו ומשבית העסקים בכל ימי החג. אבל במוכר חמצן של רבים, שלא ימלט שלא ימצא עסקים ומסחרים שאי אפשר להשבייתם כמו אטקופין וזאוואדין של י"ש ובשול שר וסקלאדין וכדומה, שמשלמין אקציו אפילו אם ישביתם בימי הפסח, וזהו היזק רב, וכן הפאטענטין ושכירות להנאמנים והפועלים וכדומה (עיין לעיל אות יג [ולעיל הערה 52]), אזי העצה הוא לכתוב, הריני פוחת לו אפריצענט מכל מאה שירוויח לעצמו בעד טרחתו (ותשלומי האקציו חל על עצם הסחורה), ובעד הסחורות שאי אפשר למכרם ולעסוק בהן בלא תשלומי ראטע או פאטענטין או שכירות לנאמנים ופועלים אשר כל ההוצאות הללו חל על הקונה, הריני פוחת לו עוד כך וכך פריצענטין מכל מאה, ורשות ביד הקונה הנ"ל להשבית המסחרים והעסקים הללו במשך זמן הנ"ל, וגם להחליף את הממונים והפועלים במשך זמן הנ"ל ולהושיב אחרים תחתיהן על חשבון הקונה הנ"ל (אם לא יעכב הערב קבלן), ואעפ"כ לא ינכה כלום מן התשלומין אשר חלו על הקונה הנ"ל (וכל הבא בהרשאה ישכיל לחפש עצות איך לכתוב לפי מעמד הענין והזמן והתנהגות המסחרים)“.

ובזמנינו רגיל יותר הדבר במוצרי חמץ הזקוקים לקירור, שאחר שהנכרי קונה את החמץ הזה חלה עליו חובת התשלומים לקירורו, והעצה לזה היא באופן זה:

הישראל המוכר מוזיל ממחיר החמץ אחוז או שנים בשביל הוצאותיו של הנכרי לשמירת החמץ עד למכירתו על ידו. למעשה יוצאות הוצאות אלו מחשבון הישראל המוכר (שהרי תשלום החשמל לקירור הוא מחשבוננו שלו), אלא שהוא על חשבון הנכרי (שהנכרי מתחייב להחזיר לו ההוצאות). ובמילא חייב הנכרי לשלם לערב-קבלן את מחיר החמץ — פחות אחוז או שנים שהוזיל לו, בנוסף להוצאות שמירת החמץ באופן הראוי. אחר הפסח מחזיר הנכרי לערב-קבלן את החמץ הנמכר, תמורת המעות

לעצמו בעד טרחתו למכור החמץ במקח הנ"ל על מזומנים. ורשות בידו למכור אף גם תוך הפסח לערלים שבעיר או שחוץ לעיר, ואפילו ביוקר ממקח הנ"ל, והריוח שלו, וכן אם יבא יהודי מחוץ לעיר במוצאי יום טוב ויתן יותר, הריוח שלו. והריני נותן לו ולכל הקונים דריסת הרגל בחצרי. וכבר מסרתי לו המפתחות לקנות בהם⁶⁰ החמץ שבחדרים הנ"ל.

שחייב לו, היינו תמורת מחיר החמץ פחות אחוז או שנים, יחד עם הוצאות שמירת החמץ בימי הפסח. ואף אם סך הכל מהנ"ל הוא יותר ממחיר החמץ עצמו ששוה עתה, מכל מקום מקבל הערב-קבלן את החמץ מהנכרי תמורת כל מה שהנכרי חייב לו. וכן הוא בנוסח שטר מכירה הנהוג אצלנו עתה (ראה לקמן סימן יט): „ובעד השכירות והחזקתן

שצריך לשלם שכר דירה (רענט) או מסי הממשלה, שכירות לפועלים ולנאמנים במשך שנים עשר יום מיום דלמטה עד שלשה ימים אחר חג הפסח, הריני פוחת לו עוד שלשה אחוזים (3%) מכל מאה שקלים“. אלא שכוללים בזה גם את הוצאות שכירות החדרים שהחמץ מונח בהם. ויתבאר לקמן (הערה 75).

60) מסירת המפתחות לנכרי היא משני טעמים:

א) כדי לתת לנכרי דריסת רגל אל מקום החמץ שקנה, כנזכר לקמן: „מסרתי לו המפתחות כדין תורה“ (ראה לקמן הערה 77). וכפי שנתבאר בשוע"ר (סי"ג): „צריך למסור להנכרי את המפתח מן החדר שהחמץ מונח בתוכו כדי שיוכל הנכרי ליכנס להחדר וליטול את חמצו בכל עת שירצה מכל ימי הפסח, וכן צריך לזהר שלא יניח ישראל את חותמו על החמץ כדי שיירא הנכרי ליטול מן החמץ כלום שלא מדעת ישראל, ואפילו בדיעבד אסור החמץ בהנאה לאחר הפסח אם לא מסר לו את המפתח קודם שעה ששית או שהניח חותמו על החמץ קודם מכירתו או בשעת מכירתו, דכיון שבשעת מכירה גילה ישראל דעתו להנכרי שאין רצונו שיטול הנכרי את החמץ מרשות ישראל שלא מדעתו הרי לא מכר לו כלום ואין זה אלא הערמה בעלמא“.

ב) כדי לקנות את החמץ בקנין נוסף, כאמור כאן: „מסרתי לו המפתחות לקנות בהם“. וכמבואר בשוע"ר (סי"א): „אם היה החמץ רב שאי אפשר להנכרי בעצמו להוציא את כולו מרשות ישראל קודם הפסח... צריך להקנותו להנכרי באחד משאר דרכי הקניה שהן קנין גמור המועיל שלא יוכל אחד מהן לחזור בו כגון... על ידי שימסור ישראל להנכרי את המפתח מן החדר שהחמץ מונח בתוכו, אם הוא במקום שנוהגין שמסירת המפתח קונה קנין גמור“.

סדר מכירת חמץ

מט

וכל זה הי' שייך באופן שרבינו תיקן, שהישראל ימכור את חמצו אל הנכרי ויתן לו המפתחות של החדר שמונח בו החמץ. אמנם בזמנינו מוכר המ"ץ את החמץ של כל בני קהלתו, וכל אחד מניח את החמץ במקום המיוחד לזה שבתוך ביתו, ואי אפשר שהמ"ץ יתן לנכרי את מפתחות הבתים של כל בני הקהלה. וכבר ביאר בזה בשו"ת צמח צדק (סי' מה אות א-ב): „הנה על דבר שלא מסר להאינו יהודי המפתחות מהחמץ. הנה מדינא פשוט במוכר לחבירו או לאינו יהודי מטלטלים או קרקע בקנין המועיל, אין מעכב כלל מסירת המפתח על חלות הקנין... מכל מקום יש איסור גדול בלא מסר המפתח, אם לא מסר להאינו יהודי במזומנים ממש רק בהקפה, דהיינו שקיבל ממנו אף גאב והמותר זקף עליו במלוה, דאם כן כשאינו מוסר לו המפתח הרי זו הוראה שאינו מניחו ליקח החמץ עד שיתן לו מעותיו... משא"כ בנידון זה שקיבל ממנו ערב קבלן וכתב לו בפירוש כנוסח השטר מכירה הנ"ל, הרי ביאר שאין לו עליו שום טענות ומענות ופתחון פה בעולם. בשגם שנמכר החמץ על ידי סרסור ובעל כח [הרשאה] דהוא ההמ"ץ, ובידו לא היו המפתחות כלל שיהי' זה גילוי דעת שאין רצונו כו'. וכיון שאין כאן גילוי דעת, והרי בשטר מכירה מבואר בפירוש וקבלתי ממנו כו' כנ"ל, אם כן אין הישראל חייב באחריות כלל".

ובשו"ת צמח צדק שער המילואים (סי' י'): „אם התנהג מעל' כמ"ש בנוסח שטר מכירה של אדמור"ר ז"ל לקבל ערב קבלן עבור הנכרי עבור כל החמץ... נראה לענ"ד שיש להתיר החמץ בדיעבד אפילו בשתייה ואכילה לישראל, אף שלכתחלה לא שפיר למיעבד הכי כי צריך דוקא מסירת המפתח, מכל מקום דיעבד נראה שיש לצדד להתיר, מצד שהי' ערב קבלן".

ומטעם זה נכתב בשטר המכירה הנהוג עתה (כמועתק לקמן): „והמפתחות להמקומות של כל המיני חמץ הנ"ל, הן הנה עומדים מוכן בכל מקום ומקום וחפשים להאינו יהודי הנ"ל לקחתם וללכת לכל המקומות הנ"ל ואין למחות על ידו". ובכמה נוסחי שטרות שלפנינו הוסיפו, שאם ימחה הישראל מליכנס למקום החמץ הרשות ביד הנכרי לשבור המנעולים (הוספה זו תיקן בדברי מלביאל ח"ד סכ"ד סקע"ו).

וכל זה הוא לענין הטעם הראשון, של מסירת המפתחות כדי לתת לנכרי דריסת רגל אל מקום החמץ שקנה, שלא תהי' המכירה נראית כהערמה. ולענין הטעם השני של הוספת קנין מפתחות על קנין המעות, אולי הטעם שאין מדייקים בזה כל כך בזמנינו, כי על עיקר הקנין כותב רבינו הזקן בשו"ע שלו (סי"א), „במקום שנוהגין שמסירת המפתח קונה קנין גמור", ובזמנינו לא נהוג כל כך קנין זה בין התגרים.

גם בזמנינו סוגר כל אחד את החמץ שבביתו בארונות ותיבות שבתוך הבית, שאין עליהם מנעולים ומפתחות. ומסירת המפתח של כל הבית, אפשר שלא יועיל לחמץ שבארונות אלו.

סדר מכירת חמץ

ומכל מקום הי' מי שרצה להחמיר בזה, והשיב לו כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש ח"ג אגרת ד'שיג): „במ"ש אודות מסירת מפתח במכירת חמץ, בודאי ידוע לו אשר בכ"מ ועירות אפילו המדקקים במצוות, הנה בזמן האחרון אין עושים זאת“.

וראה מה שציין עוד בזה בנטעי גבריאל, חג הפסח ח"א עמ' קכב, ובאוצר מנהגי חב"ד, ניסן אייר סיון, עמ' פב.

אמנם לשון השטר הנהוג עתה הוא „וכבר מסרתי לו מפתחות לקנות בהם החמץ“ (כדלקמן הערה 247), ומכך נראה שעכ"פ רגיל הרב לתת אל הנכרי מפתחות אחדים, כדי לעשות בהם קנין.

וכן הוא גם בשטר המכירה של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע משנת ת"ש, אבל בשטר המכירה שלו משנת תש"ד, וכן בשטרות המכירה של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ושל כ"ק אדמו"ר זי"ע (ראה אוצר מנהגי חב"ד, ניסן אייר סיון, בסופו) לא נזכרת מסירת המפתחות כלל.

61) נתבאר בשו"ע (סי"א): „צריך להקנותו להנכרי באחד משאר דרכי הקניה שהן קנין גמור המועיל שלא יוכל אחד מהן לחזור בו, כגון בכל דבר שנהגו הסוחרים לקנות בו, דהיינו על ידי הרושם שנהגו בקצת מקומות, שכשהלוקח רושם על המקח כדי שיהיה לו סימן ידוע שהוא קנוי לו קנין גמור, או על ידי תקיעת כף, או על ידי נתינת פרוטה במקומות שנוהגין שכשהלוקח נותן פרוטה למוכר, או שמכין בכפיהן זה על גבי זה נגמר המקח ואין אחד מהם יכול לחזור בו, או על ידי שימסור הישראל להנכרי את המפתח מן החדר שהחמץ מונח בתוכו אם הוא במקום שנוהגין שמסירת המפתח קונה קנין גמור“.

ובשער הכולל (ס"ק כא): „היינו גם כן אחד משאר דרכי הקניה המבוארים שם בשו"ע סעיף י"א, ואינו רק נתינת יד כדרך התגרים, ולא תקיעת כף שנוכר שם, שאינו שייך בהקונה הזה. ונתינת יד הזה נקרא גם כן איסטומתא“.

וכוונתו היא למה שנתבאר בשו"ע (יו"ד סי' רלט ס"ב): „תקיעת כף דינה כדין שאר שבועות ויש לה התרה, והני מילי כשהיא דרך שבועה“.

ואילו בסמ"ע (ח"מ סי' רא ס"ק ה): „על ידי שתוקע לו כפו. אינו רוצה לומר שנותן לו תקיעת כפו שהיא שבועה על זה, דהא לא איירי כאן משבועה אלא מדרכי הקנין, אלא דרך התגרים בקצת מקומות כשגומרים בלכם ובפיהם זה למכור וזה לקנות מכין זרועותיהן זה על גב זה“ (ראה „תנאים ווארט אירוסין ונשואין“ ע' יב).

סדר מכירת חמץ

נא

ממנו אחד זהב⁶² מזומן על עירבון שקורין זאדאטיק⁶³ כמנהג הסוחרים⁶⁴, ועל המותר עד תשלום כל הסך שיעלה ויגיע מערל מוכ"ז לאחר המדידה (או המשקל) כבר קבלתי⁶⁵

(62) כל זהוב הוא עשירית הרובל.
(63) דמי קדימה.
(64) והיינו שבנוסף למה שזהו קנין הכסף (דמי הקדימה יחד עם מסירת שטר ההתחייבות של הערב-קבלן), יש בנתינת

דמי קדימה אלה גם קנין נוסף ליתר שאת, שהוא קנין של מנהג הסוחרים בנתינת פרוטה, כמבואר בשוע"ר (סי"א): „על ידי נתינת פרוטה במקומות שנוהגין שכשהלוקח נותן פרוטה למוכר... נגמר המקח“ (כדלעיל הערה 61).
(65) הטעם שכתב „כבר קבלתי“, ביאר בשער הכולל (ס"ק כג): „מ"ש בזה לשון כבר, יש לומר מחמת שחתימת יד הערב קבלן צריך לקבל מקודם, שלא יהיה כדין ערב שלאחר מתן מעות“.

והקשה על זה בברכת אברהם (ס"ק ח): „דכיון דבנוסח חתימת יד דהערב קבלן כתוב וחיוב זה קבלתי עלי בקנין גמור אגב סודר, והאדמו"ר בלשונו כתב וככה יעשה באמת ליתן כסף בגדו שיאחז בו החתום כו', ובקנין גם ערב דלאחר מתן מעות משתעבד, כמו שכתבו בשו"ע חו"מ סי' קכ"ט“. וכן הקשה במכירת חמץ כהלכתו (סוף ע' שמז). ומה שהצריך רבינו קנין דוקא, יתבאר לקמן (הערה 92).

ולכן ביאר בברכת אברהם (שם): „ונראה כונת אדמו"ר ז"ל, דיהי' ערב כמו ערב המוזכר בחו"מ סי' קכ"ט סעיף כ „אלא ראובן אומר לשמעון הלוח ללוי מעות ואני פורע כו' אין לשמעון על לוי כלום אלא על ראובן“. ועל פי זה מדויק לשון „כבר“, „שנכנס“, וכן כתב אדמו"ר לקמן להדיא בד"ה וככה כו' ויאמר לו שחתימת יד שלח אוהבו הנ"ל בחסדו וטובו שחפץ בטובתו כו'. ועל פי זה אתיא בטוב דברי הצמח צדק... דערב קבלן זה המוזכר בדברי רבינו ז"ל שיש לו דין ערב שלוף דוך עיי"ש [כדלעיל הערה 27], דיקשה לכאורה מה דלא ביאר רבינו ז"ל זה בפירושו. ועל פי הנ"ל אתי שפיר, דזה מדויק בלשון שכתב וכבר כו' שנכנס כו'“.

ובנוסף לכל הנ"ל יש לומר בפשטות, שכיון שכל „קנין כסף“ שלפנינו הוא דוקא על ידי שהנכרי נותן לישראל את שטר התחייבות הערב קבלן (ראה הערה הבאה), לכן צריכה התחייבות הערב קבלן להיות דוקא לפני מכירת החמץ. ולכן מדייק כאן שבעת מסירת שטר מכירת החמץ „כבר קבלתי ממנו חתימת יד... ערב קבלן“. וכאמור גם לקמן (פרק ט): „ואחר כך בשעת מכירת החמץ ממש לפני מסירת המפתחות והשטר מכירה ליד הערל, יבקש מהערל שימסור חתימת יד אוהבו הנ"ל“ (כדלקמן הערה 95).

ממנו חתימת יד פלוני בן פלוני שנכנס בערב קבלן⁶⁶ בעד הערל מוכ"ז, ונתחייב בקנין אגב סודר⁶⁷ לסלק בעדו כל הסך שיגיע ממנו, אחר ניכוי חצי רובל⁶⁸ ואחד זהב⁶⁹ הנ"ל, לזמן פרעון המבואר בחתימת יד הנ"ל. ומעתה נקנה כל החמץ⁷⁰ לערל מוכ"ז מעכשיו ממש בקנין גמור לחלוטין בלי שום תנאי ושיור כלל, ואין לי עליו שום טענות ומענות ופתחון פה בעולם⁷¹, וכל המעות שיגיע ליד הערל מוכ"ז בעד החמץ כשימכרנו כולו או מקצתו ליהודי אחר פסח, או לערלים אף גם בתוך הפסח, מחויב לסלק הכל ליד פלוני

(66) דהיינו שהנכרי מסר לו את חתימת יד הערב קבלן — דלקמן סימן ח. והוי קנין כסף (קבלת דמי הקדימה הנ"ל יחד עם שטר התחייבות הערב קבלן), כמבואר בשוע"ר ריש ס"ח (וכדלעיל הערה 26).

(67) שהקנה והתחייב הערב קבלן לפני המוכר, כדלקמן (סימן ט). משא"כ לענין הקנינים להנכרי לא הזכיר רבינו קנין סודר, כדלקמן (הערה 79).

(68) שפחת לו שירויה לעצמו, כדלעיל בפנים (69) שקיבל ממנו דמי קדימה, כדלעיל בפנים.

(70) בשער הכולל (ס"ק כד): „לכאורה היה לו

לכתוב זה לקמן אחר גמר כל הקנינים". והיינו שעד עתה נזכרו בשטר רק קנין המעות בערב-קבלן (וקנין המפתחות ותקיעת כף), ועדיין לא נזכר קנין שכירות החדרים ואגב-קרקע, שיוזכרו לקמן. ולמה אם כן נכתב מיד כאן „ומעתה נקנה ... בקנין גמור"?

ומתריך שם: „וי"ל דכוונתו משום דאפילו אם קבל ממנו חתימת יד ערב קבלן שלא יהיה בזה חשש עייל ונפיק אזוזי, מכל מקום מבואר ברמ"א חו"מ סימן ק"צ סעיף יו"ד שאינו קונה כולו אלא אם פירש כו'. ודעת רש"י והטור שדוקא המוכר צריך לגלות דעתו שמקנה לו בהן את כולו ולא סגי באמירת הלוקח לחוד. לכן המוכר מגלה דעתו בפירוש מאחר שקבל ממנו חתימת יד הערב קבלן על שאר המעות, מעתה במעט הכסף נקנה לו כל כו' בלי שום תנאי ושיור כלל".

ובנוסף לזה יש לומר בפשטות, שכל קנין אגב-קרקע שיתבאר לקמן הוא רק ל„יתר שאת ויתר עז" (כדלקמן הערה 79). ולכן מפרש כאן (מיד אחר קנין כסף בערב-קבלן): „ומעתה נקנה ... מעכשיו ממש בקנין גמור לחלוטין".

(71) כדלעיל (הערה 27).

72) והיינו ש, אחר [הפסח] יאמר הערב קבלן להנכרי לך והבא לכאן קונים שיקנו [החמץ] במקח השוה, ואקבל מהם המעות בעבור שנכנסתי בערבות בעדך, אך אם אין רצונך לטרוח בזה, אקבל אני ממך [החמץ] במקח השוה שיתנו אחרים, ואתן לך ריוח [חציו] רובל שהיית יכול להרויח אם היית מוכר לאחרים כנ"ל" — הכל כפי שנתבאר לקמן (סי' יד, והערה 128) לענין מכירת בהמה המבכרת.

ונתבאר לקמן שם, שאם לא יעשה כן אחר הפסח תהא זו הערמה למפרע ח"ו.

73) ראה לקמן (הערה 75).

74) כדלעיל (הערות 42, 44).

75) והיינו שאם משכיר לנכרי ב' חדרים עם החמץ שבהם, לעשרה

בן פלוני החתום בחתימת ידו הנ"ל, ולא לידי כלל, אפילו פרוטה אחת. והחתום הנ"ל הבטיח להמתין לו כל היום אסרו חג באם שלא ימכור בפסח לערלים, בכדי שיוכל למוכרו ליהודים שבעיר (ובכפר ימתין ב' ימים בכדי שיסע הערל לעיר הסמוכה למכור שם), בכדי שישתכר חצי רובל הנ"ל אם ירצה לטרוח, או שמא יבא יהודי מחוץ לעיר ויתן יותר ממקח הנ"ל. ואם לא ירצה הערל מוכ"ז לטרוח באלה אזי אפשר שהחתום הנ"ל יקבל ממנו בחזרה⁷², ויתן לו ריוח דבר מועט⁷³ כאשר יתפשרו ביניהם, ולי החתום מטה אין לי שום עסק בזה. ועוד זאת השכרתי⁷⁴ בשכירות גמורה לערל מוכ"ז את מקומות של כל החמץ הנ"ל, במקח אחד זהב בעד כל חדר⁷⁵

ימים אלו, תעלה שכירות החדרים ב' זהובים (כל זהוב — עשירית רובל), שהם חמישית רובל. ואותם משלם הנכרי לישראל במזומנים עבור שכירות החדרים שהחמץ מונח בהם, ואותם אין הישראל צריך להחזיר לנכרי.

והנה בנוסף לדמי שכירות החדרים שילם הנכרי לישראל גם את דמי הקדימה עבור החמץ (זהוב אחד); אלא שאת זה מחוייב הערב-קבלן להחזיר לו אחרי חג הפסח, כאשר הנכרי מחזיר לערב קבלן את החמץ (כאמור לעיל, שהערב-קבלן התחייב עצמו על מחיר החמץ „אחר ניכוי חצי רובל ואחד זהב הנ"ל". יוצא אם כן, שאחר חג הפסח, כאשר הערב-קבלן מקבל מהנכרי את כל החמץ, צריך לשלם לו את „חצי רובל ואחד זהב הנ"ל". ואחר כך כשהישראל

סדר מכירת חמץ

המוכר יקבל בחזרה את החמץ מידי הערב קבלן, גם הוא יתן לו את „חצי רובל ואחד זהב הנ"ל“. משא"כ דמי שכירות החדרים, לא נזכר כאן שמחזיר אותם הערב-קבלן אל הנכרי, ולכאורה אין בזה סיבה הגיונית שיצטרך לשלם לו זאת. ולמה אם כן יסכים הנכרי לשלם זאת?

ויש לומר שאין הנכרי מקפיד על כך, שהרי ב' זהובים אלו ששילם לישראל, הם פחות מחצי רובל שהישראל נותן לו ריוח, כדלעיל בפנים. ויתירה מזו נאמר לעיל (בנוסח השטר): „אפשר שהחתום הנ"ל [הערב-קבלן] יקבל ממנו [מהנכרי, את החמץ] בחזרה, ויתן לו ריוח דבר מועט כאשר יתפשרו ביניהם“, והיינו שבנוסף לחצי רובל שהערב-קבלן מחוייב להחזיר לנכרי כנ"ל, אפשר הערב-קבלן יוסיף לו עוד „ריוח דבר מועט“. ומסתמא יכלול זה — גם את הסכום ששילם הנכרי לישראל עבור שכירת החדרים (ואחר כך כשהישראל המוכר יקבל בחזרה את החמץ מידי הערב קבלן, גם הוא יתן לו את ה„ריוח דבר מועט“ הזה). נמצא שהנכרי לא יפסיד כלום ממה ששילם „אחד זהב בעד כל חדר“.

*

כל זה הוא כאן, כאשר הישראל משכיר לנכרי את החדרים לעשרה ימים בלבד, והמחיר הוא „אחד זהב בעד כל חדר“ שהנכרי צריך לשלם לישראל בעת מכירת החמץ. אמנם לפעמים צריך הישראל להשכיר לנכרי את החדרים לכל ימי הקיץ (כדלקמן סימן י, ובהערה 100), ואזי יהי מחיר השכירות גדול בהרבה, כדלקמן (שם, ובהערה 102): „לשלם שכירות כמה רובל... לכל הקיץ עד שימכור השכר“.

וכן הוא גם בזמנינו, שהרב מוכר את החמץ של כל אנשי הקהלה, על פי ההרשאה שנתנו לו, ואז הרי גם דמי השכירות של החדרים שאצל כל אנשי הקהלה יעלה סכום גדול (כדלקמן הערה 248). ויתבאר לקמן (הערה הבאה, וש"נ) שאז משלם הנכרי את דמי השכירות על ידי ערב קבלן, והיינו שמשלם זהוב אחד דמי קדימה, ועל השאר מקבל התחייבות הערב-קבלן. ואזי בהכרח יכלול „ריוח דבר מועט“ זה (שהערב-קבלן נותן לנכרי) — גם את: (א) הסכום ששילם עבור דמי קדימה של שכירת החדרים (זהוב אחד). (ב) מחילת החוב שחייב הנכרי לערב קבלן — עבור שארית תשלום של שכירות החדרים.

ואחר כך כשהישראל המוכר יקבל בחזרה את החמץ מידי הערב קבלן, גם הוא יתן לו את ה„ריוח דבר מועט“ הזה, שהוא זהוב אחד — דמי קדימה שנתן הנכרי עבור שכירות החדרים, ויכלול גם את מחילת החוב שהתחייב הערב-קבלן לשלם לישראל עבור שכירות החדרים.

נמצא שהנכרי לא יפסיד כלום ממה ששילם.

*

סדר מכירת חמץ

נה

אמנם יש עסקים של חמץ שלצורך שמירתם בימי הפסח יש הוצאות שונות (לדוגמה, מוצרי חמץ שזקוקים לקירור, שצריך לשלם עבור החשמל לקירור), ובוזה נוהגים (ראה לעיל הערה 59), שהישראל המוכר מוזיל ממחיר החמץ אחוז או שנים בשביל הוצאותיו של הנכרי עבור שמירת החמץ עד למכירתו על ידו. וכיון שלמעשה יוצאות הוצאות אלו מחשבון הישראל המוכר, הנה כל זה הוא על חשבון הנכרי, שהוא חייב לשלם אל הערב-קבלן (בנוסף למחיר החמץ – פחות אחוז או שנים שהוזיל לו) את ההוצאות עבור שמירת החמץ באופן הראוי.

וכן הוא בנוסח שטר המכירה הנהוג עתה (ראה לקמן סימן יט): „ובעד השכירות והחזקתן שצריך לשלם שכר דירה (רענט) או מסי הממשלה, שכירות לפועלים ולנאמנים במשך שנים עשר יום מיום דלמטה עד שלשה ימים אחר חג הפסח, הריני פוחת לו עוד שלשה אחוזים (3%) מכל מאה שקלים“. ובמילא חייב הנכרי לשלם אל הערב-קבלן את מחיר החמץ – פחות שלושה אחוזים שהוזיל לו, בנוסף להוצאות שמירת החמץ באופן הראוי.

ובאופן זה יכול „ריוח דבר מועט“ זה גם את ההוצאות האלו. והיינו שאחר הפסח מחזיר הנכרי אל הערב-קבלן את החמץ הנמכר, תמורת כל המעות שחייב לו, שכולל את מחיר החמץ פחות שלושה אחוזים, ואת ההוצאות עבור שמירת החמץ בימי הפסח.

ואף אם סך הכל מהנ"ל (מחיר החמץ פחות שלושה אחוזים, והוצאות שמירת החמץ בפסח) הוא יותר ממחיר החמץ עצמו ששוה עתה, מכל מקום מקבל הערב-קבלן מהנכרי את החמץ תמורת כל מה שהנכרי חייב לו. אלא שבנוסח שטר המכירה הנ"ל הנהוג אצלנו, מוזיל הישראל אל הנכרי את מחיר החמץ בשלושה אחוזים – גם תמורת התשלום של הנכרי עבור שכירת החדרים שהחמץ מונח בהם. כאמור בשטר המכירה הנהוג אצלנו (לקמן סימן יט): „ובעד השכירות והחזקתן שצריך לשלם שכר דירה (רענט) ... במשך שנים עשר יום מיום דלמטה עד שלשה ימים אחר חג הפסח, הריני פוחת לו עוד שלשה אחוזים (3%) מכל מאה שקלים“. והיינו בעד מה שהתחייב לתת לערב קבלן תמורת שכירת החדרים „כפי המקח והשער השוה“ (בנוסף לדמי קדימה שנתן עבור שכירתם).

יוצא אם כן, שבנוסח מכירת החמץ הנהוג עתה, הנכרי נשאר חייב אל הערב-קבלן את מחיר החמץ שקנה – פחות א) דמי הקדימה שנתן הנכרי. ב) הסכום שהוזיל הישראל לנכרי כדי שירוויח מהקניה והמכירה. ג) שלושת האחוזים שהוזיל הישראל לנכרי תמורת ההוצאות שיהיו לו, ותמורת התשלום שצריך לשלם עבור שכירת החדרים; ובנוסף לזה חייב הנכרי לערב-קבלן את דמי שכירות החדרים, וההוצאות שהיו לישראל לצורך שמירת החמץ (חשמל, קירור וכיו"ב). ותמורת כל אלה מקבל הערב קבלן את החמץ אחר הפסח,

מהיום עד כלות יום או יומים (ובכפר ב' או ג' ימים) אחר הפסח, שיוכל אז למכור החמץ ליהודי שבעירנו או שחוץ לעיר הנ"ל. וקבלתי ממנו דמי השכירות הנ"ל במזומנים⁷⁶. וגם מסרתי לו המפתחות כדין תורה⁷⁷. ואגב קנין שכירות החדרים⁷⁸ יהיה קנוי לו כל החמץ שבהם ביתר שאת ויתר עז על קנין דלעיל⁷⁹. והרשות

ומוחל לו על כל שארית חיובי הנכרי.

ואולי בהכרח שהרב המוכר את החמץ, יבין ויבאר את תוכן האמור כאן אל הנכרי, כאמור לקמן (סימן ז): „ולהסביר לו היטב כל הענין מראש ועד סוף” (ראה לקמן הערה 88).

(76) שאינה עולה אלא דבר מועט — זהוב אחד לכל חדר שהחמץ מונח בו

(כל זהוב — עשירית רובל), ולכן לא הוצרך לערב קבלן, כי הנכרי יסכים לשלם סכום קטן זה לישראל בשעת מכירת החמץ — „במזומנים”.

אמנם לפעמים צריך הישראל להשכיר לנכרי את החדרים לכל ימי הקיץ, ואז מחיר השכירות הוא הרבה יותר, ובודא לא יהי' הנכרי מוכן לשלם סכום זה לישראל בשעת מכירת החמץ במזומנים. ולכן זקוקים לערב-קבלן גם עבור השכירות הזאת (כדלקמן סימן י): „שכירות ... לכל הקיץ ... כמה רובל ... נכלל הכל בחתימת יד הערב קבלן הנ"ל”.

וכן הוא גם בזמנינו, שהרב מוכר לנכרי את החמץ של כל אנשי הקהלה, על פי ההרשאה שנתנו לו, שגם דמי השכירות של החדרים שאצל כל אנשי הקהלה יעלה סכום גדול, והנכרי לא יהי' מוכן לשלם עבורם במזומנים. לכן נהוג בזמנינו, שגם שכירות החדרים נכלל בהתחייבות הערב-קבלן (כדלקמן הערה 248), והנכרי אינו נותן בשעת מכירת החמץ (אל הרב המוכר), אלא דמי קדימה בלבד, יחד עם התחייבות הערב-קבלן (ראה גם לעיל הערה 43. לקמן הערה 88).

(77) בנוסף למסירת המפתחות לשם קנין, כמבואר לעיל (בפנים, ובהערה 60), הרי הוא מוסר את המפתחות לנכרי גם כדי לתת לו דריסת רגל אל מקום החמץ שקנה, שבוה מדבר כאן.

(78) ראה לעיל (הערה 44).

(79) נתבאר בפסקי דינים צמח צדק (לב, ב): „שעושים אלו ריבוי הקנינים לרווחא דמילתא, רוצה לומר שאין כוונתו שיקנה בכולם דייקא ... וכן כתב א"ז שיאמר לו שעל ידי אגב יהיה קנוי לו החמץ ביתר שאת על קנינים הנ"ל, ביתר שאת דייקא”.

וכאמור לעיל (מיד אחרי קנין כסף בערב-קבלן): „ומעתה נקנה כל החמץ

סדר מכירת חמץ

נז

לערל מוכ"ז מעכשיו ממש" (ראה לעיל הערה 70). ולכן מפרש כאן שכל קנין אגב-קרקע הוא רק ל"יתר שאת ויתר עז על קנין דלעיל".

*

והנה בשארית יהודה (סי' יא): „ולפי שיש אומרים אין קנין אגב קונה באינו יהודי, ולפיכך לא כתב רבינו הגאון ז"ל קנין זה אלא ליתר שאת. אני רגיל לצוות להוסיף קנין חליפין”.

וביאור דבריו, שהן בקנין אגב והן בקנין חליפין, בשניהם יש פוסקים הסוברים שמועיל בנכרי ויש פוסקים הסוברים שאינו מועיל, ורבינו לא צוה להוסיף את קנין אגב רק ליתר שאת, שכן כתב בשטר המכירה „ואגב קנין שכירות החדרים יהיה קנוי לו כל החמץ שבהם ביתר שאת ויתר עז על קנין דלעיל”, היינו שאין סומכים על קנין זה בלבד רק בתור תוספת לקנין כסף העיקרי. אשר לכן „אני רגיל לצוות להוסיף קנין חליפין”, שגם הוא מועיל לכמה פוסקים.

אמנם רבינו הביא בקונטרס אחרון שבסי' תמא סק"ג את דברי הש"ך ש„האריך בראיות דנכרי אינו קונה בקנין סודר” ומוסיף אשר „לכך לא הזכרתי קנין סודר בפנים בסי' תמ"ח, אבל הזכרתי כאן לענין דיעבד”. והיינו שהן בשו"ע והן בסדר מכירת החמץ הזכיר רק את קנין אגב קרקע ולא את קנין אגב סודר. וכן כתב בפס"ד צ"צ (לב, א) „דקנין סודר לא מהני”.

ולכאורה הוא דבר תימה, מאיזה טעם דייק רבינו שלא להזכיר קנין סודר בסי' תמ"ח ובסדר מכירת חמץ, הרי כותב שליתר שאת וליתר עז מוסיף עוד כמה קנינים לרווחא דמילתא, גם קנינים כאלו שלכמה דיעות אינם מועילים בנכרי. ולכן ציוה להוסיף על קנין המעות: א) קנין אגב קרקע, ב) קנין תקיעת כף, ג) קנין מסירת המפתחות (כנזכר לעיל), ד) קנין פרוטה (כדלעיל הערה 64), ה) קנין חצר משום יד (כדלקמן הערה 96), ומדוע אם כן לא נוסף גם קנין סודר, שמועיל גם בנכרי לכמה פוסקים?

ובאמת רואים בזה דיוק מיוחד, שהרי רבינו הזכיר בסדר מכירת חמץ את קנין הסודר, גבי הערב קבלן, אשר יקנה ממנו את התחייבותו על ידי קנין סודר: „וככה יעשה באמת ישראל בעל החמץ ליתן כסף בגדו שיאחז בו החתום כנהוג בכל קנין אגב סודר”.

משא"כ בקשר לקנין הנכרי, דייק ולא הזכיר את הקנין הזה אפילו בתור סניף ליתר שאת וליתר עז, וכדברי הש"ך (חו"מ סי' כג סק"ל) כאשר דן בקנין סודר בנכרי: „גבי חמץ האריכו הפוסקים וכל האחרונים לעשות בהיתר להקנות לו היכא דלא אפשר במשיכה, ואם איתא לקנינהו ניהלי' בחליפין”.

וכבר האריך בנושא זה בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' ט ס"ל) וליקט ספרים רבים הדנים בהוספת קנין סודר במכירת חמץ, והתמיהם על רבינו הזקן שלא הוסיף קנין זה.

נתונה להעתיק מכתב⁸⁰ זה בלשון רוסיא באיזה מקום משפט הקיר"ה על נייר הארבאווי ולשלם נתינת הקיר"ה⁸¹ להיות תוקף מכתב⁸² זה כתוקף קאנטראקט הנעשה כנימוס ודת הקיר"ה, הן על שכירות החדרים הנ"ל והן על מכירת חמץ הנ"ל. ולראיה⁸³

ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סכ"ד סקס"ו) כתב, שאפשר שרבינו הזקן לא הוצרך לקנין חליפין בשטר מכירה שלו דהוא ליחיד שמוכר בעצמו חמצו לעכו"ם, אבל אצלינו שיש הרבה פקפוקים נכון לעשות כל הקנינים שאפשר. אחר

כך כותב שיש סברא שאצלינו גרע, כיון שהרב עושה את הקנין חליפין בשליחות בעלי החמץ, ובתוס' (ב"מ עא, ב ד"ה בשלמא) מבואר שכדי לעשות זאת צריך להיות גם שלוחו של הנכרי ולא מהני, ומיישב עפ"י מש"ש סקט"ו לענין קנין מעות.

בישועות חכמה (לבעל מסגרת השלחן, סדר התנהגות בענין מכירת חמץ, אות יח) ובס' המקנה (לבעל הטהרת ישראל, סקצ"ד) רוצים להנהיג גם את קנין אגב סודר מאת הנכרי, על פי דברי מהרי"ל המובאים בפנים, וכ"ה בנוסח השטר של מוהרא"ד לאוואוט (בעל שער הכולל) ב, פסקי פרי מגדים" עמ' תג. אמנם ברוב נוסחי השטר מרבני אנ"ש שהיו לפנינו לא נזכר קנין אגב סודר אצל הנכרי, וכדברי רבינו הזקן הנזכרים, וכיון דנפיק מפומי' דרב כו'. מכל מקום יש מרבני אנ"ש המוסיפים גם קנין אגב סודר מהנכרי.

80) כך הוא מכנהו רבינו בשם "מכתב", כיון שאינו שטר קנין. וראה לעיל (הערה 32).

81) נייר רשמי ששולם עליו, "מס בולים". כי קנין רשמי צריך להיות כתוב ברוסית על נייר רשמי, שמשלמים עליו מס מיוחד (ראה, מבית הגנזים סוף ע' קפא).

וב, דברי נחמיה" (סי' לה ד"ה גם לפמ"ש בנוסח): "עתה לפי הנראה להנימוס ודת הקיר"ה אין זה מספיק כי אם בלשון רוסיא ונייר זאקאנע (וייאוקע וקופצע)" [נייר רשמי (הודעה ושטר מכירה)].

אבל ב, שער הכולל" (ס"ק לג): "בשו"ת דברי נחמיה סי' ל"ה כתב שלפי הנראה היה צריך לכתוב בלשון רוסיא על נייר כו' עכ"ל, אבל לא כן הוא, כי מכירת מטלטלין ושכירות חדרים נכתבים בכל לשון, רק מי שרוצה לתבוע בזה הכתב במקום משפט צריך להעתיקו בלשון רוסיא" (וראה, "קובץ יגדיל תורה נ"י. חוב' נט ע' רג).

82) ראה לעיל (הערה 32).

83) ראה לעיל (הערה 32) שלכמה דיעות אין מועיל נוסח זה בשטר קנין

באתי על החתום היום יום י"ד ניסן⁸⁴ (ולכן כתבו כמה מהאחרונים שלא לכתוב נוסח זה בסוף שטר מכירת חמץ). אמנם לתיקון רבינו הוא שהשטר הוא רק לראי', מועיל נוסח זה.

(84) ראה דברי נחמיה סי' לה (שדן אם לפי זה צריך לבדוק החדרים הנמכרים). שו"ת צמח צדק (סי' מז וסי' צז): „כיון שדעתו בעת חיוב הבדיקה למכור ולהשכיר הכל למחר... מהכי תיתי נאמר שיחוייב בבדיקה.“ (85) ראה לעיל (הערה 32).

(86) או באיזה לשון שמבין הנכרי. (87) ראה גם לקמן סוף סימן יד (לענין מכירת בהמה המבכרת). (88) לכאורה כולל זה גם את תוכן כללות הענין שנתבאר לעיל (הערה 75), כי אם לא יבארו זאת לפניו הרי זה כאילו אמרו לו שאחר חג הפסח (אם ירצה למכור את החמץ אל

הערב-קבלן במחיר שמכרו לו), ישאר הנכרי חייב אל הערב-קבלן סכום עתק, שכירות אלפי החדרים לימי הפסח — במחיר השוק).

(89) נוסח חתימת יד ערב-קבלן שלפנינו, היא (פחות או יותר) גם לענין מכירת בהמה המבכרת. ולכן לא מופיע (לקמן סימן יב) נוסח חתימת יד ערב-קבלן למכירת בהמה מבכרת, ונאמר שם רק: „כנוסח דלעיל“. אבל ראה לקמן (הערות 121, 131). ולעיל במבוא פרק ב.

(90) ראה לעיל (הערה 32).

ז. [קריאת השטרות]

ולקרות נוסח המכתב⁸⁵ הזה בלשון רוסיא⁸⁶ באזני הערל, וגם נוסח חתימת יד מהערב קבלן, ולהסביר לו היטב⁸⁷ כל הענין מראש ועד סוף⁸⁸.

ח. [שטר הערב קבלן]

וזהו נוסח חתימת יד מהערב קבלן⁸⁹.

חתימת ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים, איך שכל הסך שמגניע מערל פלוני בן פלוני ליהודי פלוני בן פלוני, בעד כל החמץ שקנה ממנו בקנין גמור ומכירה חלוטה, במקח המבואר בשטר מכירה⁹⁰ שמסר לידו, מחויב אני החתום ממה לסלק ליהודי הנ"ל לזמן פרעון, לא יאוחר משני

ימים אחר הפסח הלז, במזומנים, בלי שום טענות ומענות ופתחון פה בעולם, בעד הערל הנ"ל, כפי החשבון שיעלה אחר המדידה (או המשקל), אם ימכרנו הערל לאחרים⁹¹, ואף גם אם לא ימכרנו כלל ואקבלנו ממנו בחובו הריני מחויב למוכרו בעצמו, לסלק לידי פלוני בן פלוני הנ"ל לזמן פרעון הנ"ל, אם לא שיתרצה מרצונו הטוב לקבל החמץ בפרעון חובו. וחייב זה קבלתי בקנין אגב סודר מיד פלוני בן פלוני הנ"ל, ולראיה באתי על החתום.

91) שער הכולל (ס"ק לה): „רבים אומרים שיש כאן חסרון בדפוס וצריך לומר אם יעכבנו לעצמו או ימכרנו לאחרים, דאם לא כן עיקר חסר מן הספר, שאם יעכבנו לעצמו יוכל הערב לומר שעל זה לא נכנסתי בערבות. אבל באמת אין כאן שום חסרון, כי מחויב הערבות כבר נגמר באמרו כמה שמגיע מן הקונה מחוייב אני החותם מטה לסלק במזומנים בלי שום טענות ומענות ופתחון פה כו'. והתיבות אם ימכרנו לאחרים נמשכים

למטה, כמ"ש לקמן לענין בהמה המבכרת לאחר שתלד ואמר לו הערב קבלן לך והבא קונים כו' כו' שלא תהא הערמה למפרע ח"ו, וכמו כן בכאן שלא יהיה הערמה למפרע מתנה הערב קבלן עם המוכר אם ימכרנו לאחרים או אקבלנו בחובו הריני מחוייב למוכרו בעצמי לסלק לך במזומן, ואם תתרצה לקבל ממני החמץ הרי זה קנין חדש שתקנה ממני ואין לך שום עסק עם הקונה הנ"ל, וצריך להתחיל המדובר מן אם ימכרנו לאחרים, דאם לא כן הוי כמתנה עמו שיחזיר לו דוקא את החמץ".

אמנם ראה לקמן (הערה 131) נוסח שטר התחייבות הערב קבלן במכירת בהמה המבכרת, אשר התיבות „אם ימכור הפרה לאחרים" באים בתחלה (לפני התיבות: מחויב אני החתם מטה לסלק כו'), ולא מתאים כל כך פירוש האמור כאן, אלא כפי שנתפרש שם: „ואחרי ניקוי ... בעד טרחתו אם ימכור הפרה לאחרים". היינו שהמכירה לאחרים נזכרת לענין הניקוי בעד טרחתו ממחיר הפרה.

ואם כן אפשר שזהו פירוש הדברים גם כאן: „כפי החשבון שיעלה ... אם ימכרנו הערל לאחרים". והיינו כאמור לעיל בשטר המכירה „הריני פוחת לו חצי רובל שירויה לעצמו בעד טרחתו למכור החמץ"; הרי שמחיר החמץ מבוסס על זה שבדעתו למכרו לאחרים.

92) מה שהצריך רבינו קנין (ראה לקמן סימן ט), אף שכאן הוא ערב בשעת מתן מעות (ראה לעיל הערה 65), שאינו צריך קנין, כמבואר בשו"ע (חו"מ סי' קכט ס"ב): „אמר להם בשעת מתן מעות הלוהו ואני ערב, נשתעבד הערב ואינו צריך קנין”.

הנה זהו דוקא בהלוואה, מטעם שכן על אמונתו הלוהו (כ"ב קעה, ב), משא"כ כאן שהיא מכירה ולא הלוואה, צריך קנין גם בערב בשעת מתן מעות (וגבי מתנה ראה רמ"א שם ס"ה וש"ך סקט"ו, וטוש"ע סי' קכו ס"ט וש"ך סקע"ח).

93) ששטר ההתחייבות של הערב קבלן סגי אף בלא עדים, כמבואר בשו"ע"ר (הל' עדות סי"ח): „שטר חוב שאין גובין בו ממשועבדים ... כגון שטר חוב שאין עליו עדים

חתומים לקיים הענין, אלא שחתם הלוה חתימת ידו ... כגון שטרי חוב הנהוגים במדינות אלו”.

וכן הכא במכירת חמץ דסגי בקנין אגב סודר גרידא, שלא בפני עדים.

ומה שכותבים השטר הוא רק כדי שהנכרי ימסור את השטר אל הישראל בתור תשלום על החמץ, ולזה סגי גם בחתימת הערב קבלן גרידא.

וסגי אף במסירת הקולמוס, כמבואר בשו"ע"ר (הל' עדות סכ"ב): „אם המתחייב בעצמו חותם על השטר כמו שנוהגים עכשיו, ואינו יודע לחתום, ומצוה לאחר לחתום חתימתו במסירת הקולמוס”.

ז. [הקנינים ומסירת השטרות]

וככה יעשה באמת ישראל בעל החמץ, ליתן כנף בנדרו שיאחז בו החתום, כנהוג בכל קנין אגב סודר⁹².

והדר בכפר יחידי ואין לו בן בעל מצוה ולא משרת שיכול לחתום, ימסור המשרת הקולמוס ליד בעל הבית שיחתום שמו פלוני בן פלוני⁹³, אחר שיאחז בכנף.

ומי שאין לו משרת יהודי כלל יסע לכפר שיש שם ישראלים או לעיר הסמוכה, ואפילו כמה ימים או שבועות לפני פסח, ויבקש שם מאיזה יהודי אוהבו שיתן לו חתימת יד על ערבות קבלנות כנוסח הנ"ל בעד הערל אשר בדעתו למכור לו החמץ, וגם יקנה ממנו בקנין אגב סודר כנהוג, שיאחז בכנף להתחייב חיוב גמור כנ"ל, ובכואו לביתו ימסור

חתימת יד הנ"ל מאוהבו ליד הערל כמו שעה ושתים קודם מכירת החמץ, ויאמר לו שחתימת יד זו שלח אוהבו הנ"ל בחסדו וטובו, שחפץ בטובתו שירויה חצי רוב"ל אם ירצה לטרוח למכור החמץ לאחרים, וכפי הסך שיתפשרו אם לא ירצה לטרוח כנ"ל.

ואחר כך בשעת מכירת החמץ ממש לפני מסירת המפתחות והשטר מכירה⁹⁴ ליד הערל, יבקש מהערל שימסור חתימת יד אוהבו הנ"ל⁹⁵.

ואחר כך ימסור השטר מכירה והמפתחות, ויקרא לפניו השטר מכירה וגם מכתב חתימת יד הנ"ל, ויסב[י]ר לו הכל באר היטב כנ"ל.

נכון הדבר אם אפשר שיהיה ערל הקונה עומד בצד וסמוך להחדרים⁹⁶ שהחמץ בהם בשעה שמוסר לו המפתחות.

י. [מכירת שכר שתחת הקרח]

ומי שיש לו שכר תחת הקרח שקורין מארצו⁹⁷, ואם יוציאווהו שאר הקנינים, כדלעיל (הערה 79).

ועד"ו הוא גם במכירת בהמה מבכרת (לקמן סימן יג, ובהערה 127).
(97) כמו „מארצווע“, שפירושו מוקפא והיינו שכל זמן שהבירה תוססת צריכה להיות מוקפאת תחת הקרח.

(94) ראה לעיל (הערה 32).

(95) שקנין הכסף, שהוא על ידי דמי-קדימה עם שטר הערב-קבלן שמקבל מהנכרי, הוא עיקר הקנין, ולכן צריך להיות לפני מסירת השטר מכירה ושאר הקנינים, שנעשים ליתר שאת (כדלעיל הערה 65).

(96) ראה שוע"ר (סוף סי"א): „אע"פ שמתחלה מכר לו את החדר ואחר כך מכר לו את החמץ שבתוכו אין החמץ נקנה להנכרי על ידי שהוא מונח בחדרו של נכרי, שלא אמרו חצרו של אדם קונה לו אלא בישראל שהחצר הוא כשלוחו ושלוחו של ישראל כמותו, אבל אין שלוחו של נכרי כמותו“.

ומכל מקום נכון שהנכרי יהיה סמוך לחדרים, שאז יש אומרים שקונה מטעם יד אף בנכרי (ראה מקור חיים, באורים ס"ק ה. ובפסקי דינים צמח צדק כת, ג.ד. לב, ב).

ואם כן הוי לדעה זו קנין נוסף ביתר שאת על שאר הקנינים, כדלעיל (הערה 79).

98) והיינו שצריכה
הבירה להשאיר תחת הקרח
עד סוף הקיץ.
99) ראה לעיל (הערה
32).

100) וביאר הגר"מ
לנדא („כבוד מלכים" ע'
קב): „כיון שהשכר
יתקלקל כשיוציאוהו אחר
הפסח ולא יהי' לו ערך, אי
אפשר למכור לגוי השכר
אלא אם נותנים לו
האפשרות להשאיר השכר
עד שיהי' ראוי למכירה,
ואם מגבילים אותו
בשכירות הבור רק עד
אחרי הפסח זה מבטל
המכירה, כי הגבלת
שכירות המקום גורמת
שהגוי קונה דבר שאין
עליו מקח, דהיינו שכר

מתחת הקרח יתקלקל ויהיה הפסד
מרובה⁹⁸, יכתוב בשטר מכירה⁹⁹
הנ"ל, שהבנין שעל הקרח שקורין
לידאוונ"א מושכר לו עד אחר הפסח
והבור שבו הקרח מושכר לו עם
הקרח לכל הקיץ¹⁰⁰, עד שיומכר
השכר, ויפסוק לו איזה מקח השוה
כמה רובל¹⁰¹ כמו שאפשר לקבל
בעיר זו ממי שרוצה לקנות השכר
במקח השוה, וגם לשלם שכירות
כמה רובל¹⁰² בעד הקרח לכל הקיץ
עד שימכור השכר. וסך הוזה שיעלה
ויגיע מהערל בעד השכר אחר
המדידה, ועוד כמה רובל בעד
שכירות הקרח, יהיה נכלל הכל

באמצע התסיסה, ולכן חייבים להשכיר לו המקום עד שיהי' השכר ראוי. אמנם
אחר הפסח יוכל הגוי למכור השכר מיד לאחר או לערב קבלן באותם תנאים
שהוא קנה כי בידו שכירות מקום השכר עד לזמן הוצאת השכר כרגיל, ואותה
זכות יעביר לקונה ממנו. לפי זה גם במבשלת שכר, אף שאינה תחת הקרח,
והבירה נמצאת בבדיכות התסיסה, יש להשכיר בריכות התסיסה עד סוף תקופת
התסיסה, כי אם מצד המכירה והשכירות יצטרך הגוי להוציא הבירה לפני גמר
התסיסה אין מקח לבירה ואי אפשר למכרה. כמו כן בבור תחמיץ, אם התחמיץ
לא יהי' מוכן בכלות הפסח יש להשכיר את הבור עד גמר התסיסה, ורק אז
חלה המכירה כדין".

101) מקח השוה של השכר לפני גמר התסיסה, שעדיין הוא פחות ממחיר
השכר שנגמרה תסיסתו, ואין מחירו ידוע. מכל מקום ישער כמה „שאפשר לקבל
בעיר זו ממי שרוצה לקנות במקח השוה" (וראה לקמן הערה 119).

102) שהשכרת החדרים לימי הפסח נתבאר לעיל (סימן ו, ובהערה 75)
שהוא זהוב אחד לחדר (כל זהוב עשירית רובל), משא"כ כאן שהוא לכל ימי
הקיץ, מחירו כמה רובל.

בחתומת יד הערב קבלן הנ"ל¹⁰³, שנתחייב בקנין אנב סודר לסלק הכל לבעל החמץ במזומנים ביום או יומים אחר הפסח כנ"ל, והוא יקבל הכל מהערל, שיקבל מאיזה קונה שבעיר אם ירצה להשתכר חצי רובל כנ"ל.

103) במכירת חמץ הרגילה, שדמי שכירות החדרים הם רק „אחד זהב בעד כל חדר“, משלם הנכרי במזומנים (כדלעיל הערה 76), ואינו זקוק לערב-קבלן על תשלום השכירות הזאת.

אמנם כאן שדמי השכירות של כל ימי הקיץ הוא „כמה רובל“ (ראה

הערה הקודמת), לכן צריך לכלול גם סכום זה בהתחייבות הערב-קבלן (ראה גם לעיל הערה 43).

והנה סכום זה שהתחייב הנכרי לשלם עבור שכירת הבנין והקרח, בעד ימי הפסח, נשאר הנכרי חייב לערב-קבלן. ואחר הפסח, בשעה שהנכרי מחזיר את השכר לערב-קבלן (תמורת המעות שחייב לו), אזי מוחל לו הערב קבלן גם את המעות עבור שכירת הבנין והקרח בימי הפסח, וכדלעיל (הערה 75).

מכירת בהמה המבכרת

יא. [הקניית הבהמה לנכרי]

ומענין¹⁰⁴ לענין באותו ענין¹⁰⁵ דמכירת חמץ לנכרי, באתי כמזכיר גם כן ענין מכירת בהמה המבכרת לנכרי. כי¹⁰⁶ לא רבים יחכמו¹⁰⁷ להבין אמרי בינה¹⁰⁸ שברא"ש¹⁰⁹ ומוש"ע יו"ד סי' ש"ך¹¹⁰ להקנות אוזן הפרה וגם מקום הפרה בפרוטה שיקבל¹¹¹ מהנכרי כו', אשר כוונתם ז"ל בהקנאת האוזן לבדה דווקא, לפי שהפרוטה שמקבל¹¹² במזומנים היא

(104) החלק השני הזה מועתק בכתביד (2145 סד, א) כחטיבה נפרדת, ומתחיל: „ענין מכירת בהמה המבכרת” (נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. חמ"ד ע' שכט). ואחר כך, כשנתאחדו לחטיבה אחת, מתחיל החלק השני: „ומענין לענין באותו ענין דמכירת חמץ לנכרי, באתי כמזכיר גם כן ענין מכירת בהמה המבכרת” (ראה לעיל מבוא פרק ב).

זה גרם לשינויי לשון נוספים שתיקן רבינו, כשהתאחדו שניהם לחטיבה אחת (שינויים אלו מצויינים לקמן בשולי הגליון).

(105) ע"פ קידושין ו, א.

(106) בכת"י: אשר.

(107) ע"פ איוב לב, ט.

(108) ע"פ משלי א, ב.

(109) בכורות (פ"א סי' ב): „וכמה יהא שותפות לעובד כוכבים ותהא פטורה מן הבכורה, אמר רב הונא אפילו אזנו ... והילכתא כרב הונא ... והמחזור שבכולן שיקבל מן העובד כוכבים פרוטה, ויקנה לו המקום שהבהמה עומדת שם, ויקנה לו אוזן הבהמה”.

(110) סעיף ו: „בזמן הזה, מצוה לשתף עם העובד כוכבים קודם שיצא לאויר העולם, כדי לפטרו מהבכורה ... והקנין יהיה שיקבל פרוטה מהעובד כוכבים, ויקנה לו המקום שהבהמה עומדת שם, והמקום יקנה לו חלק באם”.

(111) בכת"י: שמקבל.

(112) בכת"י: שמקבל מהעכו"ם.

דמי כל האוון כולה לפי דעת ורצון
הישראל שמתרצה בכך, כדי לפטור
בהמתו מהבכורה, אבל אינו מתרצה
ודאי למכור כל הפרה לנכרי בדבר
מועט, ונוח לו יותר ליתן הבכור
לכהן.

ולמכור בהקפה ולזקוף המותר
במלוה אינו מועיל כדלעיל גבי
מכירת חמץ¹¹³. והלכך לפי מנהגינו
שאינן נוהגין במכירת האוון, אלא
למכור כל הפרה¹¹⁴, צריך לזוהר מאד
להתנהג במכירת בהמה המבכרת
במכירת חמץ ממש, דאיסור קדשים
בחוץ חמור כבל יראה ובל ימצא

113) בכת"י: „כמו
במכירת חמץ (בשם
מהרא"י ז"ל בתרומת
הדשן וגדולי הראשונים)“
[צווינו לעיל הערות 24.
25].

והיינו כדלעיל (הערה
104), שמתחילה נכתב
חלק זה כחטיבה נפרדת
מסדר מכירת חמץ.

114) מבואר בתוס'
(ע"ז עא, א ד"ה רב אשי.
הובא בש"ך יו"ד סי' שכ
סי"ק ג וס"ז): „ונראה
להחמיר ולהקנות לעובד
כוכבים דבר שעושה אותה
טרפה, כגון הריאה והראש
מן הבהמה או מן העובר
כשהיא מעוברת. אמנם אין
צריך שיתן העובד כוכבים

מעות שוה הראש והריאה, אלא סגי שיקנם בפרוטה, ואף על פי ששוה יותר
כפלים אפילו הכי אין לחוש משום ביטול מקח, שאנן סהדי שהישראל גמר
ואקני לעובד כוכבים כדי להפטור מן הבהמה“.

ועל זה כותב כאן, שלפי המנהג למכור כל הפרה לא סגי בפרוטה. והטעם
נתבאר בשו"ת חתם סופר (ח"ב יו"ד סי' שיא): „תינח במוכר רק אבר אחד
בזול, שאפילו אם יפסיד את האבר והגוי יקחנו לעצמו בדבר מועט מרויח
הישראל הרבה יותר בולד שנפטר מהבכורה דשוה הרבה טפי מאותו האבר,
מה שאין כן היכי שמכר' העז כולו בדבר מועט, שאם תחזיק הנכרית העז
במחיר חצי זהוב יהי' ההפסד רב מכפלים מדמי הולד, בודאי לא סמכה דעתו
להקנות“.

ונתבאר בשדי חמד (מערכת בכור בהמה סי' ג סט"ו): „ואני מצאתי חבר
לספר החתם סופר, הוא הגאון מוהרש"ז בהלכות מכירת חמץ“.

אמנם עדיין לא נתברר הטעם והמקור ל„מנהגינו שאין נוהגין במכירת האוון,
אלא למכור כל הפרה“, והרי אפשר למכור את הלב בלבדו בפרוטה (ראה
„ישועות חכמה“ סי' קעז, „חוסן ישועות“ אות ז"ח. להורות נתן ח"ד סי' פו
סי"א).

115) ראה שו"ע ר"ס"י תמז): „חמץ ... כיון שהחמירה בו תורה לענוש כרת ולעבור עליו בבל יראה ובל ימצא ... לפיכך החמירו בו חכמים". ונתבאר לעיל (הערה 7), שעיקר הטעם שרבינו הצריך להחמיר במכירת חמץ הוא „שהחמירה תורה בבל יראה ובל ימצא”.

אמנם כאן במכירת בהמה המבכרת, שאין בה הטעם הראשון להחמיר, יש כאן עכ"פ הטעם השני להחמיר, כיון שהוא חיוב כרת.

116) כריתות ב, א. רמב"ם הלכות שגגות פ"א ה"ד. ולכן צריך להחמיר גם בזה כדעת הפוסקים דלא סגי בזקיפת מותר המעות במלוה.

דחמץ¹¹⁵ דענוש כרת¹¹⁶ ח"ו (רק דאין צריך שטר מכירה¹¹⁷, לפי שבנימוסיהם אין נוהגין לכתוב קאנטראק"ט על מכירת פרה כמו שכותבין קאנטראק"ט על מכירת יי"ש, כשאין הקונה מקבלו תיכף ומיד).

יב. [ערב קבלין]

ולואת צריך לפסוק תחלה עם הנכרי דמי הבהמה במקח השוה, כמו שאפשר לקבל סך זה במזומנים בעד פרה זו ובעד הולד כשתלד¹¹⁸, מאיזה קונים שבעיר שירצו אז לקנותן במזומנים. ואף שעכשיו בשעת מכירה אינה שוה כל כך, הרי בעד יתרון ועודף הוה יתן לה הישראל מזונות עד לאחר שתלד¹¹⁹.

117) ראה לעיל (הערה 32).

118) ולא המחיר ששוה עתה כשמוכר, לפני הלידה.

לעיל גבי מכירת חמץ כתב רבינו (ריש סימן ו): „כפי השער ומקח השוה שבעיר זו ... לפי העת וזמן דהאידינא". והיינו כי אין הפרש במחיר החמץ בין עתה לפני הפסח לבין אחרי הפסח.

משא"כ כאן, שהמחיר של הפרה והעובר אחר הלידה הוא גדול יותר מאשר עתה לפני הלידה, מצריך רבינו למכרו במחיר שאחר הלידה.

ואף שהוא מוכר לו את הפרה המעוברת עתה קודם הלידה, והי' מתאים יותר לכאורה שימכרנו במחיר השוה עתה קודם הלידה. מכל מקום מעדיף רבינו למכרו במחיר שלאחר הלידה, מהטעם שיבואר בסמוך (וראה הערה הבאה).

119) בעקרון הי' יכול למכור לו את הבהמה המעוברת במקח השוה עתה, ולהוסיף על המחיר את היתרון ועודף הזה שנותן לה הישראל מזונות עד לאחר שתלד, וכמו לעיל במכירת חמץ, שמוסיף על מחיר החמץ את מחיר שכירות

ויקבל מהנכרי אחד זהב אוף גא"ב שקורין זדאטיק כדרך התגרים, לקנות הפרה בקנין גמור לחלוטין, ויבטיח לו לנכות לו רבע רובל מסך זה בעד טרחתו למכור במזומנים. ועל המותר יקבל ממנו חתימת יד ישראל, אחד מבני ביתו או שכנו, איך שנכנס בערב קבלן בעד הנכרי בעד הסך המגיע ממנו לבעל הפרה, אחר נכיון הנ"ל¹²⁰, כנוסח דלעיל¹²¹. ובוזה יוצא לכל הדעות בדין קנין כסף המוזכר בפוסקים.

יג. [קנין משיכה]

ולצאת לכל הדעות בקנין משיכה¹²², יקבל מהנכרי עוד ה'

החדרים שהחמץ מונח בהם (ראה לעיל הערה 101).

וכבר נתבאר לעיל (הערה 75), שאחר כך בשעה שמקבל הישראל מהנכרי את החמץ תמורת המעות שחייב לו, אזי מותר הישראל לנכרי את מעות שכירות זאת. וכך ה' יכול לעשות כאן.

אלא שאם יעשה כן, הרי כשיבוא לקנות את הבהמה מהנכרי אחר שתלד, תעלה הבהמה יחד עם העובר שנולד, הרבה יותר. ויצטרך הישראל להוסיף סכום זה לנכרי.

על כן מציע רבינו שמיד עתה ימכור לנכרי במחיר הפרה והולד

כשתלד (תמורת מה שנותן לה הישראל מזונות עד לאחר שתלד), ובמילא גם אחר שתלד יקנה אותם חזרה באותו מחיר.

(120) בכת"י: „הא' זהב ורבע רובל הנ"ל".

(121) היינו בנוסח שטר התחייבות הערב-קבלן דלעיל בסדר מכירת חמץ. ובכת"י (שבו בא סדר מכירת בהמה המבכרת כחטיבה בפני עצמה, כדלעיל הערה 104): „וכנוסח דלמטה", דהיינו בנוסח שטר התחייבות הערב-קבלן שבא (בכתב-יד) בסוף סדר מכירת בהמה המבכרת (ראה לקמן הערה 131).

ואחרי שהתאחדו לחטיבה אחת, הושמט נוסח זה, והסתפק בנוסח שטר התחייבות הערב-קבלן שבסדר מכירת חמץ בלבד (ראה לעיל מבוא פרק ב).

(122) כמבואר בשוע"ר סי' תמא סי"ב וקונטרס אחרון שם ס"ק ד, שדעת רוב הפוסקים ראשונים ואחרונים שהנכרי אינו קונה בכסף אלא במשיכה, ובסי' תמח ס"ח, שלכתחלה צריך למכור בקנין כסף וקנין משיכה.

וכן לענין מכירת בהמה המבכרת נתבאר בשו"ע וברמ"א (י"ד סי' שכ ס"ו) שאין להסתפק בקנין מעות בלבד, ולדעת הש"ך שם (ס"ק ח, ובנקודת הכסף שם) היינו אפילו בדיעבד.

קטנים¹²³ או פחות¹²⁴ דמי שכירות, שמשכיר לו הישראל מקום, אשר תעמוד¹²⁵ ותשכב בו הפרה ברפת של הישראל, עד לאחר שתלד וירצה למכרה לאחרים עם הולד כדי להרויח רבע רובל הנ"ל, ואחר כך מיד ימשוך וינהיג הנכרי את הפרה בידו ויוליכנה בידו לתוך הרפת של ישראל, וינעול הנכרי את הדלת לפי שעה¹²⁶, בכדי שתהא משתמרת שם לדעתו רגע אחד בשעת הקניין¹²⁷, ואחר כך ילך לו.

יד. [אחר הלידה]

ולאחר שתלד¹²⁸ יאמר הערב קבלן להנכרי, לך והבא לכאן קונים שיקנו הפרה במקח השוה ואקבל מהם המעות בעבור שנכנסתי בערבות בעדך, אך אם אין רצונך לטרוח בזה אקבל אני ממך הפרה במקח השוה שיתנו אחרים, ואתן לך ריוח רבע רובל שהיית יכול להרויח אם היית מוכר לאחרים כנ"ל.

חדר בביתו, והעובד כוכבים ינעול ויפתח דבהכי קני ליה לרשותו". רמ"א י"ד שם.

(127) ואז יקנה לכמה פוסקים אף מטעם חצר, כדלעיל (הערה 96).
 (128) וכן הוא לעיל במכירת חמץ, שיאמר לו כן הערב-קבלן אחר הפסח (כדלעיל הערה 72).

סדר מכירת חמץ

ואף גם אם ילדה נקבה צריך
הערב קבלן לומר לו בן בכדי שלא
תהא הערמה למפרע ח"ו.

וכל הנ"ל צריך שייבין הנכרי
היטב, כנ"ל¹²⁹ גבי מכירת חמץ.

טו. [בספק בכור]

אמנם כל חומרא הנ"ל לקבל
חתימת יד ערב קבלן כנ"ל הוא
בודאי בכור, או אפילו בספק רק
שהוא ספק גמור מדאורייתא, אבל
כשהמכירה היא חומרא בעלמא¹³⁰ די
במשיכה לבדה להיותה כנ"ל, אבל
קנין הכסף יהיה כנהוג מקדם¹³¹:

129) סוף סימן ז.
130) בשער הכולל
(ס"מ): „דהיינו שקנה פרה
חולבת ולא ראה אותה
מניקה“.

131) על ידי זקיפת
שאר המעות במלוה, בלי
ערב קבלן.

וכדלעיל (הערה 24
ד"ה כל האמור לעיל),
שכיון שהיתה כאן משיכה
(בנוסף לקנין הכסף), לכן
מועלת זקיפת שאר המעות
במלוה — גם לדעת

הרי"ף ור"ח וסיעתם.
ונתבאר שם כמה
טעמים מדוע הצריך רבינו,
שלכתחלה ימכרו גם בזה
בערב-קבלן (במקום
שהמכירה נצרכת מעיקר
הדין; משא"כ כשהמכירה

היא חומרא בעלמא אין צריך להחמיר בזה).

בכתב היד נוסף כאן (ראה לעיל הערה 121. מבוא פרק ב):

נוסח חתימת יד הערב קבלן

חתימת ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים, איך שכל הסך שמגיע מערל
פלוני בן פלוני ליהודי פלוני בן פלוני, בעד הפרה שקנה ממנו בקנין גמור
ומכירה חלוטה, במקח פלוני, ואחרי ניכוי הא' זהב שנתן על אוף גא"ב,
וסך רבע רובל שהבטיח ר' פלוני להערל הנ"ל בעד טרחתו אם ימכור
הפרה לאחרים, מגיע מהערל הנ"ל לר' פלוני הנ"ל סך פלוני, מחויב אני
החתום מטה לסלק סך הנ"ל ליהודי הנ"ל לזמן פרעון, לא יאוחר משני
ימים אחר שתלד הפרה הנ"ל, במזומנים, בלי שום טענות ומענות ופתחון
פה בעולם, בעד הערל הנ"ל. ואף גם אם לא ימכרנה כלל ואקבלנה ממנו
בחובו, הריני מחויב למוכרה בעצמי ולסלק לידי פלוני בן פלוני הנ"ל
לזמן פרעון הנ"ל. אם לא שיתרצה מרצונו הטוב לקבל הפרה בפרעון
חובו. וחייב זה קבלתי בקנין אגב סודר מיד פלוני בן פלוני הנ"ל, ולראיה
באתי על החתום.

סדר מכירת חמץ

עא

טז. [מום שבתנוך אוזן הבכור] ומדי¹³² דברי בענין הבכור בזמן הזה, לא אוכל להתאפק¹³³ באיסור חמור כזה דקדשים בחוץ¹³⁴, ולהודיע

[הנוסח דומה לשטר התחייבות הערב-קבלן במכירת חמץ, מלבד איזה שינויים הנצרכים: (א) בסדר מכירת חמץ לא נזכר סכום המקח בשטר התחייבות הערב-

קבלן, אלא „במקח המבואר בשטר מכירה“. משא"כ במכירת בהמה המבכרת, דאין צריך לכתוב שטר מכירה כנ"ל, על כן צריך לפרש את הסכום בשטר התחייבות הערב-קבלן, ולכן כתב כאן „במקח פלוני“.

(ב) בסדר מכירת חמץ נאמר „כפי החשבון שיעלה אחר המדידה (או המשקל) אם ימכרנו הערל לאחרים“. אבל בבהמה המבכרת נשמטה שורה זו, שהרי אינו זקוק למדידה ומשקל.

(ג) בסדר מכירת חמץ, התיבות „אם ימכרנו הערל לאחרים“, באים אחרי התיבות „מחויב אני החתום מטה לסלק ... אחר המדידה (או המשקל)“. ונתבאר לעיל (הערה 91) פירוש השער הכולל בזה. אמנם כאן באים תיבות „אם ימכור הפרה לאחרים“ לפני התיבות „מחויב אני ... בעד הערל הנ"ל“. ובזה לא יתאים כל כך הפירוש הנ"ל, אלא כפי שנתפרש כאן: „ואחרי ניקוי ... בעד טרחתו אם ימכור הפרה לאחרים“. היינו שהמכירה לאחרים נזכרת לענין הניקוי בעד טרחתו ממחיר הפרה].

132) קטע זה נדפס לראשונה בשלחן ערוך רבינו הוצאת זיטאמיר תר"ח. ונכתב כנראה במעשה שהי' בשנים הראשונות של רבנו בלאדי (היינו אחרי קיץ תקס"א), כמובא בשו"ת צמח צדק (יורה דעה סי' רכט, ובהשלמה שבסוף הספר שם כא, א): „מעשה שהי' מפורסם בלאדי בשנים הראשונות של דירתינו, אשר אירע עובדא דצרימת אוזן בבכור, והתיר השמש דשם שהיה מ"ץ גם כן שם, ונשחט הבכור על פיו, אחר כך בא המעשה לדודינו הרה"ג מוהר"י ליב ז"ל מיאנאוויטש, שהיה אז גם כן בלאדי, וקשה בעיניו פסק ההיתר הנ"ל, ובא עם השאלה לפני כאאזמור"ר הגאון נ"ע, ונשא ונתן טובא בדין זה, וכפי שהי' מפורסם אז צו לקבור בשר הבכור הנ"ל, וכמדומה שכתב על זה שו"ת באריכות ... והי' מהצורך להשיג התשובה שהשיב על זה כאאזמור"ר הגאון ז"ל, ואינה אצלי“.

ונתבאר לעיל (מבוא פרק ב), שקרוב לודאי שהוא הביאור להלכה זו, שנדפס ב„שארית יהודה“ של הרה"ק מהרי"ל, אחיו של רבינו (חלק יו"ד סי' יח).

לכן מודפס הביאור הזה לקמן, עם פיענוח לענ"ד בשולי הגליון.

133) ע"פ ויגש מה, א.

134) ראה רמב"ם הל' בכורות פ"ד ה"ט.

לכל השומעים לי, לכל ישמעו בקול הנשמע¹³⁵ ונתפשט ממקצת החכמים בעיניהם¹³⁶, להתיר הבכור על ידי מום שבאזנו שנחתך ממנו מעט או הרבה, או אפילו נחתכה האוזן כולה מהבכור לגמרי¹³⁷, ואין היתר אלא כשהחתך הוא בתנוך, שהוא הסחוס שיש לה גובה קצת הזקוף בתוך תוך פנימיות האוזן ממש אצל הנקב הפתוח בעצם הגולגולת ממש¹³⁸, וכמבואר בפסקי מהרא"י ז"ל¹³⁹, והראיות קצרה היריעה מהכיל¹⁴⁰, ולשומעים יונעם, ע"כ¹⁴¹:

יז. תשובת רבינו בענין הנ"ל

עיין¹⁴² מעדני מלך ולחם חמודות ריש פרק על אלו מומין¹⁴³, שיש

(135) ע"פ ויגש מה, טז.
(136) ע"פ ישעי' ה, כא.
(137) בחלק החיצוני של האוזן ישנם שלושה חלקים: (א) העור שמסביב — בקצה האוזן, שאין בו סחוס. (ב) הסחוס הרך שבאוזן מבחוץ. (ג) הסחוס הקשה שבאוזן מבפנים, אצל נקב האוזן.
וזאת בא רבינו להודיע, שלא נקרא „תנוך“ אלא הסחוס הקשה שבפנים אצל נקב האוזן, שאם נחתך בו הוי מום. משא"כ אם נחתך רק הסחוס הרך שבחוץ אינו מום, אף „נחתך ממנו מעט או הרבה, או אפילו נחתכה האוזן כולה מהבכור לגמרי“.

- (138) ששם הוא עור התוף המבדיל בין האוזן החיצונה לבין האוזן התיכונה.
(139) בתרומת הדשן (ח"ב סי' רמד): „נראה דסחוס הוא קשה במשמוש היד, ויש לו גובה קצת מבפנים תוך האוזן“.
(140) ביאור הפרטים, וההוכחות לזה, יתבאר בתשובה דלקמן.
(141) כנראה הוספת המדפיס: עד כאן.
(142) נדפסה בשארית יהודה חלק יו"ד סי' יח, על שם מהרי"ל אחיו של רבינו. וראה לעיל במבוא פרק ב, שקרוב לודאי נכתב ביאור זה על ידי רבינו, והיא היא התשובה הנזכרת בשו"ת צמח צדק (יו"ד סי' רכט), ובהשלמה שבסוף הספר שם כא, א): „מעשה שהי'... וכמדומה שכתב על זה שו"ת באריכות... והי' מהצורך להשיג התשובה שהשיב על זה“.
דיון בסוגיות ולשונות הפוסקים דלקמן — ראה גם שו"ת צמח צדק שם. קובץ יגדיל תורה נ.י. חי"ג סי' ט וסי' יג.
(143) ריש פ"ו דבכורות (מעדני יו"ט ס"ק ב): „פירש רש"י... אבל

סדר מכירת חמץ

עג

מחלוקת בין רש"י¹⁴⁴ והטור¹⁴⁵ הרמב"ם...".
ובדברי חמודות (שם להרמב"ם¹⁴⁶).

ס"ק א): "פירש רש"י... ולשון הטור... אבל הרמב"ם... וזה ודאי דלא כפירוש רש"י והטור".

וכן ביאר בתוספות יו"ט (בכורות רפ"ו): "פירש הר"ב... וכן פירש רש"י... אבל הרמב"ם... ולשון הטור... אבל מלשון הרמב"ם...". ויתבאר לקמן.
(144) במשנה בכורות (לז, א): "על אלו מומין שוחטין את הבכור, נפגמה אזנו מן החסחוס, אבל לא מן העור". וברש"י (שם): "החסחוס, תנוך האוזן שקורין טנדרין". אבל לא מן העור, היינו אליה רכה של אוזן".

הרי מפרש שרק האליה הרכה שאין בה סחוס הוא מן העור, שאם נחתך בו אינו מום. אבל החסחוס הרך הוא התנוך, שאם נחתך בו הוא מום.
(145) יו"ד (סי' שט): "וכיצד צרימת האזן שנפגמה בחסרון, עד שתחגור בה הציפורן מן הסחוס, פירוש התנוך, ולא מן העור שבשפת האוזן".
הרי שרק "העור שבשפת האוזן" אינו מום, אבל הסחוס הרך שבאוזן הוא התנוך, שאם נחתך בו הוא מום.

(146) הל' ביאת מקדש (פ"ז ה"ב): "מי שנפגם סחוס אזנו כדי שתחגור הצפורן בפגם. אבל העור המוקף לסחוס האוזן אין בו מום בין ניקב בין נסדק".
הרי שלא רק "העור שבשפת האוזן" קרוי עור, אלא כל "העור המוקף לסחוס האוזן" נקרא עור.

ונתפרש יותר בפירוש המשניות (בכורות רפ"ו): "מגוף הסחוס, לא מן הקצה העליון שהוא דומה לעור ונקרא בשם חסחוס". הרי שגם החסחוס הרך הוא מן העור, ולא נקרא תנוך אלא גוף הסחוס הקשה.

ועוד יותר מפורש הדבר בפירוש המשניות לנגעים (פי"ד מ"ט): "תנוך אזן הוא... שגשם יצא על שטח האוזן ממה שימשך לפנים, כאשר יגע בו האדם ימצאהו חזק דומה לעצם, ומחוץ הוא בשר רך מקיף בסביב האוזן כולה, והפנימי הוא תוך האוזן, ולזה הגשם אשר מחוץ.. וזהו תנוך אוזן". הרי שלא נקרא תנוך אלא החלק הפנימי שתוך האוזן שהוא הסחוס החזק הדומה לעצם, משא"כ הבשר הרך שסביב האוזן כולה הוא מהעור, ולא התנוך.

ובתרגום הר"י קאפח: "יש גוף סחוסי מעוגל כולט על פני האוזן מצד הפנים, אם נוגע בו האדם ימצאנו קשה כעין עצם, ומחוצה לו בשר רך כפוף מקיף את כל האוזן, ומפנים לו תוך האוזן, אותו הגוף הסחוסי, והוא המבדיל בין הבשר הכפוף שמבחוץ שהוא קצה האוזן ובין תוך האוזן שיש בו השקע, אותו המבדיל הוא תנוך אוזן". הרי שהחלק הכפוף המקיף את האוזן הוא העור, ורק החלק הכולט מצד הפנים, שהוא מבדיל בין הבשר הכפוף לבין תוך האוזן, הוא הנקרא תנוך.

היא האליה רכה, שהיא בשפת האזן למטה בתחתית האזן סמוך לגוף, כמו אליה רכה שבאדם¹⁴⁷, אבל למעלה בגובה האזן, כל ההיקף שמגובה האזן ומהצדדים עד למטה הוא בכלל הסחוס דמתניתין. וכן מבואר להדיא בגמרא¹⁴⁸ לגירסת רש"י¹⁴⁹ גבי מומי אדם, שאין רוצעין במילת, פירש רש"י אלי' רכה, אבל בגובה של און רוצעין, והיינו משום דהגובה הוא בכלל הסחוס. והוא הדין נמי בבהמה.

אבל הרמב"ם סבירא ליה דכל היקף שטח גוף האזן מגובה האזן ומהצדדים הכל נכלל בשפת העור. וכן מבואר להדיא בפירוש המשניות¹⁵⁰ קצה העליונה כו' ונקרא

בשם הסחוס עכ"ל. משמע שכל גובה האזן וצדדים, אע"פ שיש בהן הסחוס קצת, אין זה אלא שנקרא בשם הסחוס, אבל אינו הסחוס ממש דמיירי מתניתין, דמתניתין מיירי בהסחוס הקשה. כמ"ש בפסקי מהרא"י סי' רמ"ד¹⁵¹. וכדאיתא בפירוש המשניות להרמב"ם פי"ד דנגעים משנה ט'¹⁵², גשם יוצא על שטח האזן ומה שימשך ממנו ולפנים כאשר יגע בו האדם ימצא חזק, ומבחוץ בשר הרך מקיף כו'. מבואר להדיא דכל גובה האזן והצדדים אינן בכלל תנוך, שהוא הסחוס דמתניתין.

והכי איתא בתורת כהנים¹⁵³ (הובא בר"ש שם¹⁵⁴) דהתנוך

(147) הבשר הרך שבתחתית האפרכסת של האזן (שאותו מנקבים לצורך ענידת תכשיטים).

(148) בכורות לז, ב.

(149) ד"ה במילת, אליה.

(150) בכורות רפ"ו,

כמועתק לעיל (הערה 146).

(151) „נראה דסחוס הוא

קשה במשמוש היד, ויש לו גובה קצת מבפנים תוך האזן“.

(152) כמועתק לעיל

(הערה 146).

(153) על הפסוק (מצורע

יד, יד): „ונתן הכהן על תנוך און המטהר“, „ונתן על תוך, יכול על תוך ודאי, תלמוד לומר על תנוך, אי על תנוך יכול על גובה של און. תלמוד לומר תוך נוך, הא כיצד זה גדר האמצעי“.

(154) בנגעים (שם):

סדר מכירת חמץ

עו

„בתורת כהנים דריש ... יכול על גובה של אוזן ת"ל תוך נוך, הא כיצד זה גדר אמצעי".

(155) היינו שגם גובה האוזן נקרא בשם תנוך, כלשון התורת כהנים: „אי על תנוך יכול על גובה של אוזן". והלימוד הוא, שגובה זה אינו כשר להזאה.

(156) שמואל-ב ד, ד. ט, ג. וראה רש"י (חיי שרה כה, ג): „חומת אנך שהוא מן נכה רגלים".

(157) „ונוקב את אזנו הימנית בגופה של אוזן".

(158) ולא בגובה, שהיא האפרכסת.

(159) בגמרא שלנו (בכורות לז, ב): אין רוצעין אלא בגובה של אוזן.

(160) בכורות (לז, א): „לשון תנוך הוא כמו ראשי כנפים והסחוסין בפרק כיצד צולין".

(161) משנה פסחים (פד, א): „כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך,

וראשי כנפים והסחוסים" (שהוא ראוי לאכילה בקרבן פסח). ובגמרא שם: „והא הני לא מתאכלי בשור הגדול".

(162) נראה מכך שמפרש תנוך כמו הרמב"ם, שהתנוך הוא הסחוס הקשה שבפנים האוזן.

(163) בתוס' שם: „מן החסחוס ... ובדל האוזן מתרגם חסחוס דאודנא".

(164) עמוס (ג, יב): „כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אוזן".

שהוא גובה של און אינו כשר להזאה¹⁵⁵. ונקרא תנוך מלשון נכה רגלים¹⁵⁶, לפי שהגשם המקיף את תנוך האון אינו עומד זקוף ביושר בשוה אלא נכפף קצת כאדם נכה רגלים שאין רגלו ישרה. ומאחר דסחוס דמתניתין הוא התנוך, אם כן כל גובה האון וצדדים, אע"פ שיש בהם הסחוס רך, הן בכלל שפת העור ולא נכללו בסחוס.

וגבי רציעת עבדים מבואר ברמב"ם פ"ג מהל' עבדים ה"ט¹⁵⁷ דהיא בגופה של און¹⁵⁸. ומשמע דהכי גרם בגמרא¹⁵⁹ בגופה, במקום בגובה.

וכן משמע בתוס'¹⁶⁰ דסבירא להו דסחוס דמתניתין היינו דומיא דהסחוסין שבפרק כיצד צולין, והתם¹⁶¹ איתא שאינו נאכל בשור הגדול מחמת קשיותו¹⁶². וכן ממה שהביאו התוס'¹⁶³ הפסוק¹⁶⁴ בדל און,

דת"י¹⁶⁵ חסחסי, היינו שנשאר מן הארי, שאינו אוכלו מחמת קשיותו, וכפירוש הרד"ק שם¹⁶⁶. ואילו בפ' אין מעמידין (ד' לה ע"א) גבי עובד כוכבים שחרך¹⁶⁷ כו' אפילו מריש אודניה, מוכח שראש האזן הוא רך להתבשל יותר משאר בשר, וראש האזן הוא גובה האזן והצדדים. אלא ודאי שכל הגובה והצדדים שמביב שטח האזן אינו בכלל סחוס.

(ואפשר דאף לדעת רש"י יש לחלק בין אדם לבהמה¹⁶⁸, דבבהמה כל הגובה והצדדים הן רכין¹⁶⁹. ומה שכתב רש"י והאי עור היינו אליה רכה, היינו לאפוקי דלא נימא עור ממש, אלא דכל הרך שבאזן בכלל זה. וכן לשון הטור¹⁷⁰ משפת האזן, (י"ל) כל הקצה בהיקף נקרא שפה¹⁷¹. והשתא אתי שפיר שמהרא"י לא הביא שום מחלוקת¹⁷²).

(165) „חסחוס דאודן“.
 (166) „בדל אוזן והוא הקשה שבאוזן, כתרגומו חסחוס דאודן, לפי שאין בו בשר, ויניחנו האריה“.
 (167) דחריך רישא שרי למיכל מיניה אפילו מריש אוניה. ופרש"י: שהאוזן רכה ונצלית בחריכתה.
 (168) ראה שו"ת צמח צדק (יו"ד סי' רכט): „דלכאורה יש לומר עוד, כי כל הנ"ל דברנו על אוזן האדם שיש בה אלי' רכה למטה בסוף האוזן. אבל באוזן הבהמה אין בה כן. ואם כן אם נאמר דכל מה שהוא קשה קצת נקרא סחוס, אם כן מהו עור אשר תנן אבל לא מן העור. ונהי' מוכרחים לומר דהעור הוא מעט מעט מאד בשפת האוזן. אשר על כן אפשר מחמת זה החמיר לומר דסחוס הוא הקשה ממש לתוך חלל האוזן“.
 וגם לענין תנוך האדם, מבואר ברש"י על התורה

(מצורע יד, יד): „תנוך, גדר אמצעי שבאוזן“ וכתצוה (כט, כ): „תנוך הוא הסחוס גדר האמצעי שבתוך האוזן שקרוין טנורו"ס“ והיינו לכאורה כדעת הרמב"ם דלעיל, וכמבואר בט"ז יו"ד (סי' שט ס"ק ד): „התנוך, בפרשת מצורע פירש רש"י גדר האמצעי שבאוזן, רצונו לומר הוא הגובה שבאמצע האוזן שהוא עשוי כעין גדר בפני נקב האוזן“.

(169) ורק הסחוס הקשה שבפנים האוזן הוא התנוך.

(170) „פירוש התנוך, ולא מן העור שבשפת האוזן“.

(171) וכל זה אינו נכלל ב„תנוך“.

(172) כי לדעתו גם רש"י וטור סוברים כהרמב"ם.

173) היינו שניכר בין:
 (א) תוך נקב האוּזן. (ב) תנוך
 הפנימי הקשה, הכולט
 מנקב האוּזן. (ג) תנוך
 החיצון הרך, המקיף את
 התנוך הפנימי.

174) שהתנוך שבכה-
 מה אינו העצם שבתוך
 האוּזן, אלא הסחוס שעל
 גביו.

וראה משיב דבר (סי'
 סא) שהקשה על רבינו
 שהתנוך שבפנים הוא מום
 שבסתר שאינו מום. ואילו
 ב„מגני אברהם” (חי'
 ליו"ד סי' שט), ובקובץ
 יגדיל תורה נ"ג. (חי"ד סי'
 לו) מבארים, שהתנוך
 הפנימי שכולט לחוץ אינו
 מום שבסתר.

וכן הוא בשו"ת כוכב
 מיעקב (סי' כד): „ראיתי
 כי בדעתם הוא שכוונת
 בעל התניא ז"ל שצריך
 לחתוך בעומק חלל האוּזן,
 אבל הלכו בחשך ולא ראו
 אור, דאיך נוכל לומר
 שצריך לחתוך בחלל
 האוּזן, דאם כן הוי מום
 בסתר ואנן בעינן מום

והנה באדם ניכר ההבדל שבין
 (שטח האזן שהוא) תוך האזן, ובין
 התנוך שהוא תכלית קערורית האזן
 בגשם המקיף את התוך סמוך
 לקערורית האזן. וכן ניכר ההבדל בין
 התנוך המקיף את קערורית האזן ובין
 גובה האזן שהוא המקיף את התנוך
 שנמשך לפנים¹⁷³. אבל בבהמה אין
 ההבדל ניכר בכל זה. לכך נתן
 מהרא"י סימן זה שהוא קשה במישוש
 ויש לו גובה בפנים. ואין רוצה לומר
 מקום שמתחיל להיות חריצין
 ותלוליות, שיש גוב[ה] בתלוליות נגד
 החריצין, ולפי שהחריצין הם שוים
 לגובה האזן לכך לא הזכיר אלא
 מקום הג[ובה]. חדא דלשון גובה הוא
 לשון יחיד, והוה ליה למימר תלוליות
 או מקומות גבוהות קצת, דהא אינו
 מקום אחד גבוה. ועוד דהא נראה
 לעינים דגם במקום התחלת החריצין
 ותלוליות אינו קשה בחוש המישוש.
 אלא רוצה לומר כי מהעצם הסותם
 את פי האזן למטה עד מקום

התלוליות יש בו מקום עמוק ונראה שהוא כנגד תוך האזן
 שבאדם, ולמעלה ממנו מתחיל להיות גובה משפע ועולה.

ומכל מקום נראה עכ"פ שהוא למעלה קצת מעצם הסותם
 פי האזן¹⁷⁴, שהרי כנגדו באדם אפילו תוך האזן הוא למעלה

מהעצם הסותם פי האון¹⁷⁵, ומכל שכן התנוך שהוא תוך נוך כדאיתא (בתורת כהנים)¹⁷⁶. ועוד לשון מהרא"י דקשה במישוש משמע שהוא כאשר ימשש מבחוץ, והעצם הוא מבפנים למטה שאין כנגדו מבחוץ.

והשתא¹⁷⁷ אתי שפיר הא דגדיא באון ד[ג]ניה¹⁷⁸ כפשטיה¹⁷⁹, כי בגדיא השיעור שמהעצם הסותם את פי האון עד הגובה שהוא כנגד תוך האון שבאדם, הנה התוך הזה יותר גדול. וכל שכן אם נאמר שכל מקום הפנוי משערות הוא בכלל סחוס אתי שפיר טפי.

גם¹⁸⁰ מהא דתניא (מ')

העולם, אמר רבא גדיא באודניה אימרא בשפוותיה". ופירש רש"י: "גדיא באודניה, גדי אזניו ארוכות, וקודם שיצא כל ראשו נראין אזניו ויכול להטיל בו מום".

179) שבפשוטות קשה מגמרא זו על שיטת הרמב"ם הנ"ל, וכפי שהקשה בשו"ת צמח צדק (סו"י רכט): "מיהו בגמרא בכורות (דל"ה ע"א), ובפרש"י ד"ה גדיא באודני, נראה לכאורה דאין לומר דדוקא הקשה הגמור הסמוך ממש לחלל האון הוא לבדו הנקרא סחוס, דאם כן מה בין גדיא לאימרא".

ועל זה מתרץ כאן, שגם בסחוס הקשה הבולט מהעצם יש חילוק בין גדיא לאימרא, "כי בגדיא השיעור שמהעצם... עד הגובה... יותר גדול".

180) עתה בא להוכיח את פירוש האמור במשנה (בכורות לז, א): "נפגמה אזנו מן החסחוס" (אם הכוונה לתנוך הבולט מהעצם, או לעצם עצמו), על פי האמור בכרייתא (שם מ, ב): "אזניו כפולות בחסחוסות אחת הרי זה מום, בשתי חסחוסיות אינו מום".

שבגלוי. אולם הגאון בעל התניא לא בדה זאת מלבו... בבהמה כאשר ימשש האדם בתוך אוזן ימצא בליטה, והיא גדר הפנימי כמו שיש באדם. ואם יגיע החתך בתוך הבליטה הוי מום אליבא דכו"ע, ואפילו לדעת הרמב"ם. והוא הכוונה האמיתית. וכן נראה בפסקי מהרי"א סי' קמ"ד".

175) שהתנוך שבפנים האון, שהיא באמצע אפרכסת האון, גם הוא בולט יותר מעצם הגולגולת שליד האון. 176) שמכל מקום גם הוא בולט מעצם הגולגולת שבבהמה.

177) אחרי שנתבאר אשר התנוך הוא חלק האון הבולט מהעצם.

178) בכורות (לה, א): "א"ר יהודה מותר להטיל מום בכור קודם שיצא לאויר

סדר מכירת חמץ

טע

ע"ב¹⁸¹ גבי און הגדי שהיתה כפולה בחסחוס אחת כו' בשתי חסחוסות כו', משמע דחסחוס הוא בהיקף האון, ולא בעצם האמצעי שבאון¹⁸².

אלא דלשון הרמב"ם¹⁸³ ובלבד שיהי' לו שתי חסחוסין, אפשר לומר דהיינו ב' עצמות בפנים. ומה שכתב אבל אם אין לו אלא חסחוס אחד והרי הוא כגוף¹⁸⁴ כו', תרתי קאמר, איתפרש לי, רש"י". ועל זה מובאת שם הברייתא: „אזניו כפולות, בחסחוסות אחת הרי זה מום בשתי חסחוסיות אינו מום“.

182) שבזה לא שייך כל כך, שיוכפל לתוכו עד שיהי' כשנים. ולכן אף שנאמר במשנה „עצם אחד“, פירש רש"י שהכוונה היא ל„תנוך“ שנכפל לתוכו עד שיהי' כשנים. יוצא אם כן שפירוש „חסחוס“ הוא התנוך הכולט מהעצם (ולא העצם עצמו), וכפי שנתבאר לעיל.

183) הל' ביאת מקדש (פ"ז ה"ג): „ובלבד שיהיו לו שני סחוסין, אבל אם אין לה אלא סחוס אחד והרי הוא כגוף אחד שנכפל כשר“.

ובכסף משנה שם: „ורבינו נראה שגורס בהיפך. וכתב סמ"ג דהכי גריס בתוספתא. והיא הגירסא הנכונה שנימוקה עמה“.

והיינו שלפי גרסתינו, שחסחוס אחד הוי מום ושני חסחוסין לא הוי מום, כתב רש"י „וטעמא לא איתפרש לי“. אבל לפי גירסת הרמב"ם שחסחוס אחד לא הוי מום ושני חסחוסין הוי מום, הרי זה מובן ונימוקו עמו, שכיון שלא נחלק לשנים לא הוי מום.

והנה לפי גירסתינו שחסחוס אחד הוי מום, הוצרך רש"י לפרש „שאיין לה אלא תנוך אחד, שנכפל תנוך העליון לתוכו ונתחבר למטה, הרי זה מום“. ונתבאר לעיל שזה שייך רק בתנוך בחסחוס הכולט מהעצם. אמנם לפי גירסת הרמב"ם, שחסחוס אחד לא הוי מום כיון שלא נחלק לשנים ושני חסחוסין הוי מום כיון שנחלק לשנים, אם כן שפיר „אפשר לומר דהיינו ב' עצמות בפנים“. והיינו שפירוש „חסחוס“ הוא העצם עצמו (ולא התנוך הכולט מהעצם).

184) אם נפרש שהרמב"ם מפרש „חסחוס“ הוא העצם עצמו, הנה מה שכתב „אבל אם אין לה אלא סחוס אחד, והרי הוא כגוף אחד שנכפל כשר“, אי אפשר לפרש דקאי על העצם עצמו, שלא שייך בו כל כך „שנכפל“. אלא ודאי נצטרך לפרש דבריו לפי זה, ש„תרתי קאמר“.

סדר מכירת חמץ

חדא שאין בו אלא עצם אחד מבפנים, ועוד שגם בהיקף נראה כאילו הוא גוף שנכפל (ורמב"ם לטעמיה בפירושו במתניתין¹⁸⁵, ולא כפירש"י תנוך). אבל לשון סמ"ג¹⁸⁶, אבל אם אין לו אלא חסחוס אחד הרי הוא כגוף כו', אי אפשר לפרש כן¹⁸⁷.

אלא¹⁸⁸ דיש לומר דחסחוס הוא שם המושאל¹⁸⁹, ולכן דקדק הרמב"ם בפירוש המשנה ריש פרק¹⁹⁰ ולא מן הקצה העליונה כו' ונקרא בשם חסחוס, ורוצה לומר דגם קצה העליונה נקרא חסחוס, אבל אין זה אלא לענין קריאת שם בלבד אבל לא לענין הדין. והתם נקט בכרייתא לענין קריאת שם בלבד (ומינה נראה (די"ל) דאפילו רש"י דפירש במתניתין¹⁹¹ דאזן הגדי כגון תנוך העליון כו', אינו אלא לענין קריאת שם דנקרא תנוך, אבל לא לענין דינא דמתניתין¹⁹² מן החסחוס ולא מן העור, דהיינו סחוס ממש, ולא כל מה שנקרא תנוך בכלל זה), (וכדלעיל בהג"ה, דגם לרש"י יש לומר דבבהמה גם גובה האזן הוא בכלל העור דריש פרק¹⁹³).

185) בפירוש הרמ"ב"ם שם: „ענין עצם אחד הוא גוף אחד וגולם אחד, כמו שנטל גולם רך וכפלו“.

186) ל"ת שח.

187) דמיירי בעצם שבתוך האוזן, אלא דמיירי בתנוך הבולט מהעצם.

188) אפילו אם נפרש ברמב"ם, שמ"ש חסחוס לענין אוזן הגדי הכפול הכוונה לעצם שבתוך האוזן, עדיין מסתבר שמ"ש חסחוס לענין פגימת האוזן מן החסחוס הכוונה לתנוך הבולט מהעצם.

189) מה שמכנים את העצם בשם חסחוס הוא שם המושאל, כמו מה שמכנים את החסוס הרך שמסכיב לאוזן בשם חסחוס, שגם הוא בשם המושאל בלבד. אבל לענין דינא, החסחוס הוא רק התנוך הבולט מהעצם.

190) כמועתק לעיל

בתחלת הסימן.

191) מ, ב: „אזן

הגדי ... שנכפל תנוך העליון לתוכו“.

הרי

שגם חלק העליון של האוזן נקרא בשם תנוך.

192) לז, א: „נפגמה אזנו מן החסחוס, ולא מן העור“.

193) ריש פרק על אלו מומין (בכורות לז, א).

יח. תשובת רבינו בענין מכירת

194) נדפסה בשו"ת רבינו סי' ד (הוצאת זיטאמיר תר"ז ואילך),

חמץ

והוגהה (בקובץ יגדיל תורה נ"י. חוב' כ ע' תפו), ע"פ כת"י 189 (46, א). 2000 (פד, א). התשובה הזאת נכתבה:

שאלה:

לאדמו"ר¹⁹⁴

בעירנו המנהג מדי (א) אחרי שהתפשטה תקנת רבינו במכירת

חמץ, כנזכר כאן: „והיה מוכר לערל על פי תקנות כבוד קדשו, ובנוסח הנמסר לו ממעלת קדושת כבוד תורתו“.

(ב) אחרי שמהרי"ל התיישב ביאנאוויטש, כנזכר כאן: „שנשלח שליח מיוחד לק"ק יאנוויץ לאחיו הרב נ"י בחול המועד פסח לשאול השאלה הזאת“.

ואם כן מסתבר שנכתבה בתקופת לאדי — תקס"ב-תקע"ב (ראה לעיל במבוא פרקים א-ב).

תוכן השו"ת:

כבר נתבאר לעיל (הערה 52), אשר ברוסיה הצארית לא הי' רשות למכור יי"ש או שכר — כי אם לאלו שחכרו את האטקו"פ (רשיון מכירת היי"ש או שכר) מהממשלה. האטקופצ'יק (מחזיק החכירה) הי' מספק את היי"ש להשיינקעץ (בתי מרוזח), והשיינקארעס (מחזיקי בתי המרוזח) היו כעין סרסורים בין האטקופצ'יק והקונה.

בעיר וועליז היו שיינקארעס רבים, ושני אטקופצ'יקים:

(א) נכרי שחכר את רשיון מכירת היי"ש, אשר הנאמן (מנהל העסקים) שלו הי' ישראל. שהוא הי' מספק את היי"ש לשיינקארעס.

(ב) ישראל שחכר את רשיון מכירת השכר (בירה), שהוא הי' מספק את השכר לשיינקארעס.

כל החמץ בוועליז הי' נמכר אל הממונה, ר' בנימין, כמה ימים לפני הפסח, ובערב פסח בבוקר הוא הי' מוכר את כל החמץ שלו, ומה שקנה מבני העיר, כולל היי"ש והשכר שקנה מהאטקופצ'יקעס ומהשיינקארעס.

השיינקארעס לא רצו (או לא יכלו) לסגור את בתי המרוזח בימי הפסח, והיו מוסרים את בית המרוזח עם היי"ש והשכר לנכרי, כדי שיוכל למכרם בפסח.

בעקרון לא היו היי"ש והשכר ברשות השיינקארעס (בכדי שיוכלו למסרם לנכרי כדי שיוכל למכרם בפסח), שהרי היי"ש והשכר שלהם כבר נמכר לממונה ר' בנימין, שהוא מכרם לנכרי (הקונה את החמץ של כל בני העיר). יוצא אם כן שהיי"ש והשכר שמסרו לנכרי כדי שיוכל למכרם בפסח הוא בגזילה אצלם מר' בנימין, שהרי הם כבר מכרוהו אליו. וכיון שהוא אצלם בגזילה, אפשר שנאסר בהנאה, והיינו שהיי"ש והשכר (שנשאר בבית המרוזח אחרי הפסח) אסור בשתיה ובהנאה.

סדר מכירת חמץ

על כך משיב רבינו (בחלק הראשון של התשובה, ד"ה הלוקחים), שאחרי שהשיינקארעס יחזירו את היי"ש והשכר הנשאר בשיינק אל ר' בנימין, והוא יחזור ויקנה אותם בדבר מועט מהנכרי, יהי השכר מותר בהנאה ולא בשתיה (ויתבאר לקמן הערות 220).

*

אמנם יש שיינקארעס שלא הספיקו למכור היי"ש והשכר שלהם אל ר' בנימין בזמנו (הם ניסו למכרם אליו אחרי מכירתו את החמץ לנכרי, ואם כן לא הועילה המכירה לחמץ זה).

אלא שחלק מהם לקחו את היי"ש והשכר שלהם מהאטקופצ'יק אחר שהאטקופצ'יק מכר את כל היי"ש והשכר שלו אל ר' בנימין (כמה ימים לפני הפסח). ואם כן לא הי' ברשותם לקחת את היי"ש והשכר ששייכים כבר לר' בנימין (שמכרם לנכרי). יוצא אם כן שגם יי"ש ושכר אלו הם אצלם בגזילה מר' בנימין.

ולכן מציע רבינו גם בזה שהשיינקארעס יחזירו את היי"ש והשכר הנשאר בשיינק אל ר' בנימין כו' (כמו בחמץ שהם עצמם מכרו לר' בנימין).

*

אלא שחלק מהם לקחו את היי"ש והשכר מהאטקופצ'יק לפני שהוא מכר את כל היי"ש והשכר שלו אל ר' בנימין, יוצא אם כן שהיי"ש והשכר הם אצלם כדין (ולא בגזילה), וכיון שלא הספיקו למכרו לנכרי (הקונה את חמץ כל העיר) נאסרו בהנאה.

והסברות להיתר שמזכירים השואלים, הם:

(א) אולי מועלת מכירת האטקופצ'יק (החוכר) גם עבור היי"ש והשכר שאצל השיינקארעס (מחזיקי בתי המרזח), כיון שהם רק הסרסורים שבין האטקופצ'יק לבין הקונים. מסקנת רבינו שאינה מועלת, ויתבאר לקמן (הערה 222).

(ב) אולי מועלת מסירת היי"ש והשכר ובית המרזח לידי נכרי, בכדי שיוכל למכרם בימי הפסח, שיחשב זה כמכירת היי"ש והשכר לנכרי זה. אשר בעיקרון מועלת מכירה כזו, כמוזכר בנוסח שטר המכירה (לעיל סימן ו): „שמכרתי ... כפי המקח שאפשר לקבל מהקונים שבעיר זו ... למכור כאן מעט מעט, כגון יי"ש במדות קטנות שקורין שיינק" (נתבאר לעיל הערה 52).

אלא שיש בזה תנאים באיזה אופן מועיל ובאיזה אינו מועיל. ועל זה משיב רבינו (בשו"ת שלפנינו): „אין בידי להתיר כעת מחמת חסרון ידיעה איך מסרוהו לערל למכור בפסח" (כדלקמן הערה 225).

*

בנוסף לכל הנ"ל שאלו אצל רבינו, אודות הקמח שנפל עליו מים ונתחמץ (מקצתו), מה דינו. ויתבאר לקמן (הערה 232).

סדר מכירת חמץ

פג

- שנה¹⁹⁵, מקודם פסח הולך איש אחד המיוחד, שמו ר' בנימין, מבית לבית, וקונה כל חמץ מכל העיר¹⁹⁶, והיה מוכר לערל על פי תקנות כבוד קדשו, ובנוסף הנמסר לו ממעלת קדושת כבוד תורתו¹⁹⁷. ובערב פסח הלז היה מעשה שכמה שיינקארע"ם¹⁹⁸ מיי"ש ושבר היו מצפים וממתנינים על ר' בנימין הנ"ל, וכשראו שהזמן קצר הלכו אצלו למכור חמצם לר' בנימין הנ"ל, והשיב להם שכבר מסר השטר מכירה לערל הקונה, וביקשו ממנו שילך עמם למכור¹⁹⁹ חמצם, ולא רצה לילך, רק שקנו ממנו בקנין גמור אגב סודר²⁰⁰, וצוה להם שיחפשו את הערל הקונה, והלכו וחפשו ולא מצאו את הערל, וחזרו ובאו אצלו לשאול כדת מה לעשות עם חמצם, וספק אם היה אחר זמן איסורו או עדיין לא עבר זמן, וציוה להם שיחתמו על השטר מכירה שתחת ידו אשר הוא קונה, אבל לערל לא נמכר²⁰¹, ויש מהשיינקארע"ם שלא חתמו כלל אף על שטר מכירה שתחת ידו, רק שקנו בקנין גמור אגב סודר, ויש שלא מכרו כלל.
- בנימין. אלא שבין כה לא הועילה מכירה זו, שהרי "לערל לא נמכר" חמץ זה, וכנ"ל בהערה הקודמת.
- 195) בכת"י: מדי שנה בשנה.
- 196) ראה לעיל מבוא (פרק ט), ולקמן (הערה 252), שבתחלה נהגו שאנשי הקהלה מוכרים את החמץ לרב הקהלה והוא מוכרם לנכרי, ואחר כך התחילו לנהוג לתת שטר הרשאה לרב הקהלה, שהוא ימכור לנכרי את החמץ של בני הקהלה שחתמו על שטר ההרשאה.
- 197) שרבינו שלח לרבני אנ"ש את סדר מכירת חמץ ונוסח שטר המכירה, כדלעיל מבוא פרק א.
- 198) מחזיקי בית מרוזח.
- 199) בכת"י: וימכור.
- 200) שמכרו לו את היי"ש והשכר, על מנת שיומכר לנכרי. ובישראל מישראל מועיל קנין אגב סודר בלבד, כדלקמן בתשובת רבינו: „שנמכר למו' בנימין בקנין גמור אגב סודר כדת". ויתבאר לקמן (הערה 254).
- אלא שכאן לא הועילה מכירה זו וקנין זה אל ר' בנימין, שהרי הוא כבר מכר את החמץ שלו לנכרי, והחמץ הזה לא נכלל במכירתו.
- 201) שחתמו על שטר המכירה מבני העיר אל ר'

- 202) אחרי שביארו שמכירה הנ"ל לא הועילה, מוסיפים שני פרטים שאולי יכולים להועיל: א) שמסרו היי"ש והשכר לנכרי כדי שיכול למכרם בפסח בבית המרוזח. ב) שהאטקופצ'יק כבר מכר את כל היי"ש והשכר, גם אלו שנמצאו ברשות השיינקארעס (וכפי שנתבאר לעיל הערה 194).
- 203) בכת"י: צריך למודעי.
- 204) שכל מחזיק בית מרוזח מסר את בית המרוזח שלו לידי נכרי, שיוכל למכור שם יי"ש ושכר בפסח. ואם כן אף שלא נכללו היי"ש והשכר במכירת ר' בנימין לנכרי, יכולה אולי המכירה הזאת להתיר את היי"ש והשכר בהנאה.
- 205) בכת"י (בכ"מ): האטקופצ'יק (הוא החוכר מהממשלה את רשיון מכירת היי"ש והשכר, המספק אותם לבתי המרוזח).
- 206) השייך למשרד הזה. ואף שלא הוצרך למכור את היי"ש של האקופצ'יק, שהרי הוא נכרי. מכל מקום התכוין הנאמן למכור את כל היי"ש שאצל השיינקארעס השייכים למשרד הזה (שמקבלים את היי"ש להם מאטקופצ'יק זה), ואם כן אולי מכירת הנאמן של האטקופצ'יק מועלת גם עבור היי"ש שאצל מחזיקי בתי המרוזח, שאפשר הם נחשבים כסוכנים של האטקופצ'יק.
- 207) שלקחו יי"ש מהאטקופצ'יק כדי למכרו בבית המרוזח, אחרי ש(הנאמן של) האטקופצ'יק מכר את היי"ש לר' בנימין והוא מכרו לנכרי. יוצא אם כן שמכירה זו (מהאטקופצ'יק לשיינקארער) אינה חלה, והיי"ש אינו של השיינקארער מדינא.
- 208) שאם כן חלה מכירה זו (מהאטקופצ'יק לשיינקארער), והיי"ש הוא של השיינקארער מדינא.
- 209) שאטקופצ'יק אחד (הנכרי) חקר מהממשלה את הרשיון למכירת יי"ש בעיר זו, והאטקופצ'יק השני (הישראלי) חקר מהממשלה את הרשיון למכירת שכר בעיר זו.
- וכגון²⁰² דא צריכין לאודועי²⁰³ שמקודם מסרו לערל שיינקארע"ם בכדי שימכרו על שיינ"ק בפסח²⁰⁴.
- גם זאת מודיעינן שאצלינו אטקופשטי"ק²⁰⁵ מיי"ש ערל, הנאמן שלו הוא ישראל, וישראל הנאמן הוא מכר כל היי"ש שבקאנטא"ר²⁰⁶ גם כן לר' בנימין הנ"ל.
- ויש משיינקארע"ם שלקחו יי"ש על שיינ"ק²⁰⁷ אחר מכירת הנאמן, ויש שלקחו מקודם²⁰⁸.
- והאטקופשטי"ק משכר הוא ישראל²⁰⁹,

סדר מכירת חמץ

פה

(210) היינו מיד בעת המכירה אל ר' בנימין (כמה ימים לפני הפסח), ולא בערב פסח.

(211) שאפשר נכלל בזה גם השכר שנמצא אצל השיינקארעס (כדלעיל הערה 206).

(212) ואם כן לא חלה מכירה זו מהאטקופצ'יק לשיינקארער (כדלעיל הערה 207).

(213) מקצת הקמח (תשובת רבינו לשאלה זו היא לקמן ד"ה ושאלת הקמח, ויתבאר לקמן הערה 232).

(214) הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש. וראה לקמן בתשובת רבינו, שמזכיר את המענה של מהרי"ל לשאלתם.

(215) בכת"י: שמכר.

(216) בכת"י: השכר שלו.

(217) כדלעיל הערות 207. ואם כן שייך לנכרי הקונה וגזול הוא בידם, כדלעיל הערה 194 ד"ה אלא שחלק.

ומכר כל השכר שלו, וכתב בשטר מכירה שמעכשיו²¹⁰ הוא מוכר לו כל השכר²¹¹, ויש שלקחו שכר על שיינ"ק אחר מכירת אטקופשטי"ק הישראל הנ"ל²¹².

גלל כן גודל בקשתינו ממעלת כבוד תורתו אדמו"ר ילמדנו איך ומה להתנהג. ועד שיגיענו ממעל' תשובה על שאלתינו מצווים ועומדים מאתנו השיינקארע"ם לסגור החדרים שבהם היי"ש והשכר לבל ימכר בשיינ"ק, ומצפים לתשובות פי קדשו איך ומה להתנהג כל אחד ואחד בפרט.

וגם לרבות שאלה זאת על קמח שנפל עליו מים ונתחמץ²¹³.

הגם שנשלח שליח מיוחד לק"ק יאנוויץ לאחיו הרב²¹⁴ נ"י בחול המועד פסח לשאול השאלה הזאת, והשיב לנו תשובה כאשר יראה מע"ל. אך שאין מבורר הפסק בבירור, לכן אנחנו מצפים לתשובת פי קדשו.

דברי אנחנו מנהיגי קהילתנו [וויעלז יצ"ו].

נאום יהושע פאלק
בלא"א מו"ה יהודה ליב
ונאום יוסף יוספא
בלא"א מו"ה יהודה ליב

וזה אשר השיב:

הלוקחים שכר שלקחו אחר מכירת²¹⁵ האטקופשטי"ק כל השכר²¹⁶ למו' בנימין²¹⁷, וכן כל השיינקארע"ם היהודים שמכרו

סדר מכירת חמץ

218) בכת"י תוקן: ומסרוהו. תחלה השכר למו' בנימין, ואחר כך לקחוהו ומכרוהו²¹⁸ לערל למכור בפסח, בלי רשות והרמנא ממו' בנימין²¹⁹, כולם יחזירו עכשיו כל השכר שבעין למו' בנימין, ויאמרו לו הנה שלך לפניך כדין גזל חמץ ועבר עליו הפסח²²⁰, ומו' בנימין יחזור ויקנה

219) כדלעיל הערה 194 ד"ה בעקרון. 220) כמבואר במשנה (ב"ק צו, ב): „גזל ... חמץ ועבר עליו הפסח ... אומר לו הרי שלך לפניך“. וכן נפסק בטוש"ע חו"מ סי' שסג ס"א.

וכן הוא בגזל מנכרי, כמבואר בשוע"ר (סי' תמ ס"ז): „אם בא הנכרי בעל החמץ ליטול חמצו ... אומר לו הרי שלך לפניך“.

אלא שמכל מקום נאסר החמץ בהנאה, כמבואר בשוע"ר (שם): „כיון שעבר עליו ישראל בכל יראה ובל ימצא הרי הוא אסור באכילה ובהנאה לכל אדם מישראל, כדי חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח“.

ועד"ז הוא בשוע"ר (סי' תמג ס"ח): „אע"פ שכבר נאסר בהנאה כדין חמץ שעבר עליו הפסח, מכל מקום ... יכול לומר לו הרי שלך לפניך ... (ואע"פ שעכשיו הוא אסור בהנאה, חסרון שאינו ניכר הוא)“.

וכעין זה בשוע"ר (סי' תמח ס"ג-ד): „אם לאחר שמסר את המפתח לנכרי בשעת מכירה חזר ונטלו ממנו בעל כרחו כדי שלא יכנס הנכרי לתוך החדר ויטול כלום מהחמץ הרי חמץ זה לאחר הפסח אסור בהנאה לכל אדם מישראל, דכיון שלא הניח את הנכרי ליכנס לתוך החדר שהחמץ מונח שם הרי נפטר הנכרי מאחריות החמץ שאם יגנב משם החמץ חל ההפסד על הישראל, דהיינו שלא יצטרך הנכרי לשלם לו חובו שחייב לו בעד החמץ שמכר לו, וכל חמץ שיגיע ממנו הפסד לישראל אם יגנב או יאבד עובר עליו ישראל בכל יראה ובל ימצא, ולאחר הפסח הוא אסור בהנאה כחמצו ממש שעבר עליו הפסח“.

ואם כן איך תועיל כאן החזרת היי"ש והשכר אל ר' בנימין, להתיר את החמץ בהנאה?

ואפשר הכוונה דהכא שאני מכמה טעמים:

א) השיינקארער לא גזל את החמץ מהנכרי, שהרי הוא לא הקפיד על כך שימסור הישראל את היי"ש והשכר לנכרי השני (כדי שיוכל למכרם בפסח), והשיינקארער לא מנע מהנכרי הקונה שיבוא לקחת היי"ש והשכר (ראה בכעין זה לקמן הערה 242, כשבעל החנות של חמץ מוכר את החמץ שבה לנכרי, ומכל מקום ממשיך למכור את החמץ בחנות בפסח).

ב) היי"ש והשכר אינם באחריותו של השיינקארער, אלא באחריות הנכרי

השני (אשר השיינקארער מסרם לו כדי שיוכל למכרם בפסח). ואפשר מטעם זה לא נאסרו בהנאה.

ג) אף אם נחשב זאת לגזילה, נראה מדברי רבינו כאן, שהכא שאני, שהרי הנכרי (הקונה) הפקיד את החמץ שלו בידי ישראל

המוכר (ר' בנימין), ובא ישראל שני (השיינקארער) וגזלו מידי ישראל הראשון (ר' בנימין). ואחר הפסח מחזיר הגולן (השיינקארער) את החמץ לגזול (ר' בנימין), שמועלת חזרה זו (אף אם הי' החמץ נאסר בהנאה).

וכיון שהישראל המוכר (ר' בנימין) לא גזלו מידי הנכרי (הקונה), לכן יכול הוא להחזירו לבעליו הנכרי (הקונה), מבלי שיאסר בהנאה, ויחזור ויקנהו ממנו בדבר מועט.

[ב„שו"ת הרב" ע' קכד, רצה לפרש דמיירי כאן, אשר לפני שהספיק ר' בנימין למכור החמץ לנכרי, כבר אז מסרו השיינקארעס את היי"ש והשכר לנכרי (כדי שיוכל למכרם בפסח), ולכאורה לא נראה הכרח לזה כאן].

ועדיין אין כל הדברים האלו מבוארים די צרכם. ועל זה כותב רבינו כאן: „והטעם לכל הנ"ל נלאתי נשוא במכתב, ופנים אל פנים אדבר אי"ה“.

ונראה שגם לדעת רבינו אין סברא זו ברורה די צרכה, ולכן לא התיר מטעם זה אלא בהנאה, ולא באכילה, כדלקמן ד"ה וגם השכר: „אין להתיר אלא למוכרו לערל על שיינק, ולא ישתה ממנו שום בר ישראל“.

והוא על פי המבואר בשוע"ר (סי' תמח ס"ל): „ויש מחמירין בכל ספק חמץ שעבר עליו הפסח לאסרו באכילה ... אבל בהנאה מותר לדברי הכל“.

221) ראה שו"ע סי' תמח ס"ג.

222) שזה לא נכלל במכירה שמכר האטקופצ"ק, ולכן „אין בידי להתיר“. בתחלה כשנתעוררה שאלה זו, פנו בזה אל מהרי"ל ביאנאוויטש, בחול המועד פסח. והשיב להם. אלא שעדיין לא נתבררו בזה ספיקותיהם, ופנו אל רבינו בעצמו, שהשיב בתשובה שלפנינו, אשר מכירת האטקופצ"ק מועלת רק ליי"ש ושכר שאצלו בעת המכירה, ולא ליי"ש ושכר שהיו באותה שעה אצל השיינקארעס.

בנושא זה דנו רבני פאלטאווע וראמען עם אדמו"ר הצמח צדק, בשנים תקצ"ד-ו (שנים רבות לפני שנתפרסמה התשובה שלפנינו, בשנת תר"ז כנ"ל). ואדמו"ר הצמח צדק השיב גם הוא כנ"ל (שו"ת צמח צדק מילואים ח"ה סי'

יא): „והשיינקערש ודאי צריכים למכור גם כן, שהרי הם קונים היי"ש לגמרי מהאטקופשציק, והוה לי' חמץ שלהם ולא של האטקופשציק. ואף שהשיינקר אינו משלם תחלה עבור יי"ש שלקח עד שימכרנו, מה בכך, מכל מקום החמץ הוא שלו מעכשיו שקבלו מהאטקופשציק, רק מעות בלבד הם שחייבים להאטקופשציק, ואם כן אין זה נכלל במכירת האטקופשציק, והוא צריך למוכרו. אלא אם כן מכרו אותו להאטקופשציק קודם הפסח והוא ימכור הכל להגוי".

וכתב שוב השואל מוה"ר יצחק הרב דפאלטאווע (בשאלה שם): „נראה מדבריו שהבין שהשיינקארעש קונים לגמרי את היי"ש מן האטקופשציק, רק שאין משלמים מקודם המעות, ומפני זה כתב מה שכתב. אמנם לדעתי אינו כן, אלא שהיי"ש הוא תמיד של האטקופשציק... נראה שהשיינקארעש יש להם דין פועלים המשתדלים במכירת מלאי של אחר, וכאן המלאי של הקאנטאר, ואם כן נראה שאין השיינקארעש צריכים למכור".

וכעין זה השיב בארוכה מוה"ר יקותיאל זוסמן מ"ץ דלאחויץ, אל השואלים — רבני ראמען (קובץ יגדיל תורה נ"י. חוב' ה ע' מא ואילך. וראה „מבית הגגונים" ע' קלה-קמא): „מהיות שהגביר ר' זאב שלמה [שהוא האטקופשציק] בא על החתום בשטר כת, ומסתמא הרשהו [האטקופשציק הנ"ל, בהרשאתו שחתם אצל הרב] למכור כל החמץ שתחת רשותו, והחמץ שיש בכל השיינקען הוא החמץ של מה"ר זאב שלמה הנ"ל, כי בידו לגרוע ולהוסיף מן המקח וליקח מאתם את השיינק כאוות רצונו, ואם כן הוא מחוייב לבערם או למכור לעכו"ם, וכשנתן כת ורשות למ' יצחק יעקב [רב הקהלה בראמען] למכור חמצו, נתן רשות למכור כל חמצו שיש לו באטקופ שלו".

אמנם בשו"ת הצמח צדק שם לא הסכים לדבריהם, והשיב על כך: „על דבר השיינקארעש, הנה אפילו בפקדון אם חייב הנפקד באחריות חייב לבער, והכא חייב אפילו באחריות דאונסין. וכל שכן שאין זה פקדון כלל, דפקדון צריך להחזירו בעין, וזה אדרבה נותן על דעת להוציאו ולמוכרו. ולא גרע שיינקער זה מסרסור... וכל שכן בנידון זה שהמוכר והלוקח אינם עם הסרסור, כי אם הסרסור והוא השיינקער קיבל היי"ש לביתו מן המוכר שהוא האטקופשציק, ומוכר ללוקחים, דלית דין ולית דיין שהוא לוקח גמור בלי שום ספק ספיקא בעולם... ועוד דאפילו בישראל שמשכן חמצו אצל ישראל חברו כיון דקונה משכון חייב לבער... ופשיטא דשיינקער זה בידו לקדש האשה ביי"ש זה ולסלק מעות להאטקופשציק, ואין בזה שום ספק שהוא חייב לבערו ועובר עליו בבי"י וב"י, כי הוא לוקח גמור".

וכן היא דעת רבינו, שכתב כאן: „אך השכר שלקחו [השיינקארעס מהאטקופשציק] קודם שנמכר [מהאטקופשציק] למו' בנימין בקנין גמור אגב סודר כדת [כדי למכרו לנכרין], אין בידי להתיר". והיינו שמכירת האטקופשציק אינה מועלת ליי"ש ושכר שאצל השיינקארעס.

כדת²²³, אין בידי להתיר כעת, מחמת חסרון ידיעה איך מסרוהו לערל למכור בפסח²²⁴, כאשר כתב אליכם אחי²²⁵ נ"י.

223) כדלעיל (הערה 200). לקמן (הערה 254).
224) שאע"פ שלא נכלל שכר זה במכירת החמץ של כל העיר, מכל מקום אפשר שיועיל מה שמסר השיינקארער את השכר הזה לנכרי, כדי שיוכל למכרו בבית המרוזח בימי הפסח (כדלעיל הערה 204).

וגם השכר שנמכר תחלה למו' בנימין אין להתיר אלא למוכרו לערל על שיינק, ולא ישתה ממנו שום בר ישראל²²⁶.

אמנם היי"ש²²⁷ כולו, בין שלקחוהו השיינקארע"ם היהודים אחר שנמכר למו' בנימין כדת²²⁸, בין

225) ראה שו"ת שארית יהודה (או"ח סי' יב): „רק שהאמירה להאינו יהודי לא תהיה באופן שמוכרין לו במקח שהיהודי מוכר לאנשי

העיר ונותנין לו שכר בעד המכירה והמדידה [שאז פירושו שהיי"ש נשאר של הישראל, שמשלח לנכרי עבור טרחתו למכור את היי"ש של הישראל], אלא [שיאמר הישראל לנכרי] שפוחתין לו מהמקח שירווח לעצמו עבור טרחתו... וכל עיקר ענין זה הוא בכדי שיהא שם לוקח עליו, ולא נפקד, אפילו נפקד באחריות". ונתבאר לעיל (הערה 52).

226) שבאופן הנ"ל התיר בדיעבד רק בהנאה ולא באכילה (כדלעיל הערה 220).

227) טעם החילוק בזה בין שכר (בירה) ליי"ש הוא:

כי לענין שכר נתבאר בשו"ע"ר סי' תמב ס"ט (ובהג"ה שם): „ששכר הנעשה משעורים או מחטים יש בו כזית חמץ בכד שתיית פרס מהשכר... ונעשה כולו חמץ והשוטה כזית ממנו חייב כרת כמו על עצמו של חמץ".

משא"כ לענין יי"ש; אף שבשו"ע"ר שם אוסר כמו בשכר, מכל מקום נתבאר בהגהת מהרי"ל שם (ששמע מאחיו רבינו): „אם יש בזה הפסד גדול מאוד יש לסמוך על האומרים... אין צריך לבערו אלא מדברי סופרים, ואם עבר עליו הפסח ולא ביערו מותר בהנאה... דהיינו שימכרנו לנכרי, רק שיזהר שיהא בענין שלא יחזור הנכרי וימכרנו לישראל וישתה ממנו, ובשתייה אסור לכל ישראל" (וכן כתב רבינו בשו"ת שלו סי' כ, להתיר ביי"ש שעבר עליו הפסח). ולכן התיר גם כאן בהנאה (ולא בשתייה), כדלקמן בסמוך.

228) שבזה כבר נתבאר לעיל (הערה 220) שגם בשכר מותר בהנאה.

סדר מכירת חמץ

שלקחוהו מקודם לכן²²⁹, יש להתירו למכרו לערל על שיינ"ק²³⁰ ולא על הור"ט²³¹, פן ישתה ממנו איזה בר ישראל.

והטעם לכל הנ"ל נלאתי נשוא במכתב, ופנים אל פנים אדבר אי"ה.

ושאלת הקמח היא סתומה מאוד, איפוא היה ומתי נפלו עליו מים²³², ואם היה ברשות ישראל בפסח בוודאי צריך להשליך לנהר²³³ כל מקום המלוחלח מהקמח.

שניאור זלמן

הקמח שבשק ואחר כך ירקדנו. ואם אי אפשר לעשות כן כגון שנתלחלח בצדו בהרבה מקומות, ירקד כל הקמח, וכל קמח שנתלחלח והיה כמו עיסה ישאר למעלה והשאר מותר אפילו הוא בתוך הפסח.

ושם סי"ב: „במה דברים אמורים כשנתייבש לחלוחית הקמח קודם הפסח, אף שריקדו בתוך הפסח, אבל אם נתייבש בפסח אסור להשהותו אף לאחר שירקדנו, שיש לחוש שמא נתפרר לתוכו פירורים דקים והרי נעשה תערובת זה בתוך הפסח שהרי קודם הפסח עדיין לא נתייבש הלחלוחית והיה אז כמו עיסה ולא היה מעורב כלל בשאר הקמח“.

ושם סי"ג: „וכל זה כשנתייבש הלחלוחית במקומות הרבה, אבל אם נתייבש במקום אחד מצידי השק אפילו נתייבש בתוך הפסח, יאחזו בידו את המקום שנתלחלח ונתייבש בשק עם הקמח שאצלו עד שיריק כל הקמח שבשק ואחר כך ירקדנו, ואם לא ריקדו הרי זה מותר כיון שכבר הסיר את המקום שנפלו עליו מים“.

(233) ראה שוע"ר סי' תמה ס"ד.

(229) שבזה נתבאר לעיל שבשכר אסור בהנאה. מכל מקום ביי"ש יש להתירו בהנאה.

(230) בבית מרוח (היינו שנכרים ישתוהו, ולישראל יהי' מזה רק ריוח הנאה.

(231) מכירה סיטונית.

(232) שדינו מבואר בשוע"ר (סי' תסו ס"ח): „אם נפלו מים על קמח יסיר מקום המלוחלח והשאר מותר, אפילו נפלו המים בתוך הפסח, וטוב לרקדו אחר כך. וכן אם שק מלא קמח נתלחלח מקצתו ממים יאחזו בידו את מקום המלוחלח עם הקמח שאצלו עד שיריק כל

הוספה

השטרות הנהוגים בזמנינו

ימ. שטר מכירת חמץ הנהוג בזמנינו

התימת²³⁴ ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים כשרים ונאמנים איך

(234) הוא שטר מכירה מהרב אל הנכרי, שמוכר לו את החמץ של בני קהלתו, על פי שטר ההרשאה שבו מינו הקהלה את הרב למכור את חמצם (דלקמן סימן כא. ונתבאר לקמן שם הערה 249).

על זה נתבאר בשער הכולל (ס"ק י): „הנוסח הזה [שבסדר מכירת חמץ של רבינו] נתקן בלשון יחיד המוכר חמצו ... ולפי המנהג שכל בני העיר נותנים הרשאה להרב דמתא שימכור חמצם ... צריך לדקדק לכתוב את ההרשאה שתהי' מכוונת להשטר מכירה הזה”.

וב„ברכת אברהם” (למורה"א ברודנא, ווילנא תרנ"ט ריש ח"ב. ובספרו מגיני אברהם, ירושלים תרפ"ו): „הגם כי כבר נדפס סדר שטר מכירת חמץ בשו"ע הרב ז"ל, והרב דניקאלייטעב [מורה"ד לאוואוט] עשה פירוש לדבריו בסדור שלו בחלק שני הנקרא בשם „שערי תפלה” [ובמהדורא בתרא בשם „שער הכולל”]. אך באשר כי נוסח האדמו"ר ז"ל הוא ליחיד המוכר חמצו, וכעת נתפשט המנהג בכל תפוצות ישראל שהרב דמתא מוכר את כל החמץ של כל בני העיר וישובים הסמוכים אלי', על פי הרשאה, ועל פי זה ישתנה הנוסח באיזהו מקומן, הגם כי המכוון אחד הוא, והכל הולך למקום אחד על פי תיקון וסדר נוסח אדמו"ר ז"ל ... על כן באתי לסדר נוסח שטר מכירה כללית, על פי מה שאספתי מנוסחי רבנן קשישאי ז"ל זקני ההוראה, ומה שהוספתי מדעתי בעזה"י, ולמטה ציינתי המקורים לכל דבר”.

לפי זה ביאר הרב לאוואוט בהערותיו שם, את אופן כתיבת נוסח ההרשאה ושטר המכירה על ידי הרב המורשה. בנוסף לכך ערך נוסח מוכן לכל הנ"ל, ונדפס בספרו פסקי פרי מגדים (עמ' תא"ו).

גם מו"ה אברהם ברודנא ערך נוסח כזה, על פי נוסח רבינו, והדפיסו (עם ביאור בשולי הגליון) בספרו „ברכת אברהם” ח"ב ובספרו „מגיני אברהם” הנ"ל.

סדר מכירת חמץ

שאני החתום מטה הבא בכח והרשאה²³⁵ מהאנשים הנקובים בשמותם בכתבי הרשאה הדבוקים ותפורים לזה השטר²³⁶ ובניירות המצורפות לו ובכתבי הרשאה שלא הגיעו עדיין לידי²³⁷ או שנאבדו, ומאלו

כך הגיעו לידינו כמה שטרי מכירה שערכו רבני חב"ד לדורותיהם, מיוסד על תקנת רבינו בסדר מכירת חמץ, שעל פיהם נערך הנוסח דלקמן. בהערות שבשולי הגליון דלקמן בא הדיון — בפרטים שאינם מופיעים בנוסח השטר שנערך על ידי רבינו (דלעיל סימן ו).
(235) בשטר הזה יש כמה חלקים:

א) הודעה שיש בידו הרשאה מאנשי הקהלה, למכור את חמצם ולהשכיר את המקומות שבהם מונח החמץ (הוא סימן כ דלקמן).

ב) מכירת החמץ של אלו שלא רשמו שמם על שטר ההרשאה, רק גילו דעתם שרוצים למכור החמץ על ידי רב זה (כדלקמן הערה 237), או ששכחו לגלות דעתם (כדלקמן הערה 239).

ג) פירוט מיני החמץ (כדלקמן הערה 241).

ד) מכירת הבעלי חיים, החנויות והעסקים, והכלים שיש עליהם חמץ בעין (כדלקמן הערה 240).

ה) הודעת מכירת החמץ כפי השער ומקח השוה שבעיר זו, והסכום שפוחת מהמחיר כדי שירויה הנכרי בעסק הזה (כדלקמן הערה 246).

ו) קנין מעות בדמי קדימה וערב קבלן (כדלעיל הערה 24).

ז) הוספת קניני תקיעת כף ומפתחות (כדלעיל הערה 60) וקנין פרוטה (כדלעיל הערה 64).

ח) השכרת המקומות בדמי קדימה וערב קבלן, והוספת קנין אגב קרקע (כדלעיל הערות 42, 44. ולקמן הערה 248).

י) יפוי כח וסיום השטר.

(236) בשו"ת דברי נחמיה (סי' לה): „לפי מה שפקפק בספר מקור חיים סי' תמ"ח (די"ח ע"ג) בשחתם השליח כו', אם כן יש לעיין למנהגנו על ידי שטר כח, ולפי הנראה עכ"פ ראוי למסור גם השטר כח לעובד כוכבים, או לכתוב השטר מכירה על נייר השטר כח“.

ובשער הכולל (ס"ק יא): „לכן נהגו המדקדקים לתפור להשטר מכירה את ההרשאה וכל הרשימות, ואת שתי קצות חוט התפירה חותמין ומדבקין להשטר מכירה בחותם השעוה, ויכתוב בזה הלשון: איך שאני החותם מטה הבא בכח והרשאה מהאנשים החתומים והרשומים והנוכרים בהרשאות ושארני ניירות הדבוקות ותפורות לזה“.

(237) היינו בכתבי הרשאה שנחתמו ונשלחו בדואר אל הרב המוכר, ולא

סדר מכירת חמץ

צג

שמסרו הרשאתם בעל פה²³⁸, וגם מאלו שרצו למסור הרשאתם

הגיע לידי בוזמן, ולכן לא מסרו לידי הנכרי הקונה. וגם זה מועיל, עכ"פ בדיעבד, כמבואר בשו"ת צמח צדק (סי' מה ס"ד): „שכתב בשטר מכירה שמוכר לו החמץ שבחדרים המסומנים במצריהם ורשומים בשטר כח [הרשאה] שיש לו מכל היהודים אשר בעיר, והשטר כח לא מסר לאינו יהודי הקונה, וגם לא קראו לפניו כלל להודיע מספר החדרים ואיזהו מקומן ומי ומי הם הבעלים המוכרים אשר הוא בא מכחם, מכל זה לא דבר כלל עם האיני יהודי הקונה, רק אמר לו בסתם כל החמץ שאצל היהודים שבכל העיר אני מוכר לך וגם המקומות אני משכיר לך בעד חצי קערביל עד יום אחר הפסח כו'. ומפני זה נולדו חששות... דהאיני יהודי אינו יכול לתבוע בדין מהמוכר שימסור לו את החמץ שבכל המקומות, כיון שאינו מפורש בשטר כמה מקומות, ויוכל להעלים ממנו כמה מקומות שירצה, ולא יראה לו השטר כח עם הרשימה מהמקומות, אם כן אפשר דאין זו מכירה גמורה ואנן בעינן שיהי' קנין גמור... [מכל מקום יש] להקל דיעבד, כי... המוכר לא יוכל להעלים מהלוקח אלא על ידי זיוף, שיעלים השטר כח [הרשאה], ויקבל שטר כח אחר... ולזיופי לא חיישינן. ועוד דלו יהא שהאיני הלוקח להמוכר, אטו משום זה המקח בטל”.

כאן (בשו"ת הצמח צדק) מיירי שעכ"פ שם הישראל נרשם בשטר ההרשאה שבידי המ"ץ, אלא שהמ"ץ השאיר אצלו את שטר ההרשאה ולא מסרו לידי הנכרי. ומזה יש ללמוד גם לאלו שחתמו על שטר ההרשאה, ושלחוהו בדואר לידי המ"ץ, ולא הגיע שטר ההרשאה לידי המ"ץ עד זמן איסורו. מכל מקום, כיון ששם הישראל נרשם על שטר ההרשאה שנשלח לידי המ"ץ, גם זה מועיל מטעם הנ"ל, שהרי סוף סוף מינה הישראל את המ"ץ שימכור את חמצו לנכרי, ושמו של הישראל וכתובתו רשום על שטר הרשאה, והמ"ץ מכר לנכרי את החמץ של כל אלו הרשומים על שטרות ההרשאה, אלא ששטר ההרשאה לא הגיע בזמנו לידי המ"ץ, ולכן לא מסרו המ"ץ לידי הנכרי. ולפי הנ"ל מועיל עכ"פ בדיעבד.

238) המקור ללשון זה הוא בנוסח שטר מכירת חמץ שבברכת אברהם ומגיני אברהם (הנ"ל הערה 234): „גם מכל האנשים ששמענו שרוצים למכור חמצם”. וכן הוא בנוסח כמה שטרות של רבני אנ"ש.

אמנם צריך עיון איך יכול זה להועיל למכירת החמץ שלו, הרי שמו לא נרשם על שום שטר הרשאה, ואיך יוכל הנכרי לתבוע בדין את החמץ מהישראל? וכמובא לעיל (הערה הקודמת) משו"ת צמח צדק (סי' מה ס"ד): „דהאיני יהודי אינו יכול לתבוע בדין מהמוכר שימסור לו את החמץ שבכל המקומות, כיון שאינו מפורש בשטר”. ואם הנכרי אינו יכול לתבוע בדין את

ושכחו²³⁹, וגם מאלו שרגילים למסור הרשאתם ובשנה זו שכחו, שמכל

החמץ, איך תהי' המכירה כדת? ואם המכירה אינה כדת, הרי לפי שיטת רבינו, לכאורה עובר עליו בכל יראה ובל ימצא.

ואף שהובא בשער הכולל (סק"י) שבשעה שמרשים את הרב למכור את החמץ, אין צריך לא עדים ולא קנין סודר, כמבואר ברמב"ם פ"א מהלכות שלוחין ופ"ה מהלכות מכירה הי"ג. הרי עכ"פ צריך להיות שמו נרשם על שטר ההרשאה, שבלי זה לא יוכל הנכרי לתבוע בדין את החמץ שנמכר, ואינה מכירה גמורה כדת.

והנה בכרכת אברהם ובמגיני אברהם שם (הערה ד) ביאר המקור לזה: „על פי מה שכתוב . . . דגילוי דעתא מהני לענין“.

אמנם נתבאר לעיל (הערה 16) שמסקנת רבינו בסדר מכירת חמץ שגילוי דעת זה אינו מועיל, „ולזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא“, ואם כן אין יכול להועיל מה שאמרו בע"פ שרוצים להרשות אותו, ולא נרשם שמו בכתב ההרשאה?

ונראה שמוסיפים זה כדי שיועיל עכ"פ לדעת הסוברים, שעכ"פ בדיעבד סגי בגילוי דעת בלבד (משא"כ לפי המבואר בסדר מכירת, גם בדיעבד לא יועיל לכאורה). וראה לקמן סוף הערה הבאה.

239) כן הוא בנוסח כמה שטרות של רבני אנ"ש, שמוסיפים לכתוב שהמ"ץ מוכר גם את החמץ של אלו ששכחו למסור הרשאה. ובזה יש לעיין איך יכולה להועיל מכירה זו — אפילו לפי שיטת רבינו בשלחן ערוך שלו (ס"ח) דסגי בגילוי דעת בלבד, שהרי כיון ששכח למסור הרשאה לא היה כאן גילוי דעת למכירה. ועל זה הוסיפו לכתוב בשטר „שמכל אלו יש לי הרשות והבקשה לעשות להם זכות ולמכור לנכרי“, והיינו מטעם זכין לאדם שלא בפניו, למכור את חמצם.

אמנם לכאורה אין אומרים זכין לאדם שלא בפניו אלא כשבאים לזכות לו (כמו בעירוב חצרות ועירוב תבשילין), ולא כשבאים למכור (או לתת) חפץ שלו, שבזה נתבאר בשוע"ר (הל' מציאה ופקדון ס"ד): „ואפילו ברור לו שכשיודע לבעליו שהוא נטלה אזי ישמחו ויגילו מפני אהבתם אותו, אסור לו ליהנות בה בלא דעת הבעלים“.

ובאמת מצינו שמועלת המכירה (או הנתינה) מטעם זכין לאדם, בכמה מקומות:

(א) בשו"ת צמח צדק (סי' מו): „עושים את המ"צ לשליח שימכור חמצם, ומפרשים שימכור כל החמץ גם שיובא לרשותם להבא עד ערב פסח ימכור גם כן, ונותנין לו שטר שליחות ב' או ג' ימים קודם הפסח . . . אם זה נכלל במכירת

סדר מכירת חמץ

צה

המ"צ כיון שלא הי' החמץ ברשותם כשנתנו לו כתב שליחות הנ"ל, שאז עדיין לא יכלו למוכרם בעצמם, דהוה ליה כמו מה שאירש מאבא מכור לך דאינו כלום, אם כן יש לומר שאינו יכול לעשות שליח על זה ... כיון דגילה דעתו שעושהו שליח על זה, נהי דהשליחות לא מהני, מכל מקום אחר כך המ"ץ יוכל למכור, משום דזכות הוא לו שלא יפסיד חמצו, ושלא יעבור בבל יראה ובל ימצא ... עצם ענין המכירת חמץ מצד עצמו זכות הוא לבעל החמץ, א"כ כשנוסף ע"ז שעשה את המ"ץ שליח למכור לו חמצו, אף אם אין זו שליחות גמורה ... אף אם אין זו שליחות גמורה לגבי החמץ הבא לו אחר כך, מכל מקום הוי שליחות מצד הזכייה דזכות הוא לו, ולכן שפיר הוי שליח למכור כל החמץ". הרי מצינו שיכול המ"ץ למכור חמצו של ישראל מטעם זכין לאדם שלא בפניו.

אמנם מכאן אין ראייה, שהרי מיירי שנתן לו כתב הרשאה למכור את חפצו בשליחותו, אלא שהשליחות אינה מועלת על חמץ שבא לידי אחר כך, ולכן מועלת בזה המכירה משום „זכין לאדם“, וכמבואר שם: „כיון דגילה דעתו שעושהו שליח על זה, נהי דהשליחות לא מהני, מכל מקום אחר כך המ"ץ יוכל למכור, משום דזכות הוא לו שלא יפסיד חמצו“. אבל אין מכאן ראייה שיכול למכור חפצו של ישראל מטעם זכין לאדם שלא בפניו.

(ב) לענין עירוב חצרות נתבאר בשו"ע"ר (סי' סז): „ואם אין הבעל והאשה בעיר יכולים בני הבית לערב משלו שלא בדיעתו, שמן הסתם לא יקפיד עליהם ... שעירוב זה בודאי זכות הוא לו ואין לו בו צד חובה וזכין לאדם שלא מדעתו“.

אמנם גם משם אין ראייה, שהרי מדובר שם ב„בני הבית“, דהוי כאילו הרשה אותם בפירוש לתת פת לשם עירוב בשליחותו, שבוה נתבאר בשו"ע"ר (הלכות מציאה ופקדון ס"ה): „ומכל מקום מותר לכן ביתו של אדם ליתן פרוסה לעני או לבנו של אוהבו של בעל הבית שלא מדעתו, לפי שכך נהגו בעלי בתים, ומתחלה נתרצה בעל הבית בכך כשהכניס פת זו לתוך ביתו, ואין זה נקרא שלא מדעת הבעלים כלל כיון שכך נהגו והבעלים יודעים מזה המנהג. ומטעם זה מותר לקבל צדקה מן הנשים דבר מועט שלא מדעת בעליהן“. ואם כן אין מכאן הוכחה שיכול המ"ץ למכור חמץ של ישראל אחר מטעם זכין לאדם.

(ג) בשו"ע"ר (סי' תמג ס"ו): „ישראל שהיה מופקד בידו חמצו של ישראל אחר חברו (או שהיה ממושכן אצלו), ... אם הוא דבר שלא ימצא לו קונים בריוח בשעה ה' ויצטרך למוכרו בזול מותר לו למוכרו קודם לכן“. הרי שיכול למכור חמצו של חברו.

אך מזה אין הוכחה ברורה לנידון דידן, כפי שביאר מוה"ר ישכר בער הורביץ מ"ץ דליובאוויטש (קובץ יגדיל תורה חוב' ט ע' יט): „מפני שראיתי בערב פסח העבר שכמה לא באו על החתום על שטר כח ולא הספיקה השעה להודיעם שיבואו על החתום, לזאת על דעת לעיין בדבר, כתבתי בסוף שטר

מכירת החמץ, שבכלל כל אופני מכירת החמץ המבואר בשטר מכירה... מכרתי להערל מוכ"ז גם כל מיני חמץ של אנשי עירינו שלא באו על החתום בשטר כח הנ"ל... אם יש להתיר חמצם של האנשים הנ"ל באכילה אחר הפסח, ועכ"פ בהנאה. דהגם שחמצו של ישראל חברו המופקד אצלו מוכרו בערב פסח בשעה ה' גם בלא דעתו ורשותו, מפני השבת אבידה... יש לומר דהיינו דוקא במופקד אצלו, שביד הנפקד למסור החמץ להערל הקונה בכל זמן שירצה, משא"כ בנידון דידן, הגם דאנן סהדי דודאי נוחא לבעל החמץ במכירה זו... מכל מקום אם ה' רוצה לערער על המכירה שנמכרה בלא דעתו ורשותו ה' יכול שלא למסור החמץ מביתו ורשותו להערל הקונה, דאמר ל' לאו בעל דברים דידי את, אם כן אין זה מכירה גמורה".

ד) מכל מקום נראה להוכיח כן מהמשך הדברים שם (שוע"ר סי' תמג ס"ז): „דכיון שהגיעה שעה ה' שהוא קרוב לאסור בהנאה הרי הוא כאבוד מבעליו וחיוב כל אדם הרואה אותו נאבד למכרו לנכרי כדי לקיים מצות השבת אבידה". הרי שיכול למכור את חמצו מטעם מצוות השבת אבידה.

ואפשר שמטעם זה יכול המ"ץ להוסיף על שטר ההרשאה את שמותיהם של אלו מאנשי קהלתו ששכחו למכור את חמצם.

וכבר האריכו בזה בכמה ספרים, נלקטו בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ט ס"ב. מעדני שמואל סי' קיד סקכ"ב. הערות ובאורים גליון תקצו ע' 78 ואילך, וגליון תקצח ע' 69 ואילך.

ה) אלא שכל זה הוא כשמזכיר המ"ץ את שמו בהרשאה, משא"כ בלי הזכרת השם, כבר נתבאר לעיל (הערה הקודמת) שלכאורה צ"ע איך יכול להועיל אף בדיעבד — לפי שיטת רבינו בסדר מכירת חמץ.

ו) ואף לדעת הסוברים דסגי בגילוי דעת שרוצה למכור את החמץ, היינו דווקא לעיל שם „מאלו שמסרו הרשאתם בעל פה". משא"כ כאן הרי לא היתה עדיין שום גילוי דעת. ומה מועלת כתיבתו של הרב שהוא מוכר את החמץ של אלו ששכחו, מטעם זכין לאדם שלא בפניו, הרי סוכ"ס הנכרי אינו יכול לתבוע חמץ זה מבעל החמץ — כיון שלא נזכר בכתב ההרשאה, והישראל לא גילה דעתו על המכירה הזאת — שיהי' סגי בדיעבד (לדעתם) בגילוי דעת גרידא.

ז) אף אם נאמר דסגי בדיעבד בלי גילוי דעת וכלי שיוזכר שמו על כתב ההרשאה, היינו דוקא כשיש רק מ"ץ אחד בקהלה זו, שמוכר את חמץ בני הקהלה לנכרי אחד, ואם כן יהי' מקום לטעון שאולי יכול הנכרי לתבוע את החמץ של כל בני קהלתו ששכחו לתת הרשאה למ"ץ המוכר את החמץ; משא"כ אם יש שני מ"צים בקהלה זו, שכל אחד מהם מוכר את החמץ לנכרי אחר, הרי אין שום מקום לומר שיוכל נכרי זה לתבוע את החמץ של היהודי הזה — יותר מהנכרי השני. ואם כן איך תועיל מכירה זו?

ח) יתירה מזו יש שטרות שבהם מוסיף המ"ץ למכור את החמץ של יהודי

סדר מכירת חמץ

צז

השכונה, או העיר שלו, אף אלו שאינם שומרים תורה ומצוות, מטעם זכין לאדם שלא בפניו, כי בפנימיות הלב כל יהודי רוצה למכור את חמצו לנכרי לפני הפסח. והוא על פי המבואר ברמב"ם (הל' גירושין פ"ב ה"כ): „מי שהדין נתן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט והוא גט כשר... ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס... שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב בו מן התורה כגון מי שהוכה עד שמכר או עד שנתן, אבל... זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל ורוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו“.

אמנם מה כל זה יועיל במכירת חמץ, שהרי הנכרי לא יוכל לתבוע שיתן לו היהודי הזה את החמץ שלו נגד רצונו, והרי נתבאר בסדר מכירת חמץ אשר „אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא“, וכיון שהנכרי אינו יכול לתבוע מהישראל את החמץ, איך יכולה מכירה זו להחשב מכירת כדת? וגם בדין הנ"ל שברמב"ם, אין הרב יכול לצוות לכתוב הגט בשליחותו מטעם זכין לאדם — כי אם אחרי שיאמר הבעל בעצמו „רוצה אני“. ואם כן אין ללמוד משם שיוכל המ"ץ למכור חמצם של בני קהלתו בלי שיאמרו גילוי דעתם שרוצים למכור החמץ.

ט) ויש שטרות שמוסיפין בהם גם „כתקנות הצבור וכח בית דין יפה“. אמנם לא מצינו בזה שכח בית דין יפקיר את נכסיו הפקר ב"ד הפקר, עד שיוכל המ"ץ למכור את החמץ של כל בני העיר, גם אלו שלא גילו דעתם כלל? ואף לשיטת רבינו בשלחן ערוך שלו (ס"ח) דסגי בגילוי דעת בלבד שרוצה למכור את חמצו כדי שלא לעבור עליו בכל יראה ובל ימצא. מכל מקום הרי כאן לא גילה דעתו שרוצה שהמ"ץ ימכור את חמצו, ואדרבא מדובר אפילו באלו שקונים ואוכלים חמץ בפסח, ואם כן איך יכול המ"ץ למכור את חמצו בלי שבעל החמץ יגלה דעתו ורצונו בזה!?

י) בכל אופן נראה לכאורה, שאף אם שורה זו יכולה להועיל לרווחא דמילתא, לענין חמץ שעבר עליו הפסח שהוא מדברי סופרים. מכל מקום אם נזכר בפסח ששכח למכור את חמצו, לכאורה חייב הוא לשרוף את חמצו מיד, עכ"פ לדברי רבינו (בסדר מכירת חמץ): „ולזאת אם המכירה אינה כדת עובר עליו בכל יראה ובל ימצא“!?

יא) למרות כל הנ"ל נשארה שורה זו גם בנוסח שלפנינו, כיון שהיא נמצאת בכמה שטרות שנערכו על ידי רבני אנ"ש.

אמנם צ"ע בזה, שאם נאמר אשר הוספת שורה זו בשטר לא תועיל (למכירת החמץ של אלו שלא גילו דעתם ושםם לא נרשם בשטר ההרשאה), הרי הזכרה זו יכולה לפגום את השטר כולו.

אלו יש לי הרשות והבקשה לעשות להם זכות ולמכור לנכרי קודם
 זמן איסור החמץ בהנאה, כל מיני חמץ וחשש חמץ ותערובות וחשש
 תערובות, וכן כל מיני בעלי חיים²⁴⁰ ועופות הניזונים מחמץ ואחריותם
 עלינו, וכל מיני כלים שיש עליהם ושנדבק בהם חמץ בעין, שעל כל
 הנ"ל הרשו אותי למכור הכל קודם זמן איסור חמץ בערב פסח דהאי
 שתא, וכן להשכיר את כל המקומות שהמיני חמץ או כלים חמוצים
 הנ"ל מונחים שם או שעומדים שם הבעלי חיים הנ"ל, וכפי שיוכשר
 בעיני ועל האופנים שיוכשרו בעיני, הגנה כהיום מכרתי את כל הדברים
 האלו, וגם חמצי שלי החתום מטה המונח בבית להאינו יהודי
 הדר במכירה גמורה וחלוטה בלי שום תנאי ושיוור
 בעולם כלל, כל מיני חמץ וחשש חמץ ותערובות חמץ וחשש
 תערובות, חמץ נוקשה ממשם או מעמם בין שאסור מדאורייתא בין
 מדרבנן או אפילו מחמת איזו חומרא שנוהגין בה, דהיינו כל מיני
 תבואות וכל מיני קמחים וסלתות גריסין וסובין ומורסנן וחלב חמה
 שהם חמץ או חשש חמץ וכל הדברים הנעשים מהם, בין אם חיים,
 אפויים, מבושלים, צלויים, מטוגנים, כבושים, שלוקים ומלוחים, וכל מיני
 משקאות חמוצים, יין שרף, שכר ושאר משקאות וכל מיני שמרים
 מחמץ או מתערובת חמץ או מחשש חמץ ותערובת חמץ, בין פשוט
 בין מתוקן ומעורב עם מיני מתיקה, העומדים לאכילת אדם או בעלי
 חיים ועופות, או לשתי' או לרפואה, או לאיזה תשמיש והנאה, כל מיני
 תמרקי הנשים ובורית ומשחת שיניים ודבק או צבע או שאר

ומטעם זה אולי הי' כדאי, שאלו המוסיפים שורה זו בשטר מכירה שלהם,
 יעשו זאת בשטר נפרד, והיינו ששטר אחד — בלי הוספה זו, מצורף לשטר
 ההרשאה, ושטר שני — עם הוספה זו, בלי צירוף שטר הרשאה. (ראה גם לקמן
 הערה 242).

240) רק הכלים נזכרים בנוסח רבינו, והזכרת בעלי חיים היא עפ"י שער
 הכולל (אות ד): „היינו אם נמצא אצלו דברים שלא נתבארו בזה הנוסח כגון
 מיני חמץ שנמצאו במקומות אחרים או בעלי חיים הניזונים מחמץ (כגון
 השוורים שניזונים מן בראהע שאי אפשר להאכילם בפסח מאכל אחר שזהו
 הפסד רב) שהם בעצמם אינם חמץ, וכן חכירות ופאטענטיין כאשר יתבאר לקמן,

דברים שיש בהם תערובת או חשש תערובות חמץ גמור או נוקשה²⁴¹, כל מיני בעלי חיים ועופות הניזונים מחמץ ואחריותם עלינו, וכל החנויות והעסקים שלנו או שיש לנו חלק בהם ונמכרים בהם חמץ²⁴²,

וכן שאר עניני מסחור שמשתנים לפי חוקי הזמן והמדינה, אזי יוסיף כל אחד בנוסח הזה תיבות לפי שעתו ומקומו. אבל ח"ו להשמיט או לשנות איזה דבר מסיודור הנוסח הזה, כי כולו הלכות קבועות".

(241) חלק זה מועתק משער הכולל (אות י"א), עם תיקוני לשון לפי צורך הזמן.

(242) דהיינו מי שיש לו חנות שעוסק בעניני חמץ, או שיש לו שותפות בעסק שעוסק בעניני חמץ, שהוא מוכר את כל חלקו בעסק הזה אל הנכרי, ואחרי הפסח קונהו בחזרה ממנו.

*

ויתירה מזו יש לפעמים בעל חנות שבעצמו מוכר בה חמץ גם בפסח, ומכל מקום רוצה למכור את חמץ לנכרי, כדי להקל מעליו האיסור שבו. ובזה דן באגרות־קודש (חיי"ט אגרת ז'רמח): „פשוט שצריך לסדר שם מכירת חמץ. התועלת — ודאית. ונוסף על העיקר (הענין דב"י וב"י) גם ההתעוררות וזכרון על דבר איסור חמץ. מנהג אבות וכו' וכו'. החשש — דשמא יטלו מן החמץ באמצע חג הפסח וכו': (1) פשיטא שכמה מהנ"ל לא יעשו זה. (2) גם בהנוגע להנחשדים — ודאי כודאיות התיקון — לא הוי. (3) אפילו בהנוגע להנוטל — לכמה דעות לא בטלה המכירה [כן משמע דעת אדה"ז סתמ"ח סע' יג"ד], כי אם גוזל הוא מה שנוטל ותו לא מידי. (4) אפילו להאומר דבטלה המכירה — י"ל דזהו מכאן ולהבא — וניצל מאיסור ב"י וב"י עד שעה זו. ולא שאין בו מעשה — לכמה דיעות אין לוקין עליו אף בעשה מעשה. (5) אפילו למ"ד דלוקין עליו — צ"ע מה מכריע: כל ח' ימי חג הפסח באיסור דב"י וב"י אלא באופן שאין לוקין — או זמן יותר קצר, אלא שרגע אחד — רגע ביטול הקני' — קאי בלאו דלוקין עליו. (6) אפילו אם תימצי לומר דבטלה המכירה למפרע — הנה אדרכה לפי זה יש לומר שאין כאן מעשה ואין לוקין על זה, כי מעולם לא הייתה מכירה, ואין מקום לקני' בתוך חג הפסח. יברר אצל הרבנים דשקו"ט עמהם: האפשר להוסיף, והתועלת בהוספה בשטר הנ"ל: (א) דישראל המוכר באם ירצה או בא כוחו יהי' מורשה מהנכרי הקונה, ושלא על מנת לקבל פרס, למכור בשבילו או לתת במתנה מהענינים הנמכרים. או (ב) שמוכר לו כו' עד למדידה בערב חג הפסח, ולבד מה שילקח מהדברים המנויים בשטר גם בימים שלאחר זה. ומובן שיזהירו את המוכרים שאסור להם לעשות הנ"ל. אבל גם אם יעברו על איסור זה — אין כאן חשש ביטול מכירה כיון דאדעתא דהכי כו'".

*

וכבר דן בכעין זה רבינו הזקן בעצמו בתשובתו (לעיל סימן יח), בשיינקארעס שמוכרים את החמץ (לישראל, שמוכרו) לנכרי, ואחר כך מסרו את השיינק לנכרי אחר כדי שיוכל למכור בו בפסח. ועצת רבינו שם היא, שאחר הפסח יחזירו השיינקארעס את היי"ש והשכר הנשארים בשיינק אל ישראל שמכרו לו, וישראל זה יקנהו שוב בחזרה מהנכרי (ראה לעיל הערה 220).

ובכעין זה דנו בכמה ספרים, גבי בעלי חנויות חמץ — בערב פסח שחל בשבת, אשר לפי הנהוג שהמכירה היא ביום ועש"ק לפני חצות, ובעלי חנויות אלו מוכרים בהם מהחמץ שבו עד לכניסת השבת, ויש חשש שעל ידי זה מתבטלת כל מכירת החמץ.

אשר לכאורה אפשר להתנות עם הנכרי אשר היהודי מוכר לו עכשיו ביום הששי בצהרים, רק את החמץ שישאר אצלו עד לערב ולא ימכר במשך יום הששי. אמנם גם אם יתנה כן ישאר בזה חשש ביטול המכירה, שהיא צריכה להיות בדבר מסויים דוקא. וכבר האריך בשו"ת צמח צדק (סי' מה) בטעם הדבר למה כל מכירת חמץ נקראת דבר מסויים, משא"כ כאן שבשעת המכירה אין יודעים כמה מהחמץ שברשותו יכלל במכירה זאת וכמה לא.

בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ט סקל"ה ובס' ערב פסח שחל בשבת פ"ד סק"ב, מביאים את שיטת שו"ת מהר"ם שי"ק סי' ר"ה, אשר אפשר להתנות עם הנכרי, אשר מה שהוא צריך למכור, יקחנו במדידה, ואם ישתיר יחזיר לו גם כן במדידה, שאז ישאר החמץ הנמכר דבר המסויים. אמנם אחר כך מביאים כמה פוסקים המחמירים בזה, ומורים שימכרו את החמץ לנכרי שיחול ביום שבת בבוקר, או ביום הששי כשעה לפני כניסת השבת.

מטעם הנ"ל דייק לכתוב באגרות קודש (שם): „שמוכר לו כו' עד למדידה בערב חג הפסח“, דהיינו שמוכר את החמץ שיש עליו מדידה, על ידי רישום המלאי (שקוריץ אינווענטארי) וכיו"ב, ומה שיקח ממנו יהי' גם במדידה ורישום, כרגיל בחנויות, דבלא"ה תהי' המכירה בדבר שאינו מסויים.

אמנם יש בזה עוד חשש נוסף, שאם הנכרי נותן לו רשות ליקח במדידה מהחמץ, נעשה בזה כל החמץ באחריותו של הישראל, כמבואר במשנה (ב"מ מג, א. טוש"ע חו"מ סי' רצב ס"ז): „היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות, אם אינם חתומים כו' מותר לו להשתמש בהם, לפיכך נעשה עליהם שומר שכר וחייב בגניבה ואבידה אפילו קודם שנשתמש בהם“.

ובאמת גבי ערב פסח שחל בשבת לא איכפת לן בזה, כי מזמן איסור חמץ (ביום הש"ק) ואילך אין לו רשות להשתמש בהן ואין אחריותו עליו, והאחריות שעליו ביום הששי לא איכפת לן. אמנם בעניינינו, אם כותבים שבעל החנות יש לו רשות ליקח מהחמץ במדידה כו', הנה מיד יתחייב באחריות החמץ שבחנויות, שזה אסור בפסח.

סדר מכירת חמץ

קא

וכל מיני כלים חמוצים שיש עליהם ושנדבק בהם חמץ בעין, הכלל כל מה שהפה יכול לדבר והלב לחשוב שיש בזה אפילו חשש חימוץ הנמצאים במקומות הרשומים בשטרי הרשאות ושכמקומות אחרים בשדות ועל אם הדרך ביבשה או בים או באויר או בדואר²⁴³, ואף שיבואו לידינו עד כלות חג הפסח דהאי שתא, בין שמיני חמץ הנ"ל הם שלנו בין אם יש לנו בהם איזה חלק וזכות או שהם פקדון בידינו מיהודים אחרים²⁴⁴, את כל זה מכרתי כפי השער ומקח השווה שבעיר זו לפי העת והזמן דהאידינא שאפשר למכור כאן בעיר זו במקח זה, דהיינו כפי המקח שאפשר לקבל מהקונים שבעיר זו שיקנו במזומנים בכדי להוליך למקום היוקר או בכדי למכור כאן מעט מעט, כל המיני חמץ וחשש חמץ הנ"ל, ודברים שאין להם מקח ידוע יושמו על פי ג' אנשים²⁴⁵ אשר אבחר אני החתום מטה או באי כחי. ובכלל הסך הכל

יש מי שעלה בדעתו לפרש את הדברים, אשר הרבי מציע כאן, שגם בשטר הרגיל שבו מוכרים כל אנ"ש את חמצם יוסיפו פרטים אלו. אמנם לענ"ד (א) ק"ד כזו לא עלתה על דעת קדשו מעולם. (ב) קרוב לומר שהוספה כזו תפגום את תקפה של מכירה, ויוכלו כל המוכרים בשטר זה לעבור על איסור חמץ בפסח. ג) גם בלשון אגרת הנ"ל: „בשטר הנ"ל“, היינו שטר המיוחד שמסדרים לאיש זה.

243) בשער הכולל (ס"ק יב): „והמוכר חמצן של כל בני העיר יכתוב הנמצא במקומות וחדרים ורפתים ומכלאות ולולין ושכמקומות אחרים בשדות ועל אם הדרך ביבשה ובספינות“.

ואף שלכתחלה צריך להשכיר לו החדרים שהחמץ מונח בו, מטעם המבואר לעיל (הערה 42), מכל מקום כאן בהכרח מסתפקים במה שמעיקר הדין אין הכרח לזה, כדלעיל (שם). וכמבואר בתקנת מכירת חמץ של בעל הנודע ביהודה (שיבת ציון סי' י'): „ומי שיש לו תבואות [של חמץ] בשדה ... או מי שיש לו יין שרף במקומות אחרים אף רחוק ממנו, יכול למכור הכל אגב השכרת החדר הזה אף שאין החמץ בחדר הזה כלל“.

244) כמבואר בשוע"ר (סי' תמג ס"ו): „ישראל שהיה מופקד בידו חמצו של ישראל אחר חבירו (או שהיה ממושכן אצלו), ... אם הוא דבר שלא ימצא לו קונים בריוח בשעה ה' ויצטרך למוכרו בזול מותר לו למוכרו קודם לכן“.

245) בכמה שטרות שהיו לפנינו נוסף על זה, ודברים שאין להם מקח ידוע יושמו על פי ג' אנשים אשר אבחר אני החתום מטה או באי כחי. והוא עפ"י

העולה מכל הנ"ל נכללו גם כן במכירה זו חתיכות חמץ שימצאו בכל המקומות הנ"ל ואין עליהם מקח כלל ואין עליהם שום קונה, והרי הן של האיננו יהודי המוכ"ז בעד הסך הכל הנ"ל. ומסך כל המעות שיגיע מהאיננו יהודי מוכ"ז בעד כל החמץ שבמקומות הנ"ל לפי מקח הנ"ל אחר המדידה והמשקל והמנין, הריני פוחת לו סך שירויח לעצמו בעד טרחתו למכור החמץ הנ"ל במקח הנ"ל, ובעד השכירות והחזקתן שצריך לשלם שכר דירה (רענט) או מסי הממשלה, שכירות לפועלים ולנאמנים במשך שנים עשר יום מיום דלמטה עד שלשה ימים אחר חג הפסח, הריני פוחת לו עוד שלשה אחוזים (3%) מכל מאה שקלים²⁴⁶, ורשות בידו למכור אף גם תוך הפסח לאיננו יהודי שבעיר או שבחוץ לעיר ואפילו ביוקר ממקח הנ"ל והריוח שלו, וכן אם יבא יהודי מחוץ לעיר במוצאי יום טוב ויתן יותר הריוח שלו. והרינו נותנים לו ולכל הקונים ממנו דריסת הרגל בחצרותינו ובבתינו ובכל מקום דהחמץ הנ"ל, והכלים ובעלי חיים הנ"ל עומדים ונמצאים שם. וכבר מסרתי לו מפתחות²⁴⁷ לקנות בהם החמץ הנ"ל שבמקומות הנ"ל, וגם נתתי לו ידי על מכירה הנ"ל כדרך התגרים, וגם קבלתי

מ"ש רבינו, "ימכור כל החמץ במקח השוה שאפשר לקבל בעיר זו הוי פיסוק דמים, וכמו באומר כדשיימוהו בתלתא".

והנה בשטר מכירה של רבינו נכתב, "כפי השער ומקח השוה שבעיר זו". והטעם נתבאר לעיל (הערה 51). והיינו כי בימים ההם ה' שער קבוע לכל מין חמץ בעיר, משא"כ בזמנינו, ובפרט בחבילות אוכל או קמח שנקנו בחנות ונפתחו בבית, שהמחיר ודאי נשתנה על ידי הפתיחה, קשה מאד לאמר שיש בזה מקח השוה, ולכן נוסף, "יושמו על פי ג' אנשים".

וב, ברכת אברהם" (ברודנא) ריש ח"ב (ס"ק ה): "אבל בשטר מכירה הכללית שמסור לכל רב דמתא ובית דין זריזין הן, על כן טוב יותר לפרט על פי שומא שלושה בקיאים".

(246) חלק זה מועתק מנוסח השטר של רבינו, עם שינויים הנצרכים. ומה שהוסיפו לפחות האחוזים עבור הנכרי הוא עפ"י שער הכולל שם אות יט (נעתק לעיל הערה 59. ונתבאר לעיל הערה 75).

(247) ראה לעיל (הערה 60) הטעמים שצריך למסור לנכרי את המפתח שמונח בהם החמץ, והטעמים שבזמנינו לא נהוג כן. ואף שמלשון הנהוג

סדר מכירת חמץ

קג

ממנו כל דמי החמץ עד פרוטה אחרונה, דהיינו שקבלתי ממנו ערבון דמי קדימה סך כמנהג הסוחרים, ועל המותר עד תשלום כל הסך שיעלה ויגיע מאינו יהודי מוכ"ז לאחר המדידה והמשקל והמספר, כבר קבלתי ממנו חתימת יד שנכנס בערב קבלן בעד האינו יהודי מוכ"ז, ונתחייב בקנין גמור אגב סודר לסלק בעדו כל הסך שיגיע ממנו, אחר ניכוי הסך שלשה אחוזים 3% מכל מאה בעד ההוצאות הנ"ל, וסך בעד טרחתו, וסך הדמי קדימה הנ"ל לזמן פרעון המבואר בהשטר עם חתימת יד הערב קבלן הנ"ל. ומעתה נקנה כל החמץ לאינו יהודי מוכ"ז מעכשיו ממש בקנין גמור לחלוטין בלי שום תנאי ושיור כלל, ואין לי עליו שום טענה ומענה ופתחון פה בעולם, וכל המעות שיגיע ליד האינו יהודי מוכ"ז בעד החמץ כשימכרנו כולו או מקצתו ליהודי אחר חג הפסח או לאינו יהודי אף גם בתוך הפסח, מחויב לסלק הכל להערב קבלן הנ"ל החתום בחתימת ידו ממש, ולא לידי כלל אפילו פרוטה אחת, והחתום הנ"ל הבטיח להמתין לו עוד שלשה ימים אחר חג הפסח, בכדי שאם לא ימכרנו לאינו יהודי, שיוכל למכרו לאחר חג הפסח ליהודים שבעיר, בכדי שירויה את הסך הנ"ל אם ירצה לטרוח, או שמא יבוא יהודי מחוץ לעיר ויתן יותר ממקח הנ"ל, ואם לא ירצה האינו יהודי המוכ"ז לטרוח באלה, אזי אפשר שהחתום הנ"ל יקבל ממנו בחזרה החמץ ויתן לו ריוח דבר מועט כפי שיתפשרו ביניהם, ולי החתום מטה אין לי שום עסק בזה עם האינו יהודי מוכ"ז. ועוד זאת השכרתי בשכירות גמורה לאינו יהודי המוכ"ז את כל המקומות של החמץ וכלים חמוצים וכן המקומות שהבעלי חיים נמצאים שם וניזונים שם כפי הרשום בשטרי הרשאה מהיום עד שלשה ימים אחר הפסח, שיוכל אז למכור החמץ ליהודים שבעירינו או שבחוץ לעיר, והשכרתי לו את כל זה כפי המקח והשער השוה, וקבלתי ממנו דמי השכירות עד פרוטה אחרונה במזומנים, היינו שקבלתי ממנו ערבון ועל

בשטרות שלנו נראה, שעכ"פ רגיל הרב לתת אל הנכרי מפתחות אחדים, כדי לעשות בהם קנין. נתבאר לעיל שם (בסוף ההערה) שלא מדייקים בזה.

המותר קבלתי ממנו חתימת יד הערב קבלן הנ"ל כנ"ל, ושכירות המקומות יהי' במחיר אשר נברר לפי חשבון השכירות המשתלם בעד חדש כל מקום ומקום, ולפי ערך זה יהי' נחשב המחיר של הימים שהמקומות מושכרים על ידי להאינו יהודי הנ"ל, והמפתחות להמקומות של כל המיני חמץ הנ"ל, הן הנה עומדים מוכן בכל מקום ומקום וחפשים להאינו יהודי הנ"ל לקחתם וללכת לכל המקומות הנ"ל ואין למחות על ידו, ואם מישהו מהמוכרים לא יתנו, הרשות בידם לשבור המנעולים והדלת וליכנס. ואגב קנין שכירות החדרים והרפתים והלולים ומכלאות יהי' קנוי לו כל החמץ הנ"ל ביתר שאת ויתר עז על כל הקנינים הנ"ל, ושבאם לא יחול קנין אחד, אזי יחול קנין האחר, ולא יפסל ולא יגרע כח כתב זה מחמת איזה טעות חסר או יתיר אות תיבה, משטוש או מחק, רק הכל יהי' נדרש לטובת קיום המכירה. והרשות נתונה להעתיק כתב זה בלשון המדינה באיזה מקום משפט כפי חוקי המדינה, ולשלם המכסים המתחסיים לזה להיות תוקף כתב זה כתוקף קאנטראקט הנעשה בנימוסי וחוקי המדינה, הן על שכירות המקומות הנ"ל, והן על מכירת החמץ הנ"ל. ולראי' באתי על החתום היום יום בשבת לחדש ניסן שנת חמשת אלפים ושבע מאות פה עיר נאום

כ. שמר ערב קבלן הנהוג בזמנינו

חתימת ידי²⁴⁸ דלמטה תעיד עלי כמאה עדים איך שכל הסך שמגייע

(248) נוסח זה דומה לנוסח שבסדר מכירת חמץ של רבינו הזקן (לעיל סימן ח), אלא ששם התחייבות הערב קבלן היא רק על מכירת החמץ (כדלעיל הערה 43), ואילו כאן באה התחייבות הערב-קבלן גם על שכירות המקומות שבהם מונח החמץ.

טעם החילוק בזה מבואר בשער הכולל שם (אות כט), דבסדר מכירת החמץ, דמירי שכל אחד מוכר החמץ לנכרי המכירו, ומעות שכירות המקום הם מועטים, לכן הצריך שיתן הנכרי את כל דמי השכירות לישראל במזומנים (ראה

מהאינו יהודי להרב בעד כל החמץ שקנה ממנו ובעד כל הבעלי חיים ועופות הנוזונים מחמץ שקנה ממנו בקנין גמור ומכירה חלוטה במקח המבואר בשטר מכירה שמסר לידו מחויב אני החתום מטה לסלק להרב הנ"ל לזמן פרעון לא יאוחר משלשה ימים אחר חג הפסח דהאי שתא חמשת אלפים שבע מאות ליצירה, במזומנים בלי שום טענות ומענות ופתחון פה בעולם בעד האינו יהודי הנ"ל כפי החשבון שיעלה אחר המדידה והמנין והמשקל, אם ימכרנו האינו יהודי לאחרים, ואף גם אם לא ימכרנו כלל ואקבלנו ממנו בחובו, הריני מחויב למוכרו בעצמי לסלק ליד הרב הנ"ל לזמן פרעון הנ"ל, אם לא שיתרצה מרצונו הטוב לקבל החמץ בפרעון חובו, וכמו כן מחויב אני החתום מטה לסלק להרב הנ"ל את כל הסך המגיע מהאינו יהודי הנ"ל להרב הנ"ל בעד שכירות ששכר ממנו כל המקומות שהחמץ והכלים חמוצים מונחים שם, וכן כל הרפתים ומכלאות ולולין שהבעלי חיים והעופות נמצאים שם. מחיר השכירות של כל יום ויום לפי חשבון שכירות המשתלם בעד כל החדש והחדש כל מקום ומקום, וחייב זה קבלתי בקנין גמור אגב סודר מיד הרב הנ"ל. ולראי' באתי על החתום היום יום בשבת לחדש ניסן שנת חמשת אלפים ושבע מאות פה עיר נאום

כא. שטר הרשאה הנהוג בזמנינו

אנחנו²⁴⁹ הבאים עה"ח בחת"י או במסה"ק או על ידי שלוחינו וב"כ,

לעיל הערה 76). אמנם עתה אשר הרב „מוכר חמצן של כל בני העיר, שגם שכירות החדרים עד שלשה ימים אחר חג הפסח יעלה לסך רב, שאין ביכולת הקונה לסלק במזומן, יכלול הכל בחתימת יד הערב קבלן". וכן הוא לעיל בסדר מכירת חמץ (סימן י והערה 103), שבמקום שמחיר השכירות הוא סכום גדול יותר, מצריך רבינו להשכירו בערב קבלן (ראה „כבוד מלכים" ע' צח).

249) בנוסח שטר מכירת חמץ של רבינו הזקן לא נזכר שטר ההרשאה, כי שם מיירי שכל אחד מוכר את חמצו לידי נכרי המכירו.

הננו נותנים בהרשאה זאת כח ורשות להרב הדר ברחוב
 בעיר למכור במכירה גמורה וחלוטה בלי שום תנאי
 ושיוור בעולם כלל וכלל, לכל מי שיוכשר בעיניו ועל האופנים שיוכשרו
 בעיניו כל מיני חמץ וחשש חמץ ותערובות חמץ וחשש תערובות,
 חמץ נוקשה ממשם או טעמם בין שאסור מדאורייתא בין מדרבנן או
 אפילו מחמת איזו חומרא שנוהגין בה, דהיינו כל מיני תבואות וכל
 מיני קמחים וסלתות גריסין וסובין ומורסנן וחלב חטה שהם חמץ או
 חשש חמץ וכל הדברים הנעשים מהם, בין אם חיים, אפויים,

על תחלתו של המנהג למכור על ידי הרשאה, כותב בשער הכולל (אות י):
 „המנהג שכל בני העיר נותנים הרשאה להרב דמתא שימכור חמצם (כמו שהי'
 המנהג גם בחיי אדמו"ר ז"ל)“.

מנהג זה נזכר כבר בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' מו): „בעיר שעושים את
 המ"צ לשליח שימכור חמצם“. וראה לעיל (הערה 234).
 ועל פי זה ערך בשער הכולל (ס"ק לח) נוסח שטר הרשאה, שעליו בנוי נוסח
 השטר שלפנינו.

[לקמן (הערה 252) יובא, אשר בכמה קהלות של תלמידי רבינו הזקן נהגו
 למכור את החמץ לידי רב הקהלה, והוא היה מוכרם אל הנכרין].

*

וראה שער הכולל (ס"ק י): „ואין צריך לא עדים ולא קנין סודר (רמב"ם
 פ"א מהלכות שלוחין ופ"ה מהלכות מכירה הל' י"ג)“.

והיינו מה שכתב הרמב"ם (הלכות שלוחים פ"א ה"א): „האומר לשלוחו צא
 ומכור לי קרקע או מטלטלין, או קנה לי, הרי זה מוכר ולוקח ועושה שליחותו
 וכל מעשיו קיימין, ואין העושה שליח צריך קניין ולא עדים אלא באמירה בלבד
 בינו לבין חברו, ואין צריכין עדים אלא לגלות הדבר אם כפר אחד מהם כשאר
 כל הטענות“.

ובהלכות מכירה (פ"ה ה"ג): „קנין זה שנהגו להקנות באלו הדברים אינו
 מועיל כלום, אלא להודיע שאינו אומר דברים אלו כמשחק ומהתל אלא שגמר
 בלבו ואחר כך אמר, לפיכך אם אמר בלב שלם אני אמרתי וגמרתי לעשות דבר
 זה אין צריך דבר אחר כלל“.

*

בנוסח זה נתפרטו מיני החמץ, למרות מה שכתב בסדר מכירת חמץ „כל
 מיני חמץ שיש לו, אשר אי אפשר לפרט כל המינים בכתב“. וכדלעיל (הערה

סדר מכירת חמץ

קז

מבושלים, צלויים, מטוגגים, כבושים, שלוקים ומלוחים, וכל מיני משקאות חמוצים, יין שרף, שכר ושאר משקאות וכל מיני שמרים מחמץ או מתערובת חמץ או מחשש חמץ ותערובת חמץ, בין פשוט בין מתוקן ומעורב עם מיני מתיקה, העומדים לאכילת אדם או בע"ח ועופות, או לשתי' או לרפואה, או לאיזה תשמיש והנאה, כל מיני תמרוקי הנשים ובורית ומשחת שיניים ודבק או צבע או שאר דברים שיש בהם תערובת או חשש תערובת חמץ גמור או נוקשה, כל מיני בע"ח ועופות הניזונים מחמץ ואחריותם עלינו, וכל החנויות והעסקים שלנו או שיש לנו חלק בהם ונמכרים בהם חמץ, וכל מיני כלים חמוצים שיש עליהם ושנדבק בהם חמץ בעין, הכלל כל מה שהפה יכול לדבר והלב לחשוב שיש בזה אפי' חשש חימוץ הנמצאים במקומות הרשומים בשטרי הרשאות ושנמקומות אחרים בשדות ועל אם הדרך ביבשה או בים או באויר או בדואר, ואף שיבואו לידינו עד כלות חג הפסח דהאי שתא, בין שמיני חמץ הנ"ל הם שלנו בין אם יש לנו בהם איזה חלק וזכות או שהם פקדון בידינו מיהודים אחרים, ובכלל זה הוא כל המיני חמץ הנ"ל שיבואו אלינו אחר חתימתנו על השטר הזה עד זמן הנ"ל²⁵⁰ אף שכעת איננו יודעים מזה, כן להשכיר

(250) נתבאר בשו"ת צמח צדק (סי מו): „בעיר שעושים את המ"צ לשליח שימכור חמצם, ומפרשים שימכור כל החמץ גם שיובא לרשותם להבא עד ערב פסח ימכור גם כן, ונותנין לו שטר שליחות ב' או ג' ימים קודם הפסח. ובעלי הבתים קטנים מביאים חמץ לבעלי הבתים שחתמו על שטר הנ"ל ונותנים להם במתנה, אם זה נכלל במכירת המ"צ, כיון שלא הי' החמץ ברשותם כשנתנו לו כתב שליחות הנ"ל, שאז עדיין לא יכלו למוכרם בעצמם, דהוה ליה כמו מה שאירש מאבא מכור לך דאינו כלום, אם כן יש לומר שאינו יכול לעשות שליח על זה, אף לשימכור השליח כשיבא ברשותו“.

וכותב כמה טעמים להיתר, ובסוף מוסיף: „אף להתוספות דלא יכול לעשות שליח על זה מכל מקום, כיון דגילה דעתו שעושהו שליח על זה, נהי דהשליחות לא מהני, מכל מקום אחר כך המ"ץ יוכל למכור, משום דזכות הוא לו שלא יפסיד חמצו, ושלא יעבור בכל יראה ובל ימצא... הכא שעצם ענין המכירת חמץ מצד עצמו זכות הוא לבעל החמץ, אם כן כשנוסף על זה שעשה את המ"ץ שליח למכור לו חמצו, אף אם אין זו שליחות גמורה לגבי החמץ

ולתחכיר את כל המקומות שהמיני חמץ או כלים חמוצים מונחים שם או שעומדים שם הבעלי חיים הניזונים מחמץ על כל הנ"ל או מרשים את הרב הנ"ל ונותנים לו כח ורשות למכור ולהשכיר ולהחכיר לכל מי שיוכשר בעיניו, ועל האופנים שיוכשרו בעיניו, הוא בעצמו או שלוחו ובא כחו שיוכשרו בעיניו בכל האופנים היותר מועילים והקנינים המועילים על פי דת תוה"ק וחקי המדינה בערב פסח דהאי שתא. ונעשה כתקנת הציבור שכל מי שיבוא בשם איזה איש למכור חמצו להרב הנ"ל ולבוא על החתום, יהי' נאמן כאלו יש לו בכתב מהאיש ההוא, וכל זכות ויפוי כח נתון לו מאתו, וכל לשון מסופק בהרשאה הזאת יהי' נידון לטובת קיום ותוקף ההרשאה הזאת. וכל זה נעשה בכל אופן היותר מועיל על פי דין תורתנו הקדושה וחקי המדינה דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרא, ולראי' באנו על החתום כל אחד ואחד ביומו בחדש ניסן דהאי שתא שנת חמשת אלפים ושבע מאות לבריאת העולם או בעצמנו או במסירת הקולמוס או על ידי שלוחינו ובאי כחנו פה עיר

נאום

בב. שמר הרשאה מרב לרב

אני²⁵¹ הח"מ הבא בכח והרשאה מתושבי ודיירי עיר

הבא לו אחר כך, מכל מקום הוי שליחות מצד הזכייה דזכות הוא לו, ולכן שפיר הוי שליח למכור כל החמץ. ומכל מקום לרווחא דמילתא לכתחלה נכון לכתוב בשטר השליחות שעושהו שליח גם על החמץ שיבא לרשותו אחר כך עד ערב הפסח, שיהי' שלוחו ושיעשה לו זכות זה למוכרו כו', דכיון שמזכיר בפירושו לשון שיעשה לו זכות ודאי הוה שליח מדין זכייה". ונתבאר לעיל (הערה 239).

(251) מיד בתחלת נשיאותו של הרבי התחילה תקופת השליחות, אברכים היו נשלחים לעיירות ומדינות שונות להפיץ יהדות בין שכבות העם. בין השלוחים היו רבנים שסידרו בעצמם את כל עניני הרבנות שבעיר, אך היו גם כאלו שלא ידעו לסדר בעצמם את סדר מכירת החמץ. כשפנו בשאלה זו לידי הרה"ג הרה"ח מוה"ר זלמן שמעון דווארקין, השיב להם, שהכי טוב הוא, שאחרי שבני קהלתם חותמים על כתב ההרשאה למנות אותו למכירת החמץ

סדר מכירת חמץ

קט

וסביבותי' הרשומים בשטר הרשאה המצורף לזה, שהרשו אותי על כל פרטי המיני חמץ בעין או על ידי תערוכות, וחמץ נוקשה, ובע"ח הניזונים מחמץ, וכלים חמוצים שנדבק בהם או עליהם חמץ, שעל הכל הרשו אותי, אם בעצמי או על ידי שליח שישר בעיני למכור לאינו יהודי קודם זמן איסור חמץ בערב פסח דהאי שתא שנת חמשת אלפים ושבע מאות ליצירה, וכן להשכיר ולהחכיר את כל המקומות שהחמץ וכלים חמוצים מונחים שם, או שעומדים הבע"ח שם, למי שיוכשר בעיני ועל האופנים שיוכשרו בעיני, על הכל אני עושה לשליח את הרב והגני נותן לו כח ורשות שימכור את החמץ וישכיר את כל המקומות שמונח שם החמץ כנ"ל, למי שיוכשר בעיני ועל האופנים שיוכשרו בעיני ויהי' ידו כידי ממש, וכל זה נעשה בקגא"ס ובכל אופן היותר מועיל ע"פ דין תוה"ק, ולראי' בעה"ח היום יום בשבת לחדש ניסן שנת חמשת אלפים ושבע מאות ליצירה

נאום

בג. שטר המכירה של רבותינו

התמת²⁵² ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים כשרים ונאמנים איך

שלחם, ישלחו השלוחים את ההרשאות האלו לידי, בצירוף כתב הרשאה מיוחד מהשליח אל הרב דווארקין, שהשליח ממנה אותו למכור את החמץ של בני קהלתו. כך נוהגים מאז ועד עתה בכמה עיירות, אשר השליח כותב שטר הרשאה מיוחד מרב אל רב, שרב זה ימכור את החמץ של בני קהלתו [מובן שזהו בנוסף לשטר ההרשאה, שבו ממנה השליח את הרב למכור את החמץ שלו].

והוא על פי מה שנתבאר בשער הכולל (ס"ק י'): „נכון לבאר בהרשאה שיכול המורשה למנות שליח אחר במקומו את מי שיוכשר בעיניו“.

שטר ההרשאה הזה הועתק מכת"י הרה"ג הרב זלמן שמעון דווארקין ע"ה (עם איזה תיקוני לשון).

252) בכמה קהלות נהגו, כבר בשלהי תקופת רבינו הזקן, שבני העיר היו מוכרים את החמץ לידי רב הקהלה, והוא היה מוכרם אל הנכרי (ראה לעיל מבוא פרק ט). וכן נשאר המנהג גם אחר כך אצל רבותינו נשיאינו.

סדר זה נזכר לראשונה בקשר לעיירה וועליז, בשאלה ששאלו לפני רבינו

בשנותיו המאוחרות (לעיל סי' יח, והערה 196): „בעירנו המנהג מדי שנה, מקודם פסח הולך איש אחד המיוחד, שמו ר' בנימין, מבית לבית, וקונה כל חמץ מכל העיר, והיה מוכר לערל עפ"י תקנות כבוד קדשו, ובנוסח הנמסר לו ממעלת קדושת כבוד תורתו“.

גם בדורות הבאים נהגו כן בכמה עיירות, כנזכר בשו"ת צמח צדק (סי' מז): „דעכשיו שכולם מוכרים לבעל כח אחד ... קונה רק על מנת להקנות“.

ועוד כתב (סי' מח): „שאישי אחד יהודי קונה כל החמץ מכל העיר והוא מוכר הכל לאינו יהודי“.

וכן הוא בתשובת מוה"ר יקותיאל זלמן לנדא מ"ץ בוויטבסק (קובץ יגדיל תורה נ"י. חנ"ט סי' סא): „אשר שאל על דבר המכירה לישראל בקנין גמור אגב סודר ואויף-גאב, הנה כן נהוג אצלינו בפה קהלתינו בענין מכירת חמץ מימי הגאון מו"ה אייזיק ז"ל“ (— בהר"ד מוויטבסק, מחב"ס פני יצחק, רבה של וויטבסק משנת תקס"ז ואילך).

וכן בתשובה נוספת של אחד מנכדי רבינו (קובץ יגדיל תורה חנ"ט סי' נח): „לפי המנהג אצלינו ... כל היהודים מוכרים להשמש בקנין סודר ואוף גאב ומשכירים לו החדרים, נמצא השמש קונה כל החמץ בקנין סודר“.

בדורות הבאים התחילו כלום למכור החמץ על ידי הרשאה אל הרב (כדלעיל הערה 249), ורק אצל רבותינו נשיאינו נשאר המנהג למכור החמץ אל הרב.

*

שטרות מכירת החמץ של רבותינו נשיאינו נלקטו ונתפרסמו בקובץ יגדיל תורה חוב' נח סי' מח. שם נדפס תצלום שטרות המכירה של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, כ"ק אדמו"ר מוהר"ש"ב נ"ע, כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע וכ"ק אדמו"ר ז"ע.

בתקופת שהותו בווארשא ואטוואצק, וכן בתחלת בואו לארה"ב, לא רצה להטריח את הרב לבוא אליו על מנת לעשות הקנין בעצמו, ולכן מכר את החמץ אל הרב על ידי שטר הרשאה, שכתב על שם הר"מ מענטליק והרחמ"א חדקוב ע"ה. בקובץ יגדיל תורה שם נדפס תצלום שטרות ההרשאה ע"ש הר"מ מענטליק ע"ה, וב„כפר חב"ד" גליון 664 עמ' 45 נדפס תצלום שטר ההרשאה ע"ש הרחמ"א חדקוב ע"ה, וכן שטר המכירה שמכר על ידו אל הרב ניסן וואקסמאן ע"ה.

כמו כן נהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש"ב נ"ע בשעה שלא הי' בליובאוויטש. ראה אגרות קודש שלו ח"ג אגרת תשט וח"ה עמ' פב.

שוב נדפס תצלום שטרות מכירה והרשאה הנ"ל, בהוספת עוד שטרות מכירת חמץ של רבותינו נשיאינו, באוצר מנהגי חב"ד (ניסן אייר סיון, ירושלים תשנ"ו, עמ' שכט ואילך).

שוב נדפסו שטרות מכירה של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, משנת תרפ"ח, אל הרב מנחם מענדל ז"ק רבה של ריגא, באגרות-קודש שלו (חט"ו ע' מז).

סדר מכירת חמץ

קיא

שמכרתי אני הח"מ להרב במכירה גמורה וחלוטה בלי שום תנאי ושיוור כל החמץ שלי הח"מ, מכל מיני חמץ שיש לי מכל הדברים הנעשים ומעורבים ומתוקנים באיזה מין מחמשת מיני דגן, חיים או אפויים, צלויים מבושלים וממוגנים, כבושים מלוחים באיזה חשש מחמץ גמור, או נוקשה בעין או על ידי תערובות העומדים לאכילת אדם או בע"ח או לשתי' או לרפואה או לאיזה הכשר ותיקון והנאה כל מיני תבואות קליפות וגרויפין וקמח סולת פשוט סובין ומורסן, כל מיני משקאות יי"ש או שפירט פשוט או מעורב ומתוקן עם צוקער או רבש ובשמים והדומה מכל הדברים שיכולים לחשוב שיש בזה חשש חמץ גמור או נוקשה בעין או על ידי תערובות, מכל זה הנ"ל שיש לי פה ברוקלין ניו יארק מונח בכל הנ"ל במקומות מיוחדים, ובשאר כל המקומות²⁵³, הכל כאשר לכל מכרתי להרב הנ"ל כפי השער והמקח השוה שבעיר זו לפי העת והזמן דהאידינא שאפשר למכור כאן בעיר זו במקח זה דהיינו כפי המקח שיכולים לקבל מהקונים שבעיר זו שיקנו במזומנים בכדי להוליך למקום היוקר או

ומשנת תר"צ (שהי' אז בארה"ב), על ידי הרשאה לכ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, אל הרב יעקב ישראל זובער (שם ע' פד). ומשנת תרצ"א, אל הנ"ל (שם ח"ז ע' כח). ומשנת תרצ"ב, אל הרב אשר וויילער (שם ע' סט). ומשנת תרצ"ג, אל הנ"ל (שם ע' פז). ומשנת תש"ד, אל הרב שמואל לויטין (שם ע' שח). ומשנת תש"ז, אל הנ"ל (שם ע' שסא).

שוב נדפס שטר מכירה של כ"ק אדמו"ר זי"ע, משנת תשכ"ח, אל הרב שמואל לויטין, בתשורה (קוטלרסקי-הרץ, תשע"ד).

שטרות מכירה אלו שונים הם משט"מ הרגיל אשר מוכרים את החמץ לנכרי, או כותבים שטר הרשאה לרב שהוא ימכור את החמץ לנכרי בשליחות בעל החמץ, כי אם האדמו"ר מכר את החמץ אל הרב בעצמו.

*

בזמנינו לא נהוגה מכירת החמץ אל רב הקהלה, ולא נעתק שטר מכירה זה, אלא כדי להתלמד.

253) בדרך כלל מפרט כל אחד בשטר ההרשאה את הכתובת שלו ואת הארונות והחדרים שהחמץ הנמכר מונח בהם, ומוסיף ובכל מקום שהוא. ובשטר המכירה של כ"ק אדמו"ר זי"ע (ראה אוצר מנהגי חב"ד בסופו), נכתבו הכתובות, „במקומות מיוחדים ובשאר כל המקומות" וכיו"ב.

בכדי למכור כאן מעט מעט, ובכלל הנ"ל נכללו ג"כ במכירה זו פירורי חמץ ושקים קרועים ונפות קרועים וקערבלעך אשר אין עלי' מקח ואין עליהם שום קונה, ובכלל זה כל מיני חמץ הנשכחים גם ניירות חמוצים והרי הן של הקונה הנ"ל בעד ס"ה הנ"ל ורשות ביד הרב הנ"ל הקונה למכור כל החמץ הנ"ל למי שירצה מישראל או לאינו יהודי שבעיר זו או שמחוץ לעיר כאדם העושה בשלו, ואפי' ביוקר ממקחים הנ"ל, והריוח שלו, ומסך כל הנ"ל כל המעות שיגיע לי מהקונה הרב הנ"ל בעד כל החמץ הנ"ל לאחר המדידה והמשקל הריני פוחת לו שלשה שקלים שירוויח לעצמו בעד מרחתו למכור החמץ במקח הנ"ל וקבלתי מיד הרב הנ"ל כל דמי המכירה בשלימות היינו שקבלתי על או"ג ארבעה שקלים ועל המותר שיעלה קבלתי ערב קבלן²⁵⁴ הרב לסלק לא יאחר משלשה ימים אחר הפסח במזומנים, ומעתה נקנה כל החמץ להרב הנ"ל

254) כיון שמכירה זו היא מישראל לישראל, הרי עיקר הקנין בזה הוא אגב סודר, כנזכר כבר בתשובת רבינו (לעיל סימן יח): „שנמכר למו' בנימין בקנין גמור אגב סודר כדת" (ראה לעיל הערה 200).

וכן רואים אנו גם בשאר שטרות מכירת החמץ לרב העיר (דלעיל הערה 252), וכנזכר בתשובת מוה"ר יקותיאל זלמן לנדא מ"ץ בוויטבסק (קובץ יגדיל תורה נ.י. חנ"ט סי' סא): „אשר שאל על דבר המכירה לישראל בקנין גמור אגב סודר ואויף־גאב, הנה כן נהוג אצלינו בפה קהלתינו בענין מכירת חמץ מימי הגאון מו"ה אייזיק ז"ל".

וכן בתשובה נוספת של אחד מנכדי רבינו (קובץ יגדיל תורה חנ"ט סי' נח): „לפי המנהג אצלינו ... כל היהודים מוכרים להשמש בקנין סודר ואוף גאב ... השמש קונה כל החמץ בקנין סודר".

ושבו לא הוזקקו לשאר הקנינים שהם רק ליתר שאת ויתר עז, כמו קנין תקיעת כף ומסירת המפתחות.

ולפי זה לכאורה לא היו צריכים לעשות בזה גם קנין מעות, שהוא הקנין המועיל רק בנכרי, ובישראל מועיל רק למי שפרע ותו לא.

מכל מקום רואים אנו בשטרות המכירה של רבותינו שכתוב בהם גם קנין המעות. ולא זו בלבד אלא שגם על קנין המעות הזה ניתוסף בסופו התחייבות הערב קבלן (ראה לעיל הערה 24).

עוד יש בקובץ יגדיל תורה (חוב' נט סי' ס) תשובה מהגאון רבי שניאור

לחלוטין בלי שום שיוור כלל, והגני נותן לו ולכל הקונים דריסת הרגל בחצירי ובכל המקומות שיהי' באפשר להכניס קונים מאתו יהודים ואינם יהודים בלי שום מונע. כן גם השכרתי לו החדרים ואת כל המקומות של החמץ הנ"ל בשכירות גמורה להקונה הרב הנ"ל בעד חמש ועשרים דולר, מהיום עד כלות משך שלשה ימים אחר הפסח, וקבלתי דמי השכירות בשלימות, היינו שני שקלים על או"ג ועל המותר חתימת יד דע"ק הנ"ל, ואגב קנין המקומות יהי' קנוי להרב הנ"ל כל החמץ ביתר שאת ויתר עז על קנינים הנ"ל. כל זה נעשה המכירה והשכירות בקנא"ם ובכל אופן היותר מועיל עפ"י ד"ת הק' דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי', ולראי' באתי עה"ח היום יום י"ג ניסן שנת פה ברוקלין ניויארק אה"ב הצפונית נאום מנחם מענדל בן אאמו"ר לוי יצחק ז"ל שניאורסאהן

זלמן יעשילסאן אבד"ק סוראז, אשר הוא העתיק את שטר המכירה של רבינו הצמח צדק, אשר מכר את החמץ ליד נאמן ביתר ר' חיים בער, וגם הוא מכרו בהוספת קנין מעות וערב קבלן.

ובטעם הוספת ערב קבלן, אף שבישראל אינו מועיל קנין מעות אלא למי שפרע בלבד, כתב בהמשך התשובה שם: „שלא יהי' דומה למתנה על מנת להחזיר, שלדעת אדמו"ר יש בו איסור בל יראה וכו'. ולפי הטעם המובא שם נלע"ד דאין חילוק בין יהודי המוכר לעכו"ם ובין ישראל המוכר לישראל חבירו, מאחר שהחמץ חוזר לו בעין . . . וראי' לזה שהרי בככור אף שמשכיר לו החדר ועושה האיני יהודי משיכה . . . אעפ"כ הצריך אדמו"ר ג"ע שיהי' ערב קבלן על המעות“.

והיינו שאם תהי' המכירה בזקיפה במלוה (אף אם הקנין אינו קנין מעות, שאינו מועיל בישראל), ואחר כך יחזור החמץ בעין אל הישראל, יהי' דומה למתנה על מנת להחזיר (ראה עוד בזה לעיל הערה 24).

ועל זה משיב (שם סי' סא) הגאון מוהרי"ז לנדא אבד"ק וויטבסק, אשר בעיר וויטבסק נהוג מימי הגאון רבי יצחק אייזיק בהר"ד אבד"ק וויטבסק (בעל הפני יצחק), אשר אנשי הקהלה מוכרים את החמץ לידי הרב בקנין סודר ובהוספת קנין מעות ובזקיפת המותר במלוה, בלי ערב קבלן. ולדעתם אין זקוקים לערב קבלן רק כאשר הקנין עצמו הוא קנין מעות, ולא כאשר המעות הן רק לתשלומים.

נספח

בדיקת חמץ, ביטולו וביעורו

לשיטת רבינו הזקן

א. בדיקת חמץ מהתורה

בשוע"ר (סי' תלג סי"ב): „ואם אינו רוצה לבטלו ולהפקירו חייב הוא לבדוק ולחפש אחריו מן התורה כשיגיע זמן איסורו ולבערו מן העולם לגמרי, וכשהוא עושה כך אם בתוך הפסח מצא כזית חמץ בביתו שלא מצא בבדיקתו לא עבר עליו למפרע בכל יראה ובל ימצא שהרי אנוס הוא כיון שבדק כדינו“.

המקור להלכה זו הוא ברש"י (ריש מכילתין ד"ה בודקין): „שלא יעבור עליו בכל יראה ובכל ימצא“. היינו שבדיקת החמץ מועילה מהתורה שלא יעבור עליו. ומקשה עליו התוס' שם ד"ה אור: „כיון דצריך ביטול כדאמר בגמ' (ו, ב) הבודק צריך שיבטל ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל“.

ומתוך הר"ן בריש מכילתין ד"ה בודקין: „וי"ל דמדאורייתא בחד מינייהו סגי, כלומר או בבדיקה או בביטול, דבדיקה לחודה נמי מהניא כדאמרינן עלה בגמרא (ז, ב) לאור הנר מנא לן ופשטינן ליה מקראי, אלמא דבדיקה נמי מדאורייתא היא, וכל שבדק מן התורה אינו צריך לבטל הלכך שפיר איכא למימר דבדיקה אתי כדי שלא יעבור עליו בכל יראה“.

ובשוע"ר שם פוסק כרש"י ור"ן, דלא כקושיית התוס'.

וגם מדברי התוס' כאן אין הוכחה שהם חולקים על רש"י ור"ן, שאפשר גם התוס' מודים שאם לא ביטל אזי הבדיקה היא מן התורה, ושאלת התוס' היא, מדוע לא סגי בביטול, ומדוע תקנו שבנוסף לביטול יבדקו את הבית מחמץ.

ואף שכתבו התוס' בריש פרק כל שעה (כא, א ד"ה ואי): „ואין זה

מצוי, כיון שאין ידוע היכן הוא, וכן משמע בפ"ק (ו, ב) דפריך וכי משכחת לה ליבטלה, משמע דכל כמה דלא משכחת לא עבר בבל יראה". וכיון שמהתורה אינו עובר על חמץ שאינו ידוע, יוצא אם כן שהבדיקה היא רק מדברי סופרים.

הרי נתבאר בשוע"ר (סי' תלג סי"ב): „ואינו חייב לבדוק מן התורה אלא במקומות שרגיל להשתמש בהן חמץ כל השנה בתדירות, כגון הבית וחדריו שרגיל לאכול בהן חמץ כל השנה, ואי אפשר שלא נתפרר ונפל שם פירור חמץ שיש בו כזית ועובר עליו בבל ימצא מן התורה". וכיון ש„אי אפשר שלא נתפרר ונפל שם פירור חמץ" הוי חמץ ידוע, ואפשר יודו בזה גם התוס' שחייב לבדוק מן התורה (וראה מה שהעיר בתהלה לדוד ח"ג הל' פסח סי' ה, מתוס' י, א ד"ה על: „וי"ל דמיירי בשלא בטלה").

*

והנה כתב במ"א (סי' תלד ס"ק ה): „דאם לא ביטלו עובר עליו אע"פ שלא ידע ... וז"ל הרמב"ם ... משמע דאם לא ידע בו מתחלה אינו עובר עליו כלל, וכ"מ מלשון הרא"ש גבי גלוסקא, ועי' בתוס' ריש כל שעה".

ובקונטרס אחרון (סי' תלד ס"ק ג): „מיהו מאי דמשמע שם מהמ"א לדעת הרמב"ם והרא"ש דאף בבית שאינו בדוק אינו עובר ... כיון שאינו ידוע לו היכן הוא לא קרינן ביה לא ימצא, וכמ"ש התוספות ריש פרק כל שעה. לא קיימא לן הכי, אלא כמ"ש הר"ן והפרי חדש, וכ"כ העולת שבת ואל"י זוטא בסוף סימן תל"ז, דלאחר זמן איסורו אין הנשים וקטנים נאמנים לומר אנו בדקנוהו דכיון שאינו יכול לבטל הוי ליה מדאורייתא. וכן הוא בגמרא בהדיא ע"ש".

ולכאורה תימה הדבר שרבינו יכתוב דלא קיי"ל כהתוס' כיון ש„כן הוא בגמרא בהדיא עיי"ש". וכי האיך יתרץ התוס' גמרא זו.

לכן נראה כנ"ל, שלדעת רבינו גם התוס' יודו שבדיקת חמץ מן התורה (אם לא ביטל), שבית שאינו בדוק חשוב חמץ ידוע. ולכן כתב „מיהו מאי דמשמע שם מהמ"א לדעת הרמב"ם והרא"ש דאף בבית שאינו בדוק אינו עובר ... וכמ"ש התוספות ריש פרק כל שעה, לא קיימא לן

הכי ... וכן הוא בגמרא בהדיא ע"ש". היינו דלא קיימא לן כפירוש המ"א בדברי התוס'.

ב. טעמי בדיקת החמץ וביעורו מד"ס

בשוע"ר (סי' תלא ס"ג-ד): „חכמים גזרו שאין ביטול והפקר מועיל כלום לחמץ ... אלא הוא צריך לחפש אחריו במחבואות ובחורים ... ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו ... ומפני ב' דברים נזקקו חכמים לכך, הא' לפי שהביטול וההפקר תלוי במחשבתו של אדם שיפקירנו בלב שלם ויוציאנו מלבו לגמרי, ולפי שאין דעת כל בני אדם שוין ואפשר מי שיקל בדבר ולא יפקירנו בלב שלם ולא יוציאנו מלבו לגמרי, לפיכך גזרו שאין ביטול והפקר מועיל כלום עד שיוציא את החמץ מכל גבולו ... הב' לפי שהאדם רגיל בכל השנה בחמץ ומחמת רגילותו קרוב הוא לשכחה שישכח את איסורו ויאכל ממנו אם יהיה מונח בגבולו בפסח לפיכך הצריכו לחפש אחריו ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו קודם שיגיע זמן איסור אכילתו“.

המקור לטעם הא' הוא בר"ן ריש מכילתין (א, א ד"ה אלא וד"ה ומה): „ומה שהצריכו חכמים בדיקה בחמץ יותר מבשאר אסורין ולא סמכו על הבטול ... שחששו לבני אדם שלא יבטלוהו במחשבתן לגמרי“.

והטעם הב' מבואר בתוס' (ב, א ד"ה אור): „החמירו חכמים לבדוק חמץ ולבערו שלא יבא לאכלו“.

אמנם צריך הדבר ביאור, שלכאורה שני הטעמים האלו הם ב' אופנים כביאור טעם תקנת חכמים, וכדיוק לשון הר"ן שם (ד"ה אלא): „מפני שבטול זה תלוי במחשבתן של בני אדם ... או מפני שחששו שאם ישהנו בתוך ביתו יבא לאכלו“, ומדוע אם כן כותב רבנו כאן שטעם תקנת חכמים הוא „מפני ב' דברים“?

הנפקא מינה להלכה מזה שרבינו כותב את ב' הטעמים יחד היא פשוטה, שבפשטות משמעות התוס' והר"ן היא, שגם אם יש רק טעם אחד (מב' הטעמים) לבדיקת החמץ חייבים לבדוק את החמץ ולהוציאו מרשותו, ומשמעות שוע"ר הוא שדוקא כשישנם ב' הטעמים צריך לבדוק ולהוציא מרשותו, משא"כ כשיש רק אחד מב' הטעמים אין חיוב זה

(כדלקמן, שכן פוסק רבינו בכמה מקומות, שכשיש רק אחד מהטעמים לא חל כל כך חיוב זה). ומנין הוציא רבינו דיוק זה והלכה זו.

עוד צריך להבין, מה שהוסיף במסקנת הטעם הראשון: „לפיכך גזרו שאין ביטול והפקר מועיל כלום“, ובמסקנת הטעם השני הוסיף: „לפיכך הצריכו לחפש אחריו ולבדוק“. מהו המקור לשינוי זה שבין ב' הטעמים ומה היא הנפקא מינה להלכה משינוי זה (ואף שלא נתפרשה הלכה זו כאן, מכל מקום מבוארת בסימנים הבאים, בכל הלכה השייך לה, וכדלקמן).

*

והביאור שיש לומר בזה הוא, שכד דייקנין שפיר רואים שבתוס' גופא מרומזים ב' הטעמים, שהתוס' שואל מדוע דוקא כאן בחמץ החמירו חכמים לבער החמץ כדי שלא יבוא לאכלו, יותר משאר האיסורים, ומבאר ב' אופנים בזה, ובאופן הב' כותבים: „אי נמי שאני חמץ שהחמירה בו תורה לעבור בכל יראה ובל ימצא החמירו חכמים לבדוק ולבערו אפילו היכא דביטלו משום דילמא אתי למיכליה“. פירוש הדברים הוא, זה שהחמירו חכמים לבדוק ולבערו הוא: א) כיון שהתורה החמירה בחמץ בכל יראה ובל ימצא. ב) משום דילמא אתי למיכליה. ודוקא כשיש ב' הטעמים האלו הצריכוהו חכמים לבדוק ולבער.

ואפשר זאת היא כוונת הר"ן לבאר את דברי התוס' שכתב „שאני חמץ שהחמירה בו תורה לעבור בכל יראה ובל ימצא“, דהיינו שחיישינן שהביטול לא יהיה בלב שלם ואז יעבור על כל יראה ובל ימצא, ולכן החמירו חכמים לבדוק ולבערו.

וקצת נראית כן הכוונה במקור דברי תוס', בתוספות הרשב"א משאנ"ץ (ב, א ד"ה בודקין): „דמשום שהחמירה תורה [בן] כל כך לעבור בכל יראה ובל ימצא היכנא] דלא ביטל, אמרו חכמים שיהא צריך בדיקה אפילו היכא דביטלו“. וככל מקום שגזרו חכמים ביטל אטו לא ביטל, הטעם בזה הוא דחיישינן שלא יבטל כהוגן, ומבאר הר"ן הטעם לחשש זה, שחיישינן שהביטול לא יהיה בלב שלם.

ואפשר זהו המקור לדברי רבינו בשו"ע שלו „ומפני ב' דברים נזקקו חכמים לכך“, שהרי גם בפירוש השני הזה שבתוס' (וכ"ה בתוס' הרשב"א

סדר מכירת חמץ

ק"ט

משאנ"ץ) מוסיף ומסיים: „משום דילמא אתי למיכליה“, היינו שלפי הפירוש השני של התוס' נזקקו חכמים להחמיר כאן מפני ב' הטעמים האלו גם יחד. ואפשר שלפי זה, גם הר"ן בטעמו הראשון (שחוששים שהביטול אינו בלב שלם) יודה שצריכים אנו גם לטעם השני (שלא יאכל).

אלא שדיוק זה בדברי התוס' אינו ברור כל כך, ואפשר לפרש בתוס' שאין כאן אלא טעם אחד שהצריכו לבדוק לבאר „דילמא אתי למיכליה“, אלא שהחמירו בזה כאן כיון שהתורה החמירה בבל יראה; משא"כ בטעם הר"ן יש לומר לכאורה, שלפי טעם זה איננו זקוקים לגמרי לטעם „דילמא אתי למיכליה“. וגם אם נפרש כן בדברי התוס', עדיין יוקשה על התוס' עצמו, מה הכריח לומר שחכמים החמירו בזה מפני ב' טעמים, ומדוע לא סגי באחד משני הטעמים הללו?

ויש לומר שזה גופא מבואר בתוס' עצמו, שהן בתחלה הביא מהגמרא (י', ב): „זימנין דנפל ואתי למיכליה“. והן בסוף מוכיח התוס' (בשם הרשב"א) מהמשנה (מח, ב): „שיאור ישרף והאוכלו פטור“, שהכוונה לחמץ נוקשה שאסור רק מדרבנן, ומכל מקום חייבים לבערו מטעם שמא יבא לאוכלו [ראה קונטרס אחרון סי' תמב ס"ק יב, אם גם לתירוץ הב' שבתוס' אוסרים להשהות חמץ נוקשה. וראה מ"א סי' תמב ס"ק א איך יפרשו את המשנה הנ"ל הסוברים שאין איסור להשהות חמץ נוקשה]. ועד"ז מוכיח התוס' לקמן (י', ב ד"ה ואם) מהמשנה שם: „לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד“, וכותב ע"ז התוס' שם: „כדי שלא יתערב לו חמץ של איסור בשל היתר ויאכלנו“.

ומכל זה מוכח, שגם (לפי הטעם הב' שבתוס', וגם) לפי הטעם שבר"ן: „מפני שבטול זה תלוי במחשבתן של בני אדם ואין דעותיהן שוות ואפשר שיקלו בכך ולא יוציאוהו מלבן לגמרי“ (שהוא הטעם הא' שבשוע"ר), עדיין מוכרחים אנו לומר גם את הטעם המפורש בגמ' (י', ב) ומוכח במשניות (י', ב; מח, ב) — גזירה שמא ישכח ויאכל. זאת אומרת שגם הר"ן יודה שמפני ב' טעמים נזקקו לזה חכמים.

ולפי זה קשה לאידך גיסא, כיון שהטעם של שמא יאכל מוכח בגמ' ובמשנה, וזהו הטעם שבפירוש הא' שבתוס', מדוע אם כן צריכים אנו דוקא לטעם הר"ן, וכי היכן מצינו מקור במשנה או בגמ' לטעם זה, עד כדי שנאמר: „מפני ב' טעמים נזקקו חכמים“.

ג. מתי יש חיוב ברכה בבדיקה

אמנם מצינו שב' הלכות אלו, ביעור חמץ שלאחר המועד (שבמשנה י, ב) וביעור חמץ נוקשה (שבמשנה מח, ב), שתיהן מובאות בשוע"ר, ובשתיהן פוסק רבינו שאין לברך עליהם, שאין לברך על ביעור שמטעם שמא יאכל, רק על הביטול שמטעם בל יראה ובל ימצא.

הדין הא' הוא בשוע"ר (סי' תלה ס"ד): „עבר כל הרגל ולא בדק חייב לברוק לאחר הרגל ... ואם לא יברוק ויחפש אחריו כדי לבערו יש לחוש שמא ימצאנו מאליו וישכח ויאכלנו. ועל בדיקה שלאחר הרגל לא יברך כלום ... אינו אלא משום חשש תקלה שלא יבא לאכלו אבל הביעור הזה מצד עצמו אין בו מצוה כלל ... מה שאין כן כשהוא בודק ומבער בתוך הפסח ... ואף אם כבר ביטל כל חמצו קודם הפסח שאינו מצווה לבערו מן התורה מכל מקום כיון שגזרו חכמים שאין ביטול מועיל כלום מטעמים ידועים הרי חמץ זה כאלו לא נתבטל ועובר עליו בבל יראה ובל ימצא מדברי סופרים וגם יש בו מצות תשביתו מדברי סופרים ולכך מברך וצונו על ביעור חמץ“.

הדין הב' הוא בשוע"ר (סי' תמב ס"כ): „אין אסור מן התורה אלא חמץ גמור שהוא ראוי לאכילה אבל עיסה שהתחילה להתחמץ ולא הגיעה לחימוץ ... וכן כל כיוצא בזה הרי זה נקרא חמץ נוקשה ומותר לאכלו בפסח מן התורה שאין זה חמץ כלל. אבל חכמים אסרוהו באכילה ובהנאה והצריכו גם כן לבערו בערב פסח גזירה שמא ישכח ויאכל ממנה בפסח שעל ידי הדחק הוא ראוי לאכילה, ואם שכח ולא ביערו בערב פסח ונזכר בתוך הפסח צריך לבערו מן העולם לגמרי, אבל לא יברך מטעם שנתבאר למעלה“.

ויותר מבואר דבר זה בקונטרס אחרון (סי' תמו ס"ק א): „פשיטא דאין צריך לברך, כיון שאין מצוה בביעור זה מצד עצמו אלא משום חשש תקלה, והרי זה דומה לממית עופות הנדרסים שאסור למוכרן ולהשהותן משום תקלה כמ"ש ביו"ד סוף סי' נ"ז, ופשיטא שאין לברך על זה, וכ"מ בהדיא במ"מ שהעתיקו האחרונים לפסק הלכה בסי' תל"ה. ומה שמברך על בדיקה וביעור חמץ שבתוך הפסח, אע"פ שביטלו ואינו צריך לבער אלא שלא יאכל ממנו כמ"ש התוס' ריש פרק קמא, היינו כיון שחמץ זה חייב בביעור מן התורה וחכמים גזרו שביטול אינו כלום, אם כן אם אינו מבערו הרי הוא עובר בבל יראה ובל ימצא מדרבנן“.

[אף שמכל מקום יש חילוק בין חיוב זה לבין החיוב להמית עופות הנדרסים, כמבואר בשוע"ר סי' תמז ס"א, שאת החמץ צריך לבער מיד ואת העופות הנדרסים מותר להשהות חודש או ב' חדשים. אבל מכל מקום בשניהם אין זה אלא מניעת תקלה שאין לברך עליה, ורק במקום שעובר על כל יראה מדרבנן צריך לברך על ביעורו].

הרי לנו מפורש בדברי רבינו, שגם לדברי התוס' שצריך לבער כדי שלא יאכל ממנו, מכל מקום טעם זה אינו מספיק כדי לברך על הבדיקה והביעור הזה, אלא במקום שחייב בביעור מן התורה, שאז גזרו חכמים „שביטול אינו כלום“, ועל כן צריך לברך בקיום מצוה זאת, ביעור חמץ שלא יעבור עליו בכל יראה וכל ימצא מדרבנן.

וזהו שגם כאן בסי' תלא ס"ד מבאר את הטעם הא' לבדיקת חמץ, כמבואר בר"ן, ומוסיף ומסכם „לפיכך גזרו שאין ביטול והפקר מועיל כלום עד שיוציא את החמץ מכל גבולו“, שמטעם זה מצות הבדיקה והביעור הוא חובה ממש מדרבנן, שיש לברך עליה. ואחר כך מוסיף שיש עוד טעם „שישכח את איסורו ויאכל ממנו אם יהיה מונח בגבולו בפסח לפיכך הצריכו לחפש אחריו ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו“, שזהו טעם מספיק לבדוק ולהוציא מכל גבולו (שלא יבא לתקלה), אבל אינו טעם מספיק לומר „שאין ביטול והפקר מועיל כלום“ (כמו לפי טעם הא'), ולכן כשחיוב הבדיקה הוא רק מטעם הב' אינו צריך לברך עליו.

ד. מתי גזרו על חמץ שעבר עליו הפסח

עוד מבואר בשוע"ר (סי' תמב ס"ז וסי"ג וס"כ), שכל מקום שטעם הבדיקה הוא רק כדי שלא יבא לאכלו, אין קונסים אותו כשעבר עליו הפסח לאסרו באכילה ובהנאה, משא"כ כשטעם חיוב הבדיקה הוא שגוזרים שאין הביטול מועיל כלום, אזי קונסים אותו כשעבר עליו הפסח.

ומבואר טעם הדבר בקונטרס אחרון (סי' תמב ס"ק ט): „ולא אמרינן דהיכא דלא עבר אדאורייתא ליכא למיקנסיה, אלא בדבר שלא הצריכוהו לבער משום מצות ביעור עצמה אלא משום חשש תקלה שלא יאכלנו, כגון חמץ נוקשה ומשהו חמץ בתוך הפסח וכיוצא באלו, אבל דבר שהצריכוהו לבער משום מצות ביעור בעצמה, כגון פחות מכזית גזירה משום כזית, וכן דבר המעמיד אף שיש ס' לבטלו מן התורה לרוב

הפוסקים, כמ"ש הפרי חדש והחק יעקב, מכל מקום כיון שמדברי סופרים אינו בטל הרי עבר על ביעור דרבנן ובל יראה ובל ימצא דרבנן".

ועד"ז מבואר בסי' תמו קונטרס אחרון ס"ק ב (לענין חובת הביעור במוצא חמץ בשביעי של פסח), שבכל אלו, "אינו עובר עליו ואינו צריך לבערו אלא משום חשש תקלה, ואפילו מדרבנן לא עבר בכל יראה ובל ימצא".

ומטעם כל האמור כאן, הנה כשבא רבינו לבאר את טעם הבדיקה, כותב שיש ב' טעמים, כי דוקא כשיש גם הטעם הא' אזי חיוב הבדיקה והביעור הוא כאילו לא ביטל כלל, הן לענין ברכה והן לענין קנסא וכיו"ב.

ה. חשש שמא יבוא לאכלו

אמנם לפי כל האמור לעיל נראה לכאורה, שעיקר טעם בדיקת חמץ (אחר הביטול) הוא משום שהחמירה תורה בכל יראה ובל ימצא, וחכמים חששו שלא יבטל בלב שלם, שרק זוהי תקנת חכמים שמברכים עליה כמו על שאר תקנות חכמים, ורק זוהי תקנת חכמים שקנסו עליה כשעבר עליה הפסח (משא"כ במקום שלא שייך טעם זה, ונשאר רק חשש תקלה). אם כן אינו מובן איך יוצדק על זה הלשון "מפני ב' טעמים", כלומר שגם במקום שיש הטעם של בל יראה עדיין צריכים אנו לטעם של שמא יאכל.

אלא שאת זה לומדים מההלכה השלישית המובאת בתוס', האיבעיא שבגמרא (י, ב), אם צריך לבער ככר בשמי קורה, "דזימנין דנפל ואתי למיכלה", ואם צריך לבער ככר בבור, "דזימנין דנחית לצורכיה ואתי למיכלה". ולהלכה נפסק בשוע"ר (סי' תלח סי"א): "כזית חמץ שהוא מונח בתוך הבית למעלה על הקורה אף על פי שכבר ביטלו מחייבין אותו להביא סולם להורידו בליל י"ד מפני שלפעמים יפול מהקורה ושמא ישכח ויאכלנו, אבל אם היה חמץ בבור בין שיש בו מים ובין שאין בו אם אין דרך לירד בתוכו להשתמש בו כל השנה אין חוששין שמא ירד לתוכו בפסח ויאכל מהחמץ לפיכך אין מטריחין אותו להביא סולם להעלות החמץ משם אלא מבטלו ודיו".

מפורש כאן בגמרא ובשוע"ר, שכל מקום שאין חשש שמא ישכח ויאכל אין כל חיוב לבדוק כשכבר ביטל. ולכאורה מאי טעמא? ומדוע

לא נחייבו לבער מחמת הטעם הא' בלבדו, שאפשר לא יפקירנו בלב שלם? אלא ודאי צריך לומר, שעיקר טעם הגזירה הוא שמא ישכח ויאכל (וכשאיין טעם זה לא גזרו כלל, אפילו כשיש הטעם הא' בלבדו).

[לכאורה היה אפשר לתרץ, שהר"ן אזיל לשיטתו (ט, ב ד"ה אמר) שחמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבואר ואינו עובר על כל יראה ובל ימצא, וכן אפשר לומר גם כשנפל לבור, שכיון שאינו עובר על כל יראה לכן לא נשאר כאן אלא החשש של אתי למיכלה.

אמנם רבינו שולל סברא זו בסי' תלג קו"א ס"ק ה הג"ה ד"ה והיינו, דפשיטא שחמץ בבור לא הוי כמפולת שהוא כמבוער, שהרי מפורש בברייתא (ה, ב) ובטור ושו"ע (רס"י תמ) שהמטמין בבור עובר מדאורייתא.

אלא ודאי על כרחך צריך לומר, שלכל הדעות עיקר טעם הגזירה הוא שמא ישכח ויאכל, וכשאיין טעם זה לא גזרו כלל].

ומפורש יותר בשוע"ר (סי' תלג ס"ט): „שהרי עיקר תקנת בדיקת החמץ אחר שביטלו אינה אלא משום גזירה שמא יבוא לאוכלו בפסח וזה החמץ שהוא מונח במקום שאינו יכול להכניס ידו לתוכו בודאי לא יאכלנו בפסח“.

וכ"ה בשוע"ר (שם ס"ל): „שהרי עיקר גזירת חכמים שגזרו שאין ביטול והפקר מועיל לחמץ אינה אלא כדי שלא ישכח ויבא לאכול ממנו בפסח אם יבטלנו ולא יבערנו מן העולם לגמרי, וחמץ זה שנפלה עליו מפולת גבוה ג' טפחים שאין הכלב יכול להוציאו משם ולהניחו במקום מגולה אין לחוש בו שמא יבוא אדם לאכול ממנו בפסח, כיון שכל ימי הפסח יהיה טמון ומכוסה מן העין“.

[ועד"ז מצינו בשוע"ר סי' תמב סוף סכ"ח, גבי פחות מכשיעור שצריך לבער, ואם הוא דבוק לכלי או לכותל או שהוא מטונף קצת אין צריך לבערו. ומבואר הטעם על זה בקונטרס אחרון שם ס"ק טז (בהג"ה הא'): „דהא דפחות מכזית צריך ביעור היינו מדרבנן שמא יבא לאכלו ... והיינו דוקא כשהוא בעין משא"כ כשהוא דבוק ... ולא גרע מאילו היה מטונף קצת שאינו ראוי לאכילה“.

ולכאורה תימה הוא, הרי בפנים שם סכ"ח מבואר שהטעם שהצרכו

ביעור פחות מכזית הוא גזירה משום כזית, ונתבאר לעיל מכמה מקומות בקונטרס אחרון דהיינו שהוא כאילו לא ביטל כלל (ולא רק מחשש תקלה שמא יבוא לאכלו). אלא שהביאור הוא כנ"ל, שבמקום שאין לחשוש שמא יבא לאכלו לא אסרינן אף מגזירה משום כזית (שבזה צריך לבער שמא לא ביטל בלב שלם)].

וזהו דיוק רבינו כאן (סי' תלא ס"ד): „ומפני ב' דברים נזקקו חכמים לכך“, כאמור לעיל שדוקא כשישנם ב' הטעמים אזי תיקנו חכמים לבדוק ולבער בברכה, ככל שאר תקנות חז"ל, הטעם הראשון והחמור שבהם הוא, לפי שאפשר מי שיקל בדבר ולא יפקירנו בלב שלם ולא יוציאנו מלבו לגמרי, לפיכך גזרו שאין ביטול והפקר מועיל כלום עד שיוציא את החמץ מכל גבולו (שכשיש טעם זה אזי צריך לברך על הבדיקה ואזי קנסוהו כשעבר עליו הפסח, וכן"ל), והטעם השני הוא, שמא ישכח ויאכל, ומחשש תקלה הצריכו לחפש אחריו ולבדוק ולהוציא מכל גבולו, שאף שטעם זה אינו עושה את הבדיקה למצוה דרבנן, ואין צריך לברך עליה ואין קונסים עליה, מכל מקום הוא הטעם העיקרי, כי בגלל הטעם הראשון בלבד (במקום שאין חשש שישכח ויאכל) לא תיקנו בכלל שיבדוק ויבער, ורק כשיש שני הטעמים, אזי הצריכוהו לברך ולבדוק ולבער.

ולפי זה בהכרח לפרש, שמ"ש בתוס' שני אופנים (אי סגי בטעם שמא לאכלו או שצריך גם הטעם של בל יראה), וכן בר"ן שכתב בין ב' הטעמים „או“ (וכ"ה בלקו"ש חט"ז ע' 131, שהוסיף „אדער“), היינו לאמר שיש כאן ב' אופנים, או שסגי בטעם של שמא יבוא לאכלו, או שאין חיוב זה רק כשיש גם הטעם של בל יראה מדרבנן.

ולכן הוצרך רבינו לבאר כאן בסי' תלא את ב' הטעמים, והחילוק שיש ביניהם, שזוהי הקדמה כללית לבאר את טעמי כל ההלכות המבוארות אחר כך בסי' תלג סי"ט וס"ל, סי' תלה ס"ד, סי' תלח סי"א, סי' תמב ס"ז וסי"ג וס"כ וסכ"ח, וקונטרס אחרון שם ס"ק ט וס"ק טז, וסי' תמו קונטרס אחרון ס"ק א וס"ק ב, ועוד.

ו. הוצאת החמץ מגבולו

אחרי כל האמור לעיל עדיין צריך להבין, דיוק הוספת רבינו (בסיום

סדר מכירת חמץ

קכה

הסעיפים ג-ד): „ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו ולעשות לו כמשפט שיתבאר בסי' תמ"ה ... עד שיוציא את החמץ מכל גבולו ... ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו". ושינה בזה מלשון התוס' והר"ן שם, שכתבו „לבדוק ולבער“.

והן אמת נכון הדבר, שזוהי הלכה מפורשת בשוע"ר (סי' תמה ס"א): „אם קודם שהגיע זמן הביעור הוציא החמץ מרשותו והפקירו והניחו במקום שהוא מופקר לכל כגון בדרכים וברחובות שרשות לכל אדם לעבור שם וליטול החמץ, אפילו אם לא נטלו שום אדם והרי הוא מונח שם כל ימי הפסח ובעליו רואין אותו מונח שם אין צריך לבערו, כיון שאינו שלו שכבר הפקירו וגם מונח במקום שאינו שלו והתורה אמרה בכל גבולך וגבול זה אינו שלו אלא הפקר לכל עיין סימן תל"א". וגם כאן בסי' תלא ס"ד, אחרי שכתב „עד שיוציא את החמץ מכל גבולו“ הוסיף וציין: „עיין סי' תמה“.

אבל עדיין אינו מובן מהו הטעם שמצא רבינו לנכון להזכיר דוקא פרט זה כאן בסי' תלא, בה בשעה שיש עוד כמה אופני ביעור שיתבארו בשוע"ר סי' תמה, ומדוע אם כן לא הסתפק כאן רבינו במה שכתב כאן (ס"ג): „ולעשות לו כמשפט שיתבאר בסי' תמה“.

אמנם באמת דבר גדול דיבר רבינו בזה, שהרי יש עוד סוגיה אחת שבה נידון הטעם הזה של „שמא יבא לאכלו“, והוא בגמרא (ו, א): „אמר רב יהודה אמר רב חמצו של נכרי עושה לו מחיצה עשרה טפחים משום היכר“. ומפרש רש"י שם ד"ה עושה לו מחיצה: „משום היכר שלא ישכח ויאכלנו“. וכן נפסק בשוע"ר (סי' תמ ס"ג וס"ה).

נשאלת אם כן השאלה, לפי האמור בהלכה זו שמחיצה עשרה טפחים מועלת שלא ישכח ויאכלנו בפסח, אם כן מדוע לא נסמוך על זה גם בחמץ של הישראל, שיבדוק ויבטל ויוציאו ממקום שמשמש בו בפסח, ויניחם מאחורי מחיצה גבוהה עשרה טפחים, במקום שאינו הולך לשם בפסח; ומדוע צריכים דוקא „להוציאו מכל גבולו“?

שאלה זו שואל ומתרץ רבינו בקונטרס אחרון (סי' תמ ס"ק יא בהג"ה): „למה הצריכו לבערו, יבטלנו ויעשה לפניו מחיצה ולא יבא לאכול ממנו, שהרי להתוס', וכן כתבו כל האחרונים, דהא דלא סגי בביטול לחוד היינו משום דילמא אתי למיכל מינה. על כרחך צריך לומר

הא דלא סגי במחיצה היינו משום דלא בדיל מיניה כלל וישכח אף על המחיצה, מה שאין כן בחמצו של נכרי דבדיל מיניה מעט ודי לו במחיצה לזכרון".

[מכאן נראה לכאורה שאין המחיצה מועילה אלא בחמץ של נכרי, אבל באמת מצינו עוד כמה מקומות שהמחיצה מועלת: א) בשו"ע"ר סי' תנא ס"א (גבי כלים של חמץ שאינו רוצה להכשירן לפסח, שאחרי שמנקה אותם): „יצניעם במקום צנוע שאינו רגיל לילך לשם כל ימי הפסח כדי שלא ישכח וישתמש בהן בפסח". ב) אפילו באוכל שנתבשל בכלים אלו קודם הפסח, ואין בו ס' כנגד חמץ הנפלט מהכלים, מבואר בשו"ע"ר (סי' תמב ס"ח): „יזהר להצניעו בחדר שאינו רגיל לילך לשם" (וראה לעיל הערה 54)].

וזהו שמדייק כאן רבינו להוסיף ולבאר, שהטעם שמא ישכח ויאכל האמור כאן אינו דומה לטעם האמור בשו"ע"ר סי' תמ"ג וס"ה, כי שם בדיל מיניה מעט ודי לו במחיצה לזכרון, משא"כ כאן לא בדיל ולא די לו במחיצה, עד שיוציאנו מכל גבולו, ובאופן המבואר בשו"ע"ר סי' תמה ס"א.

ועדיין יש לבאר הטעם שרבינו מוסיף את הוספה זו (שצריך להוציא החמץ מגבולו) שלושה פעמים: (א) בס"ג, כשכותב לראשונה אודות גזירת החכמים שאין ביטול והפקר מועיל. (ב) בטעם הא' שבס"ד. (ג) בטעם הב' שבס"ד.

בהוספה זו מודיע לנו רבינו, אשר עיקר המנהג שלנו לשרוף את החמץ בסוף השעה החמישית, איננו בכלל גזירת החכמים האמורה, כי מטעם גזירת החכמים בלבד היה סגי במה שבדק ומוציא החמץ מרשותו ותו לא. ומה שאנו שורפים את החמץ בסוף השעה החמישית אינו אלא מנהג שנהגו בדורות האחרונים (של הראשונים), כמבואר בסי' תלד ס"ג, ואינו אלא מנהג שנהגו במדינות אלו (כדי לדמותו לנותר), כמבואר בסי' תמה ס"ז, ואין לברך על שריפה זו בשם ומלכות (שהרי אין בזה מצוה מדבריהם), כמבואר בסי' תלב ס"ה ובקונטרס אחרון שם ריש ס"ק א.

ז. חמץ שלא נגמרה שריפתו

מעיקר הדין אין חיוב לשרוף את החמץ בערב פסח, כמבואר בשו"ע"ר

(סי' תמה ס"ד): „כיצד מבער שורפו ... או פוררו לפירורין דקים וזורה אותו לרוח או פורר וזורק לנהר“.

ויתירה מזו אפשר להסתפק מעיקר הדין במה שמוציא את החמץ מרשותו ומבטלו, כמבואר בשוע"ר (סי' תמה ס"א): „אם קודם שהגיע זמן הביעור הוציא החמץ מרשותו והפקירו והניחו במקום שהוא מופקר לכל ... אין צריך לבערו כיון שאינו שלו שכבר הפקירו“.

ומכל מקום נוהגים אנו כדעת הפוסקים המצריכים שריפה דוקא, כמבואר בשוע"ר (סי' תמה ס"ז): „ויש חולקין על כל זה ואומרים שהחמץ שצריך לבערו מן העולם לגמרי אין ביעורו אלא בשריפה שאנו למידין מנותר מה נותר ישנו בבל תותירו וטעון שריפה אף חמץ שישנו בבל תותר (פירוש בל יראה ובל ימצא) טעון שריפה ... המנהג במדינות אלו כסברא האחרונה“.

וכיון שהמנהג לשרפו דוקא, הרי נתבאר בשוע"ר (סי' תמה ס"ד): „כיצד מבער שורפו עד שנעשה פחמים (אבל אם לא נעשה פחם אע"פ שנחרך ונפסל מאכילת כלב אסור להשהותו בפסח כיון שלא נפסל מאכילת כלב עד לאחר זמן הביעור כמו שנתבאר בסי' תמ"ב)“.

והיינו כמבואר בשוע"ר (סי' תמב סכ"א): „חייב לבערו אלא אם כן נפסלו מאכילת כלב קודם שעת הביעור ... אבל אם נפסלו מאכילת כלב אחר שעת הביעור, בין שנתחמצו אחר שעת הביעור בין מקודם חייב לבערו מן העולם לגמרי מן התורה“.

אלא שלמרות כל זאת אין אנו מדייקים לשרוף את החמץ שלנו „עד שנעשה פחמים“, מהטעם שיתבארו לקמן, ובהקדים:

ח. זמן שריפת החמץ

זמן ביעור חמץ מעיקר הדין מן התורה הוא מיד אחר חצות ערב פסח, ומדברי סופרים — מיד בתחלת השעה השישית, כמבואר בשוע"ר (סי' תמה ס"א): „כשם שמן התורה אע"פ שמתחילת שעה ז' הוא מצוה שלא ימצא חמץ ברשותו וכל רגע ורגע שנמצא חמץ ברשותו ואינו מתעסק לבערו הוא עובר על מצות עשה של תורה אף על פי כן אינו מחוייב לבערו בסוף שעה ששית כדי שלא ימצא בתחילת ז' אלא מתחילת

ז' ואילך הוא שמחוייב לבערו, כך מדברי סופרים... אינו מחוייב לבערו בסוף שעה חמישית כדי שלא ימצא ברשותו בתחילת שעה ששית אלא מתחילת שעה ששית ואילך הוא שמחוייב לבערו."

זה ש"כל רגע ורגע שנמצא חמץ ברשותו ואינו מתעסק לבערו הוא עובר על מצות עשה של תורה", נתבאר בשוע"ר (סי' תלא ס"א): "אף על פי שאין אדם עובר על חמצו בבל יראה ובל ימצא אלא מליל ט"ו בניסן ואילך... מכל מקום עובר על מצות עשה מחצות יום י"ד ואילך בכל רגע ורגע שאינו מבער החמץ מן העולם, שנאמר שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם וגו', ומפי השמועה למדו שיום ראשון זה הוא י"ד בניסן, ונקרא ראשון לשבעת ימי הפסח כלומר קודם להם, וכוונת הכתוב לומר שבעת ימים מצות תאכלו וביום שקודם שבעת ימים תשביתו שאור וגו'. ראייה לדבר זה ממה שאמרה תורה לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים וזמן שחיטת הפסח הוא בי"ד מחצות היום ולמעלה, מכאן אתה למד שזמן השבתת החמץ הוא בזמן שחיטת הפסח דהיינו מחצות יום י"ד ולמעלה."

ואף שבכל שאר המצות לא מצינו דין זה ש"כל רגע שאינו מקיים המצוה עובר על מצות עשה", כמו בתקיעת שופר ונטילת לולב, שאין חיוב לקיים המצוה ברגע הראשון אלא יכול לקיימו במשך היום, כמבואר בשוע"ר (סי' תקפח ס"א): "וכל היום כשר לתקיעת שופר". מכל מקום כאן שהתורה צוותה להשבית החמץ בחצות היום, כדי שלא יהי' חמץ בביתו בעת הקרבת קרבן פסח, לכן מפרשים שכוונת הכתוב היא, שצריך לבער החמץ מיד כשבא חצות היום, ולא לדחותו לאחר כך. ולכן "כל רגע ורגע שנמצא חמץ ברשותו ואינו מתעסק לבערו הוא עובר על מצות עשה של תורה."

ובאמת גם באמצע ימי הפסח יש פוסקים שאינו עובר על כל רגע שאינו מבער החמץ, כמבואר בתוס' (פסחים כט, ב סד"ה רב אשי): "שהמשהה חמץ בפסח ודעתו לבערו אינו עובר באותה שהייה... משום דלא יראה ניתק לעשה ולכך אינו עובר כשמבערו לבסוף". מכל מקום רבינו אינו פוסק בזה כהתוס', כמבואר בקונטרס אחרון (סי' תמו ס"ק ב): "דהעיקר בזה כמ"ש המשנה למלך ריש פרק קמא, דהרמב"ם סבירא ליה

סדר מכירת חמץ

קכט

דבל יראה לא ניתק לעשה. וכן הוא מוכרח ודאי להאומרים דבל יראה ובל ימצא הן ב' לאוין על איסור אחד (עיינן בכסף משנה ריש פ"ק), וכל היכא דאיכא ב' לאוין אף הניתק לעשה לוקה על לאו אחד."

והמקור לכל זה הוא בגמרא (ו, ב): „הבודק צריך שיבטל, מאי טעמא ... גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילויה". ופירש רש"י (ד"ה ודעתו עליה): „חשובה היא בעיניו, וחס עליה לשורפה, ומשהה אפילו רגע אחד ונמצא עובר עליה בכל יראה ובכל ימצא".

וכן נתבאר בשוע"ר (סי' תלד ס"ו): „למה תקנוהו חכמים ביטול זה, אלא לפי שחששו שמא נשארה גלוסקא יפה ... שמא ימצאנה בפסח ... שמא ישהה מעט קודם שיתעסק בביעור ועל שהייה זו עובר בכל יראה ובל ימצא".

ולפי זה קיי"ל, שאם האדם משהה חמץ בביתו ודעתו לבערו אחר כך, אם הוא בשבעת ימי הפסח הוא עובר בכל רגע על לא תעשה של כל יראה ובל ימצא, ואם הוא בערב פסח עובר בכל רגע על מצות עשה של תשבתו.

יוצא אם כן מכל הנ"ל, שעיקר זמן שריפה החמץ הוא מיד אחרי תחלת זמן איסורו, לא לפני (שעדיין לא חל עליו מצוות ביעור תשבתו) ולא לאחריה (שמיד מחצות עובר על מצות תשבתו) — בכל רגע שאינו מתעסק לבערו).

וכיון שבעת שריפת החמץ הוא כבר אחר זמן איסורו, לכן נתבאר בשוע"ר (סי' תמה ס"ד): „אם לא נעשה פחם, אע"פ שנחרך ונפסל מאכילת כלב אסור להשהותו בפסח, כיון שלא נפסל מאכילת כלב עד לאחר זמן הביעור".

*

וכל זה מעיקר הדין, אבל למעשה נוהגים לשרוף החמץ לפני זמן הביעור, והטעם לזה נתבאר בשוע"ר (סי' תלד ס"א-ב): „נכון הדבר שבשעה שהוא מבער מן ביתו את החמץ ששייר למאכלו יחזור ויבטל פעם שנית כל חמץ שיש ברשותו, כדי שיבוטל גם כן החמץ שנתגלגל מחמץ זה ששיירו למאכלו, ולא יעבור עליו בכל יראה ובל ימצא כשימצאנו בפסח. וכיון שהוא צריך לבטל בשעת הביעור (מטעם

שנתבאר) צריך הוא ליזהר ולבער קודם שתגיע שעה ששית שמתחלת שעה ו' ואילך אין בידו לבטלו, כמו שנתבאר בסי' תל"ג."

והיינו מה שנתבאר בשוע"ר (סי' תלג ס"ל): „שמשעה ששית ואילך אינו יכול לבטל עוד דכיון שאינו יכול עוד ליהנות ממנו מחמת גזירת חכמים שאסרוהו בהנאה מתחלת שעה ששית ואילך הרי אין לו שום חלק וזכות בו ואינו נקרא שלו שיוכל לבטלו ולהפקירו”.

וכיון שנוהגים לבטל את החמץ אחרי הביעור, לכן נהגו לשרוף את החמץ לפני זמן איסורו.

ואף שכל מנהג השריפה הוא לכאורה כדי לצאת גם לדעת הסוברים שמצות ביעור חמץ היא בשריפה כנ"ל, בדומה לנותר שדינו בשריפה, והרי זהו דוקא בזמן האיסור, שהחמץ נאסר כבר כמו הנוותר, משא"כ כשמבערים החמץ לפני זמן איסורו הרי אין שייך לדמותו לשריפת נותר, ומדוע אם כן מדייקים אנו שיהי' דוקא בשריפה?

אלא שבאמת יש טעם נוסף לביעור החמץ בשריפה דוקא, כמבואר בשוע"ר (סי' תמה ס"ד): „ואם לא מצא שום חמץ בבדיקתו טוב לשרוף הכלי שלקח לבדיקה כדי שלא ישכח חובת הביעור לשנה הבאה וגם כדי שלא ישכח לבטל ביטול השני שנתבאר בסי' תל"ד”.

ומטעם זה נוהגים לבער החמץ בשריפה דוקא, אף בשעה שאנו מבערים אותו לפני זמן איסורו.

וכיון שאנו שורפים את החמץ לפני זמן איסורו, שוב אין הכרח ל„שורפו עד שנעשה פחמים”, וסגי אם הוא נפסל מאכילת כלב על ידי שריפה זו, וכמבואר בשוע"ר (סי' תמב סל"ב): „חמץ שנתעפש ונפסל מאכילת כלב או ששרפו באש קודם זמן הביעור ונחרך עד שאינו ראוי לכלב... מותר לקיימו בפסח”.

ט. ביטול שאחרי שריפת החמץ

ובאמת אין אנו מדייקים גם בזה, שיהיו נפסלים „מאכילת כלב קודם שעת הביעור”, שהרי כשזורקים החמץ לאש בסמיכות לזמן הביעור אין החמץ מספיק להפסל מאכילת כלב עד לזמן האיסור.

ויתירה מזו נוהגים בשנים האחרונות בשכונתינו, שכולם זורקים את החמץ למדורה גדולה שעושים בפארקוויי שברחוב איסטערן פארקוויי,

סדר מכירת חמץ

קלא

בהשגחת מכבי אש, ובהגיע תחלת השעה הששית — מיד מכבים הם את המדורה לגמרי. והיינו אף שעדיין נשאר לחם רב בערימה שלא נשרפה עדיין. ואחר כך הם לוקחים את החמץ הנשאר במכונות ניקוי האשפה, וכל זה הוא כבר אחר זמן איסורו, ואיך כל זה מועיל לביעור ושריפת החמץ?

והטעם שאין אנו חוששים לכל זאת, כי מיד אחרי זריקת החמץ לאש מבטלים את החמץ, כמבואר בשו"ע"ר (סי' תלד ס"ד): „טוב ליזהר שלא לבטל החמץ פעם ב' ביום עד שיבער תחלה מן ביתו כל החמץ הידוע לו, כדי שיקיים מצות ביעור חמץ בחמץ שלו, שלאחר הביטול אין החמץ שלו שהרי בטלו והפקירו“.

והיינו כמבואר לפני זה שם (סי' תלד ס"ב): „ובביטול זה שבשעת הביעור יאמר כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה דבערתיה ודלא בערתיה וכו', שהרי מבטל הכל ואינו משייר כלום“.

ופשטות הדברים מורה, שמה שאנו אומרים בביטול זה „דבערתיה“ פירושו — החמץ הזה שזרקנו לאש ועדיין לא נשרף. וכיון שאנו מבטלים את החמץ מיד אחרי שזורקים אותו לאש, שוב אין אנו חוששים למה שהחמץ לא נשרף לגמרי.

והוא כעין המבואר בשו"ת „שאלת שלום“ (סי' רסז): „שמפורסם בפי העולם בשם הגאון מ' יוזפא ז"ל מזאלקווא, בהא דאומרים בביטול היום דבערתיה ודלא בערתיה, דלכאורה אין לו פירוש, דמה שביער מה לו צורך לבטלו, דהכוונה בזה בכדי לכלול גם מה שמכר לעכו"ם דהוי כביערו ולא נעשה המכירה כדינו“.

אלא שבזה קיי"ל, כמבואר בסדר מכירת חמץ „כי חמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר“ (כדלעיל הערות 10-11). משא"כ החמץ שזרקו לאש ועדיין לא נשרף לגמרי, בזה ודאי מועיל מה שאומרים „דבערתיה ודלא בערתיה“.

ולפי זה יוצא, ששריפת החמץ שאנו שורפים בערב פסח, אין מקיימים בה דין „שריפה“ משני טעמים: א) הוא עדיין לפני זמן איסורו. ב) שהרי החמץ אינו נשרף לגמרי בזמנו. ומכל מקום סגי גם בזריקת החמץ לאש, כדי לקיים בה מנהג שריפת חמץ דידן „שלא ישכח חובת הביעור לשנה הבאה“.

ועדיין צריך עיון בזה, שהרי לכאורה כל האמור לעיל הוא דוקא כששריפת החמץ היא ברחוב, משא"כ אם שריפת החמץ היא ברשותו, הרי בזה נתבאר בשוע"ר (סי' תלא ס"ד): „גזרו שאין ביטול והפקר מועיל כלום עד שיוציא את החמץ מכל גבולו (עיין סי' תמ"ה) ... הצריכו לחפש אחריו ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו קודם שיגיע זמן איסור אכילתו“.

והכוונה למה שנתבאר בשוע"ר (סי' תמה ס"א): „אם קודם שהגיע זמן הביעור הוציא החמץ מרשותו והפקירו והניחו במקום שהוא מופקר לכל ... אין צריך לבערו כיון שאינו שלו שכבר הפקירו וגם מונח במקום שאינו שלו והתורה אמרה בכל גבולך וגבול זה אינו שלו אלא הפקר לכל, עיין סימן תל"א“.

וכיון שכאן הוא שורף את החמץ בחצירו ולא הוציאו מרשותו, הרי הביטול לחמץ הזה אינו מועיל, ואם כן יתחייב לכאורה לשרפו לגמרי, עד שנפסל מאכילת כלב לפני זמן איסורו, או „עד שנעשה פחמים“.

ואף אם אחרי זמן איסורו (אחר גמר השריפה) יזרוק את שאריות החמץ הנשרף לרחוב, גם זה לא יועיל, שהרי נתבאר בשוע"ר (סי' תמה ס"ג): „לא די במה שמוציאו מרשותו ומניחו במקום הפקר, שהרי משהגיע שעה ששית כבר נאסר בהנאה ואינו שלו כלל ואף על פי כן התורה עשאה אותו כאלו הוא שלו שיעבור עליו בכל יראה ובל ימצא ולפיכך אף כשמוציאו מרשותו הרי הוא עובר עליו בכל יראה ובל ימצא שעשאתו התורה כאלו הוא מונח ברשותו ממש, ואין לו תקנה אלא שיבערנו מן העולם לגמרי“.

ואולי אפשר לומר שהטעם שאין אנו חוששים לזה הוא, כי בזמנינו רגילים כולם למכור את חמצם לנכרי, ולכן אף אם הביטול אינו מועיל, מועלת עכ"פ מכירת החמץ — גם לחמץ הזה שנשאר בביתו, וכמבואר בשוע"ר (סי' תמה ס"א): „ואם רוצה לבער קודם שעה ששית אינו צריך לבערו מן העולם לגמרי אלא די לו במה שמבערו מרשותו דהיינו שימכרנו לנכרי או יתננו לו במתנה גמורה. ואפילו אם כשמגיע זמן הביעור דהיינו שעה ששית עדיין הנכרי מחזיק חמצו בבית הישראל אין בכך כלום“.

ואף שעיקר מכירת החמץ אינה מכוונת לפירורים שמשאירים עד

הבוקר וזורקים אותו לאש; הרי נתבאר בשטר מכירת החמץ שבשוע"ר (הלכות מכירת חמץ): „ובכלל סך הכל העולה מכל החמץ הנ"ל נכללו גם כן במכירה זו חתיכות חמץ שימצאו בחדרים הנ"ל ואין עליהם מקח כלל ואין עליהם שום קונה, והרי הן של הערל מוכ"ז בערך סך הכל הנ"ל“.

וכיון שגם החמץ הזה נמכר לנכרי, הנה אף אם לא נשרף לגמרי, ואף אם לא הוציאו מרשותו, ואף אם לא ביטלו, עדיין אינו עובר עליו בבל יראה ובבל ימצא, כיון שהוא של הנכרי, ואינו שלו.

אלא שסברה זו אינה ברורה כל כך, שהרי אפשר החמץ הזה שזורק לאש על מנת לשרפו — לא נכלל במכירת החמץ. ואפשר שהביטול אינו מועיל אלא אם כן אינו ברשותו, משא"כ אם הוא נשאר בחצירו (וראה לעיל הערה 56).

ולפי זה אפשר שאם הוא שורף את החמץ בחצירו, יצטרך לחכות עד אשר ישרף החמץ לגמרי ויפסל מאכילת כלב לפני זמן איסורו, או עד שנעשה גחלים — אחרי זמן איסורו. ואם כן הוא, אזי עדיף לשרוף את החמץ ברחוב, ולא בחצרו.

י. כששורפים בחצר בית הכנסת

אמנם אם שריפת החמץ היא בחצר בבית הכנסת, אזי לא ברור לענ"ד אם סגי בביטול, או שחייבים לשרפו עד שיפסל מאכילת כלב לפני זמן איסורו, או עד שנעשה פחמים אחרי זמן איסורו. ובהקדים:

מבואר בשוע"ר (סי' תלג סל"ו): „בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכין בדיקה בליל י"ד לאור הנר, מפני שהתינוקות מכניסין בהן חמץ כל השנה. והשמשים אינם נזהרים לבדוק בלילה אלא מכבדין היטב ביום, ולא יפה הם עושים, וצריך להזהירם על כך שיקיימו מצות חכמינו כתיקונה (ויכולין לברך על בדיקה זו). אבל אין צריך לבטל אחר הבדיקה, לפי שאין יכולים לבטל ולהפקיר חמץ שאינו שלהם, שאין אדם מפקיר דבר שאינו שלו“.

ולפום ריהטא פירוש הדברים הוא כך: חמץ הנמצא בבתי כנסיות הוא מופקר ואין עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא, ולכן אין צריך לבטלו וגם אין יכולים לבטלו ולהפקירו. אך מכל מקום חייבים לבדוק החמץ שבבתי כנסיות ולשרפו, מטעם שמא יבוא לאכלו.

אמנם לפי זה אינו מובן האמור במוסגר „ויכולין לברך על בדיקה זו“?! והרי מבואר בכמה מקומות בשוע"ר, שבמקום שטעם הבדיקה והביעור הוא רק כדי שלא יבוא לאכלו, ואין עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא (אפילו מד"ס), אזי אין מברכים על בדיקה וביעור זה (ראה לעיל סי' ג).

שכך מבואר בסי' תלה ס"ד: „ועל בדיקה שלאחר הרגל לא יברך כלום... אינו אלא משום חשש תקלה שלא יבא לאכלו, אבל הביעור הזה מצד עצמו אין בו מצוה כלל... אפילו מדברי סופרים... ולכן אין לברך על ביעור זה“.

ועד"ז מבואר בשוע"ר (סי' תמב ס"ז): „אם אין ממשות החמץ כלום בתוך התערובת אלא טעמו בלבד... אסור לקיימו בפסח... גזירה שמא ישכח על איסור חמץ שהרי רגיל בו כל השנה וילך ויאכלנו... אבל לא יברך על ביעור זה, כיון שאין צריך לבערו רק משום חשש תקלה שמא יאכל ממנו, אבל הביעור מצד עצמו אין בו מצוה, לא שייך לברך על מצות ביעור“.

וכן הוא שם ס"כ: „חמץ נוקשה... חכמים אסרוהו באכילה ובהנאה, והצריכו גם כן לבערו בערב פסח, גזירה שמא ישכח ויאכל ממנה בפסח, שעל ידי הדחק הוא ראוי לאכילה. ואם שכח ולא ביערו בערב פסח ונזכר בתוך הפסח צריך לבערו מן העולם לגמרי, אבל לא יברך מטעם שנתבאר למעלה“.

ואם כן אינו מובן מדוע יברך השמש בבית הכנסת, אף שאין החמץ שלו ואינו צריך ביטול, וכל הבדיקה הוא רק מטעם שמא יבוא לאכלו.

ונראה שמטעם זה דייק רבינו הזקן לכתוב „ויכולין לברך“ (ולא כתב „וחייב לברך“), וכעין המבואר בשוע"ר (סי' יד ס"ד-ה): „השואל מחבירו טלית שאינה מצוייצת פטור מלהטיל בה ציצית כל שלשים יום... אם רוצה להטיל בה ציצית תוך שלשים יום ולברך עליו הרשות בידו, ואינה ברכה לבטלה, ואע"פ שהוא פטור מן הדבר יכול לומר וצונו להתעטף, כמו שהנשים מברכין על כל המצות שהן פטורות מהם, מטעם שיתבאר בסי' י"ז ע"ש“.

ובסי' יז ס"ג: „ומכל מקום אפילו נקבות... אם ירצו להתעטף בציצית ולברך הרשות בידן, כמו שנוהגין בשאר מצות עשה שהזמן

סדר מכירת חמץ

קלה

גרמא, ויכולין לומר וצונו להתעטף בציצית אע"פ שהן אינן מצווין, מפני שהאנשים מצווים על כך, וגם הן כשמקיימין מצות שהם פטורים מהם אעפ"י שאין להם שכר גדול כמצווה ועושה מכל מקום קצת שכר יש להם, לכן יכולות הן לברך על כל מצות שהן פטורין מהם, אם עושין המצות כתיקונן בענין שהאנשים יכולים לברך עליהם". ועד"ז הוא גם כאן בברכת השמש על ביעור חמץ בבית הכנסת, שהוא רק רשות, ואם ירצה יוכל לברך.

גם אפשר שמטעם זה הכניס רבינו הזקן את ההוראה זו (ויכולין לברך על בדיקה זו) במוסגר, כפי שביאר בשמו אחיו הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש (שארית יהודה חאו"ח סי' ו'): „שמעתי מפי קדשו פעמים רבות, דכל ספק העמיד בתוך חצאי עיגול, ודעתו היתה לחזור ולשנות פרק זה לראות אם צדקו דבריו“.

בכל אופן, אם נאמר שאין כאן חשש בל יראה ובל ימצא, רק חשש תקלה שמא יבא לאכלו, אם כן אפשר שבזה יספיק במה שמוציאו מרשותו ומניחו במקום הפקר אחר שהגיע זמן איסורו, שכיון שהוציאו מרשותו שוב אין חוששים שיבא לאכלו. ולכן אף אם שרפו את החמץ בחצר בית הכנסת, ולא נחרך עד שיפסל מאכילת כלב, והגיע זמן האיסור, אפשר שיכול להוציא למקום האשפה ברחוב העיר, גם אחר זמן איסורו, ואינו צריך לשרפו במקומו עד שנעשה פחמים.

יא. מכירת חמץ אחר זמן איסורו

כתב הגה"ק רבי יצחק אייזיק מקאריץ (בעל „ברית כהונת עולם“). אודותיו ראה היכל הבעש"ט גליון כב ע' קמה ואילך), בשו"ת „זכרון כהונה“ (ג), ד. והועתק ב„היכל הבעש"ט“ גליון כב ע' צג): „במכירת חמץ אחר זמן ביעורו... אחר שעבר ומכר כבר זכה הנכרי ומה שעשה עשוי, ואעג דלאו ברשותי למכרו מכל מקום הנכרי ודאי זכה בו, כיון שהבעלים נתנוהו לו מי מעכב עליו לזכות בחמץ זה, ומכיון שהנכרי זכה בו כבר הוא חמץ של נכרי. וכבר הי' מעשה בק"ק מעזריטש זה כמה שנים ומצאו כן להיתר בספר יד אלי". וגם שמעתי מפי קדוש כבוד אדמו"ר הגאון החסיד אלקי מו"ה דוב בער [מגיד] מ[ישירים מעזריטש] תנצב"ה, שסיפר בשם הגאון הגדול מוהר"ר בעריש אבדק"ק [ג'לוגא,

שאירע מעשה כזה לפניו בהיותו אבדק"ק לקאייש [ראה בשולי הגליון שם ע' צג, שכנראה הכוונה לרבי שלמה דוב בער מהלברשטם, חתנו של הפני יהושע, אבד"ק לאקטש, ואחר כך לאביטש, ואחר כך גלונא. ושכנראה צריך להיות כאן „אבדק"ק גלונא ... בהיותו אבדק"ק לאקטש"], ונטה להיתר מחמת שהגוי זכה בחמץ ... ובמשיכה ודאי קנה הגוי, דהפקר גמור קונה במשיכה, וכיון דהבעלים מסרוהו לידו, אע"ג שאין החמץ ברשותו, מכל מקום מי מוחה להגוי ואיזה עיכוב יש לו על קנייתו".

ואע"פ שמבואר בשוע"ר (סי' תלא ס"ב): „אם רוצה לבטלו ולהפקירו אין זה מועיל כלום ... מחצות יום י"ד ולמעלה הוא אסור אפילו בהנאה, וכיון שאסור לו להנות ממנו הרי אין לו שום זכות בו ואינו שלו כלל, ולפיכך אינו יכול לבטלו ולהפקירו". הנה כל זה הוא רק לומר שאינו יכול להפקיר, אבל כשהנכרי זוכה בו, אינו עובר יותר בכל יראה ובל ימצא.

ואף שגם לענין מכירה לנכרי מבואר בשוע"ר (סי' תמג ס"ג): „אבל מתחלת שעה ששית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה, ולפיכך אינו יכול למכור לנכרי ולא ליתנו לו במתנה ולא להפקירו". הנה כל זה הוא רק לומר שאסור לו למכור לנכרי כיון שאסור בהנאה, אבל אם עבר ומכר לו מועלת המכירה שלא יעבור עליו בכל יראה ובן ימצא.

וכן נראה בשוע"ר (סי' תמג ס"ד): „ואם משך הנכרי הלוקח תחלה את החמץ לרשותו ואחר כך נתן דמיו או חליפיו, הרי הן [המעות] מותרין, אפילו מכר והחליף הוא בעצמו, דכיון שמשך הנכרי את החמץ לרשותו נקנה לו החמץ מיד על ידי משיכה זו, והרי הן כשלו ממש, ומה שנותן אחר כך דמיו או חליפיו הרי הן כמתנה בעלמא, ואינן נקראין דמי החמץ וחליפיו". הרי כתב בפירוש „דכיון שמשך הנכרי את החמץ לרשותו נקנה לו החמץ מיד על ידי משיכה זו".

ונתפרש יותר בקונטרס אחרון (סי' תלה ס"ק ב): „חמץ יש לו בו צד ממון, שאם עבר ומכרו מותר ליהנות מדמיו מן התורה. ומה שלא מצינו דמים לחמץ בפסח היינו משום דלכתחלה אסור למוכרו ... על כל פנים אינו הפקר גמור עד שכל הרוצה ליטול בעבירה יבא ויטול בעל כרחו של בעלים". יוצא אם כן שאם עבר ומכר הרי הוא מכור, ושוב אינו עובר

עליו בכל יראה ובל ימצא, ושוב מותר בהנאה אחר הפסח, שאינו חמץ שעבר עליו הפסח.

ואע"פ שנתבאר בשוע"ר (סי' תמח ס"א): „חמץ דגן גמור של ישראל שעבר עליו הפסח בין שעבר עליו כל הפסח ובין שלא עבר עליו אלא מקצת הפסח אפילו מקצת יום טוב האחרון של גליות הרי הוא אסור בהנאה לכל אדם מישראל“.

היינו דוקא כשעבר עליו מקצת משבעת ימי הפסח, היינו מליל פסח ואילך, כמבואר בשוע"ר (סי' תלא ס"א): „אעפ"י שאין אדם עובר על חמצו בכל יראה ובל ימצא אלא מליל ט"ו בניסן ואילך כמ"ש שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וגו' ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים וגו', אבל קודם שבעת ימים אינו עובר בלא תעשה כששהה החמץ בביתו. מכל מקום עובר על מצות עשה מחצות יום י"ד ואילך בכל רגע ורגע שאינו מבער החמץ מן העולם, שנאמר שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם וגו', ומפי השמועה למדו שיום ראשון זה הוא י"ד בניסן“.

וכבר נתבאר שאע"פ שאסור למכור אז את החמץ, כי החמץ הוא אז אסור בהנאה, מכל מקום אם עבר ומכר את החמץ אל הנכרי בערב פסח אחר זמן איסורו, הקנין מועיל, ומעולם לא עבר על איסור בל יראה ובל ימצא.

ולכן התיר בזה בדיעבר הרב המגיד ממעזריטש, כמבואר לעיל: „ונטה להיתר מחמת שהגוי זכה בחמץ ... ובמשיכה ודאי קנה הגוי, דהפקר גמור קונה במשיכה, וכיון דהבעלים מסרוהו לידו, אע"ג שאין החמץ ברשותו, מכל מקום מי מוחה להגוי ואיזה עיכוב יש לו על קנייתו“.

מפתחות

מפתח ענינים

בכור בהמה

עיי"ע תנוך. מכירת בהמה המבכרת.

ברכות

קלדה (כשאינו מחוייב במצוה).

ג

גטין

צד (כופין אותו עד שיאמר רוצה אני).

ה

הגעלה

מגיד (ע"י עירווי עם אבן מלובן).

הפקר

עיי"ע ביטול חמץ.

הפקר בית דין
צד.

לזמן

ד"ח (אי מועיל מה"ת ומד"ס).
עיי"ע שבת (שביתת בהמתו).

על ידי שליח
יב"ג.

ח

חמץ

ב (חמור כיון שהתורה החמירה בב"י
וב"י, ולענוש כרת). י"א (בעלות על

א

אטקופ; אטקופצ'יק

לטרמא. פא"ח.

ב

בדיקת חמץ

נט (בחדרים הנמכרים). קטרוז (חיובו
מה"ת). קידט (ב' טעמים לחיובו גם
אחר שביטל). קכ (חיוב ברכה תלוי
בב' הטעמים). קכבד (עיקר הטעם —
שמא יבוא לאכלו). קלגה (חמץ
שבביהכ"נ).

ביטול חמץ

גד (אינו מתכוין ואינו מועיל לחמץ
הנמכר). הדו (אינו מועיל לחמץ
שדעתו לחזור ולזכות בו או לאכלו).
ט"י (תיווך רבינו בין טעמי הרמב"ם
תוס' ור"ן, שע"י שמחשבו כעפר נעשה
הפקר אחר זמן איסורו). מה (אינו
מועיל לחמץ שבביתו, אף פחות
מכזית). קל-קלא (ביטול שאחר שריפת
החמץ). קלגה (חמץ שבביהכ"נ).

ביעור חמץ

מבד (כלי חמץ יכולים לישראל בבית).
מדה (פירורי חמץ). קכזט (לפני זמן
איסורו סגי בהוצאה מרשותו וכיו"ב).
אחר זמן איסורו עובר בכל רגע. עיקר
זמן שריפה בתחלת זמן איסורו). קכט-
ל (המנהג בשריפה לפני זמן איסורו).

טריפות

קכ-קכא (עופות הנדרסים אסור להשהותן מחשש תקלה).

כ**כללי הפוסקים**

א-ב (כשהאחרונים לא ראו את הראשונים אין אומרים הלכתא כבתיא).

מ**מומים**

עז (מ. שבסתר).
עיי"ע תנוך.

מכירת בהמה המבכרת

כ (בערב קבלן). נט. סה-ו (מכירת כל הפרה, ולא רק האוזן). סז (בלא שטר מכירה. במחיר שאחר לידה). סח (בערב קבלן. קנין משיכה). סט (קנין חצר. הקניה בחזרה אחר הלידה). ע-עא (בילדה נקבה. להסביר לנכרי. בספק בכור. נוסח התחייבות ערב קבלן).

מכירת חמץ

אחר זמן איסורו
קלה-ז (כשהנכרי לוקח מידיו בערב פסח אחר זמן איסורו).

אחר הפסח (קנייתו מהנכרי)

27. נגיה (מחילת דמי שכירות החדרים — תמורת מכירת החמץ בחזרה). סד. סח (כנ"ל). סט.

אחריות

19 (למכור או להשכיר המקום, כדי שלא יעבור עליו הישראל כשאחריותו עליו). לב-ו (כנ"ל).

הח. אחר שנאסר בהנאה). יא-ב (כשעדיין אינו הפקר עשאו הכתוב כאילו ברשותו לעבור עליו). עיי"ע בדיקת חמץ. ביטול חמץ. ביעור חמץ. מכירת חמץ.

בל יראה ובל ימצא

ב (החמירה תורה בחמץ בב"י וב"י). מג (בבלוע). מדה-ה (בפחות מכזית מד"ס). סז (החמירה תורה בחמץ בב"י וב"י). קיח (כנ"ל). קכח (אם הוא ניתק לעשה).

גזילה

פא (ג. ח. נאסר בהנאה). פו (יכול לומר הרי שלך לפניך).

מחיצה

קכו (בפני כלי חמץ, ואוכל שנתבשל בכלי חמץ).

ערב פסח

קכח (מצוות תשביתו. הטעם שעובר בכל רגע).

רוצה בקיומו

כר-ז (לדעת רבינו אין איסור בזה).

שעבר עליו הפסח

פט-צ (לפעמים נאסר רק באכילה ולא בהנאה). קכ (אין מברכים על ביעורו). קכא (אין נאסר אלא כשגזרו שהביטול לא יועיל, ולא כשגזרו משום שמא יאכל).

תערובת

פב (מים שנפלו על הקמה). פה. צ (כנ"ל).

ט**טבילת כלים**

עיי"ע מכירת חמץ (טבילת הכלים).

מפתח ענינים

קמג

בעלי חיים הניזונים מחמץ
צח.

טבילת הכלים שנמכרו
מא־ב (הטעם שא"צ ט.).

גילוי דעת

י"ש ושכר

ג (לא סגי בג"ד שרוצה למכור). ח"ד.
צד (כנ"ל).

כח (מכירת י"ש דוקא בקאנטראקט
לפי החוק). לט"מ (מכירת י"ש
שבשיינק לנכרי שימכור בפסח). סב"ד
(מכירת שכר תוסס שתחת הקרח). סז
(מכירת י"ש דוקא בקאנטראקט לפי
החוק). פא"ז (השיינקער שמכר
לישראל שמכר לנכרי, ואח"כ מסרו
לנכרי למכור בשיינק בפסח). פז"צ
(הי"ש ושכר שלא מכר, ומסרו לנכרי
למכור בפסח).

דבר שאינו מסויים
כט"ל.

הרשאה לרב המוכר החמץ

22-23 (זמן התחלת המנהג). לח. צב"ג
(מסירת ההרשאה לנכרי הקונה). קה"ח
(שטר ה. הנהוג בזמנינו).

כלים שיש עליהם חמץ בעין
מב"ד. צב. צח.

הרשאה מרב לרב
25. קח"ט.

כללי — לפני תקופת רבינו הזקן
14-15 (בתוספתא, בתרומת הדשן
ובשו"ע). טו (כנ"ל).

זכין לאדם

צד"ז (מתי מועלת סברה זו למכירת
חמץ). קד"ח (כנ"ל).

כללי — התקנות בתקופת רבינו הזקן
15-16 (תקנת הפרי מגדים ובעל הנודע
ביהודה).

זקיפה במלוה

15-16 (תקנת הפרי מגדים והנודע
ביהודה). טז"ט (שיטות הפוסקים).
כד"ה (תרומת הדשן לא סמך על זה).
לד (במכירת החדרים). סו (במכירת
בהמה המבכרת).

כללי — תקנת רבינו הזקן
7-8 (זמן התקנה).

כללי — הנהוג בזמנינו

22-25 (השינויים שהוכרחו אחרי
תקנת רבינו). צא"קד (שטר מכירה
הנהוג בזמנינו). קד"ה (שטר ע"ק
הנהוג בזמנינו). קה"ח (שטרות הרשאה
הנהוגים בזמנינו).

החדרים שהחמץ בהם

18-20 (טעמי העדפת ההשכרה על
המכירה). כ (בערב קבלן). ל"בד (ב'
הטעמים למכירה או השכרה, והנפק"מ
בינם). ל"וז (טעמי העדפת ההשכרה
על המכירה). נג"ה (דמי השכירות
הישראל מוחל אחר הפסח — תמורת
מכירת החמץ בחזרה). נו (בערב
קבלן). סג"ד (כשיתקלקל אם יוציאוהו
משם, צריך להשכירו לכל הקיץ, בערב
קבלן). צב. קא (החמץ שאינו מונח
בחדרים אלו).

מדידה

לא (אע"פ שלא מדד קנה). לג. מז.
צט"ק (כשמוכר חוץ ממה שיקח
במדידה).

מכירתו לרב

23-24 (המנהג בתקופת רבינו ואילך).

מעות. בקנין. שלוף דוץ). נב (בקנין סודר). נו (על השכרת החדרים). נו (התחייבותו בקנין אגב סודר). נט-ס (נוסח שטר התחייבותו). סא (הטעם שצריך קנין ושטר). קד-ה (שטר ע"ק הנהוג בזמנינו). קד-ה (על השכרת החדרים). קיב-ג (במכירה לרב).

פיסוק דמים

לא (כדשיימוהו בתלתא, או אחד, במקח השוה שבעיר). לט. קא-ב (כנ"ל).

פירווי חמץ

מד-ו.

קנינים

18 (ק. מעות). 19 (אגב קרקע). 21-22 (מנהג הסוחרים. מפתחות. תקיעת כף. דמי קדימה. חצר. אגב סודר). 24 (אגב סודר במכירה מישראל לישראל). 26 (אגב סודר בהתחייבות הערב-קבלן. תקיעת כף ומסירת המפתחות). יד (קנין מעות). לב-ג (אגב קרקע). נ (מנהג הסוחרים. מפתחות. תקיעת כף. דמי קדימה). נא (קנין פרוטה). נו (אגב קרקע). נו-ח (אגב סודר, ושאר הק.). סא-ב (הק. ומסירת השטרות). סב (חצר). פג (אגב סודר במכירה לרב). צב. קיב (כנ"ל).

שטר מכירה

כא (קאנטראקט כנימוס). כז (ברוסית). כח (אינו שטר קנין. נצרך לפי החוק למכירת י"ש). כט (פירוט המינים). לו (שטר קנין הי' צ"ל נכתב כהלכתו). לח-נו (נוסח השטר וביאורו). נח (נייר רשמי ותוקף קאנטראקט). נט (ולראי' באתי עה"ח). צא-קד (ש"מ הנהוג בזמנינו). קט-קיג (ש"מ של רבותינו). עי"ע שטרות.

מנהג רבותינו). כ (בערב קבלן). פא-ג. קט-קיג.

מפתחות

21 (ב' הטעמים למסירתם). כא. כד. מח-ג. נו. קב-ג.

נכרי, להסביר לו הפרטים

26. נו. נט. סב.

סבר וקיבל באמת

ל-לב (שהנכרי יכול למכרו לאחרים).

סדר המכירה

26-27.

סימון מקום החמץ

לח.

עייל ונפיק אזווי

יז-ח. כב-ד (הטעם שחמץ חשוב עייל ונפיק אזווי).

עסקים

מז-ח. נה. צב. צט-קא (חנות שמוכרים בה חמץ). ראה לעיל אצל י"ש ושכר.

ערב פסח שחל בשבת

ק (כשמוכרים חמץ בחנות עד השבת).

ערב קבלן

16-18 (תקנת רבינו למכור בע"ק, בשו"ע שלו ובסדר מכירת חמץ). 20-19 (במכירת או השכרת החדרים). 24 (במכירה מישראל לישראל. בהשכרת החדרים בזמנינו). כ-כב (במכירת החדרים, בבמה המבכרת, במכירה לרב. טעמים נוספים להעדרת ע"ק). כה-ו (במכירת דבר שאינו קצוב). כז (שלוף דוץ). כח (חמצו לא יוכלל במכירה זו). לד-ה (במכירת או השכרת החדרים). לח. מט. נא (בשעת מתן

מפתח ענינים

קמה

מתנה על מנת להחזיר
כ.

ש

שבת

שביתת בהמתו
ה (מסירתו לנכרי. הפקר לזמן).

ע

עבדים

רציעה

עה (בגובה או בגופה של אוזן).

עירובין

צד־ה (זכין לאדם).

שטרות

לח (חת"י כמאה עדים — לשופרא
דשטרא, שאינו משטה). נח־ט (בש).
קנין אין כותבים ולראי" באתי עה"ח).
עיי"ע מכירת בהמה המבכרת. מכירת
חמץ (שטר מכירה).

שיינק (בית מרזח); שיינקער
15. לט־מא. פא־צ.

ק

קדשים בחוץ

ב (חמור כיון שענוש כרת). סז (כנ"ל).

שריפה

9 (בלאדי).

קנינים

עיי"ע מכירת חמץ.

ת

בנכרי

תנוך

10-12 (הסחוס הקשה מבפנים, אצל
נקב האוזן. הסיפור בלאדי, פסק רבינו
וכתיבת הפסק והתשובה). עא־ב
(כנ"ל). עג־ה (שיטות הפוסקים. דעת
הרמב"ם ותוס' ותרומת הדשן כנ"ל).
עה (מלשון נכה). ער־ז (אפשר שאף
רש"י וטור יודו לרמב"ם וסיעתו.
חילוק בין אדם לבהמה). עז־פ (החלק
שלמע' קצת מהעצם).

20 (קנין כסף ואגב קרקע). 21-22
(אגב קרקע ואגב סודר). נז (כנ"ל). סב
(אם מועיל קנין חצר מטעם יד
כשעומד בסמוך לה). סח (כסף
ומשיכה). סט (חצר).
עיי"ע מכירת בהמה המבכרת. מכירת
חמץ (נכרי).

תקיעת כף

נ (קנין התגרים ולא שבועה).

תקלה

קכ (אין מברכים משום חשש תקלה).

קרח

סב־ד (בירה תוססת תחת הקרח).

מפתח מאמרי חז"ל

תלמוד בבלי

נדירים	פסחים
מג, ב	ב, א
ד.	קטו (רש"י ותוס' ור"ן). קידח (תוס'), ותוס' הר"ש משאנץ).
בבא קמא	
צו, ב	ד, ב
פו.	ט (ורש"י ותוס').
בבא מציעא	ה, ב
יא, ב	קכג.
לה.	ו, א
מג, א	לה (ורש"י ותוס'). קכה.
ק.	ו, ב
סה, ב	יא. יג. קטו-ז. קכט (ורש"י).
לב.	ז, ב
עא, ב	קטו.
כו. נח (תוס').	י, א
עז, ב	קטז (תוס').
טזייה (ורש"י ותוס' ור"ח).	י, ב
בבא בתרא	קיט-כ (ותוס'). קכב.
פו, א	כא, א
לא.	קטו-ז (תוס').
קעה, ב	כט, ב
סא.	קכח (תוס').
עבודה זרה	מח, ב
לח, א	קיט-כ.
עו.	פד, א
עא, א	עה.
סו (ותוס'). סט (תוס').	יבמות
עב, א	קט, ב
לא.	כו.

קמו

קמז

מפתח מאמרי חז"ל

לז, ב
עדה (ורש"י).

מ, ב
עחפ (ורש"י).

נגעים

פי"ד מ"ט

עגד (ופיה"מ להרמב"ם ור"ש).

כריתות

ב, א
סז.

בכורות

לה, א
עח.

לז, א

עג (ורש"י). עה (תוס'). עח. פ.

תלמוד ירושלמי

פסחים

פ"ב ה"ב
14. ז. טו.

תוספתא

פסחים

פ"ב ה"ו
14. טו.

תורת כהנים

מצורע יד, יד
עד. עח.

מפתח ספרים

רמב"ם

פ"ה הי"ג	חמץ ומצה
צד. קו.	פ"א ה"א
פ"ח	קכח-ט (משל"מ וכ"מ).
כא (ולח"מ).	פ"ב ה"ב
פ"ח ה"א	ו. ט.
יט.	פ"ג הי"א
פ"ח ה"ד	ח (רבנו מנוח וכ"מ).
יט.	פ"ד ה"ו
פכ"א ה"ג	טו.
כט (ומ"מ).	גירושין
זכיה ומתנה	פ"ב ה"כ
פ"ג ה"ה	צז.
לח.	ביאת מקדש
שלוחין	פ"ז ה"ב
פ"א ה"א	עג.
צד. קו.	פ"ז ה"ג
עבדים	עט (וכ"מ).
פ"ג ה"ט	שגגות
עה.	פ"א ה"ד
מלוה ולוה	סז.
פכ"ה הי"ג	מכירה
כה.	פ"א ה"א
	יט.

שלחן ערוך

תלד	אורח חיים
קטז (מ"א).	כללי
	ב (הוצאת תנ"ב, עם ט"ז ומ"א).

קמח

קכו	תמ, א
סא (וש"ך).	קכג.
קכט	תמב
נא. סא (ורמ"א וש"ך).	קקט (מ"א).
קלא, יג	תמה
כה (וש"ך).	ח (ד"מ. פר"ח).
קצ	תמח
יח (טור).	ב (מ"א). ז (טור, ט"ז ומ"א). ט (מ"א).
קצ, י	טו (טור). ל (ט"ז). לג (ב"ח, מ"א
יז (שו"ע ורמ"א). יט. כא. נב.	וה"י).
קצ, טו	תמח, ג
כג.	14.
קצד, א	תמח, ד
לו (רמ"א וש"ך).	יב (רמ"א).
ר, א	תנ
לא.	כר"ז (טור ומ"א ופר"ח וח"י).
ר, ז	תסז
לא (וסמ"ע).	ח (פר"ח).
רא	יורה דעה
נ (סמ"ע).	קכ, יא
רב, א	מב (וש"ך).
לה (וש"ך).	קע
רב, ב	כו (ב"י וט"ז וש"ך).
לג.	רלט, ב
רב, ז	נ.
לח (רמ"א).	שט
רו	עג. עו (ט"ז).
לא (ב"י).	שכ, ו
רו, ז	סה"ו (וש"ך). סח (וש"ך). סט.
לב.	
רט, ב	חושן משפט
כט.	כה, ב
רמא, ד	א (רמ"א).
לח (רמ"א וט"ז).	סט, א
רצב, ז	לח (רמ"א וש"ך).
ק.	קכג
שסג, א	נו (ש"ך).
פו.	

שלחן ערוך אדמו"ר הזקן

תלד, ו	כללי
מה. קכט.	7 (קונטרסי הלכה שחיבר רבינו
תלד, ז	בתקופת תק"נ-תקנ"ח). 7-8 (זמן
ו. יג"ד.	חיבור והגהת ה' פסח). 11 (הוצאת
תלד, י	זיטאמיר תר"ח). 13 (במהדורה
ה"ו.	החדשה). עא (הוצאת זיטאמיר תר"ח).
תלד, יא"ב	קלה (הספקות הכניס בין חצאי רבוע).
קכט. קלא.	אורח חיים
תלד, יג	יד, ד"ה
קכו.	קלד.
תלד, יד	יז, ג
קלא.	קלד.
תלד, טו	רמו, ז"יא
יב"ג.	ה. ל.
תלד, קו"א ג	רמו, קו"א א
קטז.	א.
תלה, ד	שסז
קכ. קכד. קלד.	צה.
תלה, קו"א ב	תלא, א
י"יא. קלו.	קלז.
תלו, ב	תלא, ב
יג.	יא. קלו.
תלו, יח	תלא, ג"ד
ז.	מה. קיז. קכא. קכד"ה. קלב.
תלו, כ"כ	תלב, ה וקו"א א
מו.	קכו.
תלו, ל	תלג, יב
יא.	קטו"ז.
תלו, קו"א ד	תלג, יט; ל
יב.	קכג"ד. קל.
תלח, יא	תלג, לו
קכב. קכד.	קלג.
תמ, ג; ה	תלג, קו"א ה
קכה"ו.	קכג.

מפתח ספרים

קנא

תמג, ג	תמ, ט
קלו.	לב.
תמג, ו־ז	תמ, יא
צה־ו. קא.	לה.
תמג, ח	תמ, טז
פו.	לה.
תמג, יב	תמ, יז
קלו.	פו.
תמה, א	תמ, קו"א יא
קכה־ז. קלב.	קכה.
תמה, ב (וקו"א א)	תמא, יב
ד. ז. ח.	סח.
תמה, ג	תמא, קו"א ג
קלב.	22. נז.
תמה, ד	תמא, קו"א ד
צ. קכז. קכט־ל.	סח.
תמה, ז	תמב, ז
קכו־ז.	קכא. קכד. קלד.
תמו, א	תמב, ח
מו.	קכו.
תמו, קו"א א־ב	תמב, ט
כז. קכ. קכב. קכד. קכח.	פט.
תמוז, א	תמב, יג
סז. קכא. קלז.	קכא. קכד.
תמוז, ג	תמב, כ
מג.	קכ־קכא. קכד. קלד.
תמוח, ג	תמב, כא
טו. פז.	קכז.
תמוח, ו	תמב, כח־לא
14. טו.	מז־ה. קכג־ד.
תמוח, ח	תמב, לב
17. 20. ב. ח. יד. כה. ל. לב. סח. צד.	קל.
צז.	תמב, קו"א ט
תמוח, יא	קכא. קכד.
20. מח־ט. נא. סב.	תמב, קו"א יב
תמוח, יב	קייט.
לב. לד. לו.	תמב, קו"א טז
	קכג־ד.

מפתח ספרים

קנב

תקפה, א קכח.	תמח, יג"ד מח. פו. צט.
יורה דעה	תמח, יז טו. לא.
רבית, נד לב.	תמח, כג ל. לב.
רבית, סב כז.	תמח, כה לב.
קפט, מג א.	תמח, כט ז. מו.
חושן משפט	תמח, ל פז.
עדות יח; כב סא.	תנ, ח"א לז.
מציאה ופקדון ד צד.	תנ, יב כו.
מציאה ופקדון ה צה.	תנ, יג מג.
פסקי הסדור	תנא, א"ד מב. קכו.
7-8 (זמן חיבור והדפסת הסדור). 8 לוח ברה"ג). 13.	תנא, נח מג.
סדר מכירת חמץ	תנא, סה"ז מד.
8-7 (זמן עריכתו). 8-9 (קונטרס הביאור). 12-13 (ביאורים שנכתבו עליו). פג (ששלח רבינו לרבני אנ"ש).	תס, ה"ו מה.
סדר מכירת בהמה מבכרת	תסו, ח; יב"ג צ.
9-10 (עריכתו כחטיבה נפרדת, וצירופם יחד). 10-12 (המעשה בלאדי בענין תנוך, הוספת הקטע וצירופו לסדר מכירת חמץ).	

ספרים

אור זרוע
ז (ח"ב סי' רמו).

אורי וישעי
כה (סי' קכא).

אגרות קודש אדמו"ר זי"ע
ג (ח"ג). צט (ח"ט).

אוצר מנהגי חב"ד
כב (ניסן). ג (שם).

מפתח ספרים

קנג

כג (שם). כח (חנ"ט). ל (שם). לב
(חכ"א). חנ"ט). מא (ח"ה וחל"ו). נח
(חנ"ט). סה (חמ"ז). עב (חי"ג). עז
(חי"ד). פא (ח"כ). פח (ח"ה). צה
(ח"ט). קיבג (חנ"ט).

יד אליהו

קלה.

ישועות חכמה

נח. סו.

כבוד מלכים

כא. כד. סג. קה.

כוכב מיעקב

עז (סי' כד).

כללי הפוסקים וההוראה

א.

להורות נתן

סו (ח"ד סי' פו).

לקוטי שיחות

ח (חט"ז). כו. לב (שם). חי"ח). קכד
(חט"ז).

מבית הגנזים

נח. פח.

מגיני אברהם

13 (שטר מכירת חמץ וביאורו). 23.
26. לז (שם). עז (י"ד סי' שט). צא.
צג"ד.

מכירת חמץ בערב קבלן

13. יח"ט. כב. כד. כו.

מנחת יעקב

כו (כלל פה).

מעדני יום טוב

עב (בכורות פ"ו).

בכור שור

ג (פסחים כא, א).

ברכת אברהם

13 (שטר מכירת חמץ וביאורו). 23.
לא. מב. נא. צא. צג"ד. קב.

ברכת כהן

כא (סי' ה).

דברי חמודות

עג (בכורות פ"ו).

דברי מלכיאל

26. כא"ב. נח.

דברי נחמיה

להרו (סי' לה). נח"ט. צב (שם).

היכל הבעש"ט

קלה (גליון כב).

הלכות רב אלפס

ראה מפתח אנשים ערך אלפסי.

הערות ובאורים

צו (גליון תתקצו. תתקצח).

זכרון כהונה

קלה.

חוסן ישועות

סו.

חיי אדם

טז.

חכמת אדם

מב.

חתם סופר

מב (סי' קט). סו (י"ד סי' שיא).

יגדיל תורה, קובץ

13 (חכ"א). 23 (חנ"ט). ד (חכ"א). כ.

מפתח ספרים

קנד

פני יהושע, שו"ת

ד (סי' יד). ז.

פסקי פרי מגדים

נח. 23.

פרי מגדים

16 (סי' תמח מש"ז ס"ק ו). ב. טז (שם).

צמח צדק

8 (פס"ד). 10-11 (י"ד סי' רכט). 13 (חידושים פס"ד, ושו"ת סי' מח). 22 (סי' מו). 23 (סי' מז-ח). ד (פס"ד, ושו"ת סי' לא. מח). ח (סי' מח). ט (פס"ד). יז (חי' ופס"ד). כ (סי' מח). כא (סי' מה. מילואים ח"ה סי' י. חי'). כד (סי' מה. פס"ד). כד (חי' ופס"ד). כו (סי' מה). כח (אה"ע סי' קנב). כט (סי' מה). לא (סי' לד וסי' מה). לה-ו (פס"ד). לו (סי' מט). לח (סי' מה, ומילואים ח"ה סי' י). מא (סי' מט). מט (סי' מה, ומילואים ח"ה סי' י). נו (פס"ד). נט (סי' מז וסי' צד). סב (פס"ד). עא-ב (י"ד סי' רכט). עו. עח (שם). פו (מילואים ח"ה סי' יא). צג (סי' מה). צד (סי' מו). ק (סי' מה). קר"ז (סי' מו).

רא"ש

ז (פ"ב ס"ד). טו (שם). יח (ב"מ פ"ו ס"ז). כג (שם). סה (בכורות פ"א ס"ב). סט (שם).

רד"ק

עו (עמוס ג, יב).

רבינו חננאל

טז-יח. כג.

ר"ן

י (פסחים א, א). יב (פסחים ג, ב). כג

מעדני שמואל

כח (סי' קיד). לד. לו. צו (שם).

מצות, סמ"ג

עט"פ (ל"ת שח).

מקור חיים

ט. טז. כט. לג. סב. צב.

מקח וממכר

כט.

מקנה

נח.

משאת בנימין

ב (סי' נט). ה (סי' נח). ט (סי' נט).

משיב דבר

עז (סי' סא).

נודע ביהודה

ראה מפתח אנשים ערך לנדא.

נטעי גבראל

ג.

סדר מכירת חמץ כהלכתו

26. טז. כח. לד. לו. נא.

עולת יצחק

כו (סי' לו).

עיטור

יב (ח"ב הל' ביעור חמץ).

עני בן פחמא

כב (סי' כב).

ערב פסח שחל בשבת

ק.

פירוש המשניות להרמב"ם

עג"ד (בכורות פ"ו ונגעים פי"ד, ותרגום קאפח). פ (בכורות פ"ו).

י (פסחים א, א). יב (פסחים ג, ב). כג

מפתח ספרים

קנה

בהמה). צו (מערכת חו"מ). ק (שם).

שואל ומשיב

כו (תנינא ח"ד סי' י').

שיבת ציון

טז (סי' י'). לג. לו. מב. קא (שם).

שיטה מקובצת

ב (לב"מ). יז (שם).

שער הכולל

13 (ושערי תפלה. ביאור לסדר מכירת

חמץ). 23-24. כד. כח"ט. לד. לו. מב.

מו. נ"ב. נח. ס. סט"עא. צא"ב. צד.

צח"ט. קא"ב. קד. קו. קט.

תהלה לדוד

קטז.

תוספות יום טוב

עג (בכורות פ"ו).

תורת השלמים

ג (סי' ו').

תיקוני מקוואות

13.

תמים דעים

יח (סי' רכא).

תמת ישרים

יח.

תנאים ווארט אירוסין ונשואין

ג.

תרומת הדשן

14 (סי' קכ). כד"ה (שם). לח (ח"ב סי'

רא). סו. עב (ח"ב סי' רמד). עד. עורח

(שם).

(פ"ק דקידושין). קטו (פסחים א, א).

קיז (שם). קכג (פסחים ט, ב).

שאלת שלום

כא"ב (סי' רסו). קלא (סי' רסז).

שו"ת אדמו"ר הזקן

א (סי' יד. לה). פא"צ (סי' ד. נדפסה

בספר שלפנינו סי' יח). פט (סי' כ).

שו"ת מהר"י בן לב

כה"ו (ח"א כלל יב).

שו"ת מהר"ם שיק

ק (סי' רה).

שו"ת הרשב"א

ז"ח (ח"א סי' ע). לא (ח"ב סי' קפה)

שו"ת מהרשד"ם

כו (סי' פב, קכא, קכד, קעט).

שו"ת הרב

פז.

שארית יהודה

11-12 (יור"ד סי' יח. נדפסה בספר

שלפנינו סי' יז. אור"ח סי' י'). 13

(במהדורה החדשה). 17 (אור"ח סי' י).

21-22 (אור"ח סי' יא). ה (סי' י). יד"ט

(סי' י'). כ (סי' ח). כב (סי' י'). לד (סי'

ח). מ (סי' יב). נז (סי' יא). עא"ב (יור"ד

סי' יח). פט (סי' יב). קלה (סי' ו).

ראה מפתח אנשים ערך יהודה ליב.

שביבי אש

כח.

שדי חמד

ד"ה (מערכת חו"מ). ח. כב"ג (מערכת

חו"מ ומערכת בכור בהמה). לו

(מערכת חו"מ). נז. סו (מערכת בכור

מפתח אנשים

יהושע פאלק מוועליז פה.	אבקרט, אברהם הלוי יח.
יוזפא מזאלקווא קלא.	אדלר, נתן מב.
יוסף יוזפא מוועליז פה.	אלפסי, יצחק (רי"ף) ב (תשובתו). ידח (כנ"ל).
יעשילסאן, שניאור זלמן (אב"ד סוראז) כ. קיב"ג.	מהר"ד, יצחק אייזיק (מ"ץ) דוויטבסק, בעל פני יצחק קיב"ג.
יצחק, מ"ץ דפאלטאווא פה.	בנימין מוועליז 23-24. פא"ח.
יצחק אייזיק מקאריץ קלה.	דובער, המגיד ממעזריטש 8. קלה. קלז.
יקותיאל זוסמן, מ"ץ דלאחוויץ פה.	דווארקין, זלמן שמעון 25. קח"ט.
ליפמן, מ"ץ דלאדי 11.	הורביץ, ישכר בער (מ"ץ) דליובאוויטש) צה.
לנדא, יחזקאל (בעל הנודע ביהודה) 16 (ובנו שמואל). טז.	זאב שלמה (אטקופצ'יק דראמען) פה.
לנדא, יקותיאל זלמן (מ"ץ) בוויטבסק) 23. קיב"ג.	חיים בער (נאמן בית אדמו"ר הצ"צ) קיג.
לנדא, משה יהודה ליב סג.	יהודה ליב, מהרי"ל מיאנאוויטש 9-12. עא. פא. פה. פז. פט (הגהתו בשוע"ר).
מנחם צבי הירש (מ"ץ דראמען) מא.	ראה מפתח ספרים ערך שארית יהודה.

מפתח אנשים

קנז

מענדל	מנחם	שניאורסאהן, (אדמו"ר ה"צמח צדק") כ (מנהגו במכירת חמץ). קיג.	עפשטיין, יצחק אייזיק מהומיל 10-11. מא.
מענדל	מנחם	שניאורסאהן, (אדמו"ר זי"ע) ג. קיג. ראה מפתח ספרים ערך אגרות קודש.	פוקסבראנער, אברהם ג. שלמה דובער מהלברשטם קלו.
מענדל	מנחם	שניאורסאהן, (אדמו"ר זי"ע) ג. קיג. ראה מפתח ספרים ערך אגרות קודש.	שניאור זלמן, אדמו"ר הזקן שמועות בשמו 10 (בענין מום בתנוך אוזן בכור). 12 (בענין סדר מכירת חמץ). קלה (הספקות הכניס בין חצאי רבוע).
מענדל	מנחם	שניאורסאהן, שמואל (אדמו"ר מוהר"ש זי"ע) ג (שטר מכירה שלו).	שניאורסאהן, יוסף יצחק (אדמו"ר מוהרי"צ זי"ע) ג (שטרות מכירה שלו).

ISBN: 978-0-8266-5232-4

